

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt: 14   Sayı: 2   Aralık 2012

TRAKYA UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE

Volume: 14   No: 2   December 2012

ISSN 1305 -7766

**TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ**

Cilt: 14   Sayı: 2   Aralık 2012

**TRAKYA UNIVERSITY
Journal of Social Science**

Volume: 14   No: 2   December 2012

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Dergisi
Cilt: 14 Sayı: 2 Aralık 2012

TRAKYA UNIVERSITY
Journal of Social Science
Volume: 14 Number: 2 December 2012

Dergi Sahibi / Owner

Trakya Üniversitesi Rektörlüğü
Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına
Doç. Dr. İbrahim SEZGİN

Editör / Editor

Doç. Dr. Nurcan METİN

Dergi Yayın Kurulu / Editorial Board

Başkan / Chairman

Doç. Dr. İbrahim SEZGİN

Üyeler / Members

Doç. Dr. İbrahim SEZGİN
Prof. Süleyman Sırrı GÜNER
Prof. Dr. Ali İhsan ÖBEK
Doç. Dr. Ayhan GENÇLER
Yrd. Doç. Dr. Bülent YILDIRIM
Yrd. Doç. Dr. Murat ÇİFTÇİ

Hazırlayan

İlyas TURĞAY

Kapak Dizayn / Cover Design

Prof. Dr. Bünyamin ÖZGÜLTEKİN

İletişim Adresi / Address

T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Balkan Yerleşkesi – Edirne / TÜRKİYE
Tel.-Faks: 0284 235 63 00-01
e-mail: sobedergi@trakya.edu.tr

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi TÜBİTAK-ULAKBİM, EBSCO ve T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Veri Tabanı'nda indekslenmektedir.

Trakya University Journal of Social Science is indexed in the TUBITAK-ULAKBİM, EBSCO and Republic of Turkey Prime Ministry General Directorate of State Archives Database.

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Uluslararası Hakemli Bir Dergidir.

Trakya University Journal of Social Science is the International Peer Reviewed Journal.

Baskı / Publishing

Trakya Üniversitesi Matbaası-Edirne Teknik Bilimler MYO-Sarayıcı
Yerleşkesi/EDİRNE
Trakya University Press-Edirne Vocational College of Technical Sciences-Sarayıcı
Campus/EDİRNE

ULUSLARARASI DANIŞMA KURULU

Assoc. Prof. Ali AKARCA <i>University of Chicago Illinois Prof.</i>	Prof. Philip T. HOFFMAN <i>California Institute of Technology</i>
Prof. Dr. Işıl AKGÜL <i>Marmara Üniversitesi</i>	Prof. Dr. Seval KARDEŞ SELİMOĞLU <i>Anadolu Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Ülker AKKUTAY <i>Gazi Üniversitesi</i>	Prof. Dr. Dinçer KÖKSAL <i>Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi</i>
Prof. Dr. İlker ALP <i>Trakya Üniversitesi</i>	Prof. Dr. Derman KÜÇÜKALTAN <i>Trakya Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Mehmet ALPARGU <i>Sakarya Üniversitesi</i>	Prof. Li Way LEE <i>Wayne State University</i>
Prof. Dr. Sudi APAK <i>Beykent Üniversitesi</i>	Prof. Robert MERVILLE <i>City University London</i>
Prof. Ezendu ARIWA <i>London Metropolitan University</i>	Prof. Elliot Y. NEAMAN <i>University of San Francisco</i>
Prof. Peter BALDWIN <i>University of California, Los Angeles</i>	Prof. Dr. Nadir ÖCAL <i>Orta Doğu Teknik Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Şerif Ali BOZKAPLAN <i>Dokuz Eylül Üniversitesi</i>	Assistant Prof. Berkay ÖZCAN <i>The London School of Economics and Political Science</i>
Prof. Dr. Şahamet BÜLBÜL <i>Marmara Üniversitesi</i>	Prof. Dr. Necdet ÖZÇAKAR <i>İstanbul Üniversitesi</i>
Prof. King-kok CHEUNG <i>University of California, Los Angeles</i>	Prof. Dr. Mustafa ÖZKAN <i>İstanbul Üniversitesi</i>
Assoc. Prof. Hülya K. K. ERASLAN <i>Johns Hopkins University</i>	Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN <i>Erciyes Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Öner GÜNÇAVDI <i>İstanbul Teknik Üniversitesi</i>	Prof. Barry RIDER <i>Cambridge University</i>
Prof. Dr. Selahattin GÜRİŞ <i>Marmara Üniversitesi</i>	Prof. Atilla SAĞLAM <i>Trakya Üniversitesi</i>
Prof. Foo-Nin HO <i>San Francisco State University</i>	Prof. Dr. Burak SALTOĞLU <i>Boğaziçi Üniversitesi</i>

Prof. Dr. Bedriye SARAÇOĞLU
Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet SARAY
Yeditepe Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet SINAV
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Ovidiu STOICA
*Alexandru Ioan Cuza" University of
Iași, România*

Prof. Dr. Aysit TANSEL
Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL
*Mimar Sinan Güzel Sanatlar
Üniversitesi*

Prof. Dr. Belma TUĞRUL
Hacettepe Üniversitesi

Prof. Tunay I. TUNCA
Stanford University

Prof. Dr. Sibel TURAN
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Münevver TURANLI
İstanbul Ticaret Üniversitesi

Prof. Dr. Sadi UZUNOĞLU
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Maria Stella VETTORI
University of South Africa

Prof. Dr. Turan YAZGAN
Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı

Prof. Dr. N. İvanoviç YEGOROV
Chuvash Institute of Social Sciences

Prof. Dr. Aslı YÜKSEL MERMÖD
Marmara Üniversitesi

BU SAYININ HAKEMLERİ

Prof. Dr. İlker ALP
Trakya Üniversitesi

Doç. Dr. Dilek ALTAŞ
Marmara Üniversitesi

Doç. Dr. Duygu ANIL
Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Yusuf Sümer ATASOY
Karabük Üniversitesi

Prof. Dr. Toktamış ATEŞ
İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Hakan AYGÖREN
Pamukkale Üniversitesi

Prof. Dr. Halis ÇETİN
Cumhuriyet Üniversitesi

Doç. Dr. Seyhun DOĞAN
İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. A. Baran DURAL
Trakya Üniversitesi

Doç. Dr. Bayram DURBİLMEZ
Erciyes Üniversitesi

Doç. Dr. Yeşim FAZLIOĞLU
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Selahattin GÜRİŞ
Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Vasfi HAFTACI
Kocaeli Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet KANKAL
Dicle Üniversitesi

Doç. Dr. Oğuz KARADENİZ
Pamukkale Üniversitesi

Prof. Dr. Cem KILIÇ
Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Aysel KÖKSAL AKYOL
Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Derman KÜÇÜKALTAN
Trakya Üniversitesi

Doç. Dr. Nurcan METİN
Trakya Üniversitesi

Doç. Dr. Murat OKÇU
Süleyman Demirel Üniversitesi

Prof. Dr. Ali İhsan ÖBEK
Trakya Üniversitesi

Doç. Dr. Şakir SAKARYA
Balıkesir Üniversitesi

Prof. Dr. Taciser SİVAS
Anadolu Üniversitesi

Prof. Dr. Sibel TURAN
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Vahit TÜRK
Sakarya Üniversitesi

Prof. Dr. Sadi UZUNOĞLU
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Fehmi YILDIZ
Trakya Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

<i>Volkan ALPTEKİN, Doğan UYSAL</i> REEL DÖVİZ KURUNUN DIŞ TİCARET ÜZERİNDEKİ UZUN DÖNEMLİ ETKİLERİNİN ANALİZİ	1-22
<i>Ahmet Emre ATEŞ</i> THE FEASIBILITY OF GLOBAL JUSTICE: A DISCUSSION ON JOHN RAWLS' IDEAS	23-32
<i>Gürkan ATEŞ, Eren ÖĞÜTOĞULLARI</i> TÜRKİYE'DE YOKSULLUKLA MÜCADELEDE MİKROKREDİ UYGULAMALARI	33-54
<i>Ayhan AYTAÇ, Umut AKDUĞAN</i> DIŞ TİCARET VE EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE BİR NEDENSELLİK ANALİZİ: 2001-2011 TÜRKİYE ÖRNEĞİ	55-70
<i>Vahit Ferhan BENLİ</i> GLOBAL KRİZ GÖLGESİNDE DÖNÜŞÜM YÖNETİMİ (TURNAROUND MANAGEMENT) VE KRİZ DÖNEMİ FİNANSAL YÖNETİMDE MOODY'S İN ANALİTİK EDF (EXPECTED DEFAULT FREQUENCY) MODEL YAKLAŞIMI	71-104
<i>Ebru ÇAĞLAYAN, Burak GÜRİŞ, Zamira ÖSKÖNBAYEVA</i> TURİZME DAYALI BÜYÜME HİPOTEZİNİN KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ İÇİN GEÇERLİLİĞİNİN ANALİZİ	105-122
<i>A. Baran DURAL</i> GEÇ – OSMANLI DÖNEMİNDE BALKANLAR – MUSTAFA KEMAL VE TÜRK ÖZGÜRLÜKÇÜ HAREKETİNİN YAPISAL ÖZELLİKLERİ	123-146
<i>Ercan EKMEKÇİOĞLU</i> THE RELATIONSHIP BETWEEN FINANCIAL DEVELOPMENT AND ECONOMIC GROWTH IN EMERGING MARKETS	147-156
<i>Nilüfer ERDEM</i> MEHMET HİLMİ'NİN "YENİ ADIM GAZETESİ"NDE BATI TRAKYA TÜRKLERİ'NİN YENİ TÜRK ALFABESİ'NE GEÇMESİ İÇİN VERDİĞİ MÜCADELE	157-178

<i>İsmail ERMAĞAN</i> TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ: EKONOMİK BİR AKTÖR OLARAK MÜŞİAD'IN AVRUPA BİRLİĞİ DAVRANIŞI	179-202
<i>Şükran GÜNGÖR TANÇ</i> YENİ PERFORMANS ÖLÇÜM YÖNTEMLERİ (FAALİYETE DAYALI MALİYETLEME, PERFORMANS KARNESİ VE EKONOMİK KATMA DEĞER) ENTEGRASYONU VE ÖRNEK BİR UYGULAMA	203-230
<i>Kamalbek KARYMSHAKOV, Yzat ABDYKAPAROV</i> FORECASTING STOCK INDEX MOVEMENT WITH ARTIFICIAL NEURAL NETWORKS: THE CASE OF ISTANBUL STOCK EXCHANGE	231-242
<i>Özlem KÖRÜKÇÜ</i> OKULÖNCESİ EĞİTİME YÖNELİK RESİMLİ ÇOCUK KİTAPLARININ BULUNMASI GEREKEN TEMEL ÖZELLİKLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	243-254
<i>Funda NALBANTOĞLU YILMAZ, Yeşim ÖZER, Meltem ACAR</i> İLKÖĞRETİM PROGRAMINDA YER ALAN ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME KAVRAMLARININ KULLANIM ÇEŞİTLİLİĞİNİN BELİRLENMESİ	255-272
<i>Nursel ÖZDARENDELİ</i> VELİMEŞE KASABASINDAN DERLENEN BİR KÖROĞLU ANLATMASI	273-288
<i>Işık ŞAHİN</i> DEMOS KÜLTÜ VE PERSONİFİKASYONU	289-300
<i>Mehmet Kenan TERZİOĞLU</i> AKTÜERYAL DEĞERLEMEDE MARKOV YAKLAŞIMI	301-314
<i>Suzan TOKATLI</i> IRAK TÜRKMEN TÜRKÇESİNDE ŞART CÜMLELERİ	315-326
<i>Süleyman UYAR, Esin YELGEN</i> KONAKLAMA İŞLETMELERİNİN MUHASEBE EĞİTİMİNDEN BEKLENTİLERİ	327-348
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yayın İlkeleri	349-360

REEL DÖVİZ KURUNUN DIŞ TİCARET ÜZERİNDEKİ UZUN DÖNEMLİ ETKİLERİNİN ANALİZİ

Volkan ALPTEKİN*
Doğan UYSAL**

ÖZET

Bu çalışmada reel döviz kuruyla dış ticaret arasındaki ilişkiler 1992:1 – 2009:1 dönemi ele alınarak aylık veriler kullanmak suretiyle Sınır Testi modeli yardımıyla sınanmıştır. Ampirik bulgular; Sınır Testi, ARDL ve Yapısal Granger Nedensellik testi yardımıyla uzun dönem açısından elde edilmiştir. Araştırma bulguları reel döviz kurunun dış ticaret dengesini sağlama anlamında etkin bir fonksiyonunun olduğuna işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Reel döviz kuru, Dış ticaret, Sınır testi, ARDL analizi.

ANALYSIS OF LONG – TERM EFFECTS OF FOREIGN TRADE ON THE REAL EXCHANGE RATE

ABSTRACT

In this study the relationship between real Exchange rate and foreign trade has been tested by using 1992:1 – 2009:1 monthly data via Bounds Test. Empirical findings has been achieved by Bounds Test, ARDL and Structural Granger Causality Test in terms of long run period. Empirical findings points out that real Exchange rate has an efficient function on stabilizing the balance of foreign trade.

Key Words: Real exchange rate, Foreign trade, Bounds test, ARDL analysis.

---

* Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, valptekin@selcuk.edu.tr

** Doç. Dr., Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, dogan.uyosal@bayar.edu.tr

1. GİRİŞ

Gelişmiş ülke ekonomilerinin 1973 yılında döviz kurlarını dalgalanmaya bırakmaları ile birlikte Bretton – Woods Sistemi uygulama alanını kaybetmiştir. Özellikle küreselleşme dalgasının etkisini artırmasıyla birlikte dış gelişmelere son derece duyarlı ve çok eklemli bir iktisadi yapı kendini göstermiştir. İlerleyen teknolojik gelişmelerin de etkisiyle daha karmaşık hale gelen iktisadi ilişkiler ağında değişkenlerin birbiriyle olan etkileşimi daha karmaşık hale gelmiştir. Enflasyon, faiz oranı, sermayenin uluslararası anlamda mobilite kazanması gibi faktörlerin birbirleriyle ve döviz kurlarıyla olan karmaşık ilişkileri özellikle döviz kurunda bir oynaklığın oluşması kapsamında çok ciddi etkilerinin olduğu düşünülmektedir. Dalgalı kur rejiminin de uygulama sahası bulmasının özellikle döviz kurlarındaki oynaklığı pekiştirdiği ve döviz kurlarında meydana gelen oynaklığın dış ticaret üzerindeki olası etkileri uzun yıllardır hem teorik hem de uygulama anlamında iktisat literatürünün gündemini meşgul etmektedir.

Dış dünya ile entegrasyonun gelişmesi sonucu artan dışa bağımlılık sorunu ile birlikte özellikle 1980 sonrasında ciddi anlamda krizlerle karşı karşıya kalınmıştır. Söz konusu kriz sürecinde uygulamaya konan iktisadi politikaların seçiminde ve uygulanmasında ortaya çıkan yanlış yönlendirilmeler çok maliyetli bir süreçle karşı karşıya kalınması sonucunu doğurmuştur. Günümüze kadar siyasi iktidarlar tarafından uygulanan popülist politikalara bağlı olarak şekillenen yüksek fiyat artışları, yüksek seyreden kamu açıkları gibi kronik gelişmelere eklenen gerçekçi olmayan döviz kuru politikaları sonucunda dünya ekonomisindeki değişmelere yeterince uyum sağlamadan finansal serbestleşmeye geçilmesi, diğer ülkelerde yaşandığı gibi ülkemizi de dış şoklara duyarlı hale getirerek yüksek faiz düşük kur ikilisi tarafından uyarılan kısa vadeli spekülatif sermaye hareketlerini hızlandırmış ve ekonomik krizlerin oluşumuna ortam sağlamıştır.

İktisadi krizleri açıklarken çokça cari işlemler dengesindeki gelişmelerin istenildiği ölçüde olmadığından bahsedilmektedir. Bu açıdan bakıldığında özellikle sürdürülebilir cari açığın makro politikaların tek başına veya etkileşimli olarak daha etkin bir işleyişe sahip olacağı düşünülmektedir. Türkiye ekonomisinin kriz deneyimleri incelendiğinde birçoğunun karakteristik olarak cari açık krizi veya döviz krizi olduğu görülmektedir. Finansal serbestleşmenin ikinci ayağının gerçekleşmesi

sürecinden önce krizlerin yapısını ve gerekçesini cari açıklarla özetlerken, özellikle sermaye hareketlerinin mobilite özelliği kazanmasının ardından haber etkisi dahil olmak üzere herhangi bir nedenle yurtiçine giren dış kaynaklı sermayenin ülkeyi terk ederek bir döviz krizine yol açması ile açıklanmaktadır. 2000’li yıllarda yakalanan yüksek ivmeli enflasyon politika yapıcılarının açısından Türkiye ekonomisinin dinamizmim olarak yorumlanırken, çıpa olarak kullanılan döviz kuruna karşılık daha fazla artan enflasyon, ithalatın göreceli olarak ucuzlayıp artmasına ve yabancı sermaye girişi ile birlikte dış bağımlı bir iktisadi yapının oluşması, cari açıkların sürdürülemez boyutlara ulaşmasının gerekçesini oluşturmuştur.

Bu çalışmada 1992 – 2009 yılları arasındaki dönemde reel döviz kuru ile dış ticaret dengesi arasındaki uzun dönem denge ilişkileri sınır testi yardımıyla ölçülmeye çalışılmıştır. Bu amaçla ilk olarak sabitli ve trendli model için otokorelasyon süreci incelenecek buna bağlı olarak seviye ilişkileri tespit edilerek modelin uyarlanma hızı belirlendikten sonra yapısal granger nedensellik testi ile uzun dönemli ilişkinin boyutu ortaya konmaya çalışılacaktır.

2. LİTERATÜR

Cooper (1971), dış ticaret hadlerinin küçük bir ülke tarafından etkilenmesinin mümkün olup olmayacağını, dolayısıyla dış ticaret hadlerinin döviz kurunun yeniden düzenlenmesi anlamına da gelen devalüasyonla değiştirilip değiştirilemeyeceğini araştırmıştır. Cooper, karşılaştırmalı bir istatistikî analiz kullanmış ve 20 az gelişmiş ülke inceleyerek, araştırma kapsamında yer alan birçok ülkede reel döviz kurunun dış ticaret hadleri üzerinde etkisinin önemsiz olduğu sonucuna varmıştır.

Diaz-Alejandro (1980), Arjantin’de 1913-1976 yıllarını kapsayan döviz kurları ve dış ticaret hadleri arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmasında, koentegrasyon testini kullanmış ve değişkenler arasında koentegrasyon ilişkisini tespit etmiştir. Bu ilişkinin bulunması, döviz kurları ve dış ticaret hadleri arasında en az bir yönlü nedensellik olabileceğini göstermektedir.

Akhtar ve Hilton (1984), 1974 – 1981 yıllarında çeyrek yıllık veriler kullandıkları bu çalışma için döviz kurlarında meydana gelen oynaklık ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. En küçük kareler metodunu kullandıkları çalışmalarında döviz kurundaki oynaklık ile dış ticaret arasında negatif bir ilişki bulmuşlardır.

Gotur (1985), 1974 – 1982 yıllarını kapsayan dönem için çeyrek yıllık veriler kullanarak En Küçük Kareler yöntemini kullandığı çalışmada döviz

kurunda meydana gelen oynaklık ile dış ticaret arasında yok sayılabilecek kadar zayıf bir etki bulmuştur.

McKenzie (1986), Avustralya'daki reel döviz kurları ve dış ticaret hadleri ilişkisini incelediği çalışmada koentegrasyon testini kullanmıştır ve reel döviz kuru ile dış ticaret hadleri arasında nedensellik ilişkisinin mevcut olduğunu göstermiştir. Değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin olması, reel döviz kuru ve dış ticaret hadleri arasında en az bir yönlü nedenselliğin varlığı anlamına gelir.

Bailey ve Tavlas (1988), çeyrek yıllık veriler kullandıkları ve 1962 – 1985 yıllarını kapsayan çalışmalarında döviz kurundaki oynaklık ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi inceleyen yazarlar, bu çalışmayı nominal döviz kurları üzerinden OLS ile tahmin etmişlerdir. Araştırma bulgularında döviz kurundaki oynaklık ile dış ticaret arasında herhangi belirgin bir ilişki bulamamışlardır.

Brada ve Mendez (1988), 1973 – 1977 dönemini sınırlayan dönemde yıllık veriler kullanılmış ve döviz kurlarındaki oynaklık modellenmeye çalışılmış ve dış ticaret ile ilişkisi incelenmiştir. Cross section analiz yapılan söz konusu çalışmada reel döviz kurunda meydana gelen oynaklık ile dış ticaret arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur.

Koray ve Lastpares (1989), aylık verilerin kullanıldığı ve 1961 – 1985 yıllarını kapsayan dönemi inceleyen çalışmada, VAR modeli kullanılmış ve Reel döviz kurunda meydana gelen oynaklık modellenmiş çok zayıf da olsa dış ticaret ile ters yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Rose ve Yellen (1989), 1960 – 1985 yıllarını kapsayan dönem için üçer aylık veriler kullanılarak A.B.D. için J Eğrisi araştırılmıştır. Çalışmada reel döviz kuru, yurt içi ve yurt dışı gelir ile dış ticaret arasındaki kısa ve uzun dönemli etkiler araştırılmıştır. Kısa ve uzun dönemli analizde tahmin sonuçları reel döviz kurunun dış ticaret dengesi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmadığını göstermiştir.

Medhora (1990), 1976 – 1982 yıllarını içeren yıllık verilerin kullanıldığı çalışmada OLS yöntemi ile Nominal döviz kurları ile dış ticaret arasındaki ilişki incelenmiş ve çok belirgin olmamakla birlikte döviz kurundaki oynaklık ile dış ticaret arasında doğru yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Rose (1991), reel döviz kuru, dış ticaret, yurt içi ve yurt dışı gelir arasındaki ilişkiyi OECD'ye üye 5 ülke için araştırmıştır. Çalışmada 1974 – 1986 arasındaki yıllar için aylık veriler kullanılmıştır. Elde edilen bulgular

reel döviz kurunun dış ticaret dengesi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmadığını göstermektedir.

Feenstra ve Kendall (1991), Çeyrek yıllık veriler kullanılarak 1975 – 1988 yıllarını kapsayan çalışmada GARCH yöntemi ile döviz kuru oynaklığı modellenmiş ve döviz kuru oynaklığı ile dış ticaret arasında ters yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Koch ve Rosensweigh (1992), zaman serisi bağımsız testleri ile Granger koentegrasyon testini kullanarak doların değerindeki bir değişimin ABD dış ticaret hadleri üzerine etkisini araştırmış, doların nihai etkisinin dış ticaret hadlerini zayıf olarak etkilediği ve geleneksel modellerin söylendiği kadar güçlü olmadığı sonucuna varmıştır.

Kroner ve Lastpares (1993), Aylık verilerin kullanıldığı 1973 – 1990 dönemini kapsayan çalışmada nominal döviz kuru oynaklığının dış ticaret üzerindeki etkisi GARCH-M yöntemi ile modellenmiş model anlamlı olmakla birlikte döviz kurunun dış ticaret üzerinde belirgin bir etkisinin olmadığı ifade edilmektedir.

Chowdhury (1993), Çeyrek verilerin kullanıldığı 1973 – 1990 dönemini kapsayan çalışmada VAR yöntemi kullanılarak reel döviz kurundaki oynaklığın dış ticaret üzerindeki etkisi araştırılmış ve belirgin bir şekilde ters yönlü bir ilişkinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Hasan ve Khan (1994), 1972 – 1991 yılları arasında yıllık verileri kullanarak Pakistan için yaptıkları çalışmada modeli üç aşamalı EKK ile tahmin etmişlerdir. Araştırma bulgularına göre, devalüasyonun ihracat talebini artırıcı, ithalat talebini ise azaltıcı yönde etki yaptığını göstermiştir.

Koya ve Orden (1994), Yeni Zelanda ile Avustralya'daki reel döviz kuru ve dış ticaret hadleri arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında koentegrasyon testi ve Granger nedensellik analizi yapmışlar ve bu ülkelerde dış ticaret hadlerindeki değişimlerin reel döviz kurlarındaki değişimlerin Granger anlamda nedeni olduğu sonucuna varmışlardır. Döviz kuru ve dış ticaret hadleri ilişkisinin Türkiye üzerine yapılan az sayıdaki çalışmalar da şöyle özetlenebilir.

Else ve Oskooee (1995), az gelişmiş ve gelişmiş toplam 25 ülke için uyguladıkları koentegrasyon testi ile efektif döviz kuru ve dış ticaret hadleri arasında uzun dönemde bir ilişki bulunmadığını göstermişlerdir.

Demirden ve Pastinr (1995), 1978:2 – 1993:2 dönemi için A.B.D. ekonomisine ait veriler kullanılarak dış ticaret dengesi, reel döviz kuru, reel GSMH ve reel dünya gelirinden oluşan değişkenler arasındaki ilişkiler incelenmiştir. VAR modeli sonuçlarına göre, çalışma J Eğrisini destekler

nitelikte değildir. Buna karşın VAR modelinin çözümünde yer alan Etki tepki fonksiyonlarında ise J eğrisinin etkinliği göze çarpmaktadır.

Amano (1995), Kanada'daki reel döviz kuru ve dış ticaret hadleri arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında koentegrasyon testi ve Granger nedensellik analizi yaparak, dış ticaret hadleri reel döviz kurlarının 'Granger anlamında nedenidir' şeklinde bir sonuca ulaşmıştır. Bu sonuç, In ve Menon'un bulduğu reel döviz kurları dış ticaret hadlerinin Granger anlamında nedeni şeklindeki sonucun tam tersini ifade etmektedir.

Zengin ve Terzi (1995), nominal döviz kuru, ihracat, ithalat ve dış ticaret dengesi arasındaki ilişkiyi farklı dönemler üzerine Engle-Granger koentegrasyon ile Granger koentegrasyon testi yapmış ve değişkenler arasında kısa veya uzun dönemli bir ilişkinin olmadığı sonucuna varmıştır.

In ve Menon (1996), ABD, Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya ve Kanada'yı kapsayan yedi OECD ülkesinde reel döviz kurları ve dış ticaret hadleri arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarında koentegrasyon testi ve Granger nedensellik analizi yapmışlardır. Analiz sonucunda Almanya ile İtalya'da dış ticaret hadlerinin reel döviz kurlarının Granger anlamında nedeni olduğu, ABD, Fransa, İngiltere, Japonya ve Kanada'da ise reel döviz kurları dış ticaret hadlerinin Granger anlamında nedeni olduğu sonucunu bulmuşlardır.

Battacharya (1997), bu çalışmada A.B.D. 'nin ticaret ortağı olduğu 101 ülkenin oluşturduğu reel döviz kuru indeksinin esas alındığı bu çalışmada ayrıca bütçe açığı, dış ticaret açığı, parasal taban ve faiz oranı değişkenleri de modele dahil edilerek bir VAR modeli tahmin edilmiştir. VAR modeli sonuçlarına göre orta vadede reel döviz kuru ile dış ticaret dengesi arasında bir ilişkinin olduğu raporlanmıştır.

Lin (1997), 1973:3 – 1994:9 dönemini kapsayan çalışmada A.B.D. ekonomisi için aylık verilere kullanılarak yapılan çalışmada Engle Granger yöntemi kullanılmış ve değişkenler arasında bir eşbütünlük ilişkisinin olmadığına işaret edilmiştir.

Abeyasinghe ve Yeok (1998), 1980:1 – 1993:4 dönemini kapsayan çalışmada üçer aylık veriler kullanılarak Singapur ekonomisi için Devalüasyonun ihracat üzerindeki etkileri incelenmiştir. Değişkenler arasında bir koentegrasyon ilişkisinin olduğu raporlanmış ve doğrudan bir ilişkinin olduğuna işaret edilmiştir.

Koray ve McMillin (1999), 1973 – 1993 yılları arasında A.B.D. ekonomisi için para politikasında meydana gelen değişikliklerin döviz kuru ve ticaret dengesinde ne gibi etkiler gösterdiği araştırılmıştır. Araştırma

bulgularına göre; para politikası şoklarının reel ve nominal döviz kurlarında geçici değerlendirmelere öncülük ettiğini göstermiştir. Döviz kuru değerlendirmeleri ticaret dengesinde kısa dönemli bir iyileşmeye sebep olarak gösterilen para politikası üzerinde geçici bir şok meydana getirmekte, fakat daha sonra ise, J eğrisi hipotezine destek veren bir dış ticaret bozulmasına neden olmaktadır.

Sivri ve Usta, 1994-2000 döneminde Türkiye’de reel döviz kuru ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişkiyi VAR yönteminden yararlanarak hesaplamaya çalışmışlar, sonuçlarını koentegrasyon testi, etki-tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırmaları yöntemlerini de kullanarak yorumlamışlardır. Analize göre, reel döviz kurunun ihracat ve ithalat fiyatları ile arasında bir nedensellik ilişkisinin olmadığı, varyans ayrıştırmalar yöntemine göre ihracat ve ithalatın tahmin hata varyansını açıklamada reel döviz kurunun bir ilgisinin olmadığını, etki-tepki fonksiyonları da reel döviz kurunda meydana gelecek bir standart hatalık soka ihracat ve ithalatın tepkisinin belirsiz olduğunu göstermiştir.

McKenzie (1998), Çeyrek yıllık verilerin kullanıldığı bu çalışmada ARCH yöntemi ile 1969 – 1995 dönemi döviz kuru oynaklığı test edilmiş ve araştırma bulgularına göre oynaklık ile dış ticaret değerleri arasında doğru yönlü bir ilişkinin olduğuna işaret edilmiştir.

Baldemir ve Gökalp (1999), 1980-1997 yıllarını kapsayan dönemde nominal döviz kuru ile dış ticaret hadleri arasındaki ilişkiyi yıllık verilerin kullanıldığı koentegrasyon testi ile analiz yapmışlardır. 1980-1997 döneminde nominal döviz kuru ile dış ticaret hadleri arasında Granger nedenselliği olduğunu tespit etmişlerdir. Bu nedensellik, nominal döviz kurlarında yaşanan bir artışın dış ticaret hadlerinde bozulmaya yol açacağı şeklinde ifade edilebilir.

Zengin (2000), 1990 yılı ve sonrasında reel döviz kuru, ihracat fiyat endeksi ile ithalat fiyat endeksi serilerinin arasındaki ilişkiyi VAR yöntemini kullanarak analiz etmiş, reel döviz kuru ve ihracat fiyat endeksi ile ithalat fiyat endeksi arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin olduğunu tespit etmiştir. Analize göre, ihracat ve ithalat fiyatları reel döviz kurunu doğrudan etkilerken, reel döviz kuru ithalat fiyat endeksini doğrudan, ihracat fiyat endeksini ise ithalat fiyat endeksi aracılığıyla etkilemektedir.

Hook ve Boon (2000), 1985 – 1997 yıllarını kapsayan dönem için çeyrek yıllık veriler kullanarak döviz kurunda meydana gelen oynaklığı modellemişler ve hem nominal hem de reel döviz kurunda meydana gelen

oynaklığın VAR modelini kullandıkları çalışmalarında ihracatı ters yönlü etkilediği sonucuna ulamışlardır.

Kim (2001), para politikası şoklarının ticaret dengesi üzerine etkilerini Fransa, İngiltere ve İtalya için VAR modeli yardımıyla araştırmıştır. Her üç ülke için de para politikası şoklarının ticaret dengesi üzerinde harcamaların yönünü değiştirici bir etki meydana getirdiği görülmüştür.

Wilson ve Tat (2001), üçer aylık verilerin kullanıldığı ve 1970 – 1996 yıllarına ait dönemin içerdiği bu çalışmada Singapur ve A.B.D arasındaki ticaret mallarının iki taraflı ticaretinde reel ticaret bilançosu ve reel döviz kuru arasındaki ilişkinin varlığı incelenmiştir. Sonuç olarak Singapur ve ABD için reel döviz kurunun reel karşılıklı ticaret dengesi üzerinde anlamlı bir etki yapmayacağı sonucuna varılmıştır.

Hsing (2004), Japonya, Kore ve Tayvan'da J eğrisi etkisini araştırmak amacıyla 1980 – 2001 dönemini kapsayan ve VECM'den elde edilen genelleştirilmiş etki tepki fonksiyonları kullanılmıştır. Geleneksel J eğrisi etkisi yalnızca Japonya için raporlanırken, Kore ve Tayvan'da inceleme dönemi boyunca böyle bir etki saptanmamıştır.

Kasman ve Kasman (2005), 1982 – 2001 yıllarını içeren çeyrek yıllık verilerin kullanıldığı ve Kointegrasyon Analizi ve Hata Düzeltme modelinin kullanıldığı söz konusu çalışmada döviz kurundaki oynaklığın ihracat üzerindeki etkisinin pozitif yönlü olduğuna dikkat çekilmiştir.

Hwang ve Lee (2005), 1990 – 2000 yıllarını kapsayan dönemde aylık verilerin kullanıldığı ve reel döviz kurundaki oynaklığın modellendiği çalışmada, oynaklık GARCH-M yöntemi ile modellenmiş ve döviz kurundaki oynaklığın ithalat üzerindeki etkisi doğru yönlü olarak tespit edilirken, ihracat üzerindeki etkisi ters yönlü olarak bulunmuştur.

Lee ve Saucier (2005), çeyrek yıllık verilerin kullanıldığı ve 1986 – 2003 yıllarını kapsayan dönem için yapılan çalışmada Nominal döviz kurunda meydana gelen değişimin dış ticaret üzerindeki etkisi ARCH Testi ile tespit edilerek GARCH yöntemi ile modellenmiş ve nominal döviz kurunda meydana gelen oynaklığın dış ticaret üzerinde ters yönlü bir ilişkinin olduğu yönünde bir sonuca varılmıştır.

3. VERİ SETİ VE EKONOMETRİK YÖNTEM

Çalışmada 1992:1 – 2009:1 yılları arasını kapsayan aylık veriler ile çalışılmıştır. Söz konusu veriler Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden elde edilmiştir. Çalışmada reel efektif döviz kuru (redk), dış ticaret hacmi (rdth_sa) ve cari işlemler açığı (ca_sa)

değişkenleri kullanılmıştır. Burada verilerin çalışmaya hazır hale getirilebilmesi için öncelikle dış ticaret hacmi deflate edilerek reelleştirilmiştir. Daha sonra mevsimsellik araştırmasını takiben mevsimsel etkinin altında olan seriler ilgili düzeltmeler yapıldıktan sonra durağanlık şartını sağlayıp sağlamadıkları hipotez testleri ve bazı diagnostik testler yardımıyla değerlendirilerek analize geçilmiştir.

Bu çalışmada Pesaran, Shin and Smith (2001: 1-22)'in ARDL sınır testi yaklaşımı; Türkiye'deki reel döviz kuru ile onun determinantları arasında bir uzun dönemli ilişkinin mevcut olup olmadığını test etmek için kullanılmaktadır. Sınır testi yaklaşımı iki aşamadan oluşmaktadır: İlk aşamada, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin bulunup bulunmadığı test edilecektir. İkinci aşamada, kısa ve uzun dönem parametreleri türetilerek tahmin edilecektir. ARDL sınır testi yaklaşımının avantajı; temel değişkenlerin I(0), I(1) veya karşılıklı olarak bütünleşik olmasının önemli olmamasıdır. Bu amaçla denklemin hata düzeltme modeli türetilmektedir. Yöntemi kısaca açıklamak için aşağıdaki gibi bir vector error correction (VEC) modelini ele almak mümkündür;

$$\Delta Y_t = \mu + \lambda Y_{t-1} + \sum_{j=1}^{p-1} \gamma_j \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (1)$$

Yukarıdaki denklemde; $Y_t = [Rt \ zt]'$ dir. Bağımlı değişken Rt 'dir. zt , bağımsız değişkenleri temsil eden serilerin bir vektörüdür ve $zt = (\text{redth\_sat}, \text{ca\_sat})'$ dir. $\varepsilon_t = [\varepsilon_t \ \varepsilon_t]' \sim N(0 \ W)$, W pozitif olarak tanımlanmaktadır ve aşağıdaki formda ifade edilmektedir;

$$\begin{bmatrix} \overline{\omega}_{RR} & \overline{\omega}_{Rz} \\ \overline{\omega}_{Rz} & \overline{\omega}_{zz} \end{bmatrix}$$

$m = [mR \ mz]'$; sabit terimlerin bir vektörüdür, $D = 1 - L$, ve;

$$\gamma_j = \begin{bmatrix} \gamma_{RR.j} & \gamma_{Rz.j} \\ \gamma_{zR.j} & \gamma_{zz.j} \end{bmatrix} = - \sum_{k=j+1}^p \phi_k$$

olarak tanımlanabilmektedir.

□, uzun dönem çarpan matrisidir ve şöyle ifade edilir:

$$\lambda = \begin{bmatrix} \lambda_{RR} & \lambda_{Rz} \\ \lambda_{zR} & \lambda_{zz} \end{bmatrix} = - \left(I - \sum_{j=1}^p \phi_j \right)$$

Yukarıda I , 2x2 birim matrisi ve f_i de vektör otoregresyon (VAR) parametrelerinin bir matrisidir. Bu matrisin köşegeni soldan kısıtlanmıştır. Bu kısıtlama, serilerin $I(0)$ veya $I(1)$ olması ihtimaline imkan sağlamaktadır. Örneğin, $RR = 0$; Rt nin $I(1)$ olduğu anlamına gelirken, $lzR < 0$; Rt nin $I(0)$ olduğu anlamına gelmektedir.

Bu denklemdeki temel varsayımların ve kısıtlamaların vurgulanması önemlidir. Değişkenler arasında bir tek uzun dönemli ilişki bulunduğunun varsayıldığı denklem, koşulludur. Bu değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki durumunda ancak; bağımsız değişkenlerin üzerinde ‘uzun dönemli zorlayıcı’ değişkenler olarak kabul edilmektedir.

Denklemin Rt ve zt arasında en çok bir koşullu düzey ilişkisinin mevcut olduğu durumlarla kısıtlı olduğu anlamına gelmektedir. Bu varsayımda uzun dönemde, fiili olarak değişkenlerin eş zamanlı olarak belirlendiği durum hariç tutulmalıdır. Eğer değişkenler arasında bir taneden daha fazla uzun dönemli ilişkinin mevcut olduğu görülürse, o zaman bu tek denklemlilik yaklaşım artık geçerli olmayacaktır ve Johansen (1991:1551-1580) deki gibi çok denklemlilik yaklaşımının kullanılması gerekmektedir. Bu problem, bütün tek denklemlilik yaklaşımlar için geçerlidir. Bu nedenle, eğer Rt yi kapsayan sadece bir uzun dönemli ilişki varsa, o zaman bu yöntem uygundur ve yapılan işlemlere bundan sonraki aşama ile devam edilebilir demektir. Denklemdeki uzun dönemli ilişkinin varlığını test etmek için aşağıdaki gibi bir kısıtsız hata düzeltme mekanizması oluşturulabilir:

$$\begin{aligned} \Delta \ln R_t = & a_0 + \sum_{i=1}^p b_i \Delta \ln R_{t-i} + \sum_{i=0}^p c_i \Delta \ln NFA_{t-i} + \sum_{i=0}^p d_i \Delta \ln Y_{t-i} + \sum_{i=0}^p e_i \Delta \ln M2_{t-i} + \\ & \sum_{i=0}^p f_i \Delta \ln TB_{t-i} + \sum_{i=0}^p g_i \Delta \ln TT_{t-i} + h t_r + \lambda_1 \ln R_{t-1} + \lambda_2 \ln NFA_{t-1} + \lambda_3 \ln Y_{t-1} + \lambda_4 \\ & \ln M2_{t-1} + \lambda_5 \ln TB_{t-1} + \lambda_6 \ln TT_{t-1} + \varepsilon_{1t} \end{aligned} \quad (2)$$

3.1. Uzun Dönemli Bir İlişkinin Sınır Testi İle Belirlenmesi

(2) numaralı denklemdeki gecikmeli düzey ilişkilerinin anlamlılığı F istatistikleri hesaplanarak belirlenmektedir. Ancak F istatistiğinin asimptotik dağılımı, değişkenlerin; $I(0)$, $I(1)$ veya karşılıklı olarak eşbütünleşik olmalarına aldırılmaksızın, düzey değişkenleri arasında ilişki bulunmadığını ifade eden sıfır hipotezi altında standart değildir. Bu nedenle Pesaran, Shin and Smith (2001: Tablo 1-5) iki aşırı durum için iki asimptotik kritik değer tablosu oluşturmuşlardır. Bunlardan birisi; değişkenlerin tamamının $I(0)$ olması durumu; diğeri de değişkenlerin tamamının $I(1)$ olması durumudur. Böylece tabloda verilen bu iki asimptotik kritik değer; 'kritik sınır değerleri'ni oluşturmaktadır. Yukarıda değinildiği gibi bu tablolar, değişkenlerin sadece $I(0)$, sadece $I(1)$ veya karşılıklı olarak eşbütünleşik olması ihtimallerinin tamamını kapsamaktadır. Kullanılan kritik değerler $I(1)$ ve $I(0)$ değişkenlerinin her ikisini de bağdaştırmaktadır.

(1) numaralı denkleme dayalı olarak test edilen sıfır hipotezi, geçerli bir uzun dönemli düzey ilişkisinin bulunmadığını ifade etmektedir. F testi, uzun dönemli bir ilişkinin var olup olmadığını belirlemek için kullanılmaktadır. Denklemdeki değişkenleri örnek olarak alırsak, modeldeki değişkenler arasında eşbütünsellik ilişkisi olmadığını ifade eden sıfır hipotezi ve alternatif hipotez; biçimsel olarak;

$$H_0: h = \lambda_1 = \lambda_2 = \lambda_3 = \lambda_4 = \lambda_5 = \lambda_6 = 0$$

$H_1: h \neq 0, \lambda_1 \neq 0, \lambda_2 \neq 0, \lambda_3 \neq 0, \lambda_4 \neq 0, \lambda_5 \neq 0$ vel $\lambda_6 \neq 0$; parametrelerinden en az birinin gerçek olması şeklinde gösterilebilir.

Bu yöntemde kullanılan test istatistiği, ortak anlamlılığı ifade eden *Wald* veya F testine dayanmaktadır. Kullanılan kritik değerler $I(1)$ ve $I(0)$ değişkenlerinin her ikisini de bağdaştırmaktadır. Sınır testi yönteminde (2) numaralı reel döviz kuru denklemi EKK yöntemiyle trendli ve trendsiz olarak ve farklı gecikmeler için tahmin edilmektedir. Sonra da uzun dönemli ilişkinin bulunmadığını ifade eden sıfır hipotezi; (2) numaralı denklemdeki değişkenlerin gecikmeli düzey değerlerine ait katsayılarının ortak anlamı bir F istatistiği kullanılarak test edilmektedir. Test, değişkenlerin gecikmeli düzey değerlerinin ve trend teriminin katsayılarına dışlayıcı kısıtlamalar konularak yapılmaktadır. Yani test istatistiği (F), tahmin edilen bir hata düzeltme modelindeki düzey değişkenlerinin katsayılarına sıfır kısıtı getirilerek elde edilmektedir. İki asimptotik kritik sınır değeri; sistemin değişkenleri $I(d)$ ($0 \leq d \leq 1$) olduğu zaman; küçük değer olarak, sadece $I(0)$ değişkenlerini alarak ve büyük değer olarak da sadece $I(1)$ değişkenlerini

olarak, eşbütünleşme ilişkisinin belirlenmesinde bir test imkanı sağlamaktadır. Hesaplanan F istatistiğinin değeri, eğer kritik sınır değerlerinin dışında kalırsa; modelde kullanılan değişkenlerin bütünleşme/eşbütünleşme özelliklerini bilmeye ihtiyaç duymadan, yani değişkenlerle ilgili ön testler yapılmadan kesin bir yorum yapılabilir. Bu durumda hesaplanan F istatistiğinin, kritik üst sınır değerinden büyük olması durumunda, değişkenlerin bütünleşme derecesi ne olursa olsun [$I(1)$ veya $I(0)$] uzun dönemli bir düzey ilişkisinin mevcut olmadığını ifade eden sıfır hipotezi reddedilecektir.

Yani değişkenler arasında bir uzun dönemli düzey ilişkisinin varlığı kabul edilecektir. Ancak F değerinin kritik alt sınır değerinden küçük olması durumunda değişkenlerin bütünleşme derecesi ne olursa olsun [$I(1)$ veya $I(0)$] sıfır hipotezi reddedilemeyecektir. Yani, uzun dönemli bir düzey ilişkisinin mevcut olmadığı anlaşılacaktır. Eğer hesaplanan F istatistiği kritik sınır değerlerinin arasında kalırsa, o zaman kesin yorum yapılabilmesi için her değişkenin bütünleşme derecesinin bilinmesi gerekmektedir. (2) numaralı denklemdeki uzun dönemli ilişkinin varlığını test etmek için yapılan tahminden elde edilen F istatistiği verilmektedir. F istatistikleri, reel kur (R_t) değişkeni, bağımsız değişken olarak alınarak hesaplanmaktadır.

4. EKONOMETRİK BULGULAR

Çalışmada kullanılacak olan tüm değişkenler yapısal olarak bir sorun taşıyıp taşımadıkları yönünden analizlere tabi tutulmuşlardır. Bu açıdan modelde kullanılacak olan değişkenlerin tümünün yapısı hakkında daha fazla bilgi sahibi olabilmek için bu değişkenler alt başlıklar halinde incelenecektir.

Uzun dönemli ilişki söz konusu olduğunda ilişkiyi daha net ifade edebilmek için Sınır Testi ve ARDL testinden faydalanmanın yerinde olmaktadır.

Tablo 1. Sınır testi (Sabitli model için optimal gecikme uzunluğu ve otokorelasyon LM testi)

Sabitli Model İçin Sınır Testi						
p	AIC	SBC	X ² sc(1)	(p) Değ. X ² sc(1)	X ² sc(4)	(p) Değ. X ² sc(4)
1	5.762453	5.860045	26.80677	0.0000	28.32764	0.0000
2	5.642282	5.789172	1.586686	0.2078	2.536612	0.6381
3	5.668013	5.864544	0.326912	0.5675	2.080353	0.7210
4	5.692998	5.939513	0.160700	0.6885	3.967759	0.4104
5	5.715111	6.011960	0.287420	0.5919	0.986890	0.9118
6	5.735533	6.083068	0.173186	0.6773	1.756621	0.7804

Akaike Bilgi Kriteri Tarafından Seçilen Optimal Gecikme Uzunluğu: 2
Schwarz Bilgi Kriteri Tarafından Seçilen Optimal Gecikme Uzunluğu: 2

Sınır testine göre yapılan analizde modelde, bilgi kriterleri tarafından seçilen (2) gecikme uzunluğuna göre otokorelasyon bulunmamaktadır ki hem sınır testindeki bu otokorelasyon testi hem de bilgi kriterleri tarafından seçilen optimal gecikme uzunluğu kurulan hata düzeltme modeli ile tutarlı sonuçlar içermektedir.

Tablo 2. Sınır testi (Trendli model için optimal gecikme uzunluğu ve otokorelasyon LM testi)

Trendli Model İçin Sınır Testi						
p	AIC	SBC	X ² sc(1)	(p) Değ. X ² sc(1)	X ² sc(4)	(p) Değ. X ² sc(4)
1	5.746070	5.859927	35.74042	0.0000	37.63327	0.0000
2	5.579550	5.742762	0.038105	0.8452	2.205975	0.6979
3	5.612323	5.825231	0.006386	0.9363	2.516770	0.6416
4	5.638358	5.901308	1.803324	0.1793	5.941476	0.2036
5	5.646118	5.959458	0.821674	0.3647	2.811727	0.5898
6	5.669077	6.033161	0.752029	0.3858	3.965761	0.4107

Akaike Bilgi Kriteri Tarafından Seçilen Optimal Gecikme Uzunluğu: 2
Schwarz Bilgi Kriteri Tarafından Seçilen Optimal Gecikme Uzunluğu: 2

Tablo 2 de tıpkı tablo 1 gibi modelde otokorelasyon olmadığına ve optimal gecikme uzunluğunun (2) olduğuna işaret etmektedir. Kurulan modelin sonuçlarını karşılaştırmak üzere yapılan sınır testine söz konusu değişkenler arası ilişkilerin arasında bir seviye ilişkisinin olup olmadığını öngören sınır testi ile devam etmek gerekmektedir.

Tablo 3. Sınır testi (Seviye ilişkisinin tespiti)

Kısıtsız Sabitli ve Trendsiz Model		
p	F _{iii}	t _{iii}
2	7.222258	-4.604763

Burada trendsiz modelde bulunan (f) ve (t) değerleri Paseran ve vd (2001)'in kritik değerlerle karşılaştırılmak suretiyle seviye ilişkisi tespit edilmeye çalışılmaktadır.

Tablo 4. Paseran vd. (2001) makalesindeki kısıtsız sabitli ve trendsiz model için hesaplanan kritik değerler

Kısıtsız Sabitli ve Trendsiz Model		
$\alpha = 0.05$		
(F _{iii}) Modeli		
k = 2	Alt Sınır	Üst Sınır
	3.79	4.85
(t _{iii}) Modeli		
k = 2	Alt Sınır	Üst Sınır
	-2.86	-3.53

Bu analizde kullanılacak olan hipotezleri şu şekilde hazırlamak mümkündür;

H₀: Değişkenler arasında bir seviye ilişkisi yoktur.

H₁: Değişkenler arasında bir seviye ilişkisi vardır.

Tablo 4'deki değerlerden de açıkça görülebileceği üzere değişkenler arasında bir seviye ilişkisinin olmadığı yönündeki boş hipotezler reddedilerek alternatifleri kabul edilmektedir. Yani kısıtsız sabitli ve trendsiz modele göre, değişkenler arasında bir seviye ilişkisi vardır.

Aynı ilişkiyi kısıtsız sabitli ve kısıtlı trendli modelde analiz etmek gerekmektedir.

Tablo 5. Sınır testi (Seviye ilişkisinin tespiti)

Kısıtsız Sabitli ve Kısıtlı Trendli Model			
p	F _{iv}	T _v	F _v
2	9.426866	-6.099632	12.56223

Burada kısıtsız sabitli ve kısıtlı trendli modelde bulunan (f) ve (t) değerleri Paseran ve vd (2001) tarafından yazılan makaledeki kritik değerlerle karşılaştırılmak suretiyle seviye ilişkisi tespit edilmeye çalışılmaktadır.

Tablo 6. Paseran vd. (2001) makalesindeki kısıtsız sabitli ve kısıtlı trendli model için hesaplanan kritik değerler

Kısıtsız Sabitli ve Trendsiz Model			
$\alpha = 0.05$			
		(F_{iv}) Modeli	
k = 2	Alt Sınır 3.79		Üst Sınır 4.85
		(F_v) Modeli	
k = 2	Alt Sınır 3.79		Üst Sınır 4.85
		(T_v) Modeli	
k = 2	Alt Sınır -3.41		Üst Sınır -3.95

Tablo 6'daki değerler aracılığıyla değişkenler arasında bir seviye ilişkisinin olmadığı yönündeki boş hipotezler reddedilerek alternatifleri kabul edilmektedir. Yani kısıtsız sabitli ve kısıtlı trendli modele göre, değişkenler arasında bir seviye ilişkisi vardır.

Yani değişkenler arasında bir seviye ilişkisinin varlığı tüm modeller tarafından ortaya konmaktadır. Bu da hata düzeltme modelinde işaret edilen etkileri desteklemektedir. Bu aşamadan sonra değişkenler arasındaki denge ilişkilerinin yorumlandığı ARDL Analizini sınamak gerekmektedir.

Tablo 7. Sabitli modelde seviye ilişkisi

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t_{ist}	Olsılık Değ.
RDTH_SA	-0.839332	0.572776	-1.465375	0.1444
CA_SA	-0.012471	0.001776	-7.022196	0.0000
C	110.6611	3.133271	35.31809	0.0000

Tablo 7'ye göre reel dış ticaret hacmi için hesaplanan t-istatistiğinin olasılık değeri anlamlı olduğu görülmektedir.

Tablo 8. Sabitli ve trendli modelde seviye ilişkisi

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t_{ist}	Olsılık Değ.
RDTH_SA	1.513173	0.494939	3.057289	0.0025
CA_SA	-0.005646	0.001534	-3.680417	0.0003
C	84.24672	4.881857	17.25711	0.0000

Tablo 8 aracılığıyla değişkenler için hesaplanan t-istatistiklerinin anlamsız olduğu görülmektedir. (t) değerlerinin hangisi modelde daha anlamlıysa o model tercih edilebildiğinden sabitli model söz konusu ilişkileri açıklama anlamında tercih edilmektedir.

Modelin dengeye uyarlama hızını incelemek için öncelikle sabitli model değerlendirilmektedir. Bunun için özellikle hata düzeltme modeli katsayısı oldukça önem taşımaktadır. Hata düzeltme katsayısının (-) çıkması arzulanan bir duruma işaret etmektedir.

Tablo 9. Sabitli modelde dengeye uyarlanma hızı

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t _{ist}	Olasılık Değ.
REDK(-1)	0.364161	0.064751	5.624049	0.0000
RDTH_SA	0.425790	0.613685	0.693825	0.4886
CA_SA	-0.000966	0.000557	-1.733342	0.0846
C	0.032721	0.281792	0.116116	0.9077
ECMC(-1)	-0.143594	0.028849	-4.977360	0.0000

Hata düzeltme modeli katsayısı istenildiği üzere (-) olarak gerçekleşmiştir. Bu durum da 1 birimlik hatanın her ay 0.14'ünün düzeltildiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 10. Trendli modelde dengeye uyarlanma hızı

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t _{ist}	Olasılık Değ.
REDK(-1)	0.422063	0.063837	6.611609	0.0000
RDTH_SA	0.492980	0.591513	0.833422	0.4056
CA_SA	-0.000787	0.000527	-1.494096	0.1367
C	0.067822	0.271337	0.249957	0.8029
ECMC(-1)	-0.240708	0.037285	-6.455931	0.0000

Burada da her ay ortaya çıkan 1 birimlik hatanın % 24'ünün düzeltildiği anlamına gelmektedir. Bu da dengeye uyarlanma hızının sabitli modele göre trendli modelde daha çabuk olduğunu göstermektedir.

Bütün bu aşamalardan sonra değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönem nedensellik ilişkilerinin incelendiği yapısal granger nedensellik testini değerlendirmek gerekmektedir.

Tablo 11. Yapısal Granger nedensellik sınaması

Deterministik Trendsiz				
	RDTH_SA	CA_SA	REDK	ECM(t-1) -- t-stat
RDTH_SA	--	0.531074 (0.5888)	3.431845 (0.0343)	-0.38568 (0.70016)
CA_SA	0.365083 (0.6946)	--	2.547008 (0.0809)	-1.76003 (0.07998)
REDK	0.188723 (0.8282)	0.070727 (0.9317)	--	-3.65511 (0.00033)
Deterministik Trendli				
	RDTH_SA	CA_SA	REDK	ECM(t-1) -- t-stat
RDTH_SA	--	0.504783 (0.6044)	3.236428 (0.0414)	-0.34936 (0.72720)
CA_SA	0.508055 (0.6025)	--	2.540847 (0.0814)	-1.08881 (0.27759)
REDK	0.068439 (0.9339)	0.119580 (0.8874)	--	-5.35547 (0.00000)

Kısa ve uzun dönem etkiler değerlendirildiğinde kısa dönemli olarak bir ilişkinin ancak ve ancak deterministik ve trendli modelde reel döviz kurundan reel dış ticaret hacmine doğru olduğu görülmektedir. Sınır testi ve ARDL testi sonuçları birlikte değerlendirildiğinde reel efektif döviz kurunun açıklanmasında söz konusu değişkenlerin uzun dönemde etkili olduğunu söyleyebilmek mümkündür.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Uzun dönemli denge ilişkilerinin değerlendirildiği Sınır Testi ve ARDL modeli çerçevesinde ilk olarak trendli ve sabitli model için gecikme uzunluğu ve otokorelasyon LM testi yapılmıştır. Test sonuçlarına göre hem Akaike hem de Schwarz bilgi kriteri 2 gecikmeyi raporlanırken aynı zamanda modelde bir otokorelasyon sorununun olmadığı raporlanmaktadır. Kurulan modelin sonuçlarının karşılaştırıldığı ve değişkenler arası ilişkiler arasında bir seviye ilişkisinin olup olmadığını öngören sınır testi ile devam edilmiş, seviye ilişkisinin olmadığı yönündeki boş hipotezler reddedilerek alternatifleri kabul edilmiştir. Yani hem kısıtsız sabitli ve trendsiz model hem de sabitli ve kısıtlı trendli modele göre değişkenler arasında bir seviye ilişkisinin olduğu raporlanmıştır.

Değişkenler arasında bir denge ilişkisinin olduğu raporlandıktan sonra ARDL analizine geçilmiş ve sabitli modelin söz konusu ilişkileri açıklamada sabitli ve trendli modele göre daha güçlü olduğu görülmüştür. Daha sonra sabitli model için dengeye uyarlanma hızına ilişkin katsayı incelenmiş ve

katsayısının -0.14 olduğu görülmüştür. Dengeye uyarlanma katsayısının $(-)$ olması beklenir. Bu katsayı ortaya çıkan sapman her 0.14 'ünün düzeltildiği anlamına gelmektedir. Bu aşamadan sonra yapısal granger nedensellik testine geçilmiş ve reel döviz kuru değişkenine ait olan hata düzeltme katsayısının (t) istatistikleri incelendiğinde uzun dönemde söz konusu değişkenler arasındaki ilişki açıkça görülmektedir.

Bu açıdan bakıldığında özellikle finansal liberalizasyon sürecinin başından itibaren geçirilen deneyim araştırma bulgularıyla desteklenmiştir. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülke ekonomilerinin iç tasarruf hacimlerinin sermaye birikimini sağlama anlamında kalkınma ve büyüme dinamiklerini ateşleyecek ölçüde gelişmemiş olmasından dolayı Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler kalkınma süreçlerinin finansmanı için dış dünyadan borçlanma yoluna gitmektedirler. Bu gibi ülkeler iktisadi ve siyasi açıdan yüksek risk grubuna dahil olduklarından gereken sermaye birikimini ülkeye çekmek için yüksek faiz politikası uygulamak zorunda kalmışlardır. Uygulanan yüksek faiz ortamında ülkeye giren sermayenin spekülative temelli olması kalkınmanın finansmanını istenilen ölçüde etkileyememiş gelen finansman kaynağı ülkenin üretken olmayan alanlarına kayması sonucu da olası herhangi bir iktisadi veya siyasi tıkanmaları ülke ekonomisi açısından birer yıkıma dönüştürmüştür. Bu şekliyle değerlendirildiğinde reel kurun hedeflenmesi süreci gündeme gelmiştir. Özellikle 94 krizinden sonra reel kur hedefine geçilmiş çok kısa bir uygulanmış ve daha sonra terk edilmiştir. Bugün gelinen noktada krizlerin anatomisi incelendiğinde araştırma bulguları ile eşdeğer özellikler taşıdığı görülmüştür. Uygulanan yüksek faiz politikası yabancı sermayeyi ülkeye çekerken yerli para bu süreçte aşırı değerlenmekte ve dış ticareti ithalat lehine özendirilmektedir. Artan ithalat dış finansman konusundaki kırılganlığı daha da artırmakta bu da dış ticaret açıklarını körüklemekte ve cari açıkların akıl almaz boyutlara ulaşmasının önünü açmaktadır ki; cari açığın GSMH'ye oranının kriz açısından kritik eşik olarak algılanmasının ne derece doğru bir yaklaşım olduğu da edinilen kriz deneyimlerinden açıkça görülmektedir. Bu şekilde daha da kırılgan bir hal alarak batılı ekonomilerin çıkar alanına itilen Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomiler olası bir konjonktür tıkanmasının faturasını yüksek devalüasyon sonucu artan borçların tüm ekonomi için bir yıkım oluşturması gibi çok ağır bedellerle ödemektedirler.

Bu açıdan özellikle politika yapıcılarının bu hassasiyeti göz önünde bulundurarak, reel kur hedeflemesi, yalnızca yabancı yatırımlara uygulanan Tobin vergisi benzeri bir karşılığın alınması ki; Şili'de 1991'den bu yana

uygulanmaktadır. Borcun kompozisyonunun gözden geçirilmesi, cari açığın durumu ve para otoritesinin herhangi bir tıkanıklık durumunda inisiyatif alması konuları şu an ivedi bir şekilde tartışılması gereken gerçekliklerdir.

KAYNAKÇA

Akhtar, M., R. Spence Hilton, “Effects Of Exchange Rate Uncertainty On German and U.S. Trade”, Federal Reserve Bank Of New York, *Quarterly Review*, vol. 9, 1984, 7 – 16.

Alse, J. ve Oskooee, M. B., “Do Devaluations Improve or Worsen the Terms of Trade?”, *Journal of Economic Studies*, 22(6),1995, 16-25.

Amano, R. A., “Terms of Trade and Real Exchange Rates: The Canadian Evidence”, *Journal of International Money and Finance*, Vol.14, No.1, 1995, 83-104.

Bailey, Martin, George S. Tavlas, “Trade and Investment Under Floating Rates: The U.S Experience”, *Cato Journal*, Fall, 1988, 421 – 449.

Bollerslev, Tim, *Generalized Autoregressive Conditionally Heteroskedasticity*, ARCH Selected Readings, Oxford University Press, 1986.

Brada, Josef C., Jose, A. Mendez, “Exchange Rate Risk, Exchange Rate Regime and The Volume Of International Trade”, *Kyklos*, 41, 1988, 263 – 280.

Chowdhury, Abdur R., “Does Exchange Rate Volatility Depress Trade Flows? Evidence From Error Correction Models”, *The Review Of Economics and Statistics*, 76, 1993, 700 – 706.

Cooper, R. N., *An Assessment of Currency Devaluation in Developing Countries*, Yale University Press, New Haven, 1971.

Dickey, D., Fuller, W. A., “Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series With a Unit Root”, *Econometrica*, 49, 1981.

Enders, Walter, “Unit Roots and The Real Exchange Rate Before World War I, The Case Of Britain and The U.S.A”, *Journal Of International Money and Finance*, 1989, 55- 70.

Engle, R. F., Granger, C. W. J., “Cointegration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing”, *Econometrica*, 1987, 55.

Gotur, Padma, “Effects of Exchange Rate Volatility on Trade”, *IMF Staff Papers*, 32, 1985, 475 – 512.

Granger, Clive, William, John ve Paul Newbold, “Spurious Regression in Econometrics”, *Journal of Econometrics*, Vol.2, 1974.

Gujarati, Damodar N., *Basic Econometrics*, Mc-Graw-Hill Inc, U.S.A, 1995.

Hook, Law Siong, Tan Hui, Boon, Exchange Rate Volatility And Malaysian Export To its Major Trading Partners, *Working Paper*, 6. Universiti Putra Malaysia, 2000.

Hwang, Hae Du, Jin Woo, Lee, “Exchange Rate Volatility and Trade Flows of The U.K in 1990’s”, *International Area Review*, Vol 8 (1), Spring, 2005, 173 – 182.

In, F. ve Menon, J., “The Long Run Relationship between the Real Exchange Rate and Terms of Trade in OECD Countries”, *Applied Economics*, 28, 1996, s.1075-1080.

Johansen, S., “Statistical Analysis of Cointegration Vectors”, *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12, 1988, 231-254.

Johansen, S., “Estimation and Hypothesis Testing of Cointegration in Gaussian Vector Autoregressive Models”, *Econometrica*, 59, 1991, 1551-1580.

Johansen, S. ve Juselius, K., “Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration with Application to the Demand for Money”, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52, 1990, 169-210.

Kasman, Adnan, Kasman, Saadet, "Exchange Rate Uncertainty In Turkey And Its Impact On Export Volume", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 2005, 41 – 58.

Koch, P. D. ve Rosensweigh, J. A., “The Dollar and the US Terms of Trade”, *Journal of Macroeconomics*, Vol.14, 1992, s.467-486.

Koray, Faik, William D., Lastrapes, “Real Exchange Rate Volatility and U.S. Bilateral Trade: A VAR Approach”, *The Review of Economics and Statistics*, 71, 1989, 708 – 712.

Koya, S. ve Orden, D., “Terms of Trade and the Exchange Rates of New Zeland and Australia”, *Applied Economics*, 26, 1994, s.451-457

Kroner, Kenneth F., Lastpares, William D., “The Impact Of Exchange Rate Volatility On International Trade: Reduced Form Of Estimates Using The GARCH-in-mean Model”, *Journal Of International Money and Finance*, 12, 1993, 298 – 318.

Lee, Kang Soek, Saucier, Philippe, “Exchange Rate Instability and Trade Integration – The Case of Asia”, *5th International Conference International Trade and Logistics Corporate Strategies and The Global Economy*, Le Havre, 2005.

Mc Kenzie, Mihael D., “The Impact Of Exchange Rate Volatility On Australian Trade Flows”, *Journal Of Economic Survey*, Vol.13, No:1, 1998, 71 – 106.

Memmedov, Zahid, “Enflasyon ve Para İkamesi Olgusu”, *Journal Of Qafqaz University*, Vol.2, Number: 2, 2003.

Quirk, Peter, “Exchange Rate Regime as Inflation Anchors”, *Finance and Development*, Vol.33, Number:1, March 1996.

Sivri, U. ve Usta, C., “Reel Döviz Kuru, İhracat ve İthalat Arasındaki İlişki”, *Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt:19, Sayı:4, 2001, s.1-11.

Terzi, Harun ve Zengin, Ahmet, “Türkiye’de Kur Politikası, İthalat, İhracat ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisinin Ekonometrik Analizi”, *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, Cilt:11, Ankara, 1995.

Terzi, Harun ve Zengin, Hilmi, *Temel Ekonometri Teori ve Uygulama*, Derya Kitabevi Yayınları, Trabzon, 2003.

Zengin, Ahmet, “Reel Döviz Kuru Hareketleri ve Dış Ticaret Fiyatları Türkiye Ekonomisi Üzerine Bulgular”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(2), 2000, 27- 41.

Zengin, Ahmet ve Terzi, Harun, “Türkiye’de Kur Politikası, İthalat, İhracat ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisinin Ekonometrik Analizi”, *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 11(1-2), 1995, s.247-266.

THE FEASIBILITY OF GLOBAL JUSTICE: A DISCUSSION ON JOHN RAWLS' IDEAS*

Ahmet Emre ATEŞ**

ABSTRACT

This paper aims at examining the probability of justice in global context. It can be argued that the Rawlsian argument on global justice might be so optimistic with regard to both internal and external dynamics of liberal societies. Yet it is a well-known fact that Rawlsian categorization in his book called *The Law of Peoples* merits to be mentioned in order to improve the global justice.

Key Words: *Global justice, International relations, Liberalism, Dictatorships.*

KÜRESEL ADALETİN UYGULANMASI: JOHN RAWLS' UN DÜŞÜNCELERİ ÜZERİNE BİR YORUM

ÖZET

Bu makalenin amacı küresel adalet kavramının uluslararası ilişkiler açısından olasılığını incelemektir. Dolayısıyla, John Rawls'un küresel adalet kavramı üzerine geliştirdiği iddialarının, liberal olan ve olmayan toplumlar için uygulanabilirliği tartışılacaktır. Öte yandan, *Halkların Yasası* adlı kitabıyla John Rawls'un uluslararası ilişkiler teorisine katkısı yorumlanmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Küresel adalet, Uluslararası ilişkiler, Liberalizm, Diktatörlükler.*

---

* This article is a renewed version of my paper ("Is Global Justice possible? A Discussion on John Rawls Ideas") presented at Girne American University within the "Globalization, as a Source of Conflict or Cooperation" Symposium between 13-15 May 2008.

** Research Assistant, Istanbul University, Faculty of Economics, Political Science and International Relations Department

1. INTRODUCTION

It can be argued that John Rawls constitutes an important figure among the political philosophers of the 20th century. His ideas and works have transformed the conflictual aspect of the globalization into a cooperational one. For instance, his emphasis on the concepts of a worldwide toleration and distributive justice encourages him to write academically classical books like *A Theory of Justice* (1971), *The Political Liberalism* (1993), and *The Law of Peoples* (1999).

Each of these above-mentioned books deals particularly with the political norms of law and justice while considering the domestic and foreign affairs of modern states. His most famous book *A Theory of Justice* and *The Political Liberalism* define a new framework of justice like “justice as fairness” -this is to say a liberal approach of toleration which ignores differences in favor of an equal and distributive justice. Besides, *The Law of Peoples* adopts such approach to the principles and practices of international law and relations among the modern states. In this article, the main discussion is about the arguments of *The Law of Peoples*.

Influenced by both David Hume’s empiricism and Immanuel Kant’s idealism (Ricoeur, 2001: 916-917), Rawls imagines “a reasonable society of peoples” which refers to the question of how uniting liberal and non-liberal societies. Accordingly, such unification of two distinguishable societies serves the cooperation of a global context. At this stage, Rawls imposes common norms and duties for societies vis-à-vis the globalization. While categorizing –however, the global societies and requiring to them a sense of justice and toleration, Rawls’ argumentation is subjected to be criticized by three reasons which will be delivered throughout this article.

So far as the globalization is concerned with the conflict and the cooperation, the aim of this essay is to discuss whether Rawls is right by saying that a liberal theory of international justice must require toleration of non-liberal societies. By saying so, Rawls underestimates the problems of identity and that of institutional conditions that are still incompatible with the worldwide cooperative system between liberal and non-liberal societies. Consequently, this article will illuminate the issue of Rawlsian argumentation together with the experiences of different societies in order to answer how a common good for the globalization is probable instead of making the international framework conflictual.

2. JOHN RAWLS AND HIS CREDOS

As a masterpiece of Rawls, *A Theory of Justice* is concerning with the features of fundamental rights and liberties in plural societies. According to him, a legally competent or a fair society has to determine a set of rules initiating a certain notion of equality among free and rational persons, which is referred to as “justice as fairness” (Rawls, 1999: 10). Only once individuals agree on abandoning their social, cultural and class differences, they have a chance to begin neutrally a codification of just rules as a process. Rawls calls this stage as “original position” in which every member of society ignores his or her differences (ibid: 11) in order to achieve a “social primary goods”. However, if such economic and/or cultural distinctions promote the social development, people should maintain them according to the difference principle (ibid: 11). By doing so, Rawls plans to codify a consensus among individuals.

In his other books, *Political Liberalism*, he presents a model of justice that is appropriate with democratic societies. This is to say; he demonstrates how “comprehensive doctrines” might be incompatible within democracies. Therefore, he concludes that only if the decision-making process is exercised by a “fact of reasonable pluralism”, the inequalities and differences become a constructive asset for the “public political culture”. In other words, a contemporary democratic society starts to be a fair one while creating a sense of consensus in its policies, which is called the “overlapping consensus” (ibid: 15).

Until his work *Law of Peoples* that will constitute our main focus on his ideas, Rawls deals on the one hand with the improvement of justice among individuals throughout *A Theory of Justice*, on the other hand with the development of this notion within a democratic society throughout *Political Liberalism*. In *Law of Peoples*, he stresses on both definition and implementation of justice among societies and/or states. He tries to elaborate an “original position” to codify the principles of a global justice.

In order to configure the participation of international actors, Rawls makes two categories. The first category consists of “well-ordered” and “decent peoples”. Well-ordered peoples are regulated by liberal values of individual rights and liberties. However, decent peoples are neither democratic nor liberal in this field. Besides, they share a “common good idea of justice”, in other words a legally competent political stability in favor of the majority. Whether these two kinds of societies are liberal-democratic or

not, both of them share a “common good of justice”. This is why; they form a “Society of Peoples”.

The second category consists of “outlaw states”, “burdened states” and “benevolent absolutisms”. The “outlaw states” disregard the human rights through domestic and/or international violent activities. The “burdened states” are socio-economically so disadvantageous to perform liberal and democratic norms that they are disable to consolidate their regimes. The “benevolent absolutisms” respect the human rights but they are underestimating the public participation. Over all, the second categorical states stay outside of such codification for global rules although the first categorical societies involves in the original position.

While contributing to the establishment of a justifiable world, Rawls’ arguments suscite some interrogations. For instance, is the notion of difference principle inevitable for the convenience of plural and reasonable international justice? Besides, why the idea of common good could not be the case for societies that are excluded from the “Society of Peoples”? Otherwise, is it probable to achieve an overlapping consensus? Moreover, such global justice may become politically democratic one without fulfilling –as José Saramago points out, an economic democracy?

3. THE LAW OF PEOPLES: PROS OR CONS?

In “The law of peoples”, the American political scientist John Rawls’ argumentation is thus subjected to three critics, which are about categorical, procedural and distributive aspects of his own paradigm. The categorization of different regimes and societies (1), the procedure of making a consensus among those regimes and societies(2), and the distribution of a global justice(3) constitute three points that will be discussed in this part.

Concerning the categorical aspect, the author argues the importance of codifying the law of peoples, a “political conception of right and justice” (Rawls, 1999: 529) consensually decided by a “reasonable society of peoples” (ibid: 530) and its application to the principles and norms of international law and practice (ibid: 529). By doing this, Rawls states that “the reasonable society of peoples” should be composed of “two kinds of well-ordered domestic societies, liberal and hierarchical societies” (Rawls, 1999: 537). At this stage, Rawls argues that:

(...) not all regimes can reasonably
be required to be liberal, otherwise
the law of peoples itself would not

express liberalism's own principle
of toleration for other reasonable
ways of ordering society (...) A liberal
society must respect other societies
organized by comprehensive doctrines
(ibid: 530).

According to Rawls, liberal theory of international justice must require toleration of non-liberal (hierarchical) societies to the extent that these non-liberal societies are peaceful, non-expansionist and honor basic human rights while imposing some "duties and obligations" including a common conception of justice and of society.

Concerning the categorical aspect of Law of Peoples is concerned, the critics on Rawls could be held in two points. On the one hand, Rawls confuses the regimes and societies, on the other hand he stereotypes liberal and hierarchical –in other word non-liberal societies.

First of all, Rawls does not differentiate the regimes and societies. In his argumentation, he starts saying that "not all regimes can be reasonably required to be liberal". In other words, Rawls combines the notion of regime and society together whereas the society may refuse the regime by which it is ruled. For instance, the Iranian people have protested against Sharia regime especially since the youth movements in the universities. Therefore, the distinction between a society and regime is indispensable; a society and its regime in favour of different polities and so may be conflicting with one another, from time to time. At this part, Rawls makes confusion by judging the societies according to their regimes in order to group whether they are "liberal or non-liberal societies".

Secondly, the essay deals with the framework of hierarchical (non-liberal) societies, which must be tolerated –according to Rawls, by liberal societies to perform the law of peoples. However, Rawls ignores an aspect of hierarchical societies, which is challenging basic human rights: the good faith of officials and judges. Is this kind of faith is satisfactory to fulfill basic human rights?

Even if Rawls argues that:
Human rights, understood as resulting
from these requirements -a common
good conception of justice, and a good
faith official justification of law,
(...) are politically neutral (ibid: 530).

There is no doubt that the term of good faith is so abstract that officials in hierarchical societies may abuse it for their personal interests regardless of the fact that this is not compatible with “the rule of law principle of basic human rights”. For instance, since the collapse of USSR, Russia that may be considered as a hierarchical society has been facing the oligarchic problem of nomenclature and mafia. The good faith of officials in hierarchical societies may be conflicting with basic human rights in the sense that each official may become a dictator by abusing his or her “good faith” and thus a hierarchical society may become a dictatorship of the officials, which Rawls refuses to accept as “members in good standing of reasonable society of peoples.”

By the same token, is a well-ordered liberal society fulfilling all of the fundamental requirements to involve in the reasonable society of peoples? Even today, in France and in Italy –considered as a liberal society, there is a debate that those societies do not respect “the impartiality of the justice” (Etchegoin, 2002: 1939) which is one of “the fundamental requirements for hierarchical societies” (Rawls, 1999: 545). For instance, both “Nice” and “Elf” Affairs have demonstrated the clientalistic politization of the judiciary.

Moreover, does a liberal society gain its legitimate aims through diplomacy and trade as hierarchical societies are subjected to do so? Since 9/11, US and the coalition forces engage war against Afghanistan which has nothing to do with the attacks on twin towers and against Iraq which also has nothing to do with nuclear bombs. Ironically, it can be argued that this is the liberal societies rather than non-liberal ones that underestimate peaceful and toleration means such as diplomacy and trade.

As a whole, Rawls is erroneous that a liberal theory of international justice must require toleration of non-liberal societies seeing that he ignores firstly the distinction between a society and its regime, secondly the challenging aspect of hierarchical societies with basic human rights that even leads them to be dictatorial, and thirdly the domestic failure of liberal societies on basic requirements and their non-toleration attitude towards non-liberal (hierarchical) ones.

Rawls’ arguments about international actors are problematic not only because he confuses regimes and societies but also because he stays within a communitarian perspective by excluding regimes like outlaw states, burdened societies and benevolent absolutisms, as international actors. By doing so, he restricts the improvement of global justice. Therefore, his liberalism is more like communitarian than the communitarians (Hünler,

1997: 364) like Alasdair MacIntyre to whom he is critical.

Concerning the procedural aspect of Rawls' ideas, *Law of Peoples* differs from the claims of the most recent book *A Theory of Justice* in the sense that Rawls makes contradictory arguments on the "original position". Although the participation is required for all within *A Theory of Justice*, in *Law of Peoples* the original position forms separate procedures for the liberal societies and non-liberal societies (Borovali, 2003: 236).

On the one hand, it can be argued that the "original position" is the attempt to perform a social contract within a global framework. Like self-interested people, states intend to codify rules, which are essential for the idea of global justice. However, Rawls' perception of such contract resides non-interactive (Chandran & Pettitt, 1990: 34) because it does not include all possible participants. This situation makes the procedure difficult to cooperate global differences.

On the other hand, the principles of justice* that will be illustrated through the "original position" are only interesting with the principles of independence and that of non-intervention as a whole. Therefore, Rawls' liberal perspective of principles stays naively on Wilsonian principles and needs to be upgraded. The end of Cold War and the fundamentalism are the major concerns within the global age that a contemporary codification of international law is supposed to interpret. In fact, Rawls underestimates the importance of institutional modifications for the development of global justice. As Iris Marion Young criticized, justice should also refer not only to distribution but also to the institutional conditions (Stevens, 1999: 4), together with the historical circumstances.

Concerning the distributive aspect of *Law of Peoples*, Rawls makes an assumption that the difference among societies and regimes should not be regarded as an impasse; otherwise it will corrupt the fairness of justice in liberal peoples (Borovali, op. cit., 244). In other words, the "difference principle" is abused in *Law of Peoples*, as it is not the case for *A Theory of*

---

* "1. Peoples are free and independent

2. Peoples are equal and parties to their own agreements.

3. Peoples have the right of self-defense but no right to war.

4. Peoples are to observe a duty of nonintervention.

5. Peoples are to observe treaties and undertakings.

6. Peoples are to observe certain specified restrictions on the conduct of war.

7. Peoples are to honor human rights."

(John Rawls, op. cit., p. 540)

Justice. However, the development or the underdevelopment of societies should be analyzed in a historical perspective through which it can be argued the innocence of societies with regard to their level of democracy. Therefore, the “justice as fairness” must require the aid not only for burdened societies but also for all underdeveloped societies like the outlaw states, benevolent absolutisms.

In order to achieve a global justice, the cosmopolitan rights should also provide an all-encompassing view of financial and humanitarian aids as a “duty of justice” (Tan, 2004: 67) (like James Tobin’s taxation model). If only the burdened societies profit the aid of well-ordered and decent peoples, a centrifugal movement of outlaw and benevolent states would be grown up. Thus, it can be argued that the *modus vivendi* of *Law of Peoples* is supposed to be revisited (Pogge, 1989: 234-237). Instead of optimizing or bargaining the norms, Rawls suscitates the hegemony of institutionally westernized norms (Lacroix, 2002: 55,142).

Finally, the *Law of Peoples* provokes three critical remarks, which are categorical, procedural and distributive. As discussed one another, the categorical critic renders Rawlsian classification of international actors much more communitarian. The procedural critic considers the “original position” as non-interactive. The distributive critic makes a centrifugal assumption with regard of the non-application of difference principle among different regimes. Such kind of social contract could contribute to the conception of global justice by restauring these terms. However, one may implement also analytical preventions in the global system in order to create stability among differences.

4. CONCLUSION

In order to answer the feasibility of global justice, it can be claimed that economic democracy -as José Saramago argues, is inevitable to sustain such distributive justice among states. In fact, Rawls supposes the sufficiency of institutional remedy. Yet, the fact of “reasonable pluralism” fails to improve the “overlapping consensus” of different states in international relations seeing that Rawls’ ideas on “public political culture” are derived from the uniqueness of liberalism which corrupts the notion of fairness between “well-ordered” and “decent peoples” on the one hand, and “burdened” and “outlaw states” together with “benevolent absolutisms” on the other hand.

The *Law of Peoples* might face three kinds of failure as illustrated

throughout this article. The categorization of global actors (states), the procedure of making global justice (the participation of states) and the distribution of such justice (the creation of fairness) need to be modified. In order to avoid the risk of ideological containment of liberal doctrines, a global justice may become possible only if it focuses primarily on economic equality. The taxation system proposed by James Tobin is a way to achieve this attempt. Otherwise, the institutional modifications would be limited to sustain justice among states.

In addition to these points, it is a well-known fact that John Rawls contributes to the liberal assumption of international relations theory. This is why; Rawlsian optimization deserves the merits besides those of idealist thinkers like Immanuel Kant and Hans Kelsen. The aim of this article is not to diminish the importance of idealist attempts, but to demonstrate their normative structure always lacks the materialism, which is also necessary for maintaining global justice.

BIBLIOGRAPHY

Borovalı, Murat, “Küresel Adalet üzerine Bir Tartışma : John Rawls ve Halkların Yasası”, in *Uluslararası İlişkilerde Sınır Tanımayan Sorunlar* ed. by A. Kaya, G. Özdoğan, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2003.

Chandran, Kukantas and Pettitt, Philip, *Rawls: A Theory of Justice and its Critics*, Stanford University Press, Stanford 1990.

Etchegoin, Marie-France, *Nice, les insolences du procureur Montgolfier*, Le Nouvel Observateur 1939.

Hünler, Solmaz Zelyut, *Rawls ve MacIntyre, İki Adalet Arasında Liberal ve Komüniteryan Düşüncelerin Çatışma Alanı*, Vadi Yayınları, Ankara 1997.

Lacroix, Justine, *Communautarisme versus libéralisme, quel modèle d'intégration politique*, Editions de l'Université de Bruxelles, Bruxelles 2002.

Özer, Atila, *L'Etat textes traduits et présentés*, Flammarion, Paris 1998.

Pogge, Thomas Winfried Menko, *Realizing Rawls*, Cornell University Press, Ithaca 1989.

Rawls, John, *A Theory of Justice* revisited edition, Oxford University Press, Oxford 1999.

_____, *Libéralisme Politique*, trad. C. Audard, PUF, Paris 1995.

_____, *The Law of Peoples* in *Collected Papers* ed. by Samuel Freeman, Harvard University Press, Massachusetts 1999.

Ricoeur, Paul, John Rawls et Théorie de la Justice in *Dictionnaire des Oeuvres Politiques*, ed. F. Chatelet, O. Duhamel, E. Pisier, PUF, Paris 2001.

Saramago, José, *Que reste-il de la démocratie?*, Le Monde Diplomatique, n. 605, Aout 2004.

Stevens, Jacqueline, *Reproducing the State*, Princeton University Press, New Jersey Princeton 1999.

Tan, Kok-Chor, *Justice without Borders*, Cambridge University Press, Cambridge 2004.

TÜRKİYE'DE YOKSULLUKLA MÜCADELEDE MİKROKREDİ UYGULAMALARI

Gürkan ATEŞ*
Eren ÖĞÜTOĞULLARI**

ÖZET

Son yıllarda gündeme sık sık taşınan yoksulluk konusu yoksullukla mücadele yöntemlerinin ve yoksulluğun sonuçlarını hafifletici mekanizmaların daha yoğun tartışılmasını da beraberinde getirmiştir. Bugün birçok ülke şiddet derecesi ne olursa olsun az ya da çok bu sorun ile iç içe yaşamaktadır ve dolayısı ile yoksullukla mücadele etmek durumunda kalmaktadır. Mikrokredi yoksullukla mücadelede uygulanan politikalardan birisi olarak göze çarpmaktadır.

Bu çalışmada dünya çapında mikrokredinin uygulanmasında örnek oluşturan Bangladeş Grameen Bank uygulamasına genel bir çerçeveden bakılarak, yoksullukla mücadelede ve istihdam yaratmada Türkiye'deki mikrokredi uygulamaları incelenmiştir. Bu yazı kapsamında mikrokredi politikalarının daha anlaşılır olması ve mikrokredi potansiyeli bakımından Türkiye'deki yoksulluğun hangi boyutta yaşandığının genel olarak analizinin yapılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Yoksulluk, Yoksullukla mücadele, Mikrokredi, Mikrofinans.*

MICROCREDIT PRACTICES IN THE STRUGGLE AGAINST POVERTY IN TURKEY

ABSTRACT

The poverty issue, which often comes into question in recent years, has brought more the poverty issue, which often comes into question in recent years, has brought more intensive discussions on the methods regarding the struggle against poverty and on the mechanisms mitigating the consequences of poverty. Today,

---

* Euro Grup, Yönetim Kurulu Bşk. V. ve CFO, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İşletme Bölümü Doktora Öğrencisi, gurkan.ates@gmail.com

** Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Bakanlık Müşaviri, Gazi Üniversitesi Çalışma Ekonomisi Doktora Öğrencisi, eogutogullari@gmail.com

many countries are faced somewhat with poverty and therefore have to struggle with it. In this concept, microcredit stands out as one of the policies in the struggle against poverty.

In this study, while giving a general perspective regarding the practices of the Bangladesh Grameen Bank which sets pattern to micro credit practices worldwide, micro credit practices in the struggle against poverty and generating employment in Turkey have been analyzed. This article aims to give a better understanding about micro credit policies and to generally analyze the level of poverty in Turkey in terms of microcredit potentials.

Key Words: *Poverty, Micro credit, Micro finance, Struggle against poverty.*

1. GİRİŞ

Son yıllarda yoksullukla mücadele hem ulusal hem de uluslararası gündemde önemli yer teşkil etmektedir. 2 Haziran 2011 tarihinde yapılan Milletvekili Genel Seçiminde de partilerin ağırlıklı olarak yoksullukla mücadeleye yönelik politikalar üzerinden propaganda yaptıkları görülmüştür. Yoksullukla mücadele konusunda birçok politika ve yöntem bulunmaktadır. Bu çerçevede, yoksulluğun önlenmesi ve ortadan kaldırılması konusunda ortaya atılan politikalardan birisi ise mikrokredidir. Yoksullara düşük tutarlarda kredi vererek kendi işlerini kurmalarına imkân tanıyan ve üretim sürecine aktif katılmasına yardım eden mikrokredi uygulaması, 1974 yılında bir iktisat Profesörü olan Muhammed Yunus tarafından Bangladeş'te ortaya konulmuş bir çalışmanın ürünüdür. Bangladeş'teki uygulama sonuçları mikro kredinin yoksulların ve özellikle kadınların ekonomik bağımsızlıklarını kazanmalarında yardımcı olduğunu ve aynı zamanda sosyal iyileştirmelere de yol açtığını göstermektedir. Kendi işini kuran ve yardım bağımlılığından kurtulan kişi sayısının çokluğu ve sisteme yapılan yardım miktarının azlığı mikrokredi programına olan ilgiyi artırırken, aynı sorunları yaşayan çevre ülkelerde ve Türkiye'de de hem gönüllü kuruluşlarca hem de kamu kurumlarınca programın uygulanmasına neden olmuştur.¹ Çalışmamızda, yoksullukla mücadele ve istihdam yaratmada mikrokredi modeli ele alınarak mikrokredi uygulamaları açısından Türkiye ile ilgili analiz yapılmaktadır.

---

¹ Ömer, Bilen, *Bölgesel/Yerel Kalkınmada Kullanılabilecek Finansal Sistemler, Aracı Kurumlar ve Türkiye İçin Önermeler*, Devlet Planlama Teşkilatı, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara 2003, s.49.

2. MİKROKREDİ İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

2.1. Mikro kredi

Genellikle kayıt dışı olarak faaliyet gösteren küçük işletmelere ya da kendi işini kurmak isteyen girişimcilere hammadde ve malzeme alımı, iş için gerekli makinelerin alımı, işletme sermayesi ihtiyacının karşılanması gibi amaçlarla bir mikrofinansman kuruluşunca verilen kredilerdir. Verilen kredilerin mikro olarak nitelendirilmesinin sebebi tutarlarının banka ve diğer kredi veren finansal kurumların verdiği kredilerle karşılaştırıldığında çok daha küçük olmasıdır.²

Mikro kredi ile ilgili şu örnek verilmektedir; Mikro kredi sistemi vasıtasıyla kişiye yemesi için bir balık verilmez. Ona nasıl balık tutulacağı da öğretilmez. Bunların ötesinde, yoksulun balık tutmak için bir ağ veya kayık kiralaması veya alması sağlanır.³ Mikro kredi temel felsefe olarak yoksulluk ile mücadeleyi yoksullara balık vererek yapmamaktadır. Kredi, iş için beklemektense kendi işini oluşturmayı sağlamaktadır.⁴

Mikro kredi uygulamalarının birçok yararlı sonucu bulunmaktadır. Öncelikle istihdam olanaklarını artırmaktadır. İşgücü piyasasına finansman, eğitim, iş tecrübesi, ayrımcılık gibi çeşitli nedenlerle işe giremeyen kadınların, özür lülerin işgücü piyasasına girmelerine yardımcı olmaktadır.

Ancak hedef kitle sapması nedeniyle mikro kredi uygulamasının olumsuz sonuçlar doğurması da muhtemeldir. Yoksulların mikro kredi borcu artabilir ve daha da kötü duruma düşmelerine neden olabilir. Ayrıca, yatırım ve tasarrufların kazançlı olmayan yerlere harcanması sonucu yatırımlarda etkinlik sağlanamayabilir. Bununla birlikte, kadınların evde de çalışmaya devam etmek zorunda kalması çalışma yüklerini artırabilir. Diğer bir husus ise yoksul kadınların eğitimsiz olduklarından veya kocalarının etkisiyle mikro kredi vasıtasıyla elde ettikleri geliri iyi kullanamayabilirler. Bu nedenle kurdukları işletmeleri devam ettirememeye, kötü yönetim ve krediyi geri ödeyememe durumu ile karşı karşıya kalabilir.

---

² Emine, Öner, *Mikrofinans Sistemi ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s.3.

³ Aziz Akgül, "Türkiye'de Mikro kredi Uygulaması", <http://www.israf.org/pdf/mikrokredi.pdf>, (17.12.2008).

⁴ Türkiye İsrâfı Önleme Vakfı, "Mikro kredi Yoluyla Yoksulluğun Azaltılması Konferansı", <http://www.israf.org/pdf/konferans.pdf>, (17.12.2008).

2.2. Mikrofinans

Bu kavram, genellikle mikrofinansın sunduğu hizmetlerden yalnızca biri olan mikrokredi kavramıyla karıştırılmaktadır. Bunun sebebi de, mikrofinansın 1970'li yıllarda sadece mikrokredi hizmetinin sunulmasıyla başlamış olmasıdır. Başlangıçta yalnızca mikrokredi olarak sunulan mikrofinans, yoksulların sadece krediye değil, tasarruf, sigorta gibi diğer finansal hizmetlere de ihtiyacının olduğunu anlaşılmamasıyla, bunları da kapsayacak şekilde genişletilmiştir.⁵ Dolayısıyla Mikrofinans kavramı, mikrokredi kavramından çok daha geniş kapsamlıdır.⁶

Mikrofinans, genel olarak yoksul veya aşırı yoksul ailelere ve onların mikro girişimlerine mevduat, borçlanma, ödeme hizmetleri, tüketici kredileri, para transferleri ve sigorta gibi çok geniş alanda finansal hizmetlerin sağlanması anlamına gelmektedir.⁷ Bu çerçevede, mikrofinans, finansal kuruluşlardan herhangi bir hizmet alamamış düşük geliri veya yoksulluk sınırında bulunan insanlar ile mikro ve/veya küçük ölçekli girişimlere yönelik küçük miktarda kredi, tasarruf, ödeme hizmetleri, para transferleri ve sigorta gibi ürün ve hizmetlerin sürdürülebilir şekilde sunulmasına dayanan bir finansman stratejisi olarak adlandırılmaktadır.⁸

2.3. Mikrofinans Kuruluşu

Bu kuruluşlar, banka ve diğer finansal kuruluşların hizmetlerine ulaşamayan yoksulları hedef alan ve bu kişilere finansal hizmetleri sunan kuruluşlardır.⁹

Bu kuruluşlar farklı çalışma ilkeleri ve yapılarına sahiptir. Aralarında sivil toplum örgütleri, ticari bankalar, mikro finans konusunda

---

⁵ Öner, op. cit., s.3.

⁶ Kiendel Burritt, "Microfinance in Turkey", http://www.uncdf.org/english/micro_finance/uploads/sector_assessments/UNCDF_TurkeyAssessment.pdf, (19.12.2008).

⁷ Bilen, op. cit., s.49.

⁸ Asuman Altay, "Küreselleşen Yoksulluk Olgusunun Önlenmesinde Mikrofinansman Yaklaşımı", http://www.ekonomikyorumlar.com.tr/dergiler/makaleler/510/Sayi_510_Makale_03.pdf, (17.12.2008).

⁹ Öner, op. cit., s.5.

uzmanlaşmış finansman kuruluşları ile kredi birliklerinin de yer aldığı çeşitli kuruluşlar bulunmaktadır.¹⁰

3.DÜNYADA MİKROKREDİ UYGULAMALARINA GENEL BİR BAKIŞ

Küresel ölçekte, Birleşmiş Milletler' in Binyıl Kalkınma Hedefleri 2011 Raporunda dünyadaki yoksullukla ilgili çarpıcı sonuçlar ve tahminler dikkat çekmektedir. Bu rapora göre; 1990 yılında az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde 1,25 doların altında gelire sahip insan sayısı 1 milyar 800 milyon kişi iken, 2005 yılı itibariyle bu sayı yaklaşık 1 milyar 400 milyona gerilemiş durumdadır. Aynı rapora göre 2015 yılına kadar 1,25 doların altında gelire sahip olan insan sayısının 900 milyonun altına indirilmesi hedeflenmektedir.¹¹

1990 ve 2005 yılları arasında yoksul sayısının azalmasında, yoksullukla mücadelede gerek uluslararası kurumlar gerekse Devlet düzeyinde alınan önlemlerin etkisi olduğu düşünülmektedir. Küresel ölçekteki bu azalış dengeli bir bölgesel azalışı göstermemektedir. Asya'daki hızlı ekonomik kalkınma sonucunda, başta Hindistan olmak üzere Doğu ve Güneydoğu Asya bölgesinde mutlak yoksulluk oranlarında önemli ölçüde bir azalış söz konusu olmuştur.¹²

Mikrocredit Summit Campaign tarafından 2011 yılında yayınlanan raporda; 31 Aralık 2009 itibariyle 3.589 mikrokredi kuruluşunun 190.135.080 müşteriye ulaştığı ve bu müşterilerin 128.220.051'inin en yoksul olarak nitelendirilen kesimden oldukları ve ilk kez mikrokredi kullandıkları belirtilmektedir. İlk kez kredi kullanan bu kesimin %73'7'sini (140.117.727 kişi) kadın müşteriler oluşturmaktadır. Yapılan hesaplamada her ailenin beş kişiden oluştuğu varsayılarak 2009 yılsonu itibariyle bu

¹⁰ Leyla, Dolun, *Mikro Finansman*, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Yayınları, Ankara 2005, s.2.

¹¹ BM Binyıl Kalkınma Hedefleri 2011 Raporu, http://www.undp.org.tr/publications/Documents/MDG_Report_2011_En.pdf, (20.06.2012)

¹² COMCEC, "Yoksulluğun Önlenmesinde Mikrokredi Uygulamaları ve Türkiye", [http://www.comcec.org/EN/belge/arsiv/doc/TURKEY%2023-07%20CR\(1\)TR.doc](http://www.comcec.org/EN/belge/arsiv/doc/TURKEY%2023-07%20CR(1)TR.doc) (17.12.2008)

kuruluşların 641,1 milyon aile ferdine ulaştıkları belirtilmektedir.¹³ Bu rakam Avrupa Birliği ve Rusya'nın toplam nüfusundan daha büyüktür.

Mikrofinans uygulamalarının yoksullukla mücadele etmede etkisini gösteren önemli bir sonuç Bangladeş'deki uygulamalardan ortaya çıkmaktadır. Başarılı mikrofinans uygulamalarından biri olan Bangladeş'te en yoksul kesimin sadece % 4'ü herhangi bir kredi sisteminden faydalanmadan ekonomik olarak kendisini yoksulluk sınırının üstüne taşıyabilmektedir. Ancak, Grameen Bankası'nın sunduğu krediden faydalanan bireylerin ve ailelerin % 50'sinin yoksulluk sınırının üstüne çıktıkları görülmüştür.¹⁴

Yoksulla mücadelede önemli bir yere gelen mikrokredi uygulaması ülkelere göre değişiklik göstermekle birlikte birçok ortak uygulamayı da içermektedir. Sistem, müşterilere güven unsuruna dayalıdır. Herhangi bir nedenle bir müşterinin geri ödemelerinde aksaklıkla karşılaşıldığında kesinlikle adli önlemlere başvurulmaz. Bunun yerine kredi müşterisinin ödeme planı yeniden yapılandırılır. Kredinin geri ödeme süreci boyunca müşteriler grup halinde mikrofinans kuruluşun verdiği eğitimlere katılmaya devam ederler.¹⁵ Dünya genelinde mikrokredilerin vadeleri genellikle bir yıldır. Kredi geri ödemesi kredi alındıktan bir hafta sonra başlar ve haftalık eşit taksitler şeklinde yapılır. Kredinin geri dönüş oranı %100'e yakın değilse uygulama mikrokredi değildir. Hedef kitle halkın en yoksul %25'i ile yoksul kadınlar olmalıdır.¹⁶

3.1. Bangladeş Grameen Bank Uygulaması

Grameen Bank'ın temelini oluşturan mikrokredi fikrinin ortaya çıkması 1970'li yıllara uzanmaktadır. O dönemde Chittagong Üniversitesi'nde Kırsal Ekonomi Bölüm Başkanı olan Muhammed Yunus, ülkenin içinde bulunduğu zor koşullar ve özellikle kırsal kesimde

¹³ The State of the Microcredit Summit Campaign Report, <http://www.microcreditsummit.org/pubs/reports/socr/2011.html>, (20.09.2011).

¹⁴ Türkiye İsrâfi Önleme Vakfı, "Mikrokredi Yoluyla Yoksulluğun Azaltılması Konferansı", <http://www.israf.org/pdf/konferans.pdf>, (17.12.2008).

¹⁵ COMCEC, "Yoksulluğun Önlenmesinde Mikrokredi Uygulamaları ve Türkiye", [http://www.comcec.org/EN/belge/arsiv/doc/TURKEY%2023-07%20CR\(1\)TR.doc](http://www.comcec.org/EN/belge/arsiv/doc/TURKEY%2023-07%20CR(1)TR.doc) (17.12.2008).

¹⁶ Muhammet, Yunus, *Yoksulluğun Bulunmadığı Bir Dünyaya Doğru*, Doğan Yayıncılık, İstanbul 2003, s.25.

yoğunlaşan yoksullukla mücadele etmek için çalışmalar yapmaya başlamıştır. Chittagong Üniversitesi yakınlarındaki Jobra köyünde çalışmalara başlayan Yunus ve ekibi, köydeki yoksullarla görüşmelerinin sonucunda, işlerini devam ettirebilmeleri için gerekli küçük kredilere finansal sistemden ulaşamayan yoksulların kayıt dışı kredi kullandırıcıları tarafından sömürüldüklerini fark ederler. Bu kişilerin geçimini sağlamak için kullandığı malzemeyi alacak parası yoktur. Günlük %10 faiz oranı üzerinden borçlanarak malzemeyi almakta ve kredi şartı olarak akşam yaptığı tabureleri piyasadaki fiyatın daha altında bir fiyatla borçlu olduğu kişiye satmaktadırlar. Halbuki malzemeyi kendileri alabilse kazançları çok daha fazla olacaktır ve malzemeyi alabilmesi için gerekli para 22 cent'tir. Yunus ve ekibi, bu durumda olduğunu tespit ettiği 42 kişiye, ihtiyaç duydukları malzemeleri alabilmeleri için 27 dolar kredi vermiştir. Verilen kredilerin tamamının geri dönmesiyle daha fazla sayıda kişiye kredi verilmeye başlanmıştır.¹⁷

Sonuçta Yunus, yoksul insanların yoksul olma sebebinin aslında sanıldığı gibi eğitimsiz ya da cahil olmaları değil sermaye sahibi olmamaları olduğu sonucuna varmıştır.¹⁸

Grameen kelimesi, Bangladeş dilinde “kırsal” ya da “köy” anlamına gelmektedir. Grameen projesi 1976–1979 yılları arasında Jobra köyündeki başarılı uygulamaları sonucunda, Merkez Bankası ve Bangladeş'in diğer ticari bankaları tarafından desteklenmeye başlamıştır. 1979 yılında faaliyet alanını genişleten proje, Tangail bölgesinde de kredi vermeye başlamıştır. Tangail' deki uygulama da başarılı sonuçlar verince proje genişlemeye devam etmiştir. 1980'li yıllarda ise proje dünya çapında dikkat çekmeye başlamış ve Ford Vakfı gibi uluslararası kuruluşlardan finansal yardımlar almaya başlamıştır. 1983 yılında ise özel olarak çıkarılan bir tüzük ile Grameen projesi bağımsız bir banka haline gelmiştir.¹⁹

1983 yılında özel bir tüzük ile kurulan Grameen Bank'a ülkedeki diğer bankalara göre çok geniş bir işletme özgürlüğü verilmiş olup, Bangladeş Merkez Bankası çok az bir denetim uygulamaktadır. Grameen

¹⁷ Türkiye İsrافی Önleme Vakfı, “Mikrokredi Yoluyla Yoksulluğun Azaltılması Konferansı”, (Erişim) <http://www.israf.org/pdf/konferans.pdf>, (17.12.2008).

¹⁸ COMCEC, “Yoksulluğun Önlenmesinde Mikrokredi Uygulamaları ve Türkiye”, [http://www.comcec.org/EN/belge/arsiv/doc/TURKEY%2023-07%20CR\(1\)TR.doc](http://www.comcec.org/EN/belge/arsiv/doc/TURKEY%2023-07%20CR(1)TR.doc) (17.12.2008).

¹⁹ Öner, op. cit., s.27-37-38.

Bank döviz işlemleri dışında her türlü bankacılık işlemlerini yapabilmektedir.

42 kişiye ihtiyaç duydukları malzemeleri alabilmeleri için verilen 27 dolar kredi ile başlayan proje, bugün dünyanın pek çok ülkesine yayılmış ve milyar dolarlar ile ifade edilen boyutlara ulaşmıştır.²⁰ Bu proje, 2011 Ağustos ayı itibarıyla 11,1 milyar dolar kredi dağıtmış ve 8.347.190 müşteriye ulaşmış durumdadır.²¹

Grameen Bankası tarafından kullanılan krediler Grameen kredi olarak adlandırılmakta ve karakteristik özellikleri şu şekilde sıralanmaktadır,²²

- a) Kredi, fakir hane halkının kendi işgücü ile gelir getirici faaliyetlerini destekleyerek tüketimlerini karşılamayı hedefler.
- b) Öncelikle bankaya gidemeyecek kadar fakir durumdaki insanlara hizmet eder. Kişiler bankaya değil banka kişinin ayağına gider.
- c) Bir müşteriye kredi sağlamak yerine bir müşteri grubuna kredi sağlanır.
- d) Bütün krediler haftalık veya iki haftada bir taksit sisteme göre geri ödenir.
- e) Genel olarak bu krediler kâr amacı gütmeyen organizasyonlar veya kurumların kendi müşterilerince yapılan ödemeler veya ödünç verilen fonlardan verilir.

Grameen Bankasında kredi verme herhangi bir formaliteye dayanmayan son derece basit bir işlemdir. Bu sistemdeki en büyük teminat grup üyeliği ve borcunu ödemeyen kişiye karşı oluşturulacak grup baskısıdır.²³

---

²⁰ Asuman Altay, “Küreselleşen Yoksulluk Olgusunun Önlenmesinde Mikrofinansman Yaklaşımı”, http://www.ekonomikyorumlar.com.tr/dergiler/makaleler/510/Sayi_510_Makale_03.pdf, (17.12.2008); Öner, "Mikrofinans Sistemi ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi", s.5.

²¹ Grameen Bank, “Monthly Report”, http://www.grameen.com/index.php?option=com_content&task=view&id=453&Itemid=527, (20.09.2011).

²² Ozan, Dündar, *Mikro Finansman*, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Yayınları, Ankara 2007, s.8.

²³ İstanbul Ticaret Odası, *Mikrokredi Modeli Yoluyla Yoksulluğun Azaltılması: İstanbul Örneği*, İTO Yayın No:2004-32, İstanbul 2004, s.58.

3.2. Türkiye'de Yoksulluğun Boyutları ve Mikro kredi Potansiyeli

Gelişmekte olan ülkeler için ciddi bir tehlike olan yoksulluk, Türkiye'de de varlığını hissettirmektedir. Türkiye'de iyileşmeler olmakla birlikte nüfusun % 0.48'i gıda harcamalarını²⁴ içeren açlık sınırının ve %18,08'i ise yani yaklaşık 12,8 milyon kişi ise gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır (Tablo 1). Bu veriler mutlak yoksulluk sınırının altında yaşayanların oranının düşük olmakla birlikte, yoksulluk tehlikesi karşısında korumasız olanların oranının hala yüksek olduğunu göstermektedir. Gıda dışı yoksulluğun, beslenme ihtiyacı dışındaki diğer (sosyal-kültürel-teknolojik) pek çok toplumsal ihtiyacı kapsadığı düşünüldüğünde, besin maddelerine ulaşamamanın verdiği sıkıntıdan ziyade toplumsal ihtiyaçlar için gerekli imkanlara kavuşamamanın verdiği sıkıntının yaşandığı görülmektedir. Ayrıca, yoksulluğun kırsal yerlerde kentsel yerlere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Uluslararası kabul görmüş yoksulluk sınırları açısından değerlendirildiğinde; Türkiye'de günde 2,15 ABD dolarının altında harcama yapan kişi sayısının 159 bin civarında olduğu ortaya çıkmaktadır.²⁵

Tablo 1: Yoksulluk sınırlarına göre Türkiye'de yoksulluğun boyutları-2009

Yoksulluk Ölçüm Yöntemi	Türkiye		Kent		Kır	
	%	Bin Kişi	%	Bin Kişi	%	Bin Kişi
Gıda Yoksulluğu	0,48	339	0,06	29	1,42	310
Gıda ve Gıda Dışı Yoksulluk	18,08	12.751	8,86	4.318	38,69	8.432
Kişi Başı Günlük 1\$ Altı	-	-	-	-	-	-
Kişi Başı Günlük 2,15 \$ Altı	0,22	159	0,04	20	0,63	138
Kişi Başı Günlük 4,3\$ Altı	4,35	3.066	0,96	469	11,92	2.597

Kaynak: TÜİK Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Yoksul Fert Sayısı, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=23, (20.06.2011)

²⁴ “Gıda yoksulluğu”, gıda harcaması maliyetinin gıda yoksulluk (açlık) sınırı olarak kabul edildiği durumda, hanehalkının toplam tüketim harcamasının bu sınırın altında olmasıdır. Gıda yoksulluğu oranı ise, bu sınırın altında yer alan hanehalkının oluşturduğu nüfusun, toplam nüfus içindeki payı olarak hesaplanmaktadır. “Gıda ve gıda dışı yoksulluk” ise, gıda ve gıda dışı harcamaların maliyetinin hanehalkının toplam tüketim harcamasından az olduğu durumdur. Satınalma gücü paritesine göre kişi başına günlük 1, 2,15 ve 4,3 ABD dolarının altı harcamalar ise uluslararası karşılaştırmalarda kullanılan yoksulluk sınırlarıdır. “Görelî yoksulluk”, eşdeğer kişi başına tüketim harcaması medyan değerinin yüzde 50’sinin yoksulluk sınırı olarak belirlenmesi durumudur.

²⁵ TÜİK, “Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Yoksul Fert Sayısı”, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=23&ust_id=7, (20.09.2011).

Türkiye’de mikrofinans hizmetlerine olan talep, mikro ve küçük işletmeler ile hane halkları açısından değerlendirilmektedir. Mikro ve küçük işletmeler, faaliyetlerini sürdürmek ya da geliştirmek için, yoksul ve az gelirliler ise iş kurmak ya da tüketim ve diğer ihtiyaçlarını karşılamak için mikrofinans hizmetlerini talep etmektedirler.

Türkiye’de mikrokredi hizmetlerine olan talebin belirlenmesi, mikrokredi uygulamalarının sağlıklı olarak değerlendirilmesi açısından önemlidir. Mikrofinans hizmetlerinin en önemlilerinden biri olan mikrokredi için tahmini talebin hesaplanmasında kullanılan yöntemlerden birisi “Hayat Standardı Yaklaşımı”dır. Ekonomik yönden zayıf olan yoksul ve az gelirliler hane halkı sayısını dikkate alan “Hayat Standardı Yaklaşımı” yöntemi, Birleşmiş Milletler Sermaye Geliştirme Fonu (UNCDF) uzmanlarından Kiendel Burritt tarafından Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) için 2003 yılında hazırlanan “Microfinance in Turkey” adlı sektör değerlendirme raporunda kullanılmıştır. Bu çerçevede raporda yer alan yöntemler, ulaşılan güncel veriler ışığında yeniden hesaplanmıştır. Bu yaklaşımda ekonomik yönden zayıf hane halkı sayısının tahmini olarak %30-%50’sinin mikro kredi talebinde bulunacağı varsayılmaktadır.²⁶ 2009 yılı TÜİK Yoksulluk Çalışması Sonuçları’nda belirtilen gıda ve gıda dışı yoksul fert sayısı ve ortalama hane halkı büyüklüğünün dört kişi olduğu varsayımına göre mikrokredi talep edecek kişi sayısının 956.325 kişi ile 1.593.875 kişi arasında olacağı tahmin edilmektedir.

Tablo 2: Hayat standardı yaklaşımına göre Türkiye’de tahmini mikrokredi talebi

Gıda ve Gıda Dışı Yoksul Sayısı-2009	Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü	Gıda ve Gıda Dışı Yoksul Hanehalkı	%30 Talep	%50 Talep
12.751.000	4	3.187.750	956.325	1.593.875

Kaynak: Kendi hesaplarımız

3.3. Türkiye’de Mikrokredi Uygulamalarına Genel Bir Bakış

Türkiye’de, dünyada uygulanan anlamda bir mikrokredi uygulaması, yakın tarihe kadar uygulama alanı bulamamıştır. Ancak, dünyadaki uygulamalar ile tam olarak örtüşmese de, ülkemizde mikro finansman

²⁶ Kiendel Burritt, "Microfinance in Turkey", http://www.uncdf.org/english/microfinance/uploads/sector_assessments/UNCDF_TurkeyAssessment.pdf, (17.12.2008).

sayılabilecek ilk uygulamalar, Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar uzanmakta olup, bu dönemde nakde sıkışan küçük esnaf, para vakıflarına başvurarak evini teminat gösterip nakdi yardım alır ve kendi evinde kira ödeyerek oturur, borcu bitince tekrar evine sahip olurdu.²⁷ Cumhuriyet döneminde ise kredi birlikleri, kooperatifler, emanet sandıkları, küçük esnafın nakit ihtiyaçlarını karşılamak için başvurabildikleri kurumlar olmuşlardır.

Bugün Halk Bankası, Ziraat Bankası, Vakıflar Bankası küçük ölçekli işletmelere, çiftçilere devlet destekli ucuz kredi veren finans kuruluşları olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler.. Halk Bankası son dönemlerde kadın girişimcilere yönelik özel kredi tahsisi yapmaktadır. Ayrıca Garanti Bankası ve İş Bankası gibi bazı özel ticari bankalar da mikro işletmeler için özel kredi hizmetleri vermektedirler.²⁸

Dünya uygulamalarına benzer ilk mikrokredi girişimi, 2002 yılında, bir sivil toplum örgütü olan Kadın Emeğini Destekleme Vakfı tarafından kurulan “Maya Mikro Ekonomik Destek İşletmesi”dir. Mikrokrediye ilişkin atılan ikinci adım ise, 2003 yılında modele yönelik Dünya Bankası’ndan 500 milyon dolar krediye ilaveten 130 milyon dolar bütçe ile hayata geçirilmiştir. Türkiye İsrافی Önleme Vakfı Diyarbakır Valiliği ve Grameen Trust (Bangladeş’teki Prof Dr. Muhammet Yunus Başkanlığındaki mikro finans kuruluşu) işbirliğiyle Diyarbakır’da 11 Haziran 2003 tarihinde “Türkiye Grameen Mikrokredi Projesi” (TGMP) uygulanmaya başlanmış ve 18 Temmuz 2003 tarihinde ilk mikro kredi çekleri verilmiştir.²⁹

Ülkemizde mikrokredi ile ilgili önemli diğer bir uygulama ise İl Özel İdarelerinin uygulamalarıdır. Bu kapsamda 2005 yılında yapılan yasal düzenleme ile İl Özel İdareleri de mikrokredi uygulamakla görevlendirilmişlerdir.

Gelişmekte olan ülkelerdeki mikrokredi uygulamalarının sonuçları dikkate alındığında, mikrokredi uygulaması Türkiye’deki açlık ve yoksulluk ile mücadele etmede çözüm yollarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

---

²⁷ Dündar, *op. cit.*, s.23.

²⁸ Dündar, *op. cit.*, s.8.

²⁹ Türkiye Grameen Mikrokredi Programı, “2007 Yılı Faaliyet Raporu”, http://www.israf.org/pdf/faaliyet_raporu_2007_tr.pdf, (17.12.2008).

3.4. Mikrokredi ve Mikro Finansman Hukuki Alt Yapısı

Türkiye’de geleneksel bankacılık faaliyetleri yanında, özellikle mikrokredi ve mikro finansman hizmeti sunmak üzere hukuki altyapısı oluşturulmuş mikro finansman kuruluşlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çerçevede Türkiye’de mikrokreditinin ve mikro finansmanın uygulanmasına yönelik olarak ayrıca bir kanun taslağı hazırlanmıştır. Hazırlanmış olan "Mikro Finansman Kuruluşları Hakkında Kanun Teklifi" 23.03.2005 tarihinde TBMM’ye sunulmuş, çeşitli komisyonlarda görüşülmüş fakat sonuçlandırılmamıştır. Bu yasa teklifi, ihtiyaç sahibi mikro girişimcilere finansman sağlamak üzere faaliyette bulunacak mikro finans kuruluşlarının kuruluş, yönetim, çalışma, tasfiye ve denetlenmelerine ilişkin esasların düzenlenmesini içermektedir.³⁰

Sistemin uygulanma alanı bulabilmesi ancak hukuki alt yapının elverişli olması ile mümkündür. Bu nedenle Türkiye’de mikro kredi ve mikro finansman faaliyeti gerçekleştirebilmeye imkan veren halihazırdaki yasal altyapı aşağıda sunulmuştur.³¹

- 5411 sayılı Bankacılık Kanunu: Bankalar Türkiye’de kurumsal bazda ticari mikro finansman faaliyeti yürütebilecek tek mercidir. Ancak bankacılık kanunuyla yerel veya mikro finansman amaçlı kuruluş veya işlemler tanımlanmamış olup, mikro finansman işlemleri genel bankacılık hükümlerine tabi tutulmuştur. Mikro finansman yapmak isteyen bankalar bu işlemi ayrı bir kuruluş vasıtasıyla gerçekleştirememekte ancak Şubeleri vasıtasıyla yerine getirebilmektedir.

- 90 Sayılı Ödünç Para Verme İşleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname: Bu Kararnamede faiz veya her ne ad altında olursa olsun bir ivaz karşılığı veya ipotek almak suretiyle sürekli olarak ödünç para verme işleriyle uğraşan gerçek kişiler ile finansman ve faktöring şirketlerinin faaliyetlerinin düzenlenmesi ve denetlenmesine ilişkin hususlar yer almaktadır. Ancak bu kanunla nakit kredi verme yetkisi yalnızca ikrazatçılar olarak tanımlanan gerçek kişilere verilmiştir. Kanunda tanımlanan finansman kuruluşları ise ancak mal ve hizmet alımını kredilendirmek üzere ödünç para veren tüketici kredi şirketlerini kapsamakta olup, nakit kredi verememektedir.

---

³⁰ Dündar, *op. cit.*, s.25-26.

³¹ COMCEC, “Yoksulluğun Önlenmesinde Mikrokredi Uygulamaları ve Türkiye”, [http://www.comcec.org/EN/belge/arsiv/doc/TURKEY%2023-07%20CR\(1\)TR.doc](http://www.comcec.org/EN/belge/arsiv/doc/TURKEY%2023-07%20CR(1)TR.doc), (17.12.2008).

- Dernekler: 2004 yılında kabul edilen 5253 sayılı Dernekler Kanunuyla derneklerin üyelerinin yiyecek, giyecek gibi zaruri ihtiyaç maddelerini ve diğer mal ve hizmetlerle kısa vadeli kredi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla sandık kurabilmelerine izin verilmiş ve böylece derneklerin sandıkları vasıtasıyla mikrokredi uygulayabilmelerine imkan tanınmıştır. Aynı Kanunun 21. maddesiyle yurt dışından aynî ve nakdî yardım alabilmelerinin önü açılmıştır.

- Kooperatifler: 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'na göre kooperatifler üyelerine kredi kullanılabilmektedirler. Hali hazırda kooperatifler ülkemizde mikro kredi uygulaması yapabilecek kapasiteye sahiptirler.

- Vakıflar: Vakıflar kuruluş amaçlarına uygun olarak ticari işletme kurabilmekte ve bu işletmeler vasıtasıyla mikro finansman sağlayabilmektedirler. Örneğin, Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı kurmuş olduğu Maya, Türkiye İsrâfi Önleme Vakfı ve Toplum Gönüllüleri Vakfı da mikro kredi uygulaması yapmaktadırlar.

- İl Özel İdareleri: Son çıkarılan yasal düzenlemelerden biri olan 22.02. 2005 tarih ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanununda dikkati çeken yenilik ise mikro kredi uygulamasıdır. Bu Kanunun 6. maddesinde yapılan düzenleme ile 'yoksullara mikro kredi verilmesi' konusu İl Özel İdaresinin görev alanı içerisinde yer almaktadır.³²

3.5. Maya Mikro Ekonomik Destek İşletmesi

Türkiye'nin ilk mikrokredi kuruluşu olan Maya Mikro Ekonomik Destek İşletmesi, Kadın Emeğini Destekleme Vakfı (KEDV) bünyesinde faaliyet göstermektedir. Kadın Emeğini Destekleme Vakfı, 1986 yılında kadınların yaşam standartlarını ve ekonomik şartlarını iyileştirmek amacıyla, bir grup gönüllü kadın tarafından kurulmuştur. Yoksul kadınlara yönelik olarak faaliyet gösteren Vakıf, çocuk bakım ve eğitim hizmetlerinin yoksul kesimlere ulaştırılması, kadınların bireysel ve kolektif girişimcilik kapasitelerinin desteklenmesi, kadınların ekonomik güçlerinin artırılması, afet bölgelerinin kalkındırılması gibi amaçlara yönelik olarak programlar düzenlemektedir.

³² Asuman Altay, "Küreselleşen Yoksulluk Olgusunun Önlenmesinde Mikrofinansman Yaklaşımı", http://www.ekonomikyorumlar.com.tr/dergiler/makaleler/510/Sayi_510_Makale_03.pdf, (17.12.2008).

Vakıf deneme amaçlı bir projeye 1995-1997 yılları arasında mikro kredi uygulamasını gerçekleştirmiştir. Pilot proje niteliğinde verilen bu kredilerin geri dönüş oranı %98 olarak gerçekleşmiş ve bu kredilerle pek çok kadın ekonomik hayata aktif olarak katılma imkanı elde etmiştir.³³

Maya Mikro Ekonomik Destek İşletmesi'nin başlangıç fonu 1 milyon dolar olup, bu miktarın yarısı bağış yarısı ise koşullu kredi şeklinde yerli ve yabancı bağış ve fon kuruluşlarından sağlanmıştır. Kredinin koşulları Maya tarafından yerine getirildiği için 2005 yılı itibariyle koşullu kredi de bağışa dönüşmüştür. 2002 yılının Haziran ayında Kocaeli'nde faaliyetlerine başlayan Maya, Haziran 2003 tarihinde İstanbul'da, Ağustos 2004'de Düzce'de, Kasım 2005'te Sakarya'da ilk mikrokredileri vermeye başlamıştır.

Kadın Emeğini Destekleme Vakfı'nın iktisadi işletmesi olan Maya Mikro Ekonomik Destek İşletmesi, merkezi bir organizasyon yapısına sahiptir. Tüm faaliyetler program direktörüne bağlı olarak yürütülmektedir. Program direktörüne bağlı olarak faaliyet gösteren üç birim bulunmaktadır. Bunlar, şube müdürü, muhasebe ve finans sorumlusu ve operasyon ve eğitim sorumlusudur. Saha sorumluları ise şube müdürüne bağlı olarak çalışmaktadırlar.³⁴ Vakıf ve vakfin işletmesi Maliye Bakanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün denetimine tabidir. Bununla birlikte, Maya fon aldıkları bağışçı kuruluşa her üç ayda bir, mali müşavirlikler tarafından hazırlanmış, finansal raporlama yapmaktadır.

Maya kendi işini yapan kadınlara kredi sağlamaktadır. Kadın mikro girişimciler genellikle dar gelirli grup içinde yer almaktadırlar. Yaptıkları işler ticaret (%66), üretim (%26) ve hizmet (%8) sektörlerinde odaklanmakta ve küçük yiyecek işleri, evden satış, giysi dikişi/tamiri, el işleri ve kuaförlük gibi işleri içermektedir. Çoğunluğu (%74) ev temellidir; geri kalanlar da semt pazarlarında, sokak tezgâhlarında ya da kendilerine ait olan veya kiraladıkları küçük dükkânlarda çalışmaktadırlar. Bu kadınlar, iş alanlarını geliştirmek, sabit varlıklar satın almak ya da işletme maliyetleri için finansmana ihtiyaç duymaktadırlar. Ulaşılabilir kredi kaynakları, ürün için kredi veren ve toptancılar ya da bankalar tarafından kayıtlı işlere verilen ya da en azından kefile verilen 1 milyar TL ve üzerindeki ihtiyaç/tüketici

---

³³ İstanbul Ticaret Odası, *Mikrokredi Modeli Yoluyla Yoksulluğun Azaltılması: İstanbul Örneği*, s.90.

³⁴ İstanbul Ticaret Odası, *ibid.*, s.91.

kredilerinden oluşmaktadır. Oysa mikro girişimcilerin büyük çoğunluğu (%80) kayıtlı değildir ya da kefil bulamamaktadırlar.³⁵

Maya, ekonomik olarak aktif olan ancak bankaların talep ettiği koşulları ve teminatları sağlayamadığı için finansal hizmetlere ulaşamayan dar gelirli kadınları hedeflemektedir. Bu sebeple geleneksel teminat sisteminin yerine kadınlar arasındaki dayanışmanın temel alındığı "Dayanışma Grupları"na kredi vermektedir. Her üyenin kendi borcuyla beraber diğer üyelerin borcundan da sorumlu olduğu bu Dayanışma Grupları, hem Maya'ya bir tür sosyal teminat sağlayarak riskini azaltmakta, hem de kadınların sorunlarını paylaşmaları ve birbirlerine destek olmaları için bir zemin sağlayarak toplum içindeki dayanışmayı güçlendirmektedir.³⁶

Maya tarafından sağlanan kredi koşullarına bakıldığında krediler 3-10 kadından oluşan Dayanışma Grupları'na verildiği görülmektedir. İlk kredi meblağı en az 100, en fazla 900 TL'dir. Krediler 3-12 ay vadeli ve ödemeler aylık olarak yapılmaktadır.³⁷

Maya, 2010 yılsonu itibarıyla 1.777 müşteriye ulaşmış durumdadır. Verilen kredi sayısı 824.530 dolara yükselmiş, ortalama kredi tutarı da 221 dolardan 464 dolara yükselmiştir.³⁸

Tablo 3: Maya mikro ekonomik destek işletmesi temel göstergeleri

	2002	2005	2010
Aktif Borçlu Sayısı	37	1.301	1.777
Kredi Bakıyesi \$	8.183	436.890	824.530
Ortalama Kredi Tutarı \$	221	336	464

Kaynak: Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı Maya Mikro Finans İşletmesi, <http://www.kedv.org.tr/index.php?page=borc-verme-metodolojisi>, (:20.09.2011)

3.6. Türkiye Grameen Mikrokredi Projesi

Türkiye Grameen Mikrokredi Projesi (TGMP), Türkiye İsrافی Önleme Vakfı (TİSVA), Diyarbakır Valiliği ve Grameen Bank işbirliği ile Diyarbakır'da 11 Haziran 2003 tarihinde başlatılmış ve projenin ilk kredileri

³⁵ MAYA, "Mikro Finans", <http://www.kedv.org.tr/index.php?page=mayanin-hedef-kitlesi>, (20.09.2011).

³⁶ MAYA, "Mikro Finans", <http://www.kedv.org.tr/index.php?page=borc-verme-metodolojisi>, (20.09.2011).

³⁷ MAYA, ibid.

³⁸ MAYA(Foundation for the Support of Women's Work - Maya Enterprise for Microfinance), <http://www.mixmarket.org/mfi/maya/data>, (20.09.2011).

18 Temmuz 2003 tarihinde altı kişiye verilmiştir. Esas olarak Bangladeş örneği uygulanmaktadır. Projenin amacı, yoksulun yoksulu olarak nitelendirilen insanlara, özellikle kadınlara, gelir getirici faaliyetlerde bulunmaları için kendi işlerini kurmalarına yönelik küçük miktarlı kredilerin sunulması olarak belirlenmiştir. Diğer taraftan, yoksulların küçük birer işletme sahibi olmaları sağlanarak yoksulluğun ortadan kaldırılması hedeflenmektedir. Söz konusu proje 2010 yılı itibariyle 70 şubeye ulaşmıştır.³⁹

TGMP, Grameen Bank'ın yöntemlerini uygulayarak "yoksulun yoksulu" olarak nitelenen kesime ulaşmayı hedeflediğinden, kredi özellikleri ve kredi verme süreci Grameen Bank ile benzerlik göstermektedir. Mikrokredi alabilmek için kırsal kesimde toprağı olmamak veya herhangi bir sosyal güvencesinin bulunmaması gerekmektedir.

TGMP'nin ana hedef kitlesi, maddi sıkıntı içinde olan yoksul kadınlar olup, ailelerinin geçimine katkı sağlamaları için desteklenmektedir. Beş kişilik gruplar oluşturan yoksul kadınların mutlaka aldıkları mikrokrediyi kullanarak gelir getirici bir faaliyette bulunmaları ve haftalık geri ödemelerle taksitlerini ödemeleri istenir. Grup üyelerinin uyması gereken kurallar vardır. Üyelerin birbirini tanımaları ve birinci dereceden akraba olmamaları istenir. Örneğin, aynı grup içinde anne ve kızlarının bulunması istenmez. Grup üyelerinin aynı mahalle veya köyde yaşaması gerekmektedir.⁴⁰

Proje aynı zamanda tasarruf alışkanlığının oluşturulmasına da hizmet etmektedir. Üyeler, her hafta yapılan haftalık toplantılarında 1 TL gönüllü tasarruf parası vermeleri konusunda teşvik edilirler. Gönüllü tasarruf programı üyelerin haftada yalnızca 1 TL vererek, beklenmedik zamanlarda ortaya çıkabilecek sağlık ve eğitim gibi giderler ile acil ihtiyaçlarını karşılayabilmelerini sağlamaktadır.⁴¹

TGMP, kredi verilmesi ve tahsilâtında Grameen Kredilendirme Sistemini uygulamaktadır. Bir TGMP üyesi genellikle temel kredi ile sistemden kredi almaya başlar. Kredinin süresi bir yıl olup, haftalık geri ödemeler bazında tahsilât yapılır. Verilen kredinin miktarı, kredi alacak olan yoksul kadının çalışma kapasitesi ve kredi kullanılacak çalışma alanı belirlenmektedir. TGMP'de verilen ilk kredi miktarı 100 TL ile 700 TL

³⁹ Türkiye Grameen Mikrokredi Programı, "2010 Yılı Faaliyet Raporu", http://tgmp.net/dowland/Yillik/yillik_faaliyet/2010faaliyetraporu.pdf, (20.09.2011).

⁴⁰ Türkiye Grameen Mikrokredi Programı, ibid.

⁴¹ Türkiye Grameen Mikrokredi Programı, op. cit.

arasında değişir. Söz konusu kredi miktarı her yıl kredi alanın performansına bağlı olarak her yıl artırılabilir.

TGMP'de ana kredi çeşidi "Temel Kredi"dir. Yaptığı işte başarılı olmuş ve istikbal vadeden yoksullara verilen "girişimci kredisi" ile toplumda en zor durumda olan dilencilere verilen "mücadeleci vatandaş kredisi" yoksulların hayvan yetiştiriciliği yapması için "hayvancılık kredisi" sera ve bilumum toprak yetiştiriciliği yapması için "mikrosera kredisi" olmak üzere beş çeşit kredi verilmektedir. Üye hizmet bedelleri için alınan kredi üzerinden %15 hizmet bedeli kesilmekte, anapara ve hizmet bedeli 46 haftada geri ödenmektedir.⁴²

TGMP, 2010 yılı itibariyle 10.649 gruba ve 42.306 üyeye sahip olup, 2.906 merkezde faaliyet göstermektedir. 2010 yılı itibariyle 74.22.621 TL kredi dağıtılmış ve söz konusu kredilerin geri dönüş oranı %100 olarak gerçekleşmiştir.⁴³

3.7. İl Özel İdareleri

Diyarbakır'da yoksul kadınlara yönelik olarak uygulamaya geçirilen mikrokredi projesine valilikler kanalı ile devletin destek vermesi ve gerek kredilerin geri ödenmesindeki disiplin ve gerekse ortaya çıkan yaşam kalitesindeki iyileşmeler projenin yayılmasına yol açmıştır. 22.02. 2005 tarih ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanununun 6. maddesi ile getirilen düzenleme sonucunda "yoksullara mikro kredi verilmesi" İl Özel İdarelerinin görev alanı içerisinde düzenlenmiştir. Birçok valilik Mikrokredi Projesi ile ilgili gerekli düzenlemeleri ve uygulamaları yapmıştır. İl Özel İdarelerinin mikrokredi uygulamaları konusunda veri eksikliği bulunmakla birlikte bu konuya önem verdikleri, düzenlemiş oldukları yönergelerden anlaşılmaktadır. Bu yönergeler, Grameen Mikrokredi Projesi uygulamasına benzer hususlar içermektedir.⁴⁴ İl Özel İdarelerinin çoğunun Türkiye İsrافی Önlleme Vakfı ile Grameen Mikrokredi Projesi kapsamında yoksullara mikro

⁴² Türkiye Grameen Mikrokredi Programı, "2010 Yılı Bağımsız Denetçi Raporu", http://www.tgmp.net/dowland/TGMP1210_mali_tablolar.pdf, (20.09.2011).

⁴³ Türkiye Grameen Mikrokredi Programı, "2011 1.Haftalık Rapor", <http://www.tgmp.net/finansal.html>, (20.09.2011).

⁴⁴ Düzce Valiliği, "Yoksullara Mikrokredi Verilmesi Yönetmeliği", http://www.duzceilozelidareleri.gov.tr/default_B1.aspx?id=7, (20.09.2011); Bilecik Valiliği, "Yoksullara Mikrokredi Verilmesi Protokolü", <http://www.bilecikozelidareleri.gov.tr/haber.asp?HIId=28>, (20.09.2011).

kredi projesini gerçekleştirdikleri ve bu amaçla İl Özel İdarelerinin bu Vakfın hesaplarına ödenek aktardıkları İl Genel Meclisi kararlarından ve Vakıf mali tablolarından anlaşılmaktadır. Bu bilgiden hareketle İl Özel İdarelerinin aktardığı ödeneklerle birlikte Türkiye Grameen Mikrokredi Projesinde 42.306 kişiye ulaşılmıştır.⁴⁵

4. SONUÇ

Türkiye'de sadece belirli vakıfların ve son yıllarda da İl Özel İdarelerinin yürüttüğü mikrokredi uygulamalarında başarılı bir deneyim yaşanmıştır. Kredi geri dönme oranının %100 gibi memnuniyet verici düzeyde olması, gelecekte mikrokredi uygulamasının genişletilmesi için umut vermektedir.⁴⁶

Ülkemizde yaklaşık 1 milyon ile 1,5 milyon arasında tahmin edilen mikro finans müşteri potansiyeli ciddi boyutlarda olmasına karşın, bu kesime yönelik hizmet sunan kuruluşlar ve bu hizmetten yararlananların sayısı çok sınırlı kalmıştır. En eski ve güçlü mikrokredi uygulamalarını yürüten Maya ve Grameen Mikrokredi Projesinin ulaştığı üye sayısı ancak 45.000 civarındadır. Bu sayının içinde İl Özel İdarelerinin Grameen Mikrokredi projesine yaptıkları maddi destekler sonucu ulaşılan üyeler de dahildir.

Bu çerçevede mikrokredi uygulamalarının sadece birkaç sivil toplum aracılığıyla ancak potansiyel talebin çok küçük bir kesimine ulaştığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak potansiyel talebin büyüklüğü ile mikro finans kapsamında ürün sunan formel ve yarı formel kuruluşların bugüne kadar ulaşabildikleri müşteri ölçeği ve kullandıkları fon miktarı birlikte değerlendirildiğinde, mikrokredinin gerek talep yönü gerekse arz yönü itibarıyla gelişme potansiyeli taşıdığı ortaya çıkmaktadır.

Diğer yandan, ülkemizde halen mikro finans kuruluşlarına ilişkin bir düzenleme çerçevesi bulunmamaktadır. 2003 yılı içerisinde BDDK tarafından hazırlanan ve yasalaşmak üzere yetkili kurumlara iletilen “Mikro

---

⁴⁵ Türkiye Grameen Mikrokredi Programı, “Mali Tablolar”, http://www.tgmp.net/dowland/TGMP1210_mali_tablolar.pdf 20.09.2011, (20.09.2011), Ordu İl Özel İdaresi, “İl Genel Meclisi Kararı”, http://www.orduozelidare.gov.tr/dosyalar/pdf/il_genel_meclisi/kararlari/2011/02_su_bat/2011-012-M.pdf, (20.09.2011).

⁴⁶ COMCEC, “Yoksulluğun Önlenmesinde Mikrokredi Uygulamaları ve Türkiye”, [http://www.comcec.org/EN/belge/arsiv/doc/TURKEY%2023-07%20CR\(1\)TR.doc](http://www.comcec.org/EN/belge/arsiv/doc/TURKEY%2023-07%20CR(1)TR.doc), (17.12.2008).

Finans Kuruluşları Hakkında Kanun Tasarısı” ile sektöre ilişkin düzenleme çerçevesi oluşturma çabaları başlamıştır. Yasal altyapının biran önce kabul edilmesi ve ticari bankaların mikro kredi konusunda bilgilendirilerek bu konuya kaynak ayırmalarının sağlanması öncelikli olarak yapılmalıdır.

Ülkemizde gelir düzeyi düşük hane halkının finansal sisteme katılımının yetersiz olduğu dikkate alındığında, mikro finans sektörünün gelişiminin yoksullukla mücadele ve istihdamın artırılmasında önemli bir açılım sağlayabileceği düşünülmektedir.

Son yıllarda artan bir hızla yoksullukla mücadele yöntemi olarak sunulan mikro finansman yaklaşımının yoksulluğun azaltılmasında tek başına bir çözüm olamayacağı ileri sürülebilir. Bu çerçevede, yoksullukla mücadelede mikrokredi ve mikrofinansman modellerinden büyük beklentiler içinde olmak çok doğru olmayacaktır. Ancak, mikro finansman programlarının, yoksulluğun azaltılmasında ve ekonomik büyüme ile sosyal gelişmeye ilişkin rakamların olumlu etkilenmesinde önemli bir paya sahip olduğu birçok ülke uygulamasında görülmektedir. Buna ilaveten bu programların en azından bir şeyler yapabilme gücü ve isteği hisseden yoksul insanlara ve özellikle kadınlara bazı ekonomik ve sosyal fırsatlar sunacağı konusunda tereddüt oluşturmamaktadır.

KAYNAKÇA

Altay, Asuman, “Küreselleşen Yoksulluk Olgusunun Önlenmesinde Mikrofinansman Yaklaşımı”, http://www.ekonomikyorumlar.com.tr/dergiler/makaleler/510/Sayi_510_Makale_03.pdf, (17.12.2008)

Akgül, Aziz , "Türkiye'de Mikrokredi Uygulaması", <http://www.israf.org/pdf/mikrokredi.pdf>, (17.12.2008)

Bilecek Valiliği, ”Yoksullara Mikrokredi Verilmesi Protokolü”, <http://www.bilecikozelidare.gov.tr/haber.asp?HIId=28> (20.09.2011)

Bilen, Ömer, *Bölgesel/Yerel Kalkınmada Kullanılabilecek Finansal Sistemler, Aracı Kurumlar ve Türkiye İçin Önergeler*, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara 2003.

Birleşmiş Milletler Binyıl Kalkınma Hedefleri 2011 Raporu, http://www.undp.org.tr/publicationsDocuments/MDG_Report_2011_En.pdf, (20.06.2012)

Burritt, Kiendel, "Microfinance in Turkey", http://www.uncdf.org/english/microfinance/uploads/sector_assessments/UNCDF_TurkeyAssessment.pdf, (19.12.2008)

COMCEC, “Yoksulluğun Önlenmesinde Mikrokredi Uygulamaları ve Türkiye”, [http://www.comcec.org/EN/belge/arsiv/doc/TURKEY%2023-07%20CR\(1\)TR.doc](http://www.comcec.org/EN/belge/arsiv/doc/TURKEY%2023-07%20CR(1)TR.doc) (17.12.2008)

Dolun, Leyla, *Mikro Finansman*, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Yayınları, Ankara 2005.

Dündar, Ozan, *Mikro Finansman*, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Yayınları, Ankara 2007.

Düzce Valiliği, “Yoksullara Mikrokredi Verilmesi Yönetmeliği”, http://www.duzceilozelidareesi.gov.tr/default_B1.aspx?id=7 (20.09.2011)

Grameen Bank, Monthly Report, http://www.grameen.com/index.php?option=com_content&task=view&id=453&Itemid=527, (20.09.2011)

İstanbul Ticaret Odası, *Mikrokredi Modeli Yoluyla Yoksulluğun Azaltılması: İstanbul Örneği*, İTO Yayın No:2004-32, İstanbul 2004.

MAYA, “Borç Verme Metodolojisi”, <http://www.kedv.org.tr/index.php?page=borc-verme-metodolojisi>, (20.09.2011)

MAYA, “Hedef Kitle”, <http://www.kedv.org.tr/index.php?page=mayanin-hedef-kitlesi>, (20.09.2011)

Ordu İl Özel İdaresi, “İl Genel Meclisi Kararı”, http://www.orduozelidare.gov.tr/dosyalar/pdf/il_genel_meclisi/kararlari/2011/02_subat/2011-012-M.pdf, (20.09.2011),

Öner, Emine, *Mikrofinans Sistemi ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.

The State of the Microcredit Summit Campaign Report, <http://www.microcreditsummit.org/pubs/reports/socr/2011.html>, (20.09.2011)

TÜİK, “Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Yoksul Fert Sayısı”, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=23&ust_id=7, (20.09.2011)

TGMP, “2007 Yılı Faaliyet Raporu”, http://www.israf.org/pdf/faaliyet_raporu_2007_tr.pdf, (17.12.2008)

TGMP, “2010 Yılı Faaliyet Raporu”, http://tgmp.net/dowland/Yillik_yillik_faaliyet/2010faaliyetraporu.pdf, (20.09.2011)

TGMP, “2010 Yılı Bağımsız Denetçi Raporu”, http://www.tgmp.net/dowland/TGMP1210_mali_tablolar.pdf, (20.09.2011)

TGMP, “2011 1. Haftalık Rapor”, (Erişim) <http://www.tgmp.net/finansal.html> (20.09.2011)

TİSVA, “Mikrokredi Yoluyla Yoksulluğun Azaltılması Konferansı”, <http://www.israf.org/pdf/konferans.pdf>, (17.12.2008)

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Aralık 2012 Cilt 14 Sayı 2 (33-54)

Yunus, Muhammet, *Yoksulluğun Bulunmadığı Bir Dünyaya Doğru*,
Doğan Yayıncılık, İstanbul 2003.

DIŞ TİCARET VE EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE BİR NEDESELLİK ANALİZİ: 2001-2011 TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Ayhan AYTAÇ*
Umut AKDUĞAN**

ÖZET

Küreselleşmenin de etkisiyle ithalat ve ihracattaki genişleme hareketleri ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki gözlemlenmektedir. Bu çalışmada uluslararası piyasalarla bütünleşen Türkiye’de dış ticaret ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. 2001Q1-2011Q3 döneminde üçer aylık verilerle GSYİH, ithalat ve ihracat değerleri arasındaki ilişki, Granger nedensellik analizi ile test edilmiştir. Daha sonra Johansen eşbütünleşme testi uygulanarak bu değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki incelenmiş ve VAR analizi yardımıyla uzun dönemli ilişki nedensellik olduğu, ayrıca ihracattan ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İthalat ve ihracattaki değişimlerin, GSYİH’deki değişimleri açıkladığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, İthalat, İhracat, Nedensellik, VAR.

AN CAUSALITY TEST ON FOREIGN TRADE AND ECONOMIC GROWTH: CASE OF TURKEY 2001-2011

ABSTRACT

By the globalization period, it has been seemed close positive relationship among export, import and economic growth. The study has focused on the linkage between foreign trade and economic growth in Turkey which has been integrated by international economy. The study has used the quarterly datas such as GDP, export, import (2001Q1-2011Q3), and the outcomes of the datas have been tested by Granger Causality Analysis. After this step , it has been analyzed the long run relationship among the variables by the Johansen Co-integration test therefore VAR

---

* Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, ayhanaytac@yahoo.com

** umutakduan@hotmail.com

estimation model has declared that there is causality relationship from export to economic growth and also import and export has a certain effect on GDP in Turkey.

Key Words: *Export, Import, Growth, Causality, VAR.*

1. GİRİŞ

Son yıllarda ekonomik büyümenin kaynakları üzerine yapılan çalışmalarda dış ticaret konusu üzerinde sıklıkla durulmaktadır. İthalat ve ihracat miktarındaki, yani dış ticaret hacmindeki genişleme ölçek ekonomisine geçişi, teknolojik yenilikler yaratarak istihdamı ve işgücü verimliliğini artırarak ekonomik büyümeyi yükseltebilmektedir. Dolayısıyla ekonomik büyüme modellerinde dış ticaretin büyüme üzerindeki pozitif etkisi sıklıkla vurgulanmaktadır.

Dış ticaretin ülke ekonomisi üzerine etkilerine bakıldığında 4 temel başlık altında toplanabilecek önemli etki ve fonksiyonlara sahiptir.¹ Bunlar:

Dönüşüm Fonksiyonu; Dış ticaret; iç ekonomik dengeyi yeniden şekillendiren bir etki ve fonksiyon üstlenir.

Büyüme fonksiyonu; dış ticaretin gelişmesi bir yandan üretim artışına sebep olurken diğer yandan da yaşanan rekabet nedeni işgücünün daha verimli çalışmasına yol açacak ve bu durum tekrar büyümeyi tetikleyecektir.

İç ekonomiyi koruma fonksiyonu; dış ticaret iç ekonomide meydana gelen tıkanıklıkların ekonomide küçülme meydana getirmesi önünde de bir engel görevi görebilmektedir. Daralan iç ekonomi yerine şirketlerin dışa açılması ile üretim ve istihdam kaybının da önüne geçilebilecektir.

Çoklu etkileşim fonksiyonu; ihracat ile büyüme, büyüme ile milli gelir arasında, milli gelir ile toplam talep ve refah arasında yakın bir ilişki söz konusudur.

Özetle globalleşen dünyada, bir bütün olarak dünyanın bir pazar haline geldiği bu günlerde ihracat ve ithalatın hem reel ekonomi hem de finansal ekonomi üzerinde büyük bir etkisi mevcuttur.

Yapılan çalışmalarda genel olarak kabul gören görüş, ihracatın ekonomik büyüme üzerine olumlu etkide bulunduğuudur. Bu olumlu etkinin en önemli nedenlerinden biri ihracatın döviz gelirlerini arttırarak dış ödemeler bilançosundaki döviz açığını azaltmasıdır. Bu sayede teknoloji, ara ve yatırım malları ile nihai ürün ithalatının da artması da sağlanır. Ayrıca ihracat firmaların büyük ölçekte üretim yapmalarını, ölçek ekonomisinin

¹ V., Jenicek, V., Krepl, “ The role of Foreign Trade and Its Effects”, *Agricultural Journals*, (55), Agricecon, 2009, s.212.

avantajlarından yararlanmalarını, böylece maliyetleri düşürmelerini sağlar. Diğer bir ifade ile ihracatçı firmalar, ihracat yapmayan firmalara göre daha etkin bir üretime ve daha dinamik bir üretim sürecine sahiptir².

İhracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ortaya koyan, ihracatın ekonomik büyüme üzerine olan etkisini vurgulayan çok sayıda çalışma yapılmıştır. Çünkü bu ilişki ekonomik teoriye ve beklentilere çok daha uygundur. Oysa ithalat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki bu kadar açık sonuçlar verebilmekten uzak gözükmektedir. Bununla beraber ülkeler arasında ticari ilişkilerin artması sınırların kaldırılması, dış ticaret engellerinin azaltılması beraberinde ithalat ile ekonomik büyüme, ithalat ile ihracat arasında anlamlı ilişkiler kurabilmeyi mümkün hale getirmiştir.

Son yıllarda endojen büyüme modellerinde, ulusal ekonomiye dışarıdan enjekte edilen (ithal edilen) teknoloji, know-how, bilgi akışı beraberinde ulusal ekonomide bir sinerji meydana getirerek büyüme potansiyelini teşvik etmektedir³.

Günümüzde gelişmekte olan ülkelerin önemli bir kısmı ithalat aracılığı ile büyüme hızını ve büyüme oranını arttırabilmektedir. İthalata dayalı büyüme hipotezine göre, üretim sürecindeki ithal girdi kullanımı teknolojik ilerlemeye yol açmakta, ithalatın artması yurt içinde elde edilemeyen ara malların sağlanmasını kolaylaştırmakta ve üretimi desteklemektedir. Ayrıca dış ticaretle birlikte ortaya çıkan rekabetin AR-GE harcamalarını arttırarak kaliteyi yükselttiği kabul edilmektedir.

Türkiye’de ihracat ve ithalat miktarındaki yükselme ile yabancı sermaye akışı ekonomik büyümeyi arttıran en önemli faktörlerdir. Ancak Türkiye’de ithalat miktarının ihracat miktarına göre giderek daha hızlı arttığı görülmektedir. Bu nedenle Türkiye’de ihracat ve ekonomik büyüme arttıkça, ithal girdi kullanımının da arttığını söylemek mümkündür. Türkiye’de özellikle 2001 yılı sonrasındaki dönemde ekonomik büyümenin kaynağını araştıran birçok çalışmada, ithalattan ihracata ve büyümeye doğru bir nedensellik olduğu sonucuna varılmıştır (Erdoğan, 2006; Yentürk, 2005; Yükseler ve Türkan, 2008). Verilen istatistiklere de bakıldığında 2001 sonrasında üretimdeki artışa paralel olarak dış ticaret açığı yükselmeye devam etmiştir. Buna rağmen ortaya çıkan cari işlemler açığı dış kaynaklarla finanse edilebilmiştir. Böylece dış açık verilmesine rağmen ithalat ve ihracat

---

² H., Fryges, “The Export-Growth Relationship: Estimating a Dose-Response Function”, *ZEW Discussion Papers*, No. 06-28, 2006, s.1.

³ Ahmet, Ugur, “Import and Economic Growth in Turkey”, *East-West Journal of Economics and Business*, Vol.XI, No:1&2, s.55.

hacmi yükseltilecek ekonomik büyüme hızlandırılmıştır.⁴ Türkiye’de toplam ithalat hacminin içinde ara malı ithalatı oranının oldukça yüksek olması, ithalattaki artışın daha çok girdi talebinden kaynaklandığını göstermektedir. Dolayısıyla ekonomik büyümedeki artış ara malı ithali ağırlıklı ithalat hacmindeki yükselme ile bağlantılı olarak ortaya çıkmaktadır. İhracat gelirlerinin çoğu kez ara malı ithalatını bile karşılayamadığı 2001 sonrası dönemde ithalat hacmindeki yüksek oranlı artışlar ekonomik büyümeyi arttırırken, dış ticaret dengesinde kötüleşmelere yol açarak cari işlemler açığının da artmasına neden olmuştur.

Bu çalışmada, öncelikle dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerine değinilmiş, Türkiye ekonomisindeki durum özetlenmiştir. Ayrıca bu konuda daha önce yapılan uygulamalı çalışmalar da incelenmiştir. Son olarak analizlerde kullanılan yöntem anlatılarak, ekonomik büyümeyi temsil eden GSYİH, ithalat ve ihracat arasındaki nedensellik ilişkisi, Türkiye’ye ait 2001-2011 yılları arasındaki verilerle test edilmiş ve elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

2. LİTERATÜR

1967 yılından bu yana, dış ticaret ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışma yapılmıştır. Bu konudaki ilk çalışmalarda Emery (1967), Syron ve Walsh (1968), Serven (1968), Kravis (1970), Michaely (1977), Heler ve Porter (1978) ve Krueger (1978) ihracat artışı ve ekonomik büyüme arasında iki değişkenli analiz gerçekleştirmişler ve bu araştırmalarda iki değişkenin birbirini desteklediği sonucuna ulaşmışlardır. Michaely (1977), Balassa (1978), Krueger (1978), Feder (1982), Kavoussi (1984), Marin (1992), Oxley (1993), Thornton (1996) ihracattan ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik olduğunu ortaya koyan çalışmalar yapmışlardır. Findlay (1984), Vernon (1996), Segerstrom v.d. (1990) ekonomik büyümeden ihracata doğru tek yönlü bir nedensellik olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bhagwati (1988), Helpman ve Krugman (1985), Kunst ve Marin (1989), Ghartey (1993), Doraisami (1996) ve Grossman ve Helpman (1991) ekonomik büyüme ile ihracat arasında iki yönlü nedensellik olduğunu ifade eden çalışmalar yapmışlardır.

1980’lerin sonlarında ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini inceleyen çalışmalara rastlanmaktadır. Chow (1987),

---

⁴ Nurhan, Yentürk, *Körlerin Yürüyüşü: Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2005, say. 54.

Darrat (1987), Afxentiou ve Serletis (1991), Serletis (1992), Bahmani-Oskooee ve Alse (1993) Granger nedensellik testi ile iki değişken arasındaki ilişkiyi test etmişlerdir. Bahmani-Oskooee ve Alse (1993) ve Chow (1987) ihracatın büyümeyi olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşırken, Darrat (1987), Afxentiou ve Serletis (1991), Serletis (1992), Colombatto (1990) ve Kugler (1991) iki değişken arasında nedensellik ilişkisine dair çok zayıf kanıtlar bulmuşlardır.

İthalat ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda, Serletis (1992), Levine ve Renelt (1992), Marwah ve Tavakolli (2004), Shirazi ve Abdul Manap (2005), Awokuse (2006), Konya (2006), Mahadevan ve Suardi (2008), Parida ve Sahoo (2007) ithalatın ara mal ve yatırım malı girişi ile ülkedeki teknolojik yenilikleri ve modernizasyonu destekleyerek ekonomik büyümeye katkıda bulunduğunu vurgulamaktadırlar.

Buna karşılık Greenaway ve Sapsford (1994), Van den Berg ve Schmidt (1994), Jin (2006), Ramos (2001) yaptıkları çalışmalarda dış ticaret ile büyüme arasında bir ilişki bulamamışlar ya da ilişkiyi zayıf olarak nitelendirmişlerdir.

3. YÖNTEM

GSYİH, ihracat ve ithalat arasındaki ilişkilerin belirlenmesinde öncelikle değişkenlere ait serilerin durağanlıkları incelenmiş ve seriler durağan hale getirilmiştir. Daha sonra değişkenler arasındaki kısa dönem ilişkisi Granger nedensellik testi, uzun dönem ilişkisi ise Johansen eştümleme testi ve VAR analizi yöntemiyle ortaya konulmuştur.

3.1. Durağanlık (Birim Kök) Testi:

Verilerin analizinde kullanılacak en uygun modelin belirlenebilmesi için kullanılan zaman serilerinin durağan olup olmadığının incelenmesi gerekir. Çünkü birçok zaman serisinin stokastik bir eğilim gösterdiği ve ortalamasının zaman içerisinde değişebildiği bilinmektedir. Ekonometrik analizlerde değişkenler arasındaki ilişkilerin tespit edilebilmesi için serilerin birim kök içermemesi, yani durağan olması gerekir. Bir zaman serisinin durağan olabilmesi için ortalamasının, varyansının ve ortak varyansının zamana göre değişmemesi gerekir. Ortalaması ile varyansı zaman içinde değişmeyen ve iki dönem arasındaki ortak varyansı, bu ortak varyansın

hesaplandığı döneme değil de yalnızca iki dönem arasındaki uzaklığa bağlı olan olasılıklı bir süreç için durağanlıktan söz edilmektedir.⁵

Bir zaman serisinin durağanlığını sınamada kullanılan yaklaşımlardan en yaygın olanı, Dickey ve Fuller (1979-1981) tarafından geliştirilen DF birim kök testidir. Bu çalışmada kullanılan “Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF)” testi regresyon denklemleri aşağıdaki gibidir:

$$\Delta Y_t = \alpha_1 Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 trend + \alpha_2 Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t$$

Denklemlerde $i = 1, 2, 3, \dots, k$ parametreleri, değişkenler arasındaki otokorelasyonun ortadan kalktığı optimal gecikme uzunluğunu belirtmektedir. Çalışmada otokorelasyon probleminin ortadan kalktığı uygun gecikme uzunlukları LM otokorelasyon testleri yaparak belirlenmiştir.

3.2. Granger Nedensellik Testi:

Granger nedensellik testi, herhangi iki değişken arasında bir nedensellik olup olmadığını, eğer nedensellik var ise nedenselliğin yönünü belirleyen bir sınamadır. Granger nedensellik sınaması, değişkenlerin kestirilmesine ilişkin bilginin yalnızca bu değişkenlerin zaman serisi verilerinde bulunduğunu varsayar. Sınamaya ilişkin regresyon denklemleri aşağıdaki gibi oluşturulmaktadır:⁶

$$\Delta X_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \beta_i \Delta X_{t-i} + \sum_{i=1}^n \gamma_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t$$

$$\Delta Y_t = \delta_0 + \sum_{j=1}^p \theta_j \Delta Y_{t-j} + \sum_{j=1}^q \varphi_j \Delta X_{t-j} + \varepsilon_t$$

⁵ Damodar N., Gujarati, *Temel Ekonometri*, Literatür Yay., İstanbul, 2006, s. 713.

⁶ Damodar N., Gujarati, *Temel Ekonometri*, Literatür Yay., İstanbul, 2006, s. 620.

Granger nedensellik testinde serilerin durağan olması gerekmekte, ancak seriler için aynı seviyede durağan olma koşulu aranmamaktadır.⁷ Denklemlerde m, n, p ve q optimal gecikme uzunluklarını belirtmektedir. Çalışmada optimal gecikme uzunlukları, eklenen her bir gecikme için Akaike Bilgi Kriteri (AIC) ve Schwarz Bilgi Kriteri (SC) 'ne bakılarak belirlenmiştir. Modelde öncelikle bağımlı değişkenin gecikme sayısı belirlenir ve kısıtlı regresyon denklemi elde edilir. Daha sonra diğer değişkenin gecikme sayısı belirlenerek kısıtsız regresyon denklemi elde edilir ve F istatistiği hesaplanır.

$$F = \frac{\frac{SSR_R - SSR_{UR}}{q}}{\frac{SSR_{UR}}{T - k}}$$

H₀: Granger nedeni değildir.

H₁: Granger nedenidir.

Hesaplanan F istatistiği (q,T-k) serbestlik derecesinde α anlamlılık düzeyindeki tablo değerinden büyükse sıfır hipotezi reddedilmektedir.

3.3. Johansen Eşbütünleşme Testi:

Eşbütünleşme kavramı, uzun dönemde ekonomik değişkenler arasındaki ortak bir hareket olarak tanımlanmaktadır. Johansen eşbütünleşme testi teorik olarak aralarında ilişki olduğu öngörülen iki yada daha fazla değişkenin birlikte hareket edip etmediğinin, yani değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olup olmadığının tespit edilmesinde kullanılan bir yöntemdir. Seriler arasındaki uzun dönemli ilişki belirlendikten sonra değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi ve yönü tespit edilmelidir. Ancak değişkenler eşbütünleşik olduğunda standart Granger nedensellik analizi geçerli olmamakta, bu durumda seriler arasındaki nedensellik analizi "Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM)" ile yapılmaktadır.⁸ Çalışmadaki değişkenlere ait seriler eşbütünleşik olduğundan VAR analizinde "Standart VAR" modeli yerine VECM modeli kullanılmıştır.

⁷ Murat, Telatar, Harun, Terzi, "Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve Cari İşlemler Dengesi İlişkisi", *Atatürk Üni. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 23, Sayı 2, 2009, s. 127.

⁸ C. W., Granger, "Some Recent Developments in a Concept of Causality", *Journal of Econometrics*, 39, 1988.

3.4. Vektör Otoregresyon (VAR) Analizi:

C.A. Sims tarafından geliştirilen bu model Granger nedensellik testi modelini temel alır ve örneğin modelde iki içsel değişken varsa bunların her biri hem kendi, hem de diğer içsel değişkenin belli bir döneme kadarki gecikmeli değerleri ile ilişkilendirilir.⁹ VAR analizinde, modeldeki tüm değişkenlerin içsel olduğu ve her bir içsel değişkenin modeldeki tüm içsel değişkenlerin gecikmeli değerlerinin bir fonksiyonu olduğu kabul edilmektedir ve bu yönü ile yapısal modellerden ayrılmaktadır.¹⁰

VAR analizinde değişkenlerin gecikme uzunluklarının belirlenmesi de oldukça önemlidir. Değişkenlerin durağan oldukları varsayımıyla VAR analizinde ilk olarak değişkenlerin optimal gecikme uzunlukları çeşitli bilgi kriterlerine bakarak tespit edilmektedir. Çalışmada oluşturulan VAR modelinde de uygun gecikme uzunlukları bu şekilde belirlenmiştir. Ayrıca çalışmada kullanılan değişkenlere ait zaman serileri eşbütünleşik olduklarından VAR analizinde vektör hata düzeltme modeli kullanılmıştır. VAR analizinde, değişkenler arasındaki dinamik ilişkileri ortaya koyan iki farklı uygulama vardır. Bunlar “varyans ayrıştırması” ve “etki-tepki fonksiyonları”dır.

Varyans ayrıştırması, içsel değişkenlerden birisindeki değişimi, tüm içsel değişkenleri etkileyen ayrı ayrı şoklar olarak ayırır. Varyans ayrıştırmasının amacı, her bir rassal şokun, gelecek dönemler için öngörünün hata varyansına olan etkisini ortaya çıkarmaktır.¹¹

Etki – tepki fonksiyonları, rassal hata terimlerinden birindeki bir standart sapmalı şokun, içsel değişkenlerin şimdiki ve gelecekteki değerlerine olan etkisini yansıtır. Bir ekonomik büyüklüğün üzerinde en etkili değişkenin hangisi olduğu varyans ayrıştırması ile belirlenirken, etkili bulunan bu değişkenin politika aracı olarak kullanılabilir olup olmadığı ise etki-tepki fonksiyonları ile belirlenir.¹²

⁹ Tümay, Ertek, *Ekonometriye Giriş*, Beta Yay., İstanbul, 1996, s. 404.

¹⁰ W., Enders, *Applied Econometric Time Series*, New York, 1995, s. 312.

¹¹ Cengiz, Aktaş, “Türkiye’de Reel Döviz Kuru ile İhracat ve İthalat Arasındaki İlişkinin VAR Tekniğiyle Analizi”, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 11, 2010, s. 127

¹² Aydın, Sarı, “Parasalcı Görüşe Göre Türkiye’de Ödemeler Bilançosu Dengesinin Sağlanmasında Otomatik Denkleşme Mekanizmalarının Etkinliği”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 9, Sayı 2, 2008, s. 4.

4. VERİLER

Analizlerde 2001:1 – 2011:3 dönemini kapsayan GSYİH (Cari fiyatlarla), ithalat (Toplam) ve ihracat (Toplam) değişkenlerine ait üçer aylık veriler kullanılmıştır. Tüm veriler Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası elektronik veri dağıtım sisteminden elde edilmiştir. Çalışmada verilerin logaritmik değerleri kullanılmıştır. Değişkenler için LGSYIHC (Gayri safi yurt içi hasıla), LITH (ithalat) ve LIHR (ihracat) tanımlamaları yapılmıştır.

5. ANALİZ VE BULGULAR

Bu bölümde GSYİH, ithalat ve ihracat arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla bu değişkenlerin modellenmelerine yer verilmiştir. Ekonometrik analizlerin tümü Eviews 5.1 programı yardımıyla gerçekleştirilmiştir.

5.1. Durağanlık Sınaması: Birim Kök Testi

Durağanlık sınaması için çalışmamızda Dickey ve Fuller (1979) tarafından geliştirilen ADF (Genişletilmiş Dickey-Fuller) testinden yararlanılmıştır. Analizlerde kullanılacak değişkenlerin durağanlık seviyelerini gösteren ADF birim kök testi sonuçları Tablo – 1’de verilmiştir.

Tablo – 1 ADF birim kök testi sonuçları

	Düzy		1. Fark	
	Trendli - Sabitli	Sabitli	Trendli - Sabitli	Sabitli
LGSYIHC	-3,70 (5)	-2,06 (5)	-14,77* (1)	-12,68* (1)
LITH	-1,79 (0)	-1,07 (0)	-5,69* (0)	-5,70*(0)
LIHR	-1,44 (3)	-1,68 (3)	-4,31* (2)	-4,10* (2)
Mac %1	-4,22	-3,62	-4,22	-3,62
Kinon %5	-3,53	-2,94	-3,53	-2,94

* %1 ve %5 anlam seviyesinde Mac Kinon kritik değerlerine göre anlamlı olan değerlerdir. Parantez içindeki değerler otokorelasyonun olmadığı en uygun gecikme uzunluklarıdır.

Tablo – 1’den de görüldüğü gibi düzey değerlerindeki LGSYIHC, LITH ve LIHR değişkenleri için bulunan ADF – t istatistiği Mac Kinon kritik değerlerinden daha negatif olmadıkları için bu seriler durağan değildirler. Bu değişkenlerin birinci farkları alındığında ise serilerin durağan oldukları yine Tablo – 1’den görülmektedir. Yani analizde kullanılacak tüm seriler 1. dereceden durağandır.

5.2. Granger Nedensellik Testi

Bu bölümde değişkenler arasında bir ilişki olup olmadığını ve ilişkinin yönünü belirlemek amacıyla Granger nedensellik testi uygulanacaktır. Nedensellik testinde kullanılacak denklemler aşağıdaki gibidir.

$$\Delta \text{LGSYIHC}_t = \alpha + \sum_{i=1}^m \beta_i \cdot \Delta \text{LGSYIHC}_{t-i} + \sum_{i=1}^n \theta_i \cdot \Delta \text{LITH}_{t-i} + u_t$$

$$\Delta \text{LGSYIHC}_t = \alpha + \sum_{i=1}^m \beta_i \cdot \Delta \text{LGSYIHC}_{t-i} + \sum_{i=1}^n \theta_i \cdot \Delta \text{LIHR}_{t-i} + u_t$$

$$\Delta \text{LITH}_t = \alpha + \sum_{i=1}^m \beta_i \cdot \Delta \text{LITH}_{t-i} + \sum_{i=1}^n \theta_i \cdot \Delta \text{LGSYIHC}_{t-i} + u_t$$

$$\Delta \text{LITH}_t = \alpha + \sum_{i=1}^m \beta_i \cdot \Delta \text{LITH}_{t-i} + \sum_{i=1}^n \theta_i \cdot \Delta \text{LIHR}_{t-i} + u_t$$

$$\Delta \text{LIHR}_t = \alpha + \sum_{i=1}^m \beta_i \cdot \Delta \text{LIHR}_{t-i} + \sum_{i=1}^n \theta_i \cdot \Delta \text{LGSYIHC}_{t-i} + u_t$$

$$\Delta \text{LIHR}_t = \alpha + \sum_{i=1}^m \beta_i \cdot \Delta \text{LIHR}_{t-i} + \sum_{i=1}^n \theta_i \cdot \Delta \text{LITH}_{t-i} + u_t$$

Bu denklemlerde değişkenlerin uygun gecikme uzunlukları Akaike ve Schwarz bilgi kriterlerine bakılarak belirlenmiştir. Buna göre elde edilen sonuçlar Tablo – 2’de verilmiştir.

Tablo – 2 Granger nedensellik testi sonuçları

	F_{hesaplanan}	F_{tablo}	Değerlendirme
DLGSYIHC >>	2,3907	F(3,34)=2,92*	H ₀ :Reddedilemez – GSYİH,
DLITH >>	12,4691	F(3,34)=4,51**	ithalatın granger nedeni değildir
DLITH >>	3,2376	F(1,34)=4,17*	H ₀ :Reddedilir – İthalat,
DLGSYIHC >>	3,2376	F(1,34)=7,56**	GSYİH’nın granger nedenidir
DLIHR >>	3,9413	F(2,37)=3,32*	H ₀ :Reddedilemez – GSYİH,
DLIHR >>	4,2795	F(2,37)=5,39**	ihracatın granger nedeni değildir
DLGSYIHC >>	3,9413	F(4,31)=2,61*	H ₀ :Reddedilir – İhracat,
DLIHR >>	4,2795	F(4,31)=3,83**	GSYİH’nın granger nedenidir
DLITH >> DLIHR	4,2795	F(1,38)=4,17*	H ₀ :Reddedilir – İthalat, ihracatın
DLIHR >> DLITH	0,1708	F(1,38)=7,56**	granger nedenidir
DLIHR >> DLITH	0,1708	F(1,36)=4,17*	H ₀ :Reddedilemez – İhracat,
		F(1,36)=7,56**	ithalatın granger nedeni değildir

* %5 anlamlılık düzeyindeki F istatistiği tablo değerleridir.

** %1 anlamlılık düzeyindeki F istatistiği tablo değerleridir.

Kısa dönem dengesini incelediğimiz ve sonuçları Tablo – 2’de ayrıntılı olarak sunulan Granger nedensellik testindeki bulgulara göre değişkenlerin dıştan içe doğru sıralaması;

DLITH – DLIHR – DLGSYIHC biçimindedir.

5.3. Vektör Otoregresyon Analizi

VAR analizinde modele dahil edilecek olan değişkenlere bakıldığında tümünün birinci dereceden durağan olduğu görülmektedir ki; bu durumda eşbütünleşme analizi de yapılabilecektir. Çünkü serilerde eşbütünleşme olup olmadığına bakarken, serilerin aynı mertebeden durağan olmaları gerekmektedir. Ancak hem VAR modeli kurulmadan önce, hem de eşbütünleşme analizine geçilmeden önce bilgi kriterleri tarafından belirlenen VAR gecikme uzunluğunun doğru tahmin edilmesi gerekmektedir. Bununla ilgili olarak VAR gecikme uzunluğunun belirlenmesinde Standart VAR modeline ait olan Tablo – 3'teki değerlerden faydalanılacaktır.

Tablo – 3 VAR gecikme uzunluğu ile ilgili bilgi kriterleri

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	116.0781	NA	2.59e-07	-6.651656	-6.516977	-6.605726
1	129.8384	24.28282	1.97e-07	-6.931671	-6.392956	-6.747954
2	164.9653	55.78978	4.29e-08	-8.468548	-7.525796	-8.147042
3	179.2793	20.20800	3.25e-08	-8.781136	-7.434347	-8.321843
4	205.0678	31.85641	1.30e-08	-9.768696	-8.017871*	-9.171614
5	215.6230	11.17602	1.33e-08	-9.860174	-7.705312	-9.125305
6	218.9136	2.903460	2.26e-08	-9.524327	-6.965428	-8.651669
7	246.0585	19.16113*	1.06e-08*	10.59168*	-7.628740	9.581230*
8	253.7176	4.054835	1.87e-08	-10.51280	-7.145829	-9.364567

Tablo – 3'den görüldüğü gibi LR, FPE, AIC ve HQ bilgi kriterleri 7 gecikmeyi işaret etmektedir. Buna karşın SC bilgi kriteri 4 gecikmeyi işaret etmektedir ama 7 gecikmeyi işaret eden daha fazla bilgi kriteri olduğu için 7 gecikmeli VAR modeli ile analize devam edilecektir.

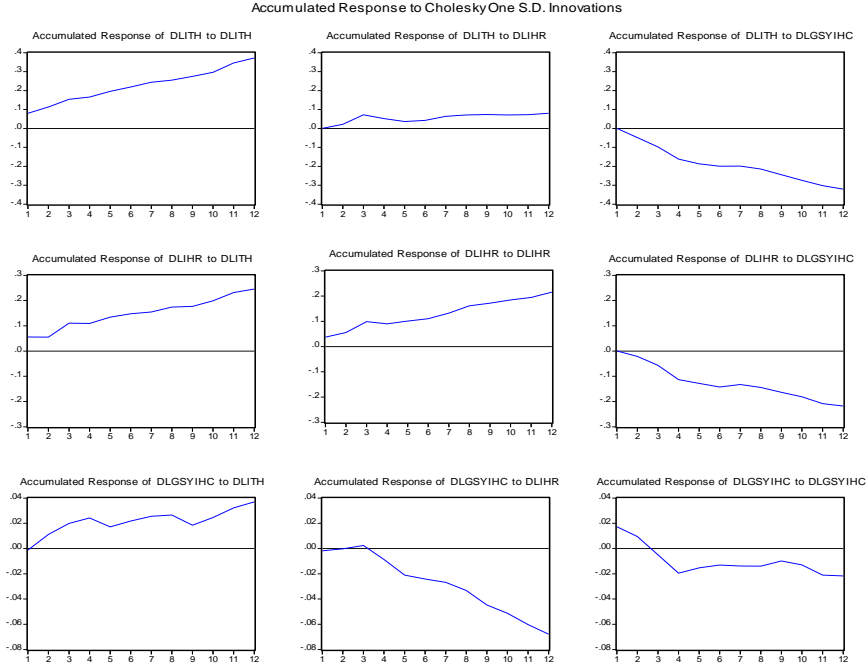
Kısa dönem ilişkisini Granger nedensellik testiyle incelediğimiz değişkenlerin uzun dönem dengesi eşbütünleşme analiziyle incelenecektir. Durağanlığı incelenen serilerin eşbütünleşik olup olmadıklarının tespiti için Johansen eşbütünleşme testi yapılacaktır. Eşbütünleşme testi aynı seviyeden durağan olan serilerin düzey değerleriyle yapılmaktadır. Analizde kullanılan LGSYIHC, LITH ve LIHR serileri 1. dereceden durağan oldukları için eşbütünleşme testi uygulanabilir. Johansen eşbütünleşme testinde elde edilen sonuçlar Tablo – 4'de verilmiştir.

Tablo – 4 Johansen eşbütünleşme testi sonuçları

Hipotez	İz istatistiği	Kritik değer (%5)	Olasılık
$H_0: r = 0$	59,0132	42,9152	0,0006
$H_0: r \leq 1$	22,6562*	25,8721	0,1194
$H_0: r \leq 2$	10,9057	12,5179	0,0916
Hipotez	Maksimum Özdeğer istatistiği	Kritik değer (%5)	Olasılık
$H_0: r = 0$	36,3570	12,5179	0,0014
$H_0: r \leq 1$	11,7505*	19,3870	0,4387
$H_0: r \leq 2$	10,9057	12,5179	0,0916

Johansen eşbütünleşme testinde hem maksimum özdeğer, hem de iz istatistiklerine göre birinci hipotezler reddedilmekte, ikinci hipotezler reddedilememektedir. Yani matrisin rankı 1 e eşit olduğu için değişkenler arasında 1 eştümleştirici vektör bulunmaktadır, seriler eşbütünleşiktir.

Seriler eşbütünleşik olduğundan değişkenler arasındaki uzun dönem dengesinin analizinde “Standart VAR” modelinin yerine “Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM)” kullanılacaktır. Bu aşamada uzun dönemli ilişkiyi irdeleyen etki – tepki analizini yorumlamak gerekmektedir.

Şekil – 1 Etki – tepki fonksiyonları

Şekil – 1’deki etki – tepki fonksiyonları incelendiğinde şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

İhracata bir birimlik şok uygulandığında bunun ithalat üzerindeki birikimli etkisinin ilk 3 dönem için pozitif yönde olduğu, 3. dönemden sonra bu etkinin kaybolduğu görülmektedir. Ayrıca ithalat, kendisindeki bir birimlik şoka karşılık verdiği tepki her dönem için artan bir trend izlemekte, GSYİH’deki bir birimlik şoka karşılık sürekli azalan bir trend izlemektedir.

İhracatın, ithalat ve ihracattaki bir birimlik şoka karşılık sürekli artan bir tepki verdiği, GSYİH’deki bir birimlik şoka karşılık negatif yönlü bir tepki verdiği görülmektedir.

İhracatın GSYİH’yi ilk 3 dönemde etkilemediği, 3. dönemden sonra negatif yönlü bir etki yaptığı görülmektedir. GSYİH’deki bir birimlik şoka karşılık GSYİH’nin verdiği tepkinin ilk 4 dönemde negatif, 4. dönemden sonra ise belirsiz olduğu görülmektedir. İthalatın ise GSYİH’yi her dönemde pozitif etkilediği görülmektedir.

Uzun dönemli ilişkinin sağlıklı bir şekilde analiz edilebilmesi için, etki – tepki fonksiyonlarının yanında bu değişkenlerin varyans ayrıştırma sonuçları da incelenmelidir. GSYİH, ithalat ve ihracatın varyans ayrıştırma sonuçları aşağıda verilmiştir.

Tablo – 5 İthalatın varyans ayrıştırması

	S.H.	DLITH	DLIHR	DLGSYIHC
1	0.079807	100.0000	0.000000	0.000000
2	0.101317	72.95313	4.612495	22.43437
3	0.130109	53.99207	17.84247	28.16547
4	0.147045	42.95358	15.89167	41.15476
5	0.152935	43.51644	15.68535	40.79821
6	0.155250	44.41848	15.36233	40.21919
7	0.158714	44.96142	16.55415	38.48443
8	0.160038	44.69396	16.47540	38.83063
9	0.164010	44.03017	15.70350	40.26633
10	0.168081	43.60745	14.96131	41.43123
11	0.177406	46.86550	13.43291	39.70159
12	0.180460	47.42288	13.15984	39.41728

İthalat, ihracattaki değişimlerden ilk iki dönemde hiç etkilenmemekte, ondan sonraki dönemlerde de çok az etkilenmektedir (ortalama %15). Tablo – 5’deki sonuçlara göre ithalatın belirleyicisinin genelde kendisi ve GSYİH olduğu görülmektedir. İthalatın, GSYİH’ daki değişimlerden etkilenme oranı 1. dönemde 0 iken, bundan sonraki dönemlerde sürekli artmakta ve 4. dönemden sonra yaklaşık %40 seviyesinde seyretmektedir.

Tablo – 6 İhracatın varyans ayrıştırması

	S.H.	DLITH	DLIHR	DLGSYIHC
1	0.066826	69.13055	30.86945	0.000000
2	0.072555	58.64468	32.55757	8.797747
3	0.106905	53.47638	31.45734	15.06628
4	0.121100	41.68302	25.05470	33.26228
5	0.124976	43.06371	24.29771	32.63858
6	0.126870	42.88363	24.15160	32.96477
7	0.129392	41.57465	26.15616	32.26919
8	0.134350	40.56130	28.76579	30.67291
9	0.136169	39.53735	28.58835	31.87430
10	0.139693	40.07454	28.01421	31.91125
11	0.146342	41.42564	26.00351	32.57084
12	0.148748	40.98490	27.10934	31.90575

İhracat Tablo – 6’da verilen sonuçlara göre, birinci dönemden itibaren her dönemde ithalattan önemli ölçüde etkilenmektedir. İlk 3 dönemde ihracat, büyük ölçüde ithalattaki değişimlerden etkilenmektedir. Ancak 3. dönemden sonra ithalattaki değişimler GSYİH’ı da etkilediği için, ihracat hem ithalattan hem de dolaylı olarak GSYİH’den etkilenmektedir.

Tablo – 7 GSYİH’nın varyans ayrıştırması

	S.H.	DLITH	DLIHR	DLGSYIHC
1	0.017336	0.494669	1.061818	98.44351
2	0.022705	30.07607	1.102283	68.82165
3	0.028436	28.60236	1.577450	69.82019
4	0.034103	21.51748	11.79166	66.69086
5	0.037202	21.69781	20.98258	57.31961
6	0.037686	22.66302	21.12694	56.21003
7	0.037964	23.27332	21.28906	55.43762
8	0.038528	22.66798	23.50565	53.82637
9	0.041200	23.65799	28.29062	48.05139
10	0.042283	24.54567	29.28209	46.17224
11	0.044629	24.95588	30.31806	44.72606
12	0.045524	25.07099	31.92072	43.00829

GSYİH’nın varyans ayrıştırma sonuçlarına bakıldığında, 1. dönemde GSYİH sadece kendisindeki değişimlerden etkilenmiştir. Ancak 2. dönemde ve daha sonraki dönemlerde ithalattan %25 - %30 oranında etkilenmiştir. Ayrıca ihracattaki değişimlerden etkilenme oranı da sürekli artarak %30’a kadar çıkmıştır. Tabi bu sırada kendisindeki değişimlerden etkilenme oranı geçen her dönemde düşmüştür.

6. SONUÇ

Yapılan analizlerde Granger nedensellik testi sonuçlarına göre ithalattan, ihracat ve GSYİH’ ya doğru nedensellik, ihracattan da GSYİH’ ya doğru nedensellik olduğu ortaya çıkmıştır. Yani kısa dönemde ithalat ve ihracat, GSYİH’ yı etkilemekte, ayrıca ithalat ihracatı da etkilemektedir. Uzun dönem dengesinde varyans ayrıştırma sonuçları da bunu desteklemektedir. GSYİH, hemen hemen her dönemde kendisindeki değişimlerden etkilendiği gibi büyük orandaki ithalat ve ihracattaki değişimlerden etkilenmektedir. Ayrıca ihracat her dönemde ithalattan büyük oranda etkilenmektedir. Varyans ayrıştırma sonuçlarının, Granger nedensellik testi sonuçlarından ayrıldığı nokta ise GSYİH’ dan ithalat ve ihracata doğru olan nedensellik ilişkisidir. Uzun dönemde GSYİH’ dan

ithalata ve ihracata doğru bir nedensellik görülmektedir. Yani uzun dönemde hem ithalat hem de ihracat, GSYİH' daki değişimlerden büyük oranda etkilenmektedir.

KAYNAKÇA

Aktaş, Cengiz, “Türkiye’de Reel Döviz Kuru il İhracat ve İthalat Arasındaki İlişkinin VAR Tekniğiyle Analizi”, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 11, 2010.

Enders, W., *Applied Econometric Time Series*, New York, 1995.

Erdoğan, S., *Türkiye’nin İhracat Yapısındaki Değişme ve Büyüme İlişkisi: Koentegrasyon ve Nedensellik Testi Uygulaması*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya 2006.

Ertek, Tümay; *Ekonometriye Giriş*, 2. Baskı, Beta Yay., İstanbul 1996.

Jenicek, V., Krepl, V., “The role of Foreign Trade and Its Effects”, *Agricultural Journals*, (55), Agricecon, 2009.

Fryges ,H., “The Export-Growth Relationship: Estimating a Dose-Response Function”, *ZEW Discussion Papers*, No. 06-28, 2006.

Granger, C. W., “Some Recent Developments in a Concept of Causality”, *Journal of Econometrics*, 39, 1988.

Gujarati, Damodar N., *Temel Ekonometri*, 4. Baskı, Literatür Yay., İstanbul 2006.

Sarı, Aydın, “Parasalıcı Görüşe Göre Türkiye’de Ödemeler Bilançosu Dengesinin Sağlanmasında Otomatik Denkleşme Mekanizmalarının Etkinliği”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 9, Sayı 2, 2008.

Telatar, Murat, Terzi, Harun, “Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Cari İşlemler Dengesi İlişkisi”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 23, Sayı 2, 2009.

Uğur, A., “Import and Economic Growth in Turkey”, *East-West Journal of Economics and Business*, Vol.XI, No:1&2.

Yentürk, N., *Körlerin Yürüyüşü: Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2005.

Yükseler, Z., Türkan, E., “Türkiye’nin Üretim ve Dış Ticaret Yapısında Dönüşüm Küresel Yönelimler ve Yansımalar”, TCMB-TÜSİAD-EAF Küresel Ekonomiye Entegrasyon Sürecinde Büyüme Dizisi No:1, 2008.

**GLOBAL KRİZ GÖLGESİNDE DÖNÜŞÜM YÖNETİMİ
(TURNAROUND MANAGEMENT) VE KRİZ DÖNEMİ FİNANSAL
YÖNETİMDE MOODY'S ANALITICS'İN EDF (EXPECTED
DEFAULT FREQUENCY) MODEL YAKLAŞIMI**

Vahit Ferhan BENLİ*

ÖZET

Global kriz ve bunun kurumsal firmalar üzerindeki yeniden yapılanma ve radikal dönüşüm gerektiren etkileri bugün hala geçerliliğini sürdürmektedir. Ancak, Türkiye’de bile birçok şirket satın alma rekorlarının yaşandığı günümüzde, konuya “satın alınan şirket” açısından bakıldığında durumun gözükenden oldukça farklı olduğu anlaşılmaktadır. 2011 yılı sonu itibarıyla tam 241 adet şirket birleşmesi ve satın alınanın değeri yaklaşık 15 milyar Türk lirasını bulmaktadır. Analizimizin ana temasını; yaklaşık 15 milyar TL tutarındaki değerlerin nasıl korunabileceği konusu oluşturmaktadır. Bu korunma ve hatta değer artırımına uluslararası jargonda “Turnaround Management” yani “Dönüşüm Yönetimi” adı verilmektedir. Bu makalede amacımız bu konuya yoğunlaşmak ve bu değerlerin korunmasına yönelik yaklaşımları analiz etmektir.

Analizimiz üç bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde Dönüşüm Yönetim Konsept’ini ve finans yönetiminin hangi rolleri üstlendiği, İkinci bölümde ise Dönüşüm Yönetimi’nin öncesinde bizim için önemli olan erken uyarı sinyallerinin neler olabileceği ve bu çerçevede Moody’s Analytics modelleri ile enstrümanları detaylı olarak analiz edilecektir. Son bölümde de Dönüşüm Konsepti’nin hazırlanması ve uygulanması konusu tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Global kriz, Dönüşüm yönetimi, Finansal modeller, Moody’s Analytics*

---

* Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi, ferhanbenli@hotmail.com

**TURNAROUND MANAGEMENT IN THE WAKE OF GLOBAL
CRISIS AND THE IMPLEMENTATION OF MOODY'S ANALYTICS
EDF (EXPECTED DEFAULT FREQUENCY) MODEL APPROACH
IN THE FINANCIAL MANAGEMENT DURING TURBULENT
TIMES**

ABSTRACT

The global crisis and its implications, requiring restructuring and radically transformation of the corporate firms still holds good. On the other hand, while many record increases are observed in terms of the firm takeovers even in Turkey, the situation is comprehended to be very different from the apparent, when we approach the topic from the point of view of the “purchased firm”. By the end of 2011, the amount of 241 mergers and takeover is worth of approximately 15 billion Turkish Liras. The main theme of our analysis is established on how to secure the value of approximately 15 billion Turkish Liras. The “reestablishment operation” of this security and also the augmentation of value are called “Turnaround Management” in the international jargon. We aim to focus on this topic and analyze the approaches relevant to the protection of this value in our paper.

Our analysis consists of three parts: In the first part, we analyze the Turnaround Management and the roles undertaken by the financial management. In the second part we will be elaborating what might be the important early warning signals before the Turnaround Management for us and the Moody's Analytics Models and its instruments in this framework in detail. In the last part, we discuss the preparation of the Turnaround Concept and its implementation.

Key Words: *Global crisis, Turnaround Management, Financial models, Moody's Analytics.*

1. GİRİŞ

Global ve “lokalize olmuş” finansal krizlerin gölgesinde başarılı bir finans yönetiminin gerçekleştirilmesi hala geçerliliğini sürdüren oldukça önemli bir konu olarak şirket üst düzey yönetimlerinin gündeminde bulunmakta. Bu perspektiften bakıldığında, maliyet indirimi, personel çıkarımı, satışların artırımı gibi klasik dönüşüm enstrümanlarının yanında üst düzey yönetimi ve CFO' ları daha uzun vadeli dönüşüm programları beklemekte. Özellikle CFO' lar rutin finans yönetiminin dışında şirketlerin operasyonlarına dahil olmakta, “Operasyonel Finans” tanımını oluşturacak şekilde yapısal dönüşümlerin ana belirleyici ve anahtar oyuncularını aralarında yer almaya başlamış bulunmaktadır. Alınan stratejik kararlarda ise ana parametre artık “cash flow” yani nakit pozisyon ve durum yönetimi ve

bunun şirket bünyesindeki yapıya olan etkisi anahtar karar parametre olarak ortaya çıkmaktadır. Cash Flow yönetiminde ve akabinde oluşabilecek bir temerrüt riskinin oluşabilme olasılığının ölçümü ve yönetimi ise ayrı bir stratejik yönetim ve dönüşüm modelinin ana hatlarını belirlemeye başlamıştır. Bu tüm kurumsal şirketler ve CFO' lar için başarılı olunması gereken ve şirket bünyesine "ekstra" rekabet avantajı yaratması gereken yeni bir alandır. Moody's Analytics in temerrüt riski ölçüm modelleri ise onlara rehberlik yapabilecek en önemli enstrümanlardır.

2. GLOBAL KRİZ GÖLGESİNDE DÖNÜŞÜM YÖNETİMİ (TURNAROUND MANAGEMENT) VE KRİZ DÖNEMİ FİNANSAL YÖNETİMDE MOODY'S ANALYTICS EDF MODEL YAKLAŞIMI

2.1. Dönüşüm Yönetimi ve CFO' ların Rollerine Genel Bir Bakış

Global kriz, tüm dünyadaki finans yöneticilerine ve özellikle CFO (Chief Financial Officer) diye tanımladığımız şirket finans ve risk yöneticilerine rutin dışı yükümlülükler getirmekle kalmayıp, grup şirketlerinin konsolide yada solo finansal yönetim bazında, ayrı bir "meydan okumaya" maruz kalmalarına sebep olmuştur. Kriz ortamlarındaki "finansal problem", olayın özünde bir "varoluş" ve sürdürülebilirlik problemidir. Bu varoluşun gelecekte sağlanması ve grup şirketlerinin temerrüde düşmemeleri ise, daha önce yönetim kurulu toplantılarında pek görünmeyen CFO' ların ana görevidir. Bu anlamda 2007 yazında başlayan global krizle birlikte CFO' lar, grup yönetimlerinin geleceğinde ve dönüşüm stratejilerinin belirlenmesinde ağırlıklı söz sahibi olmaya başlamışlardır. Bu dönüşüm yönetimi Anglosakson iş dünyasında "Turnaround Management" olarak adlandırılmaya başlanmış olup, Almanya, Avusturya ve İsviçre gibi Alman ekolünün geçerli olduğu ülkelerde ise, eski tanım itibari ile "Sanierung" olarak adlandırılmaktadır. "Turnaround Management" ise kısa sürede kıta Avrupa'sında da kabul görmüş bir kavram olarak iş ve finans dünyasına girmeyi başarabilmiştir.

Son dönemde özellikle finansal literatüre yoğun bir şekilde konu olmaya başlayan "Turnaround Management" yani bizim dilimizle "Dönüşüm Yönetimi" özellikle Almanya'da bulunan "Institut der Wirtschaftsprüfer" adındaki Alman Bağımsız Deneticiler Enstitüsü tarafından, IWF S 6 kodu altında tanımlanmış bir uluslararası "Dönüşüm Standardı" olarak, Eylül 2009 yılından beri uygulamaya alınmıştır. Global krizin etkileri sebebi ile de, Eylül 2011 tarihinde krizin şirketler üzerindeki

etkilerini de göz önüne alarak yeniden revize edilmiştir¹. Tanım itibari ile “Turnaround Management” ya da “Dönüşüm Yönetimi”; bir kurumsal firmanın stratejik, operasyonel ve finansal anlamda yeniden yapılandırılması anlamına gelmekte ve bu kategorideki bir firmanın var oluşunu yeniden belirleyecek kararlara ve süreçlere başta CFO’ nun el atması gerekmektedir. Burada amaç, bir kurumsal firmanın gelecek içinde nasıl ve ne şekilde var olacağını belli bir stratejik, finansal ve operasyonel yapılanma süreci içerisinde ve bir “yol haritası” çıkarılacak şekilde planlanıyor olmasıdır². Konu Alman bankalar kanunu açısından ve likidite krizi geçirmekte olan firmalara açılacak kredilerin tekrar kullandırımlarında böyle bir yol haritası olmadan bu tür kredilerin verilmesinin bankalar tarafından “engellenecek” olması açısından da çok önemlidir³. CFO’ lar farklı finans ve ekonomik ortamların getirdikleri rekabet “dezavantajlarını” bertaraf edebilmek amacıyla, operasyonel görevlerin ifa edilmesinde, finans yönetiminin gerektirdiği gerçeklere paralel olarak “hands on” tabiri verdiğimiz, operasyonel yapıları yeniden yapılandıracak şekilde günlük, rutin yönetimde de pragmatik ve karar verici düzeyde rol oynamaya başlamışlardır. Tüm bunlar şirketlerin geleceğinin ve var oluşlarının teminat altına alınması anlamında yeni görev ve sorumlulukları da beraberinde getirmiştir. Bu görevlerin başında ise ilgili şirketin “Dönüşüm Yeteneğinin” belirlenmesi gerekmektedir⁴. Dönüşüm yeteneğinden amaç, belli bir dönüşüm konseptinin hazırlanarak, bu konsept dahilinde şirketin gelecekteki var oluşunun ve sürekliliğinin belirlenerek, şirketin karlılık, verimlilik esasları dahilinde uzun vadeli rekabet yeteneğinin de belirlenmesi gereğidir. Tüm bu kıstasların bir araya gelip bizlere mantıklı bir planlama tabanı oluşturması durumunda ise, kurum dönüşüm yeteneğine haiz bir statü içinde görülmeye başlanabilir. CFO için bu dönüşümün başlangıç noktası ise şirketin ödeme yapabilme ve temerrüde düşmeme kapasitesini ölçebilmekle başlamaktadır. Yani şirketin kendi “temerrüt riskini ölçme” ve bunu yönetebilme kapasitesi, ileride uygulaması yapılacak dönüşüm süreçlerinin “başlangıç noktasını” oluşturmaktadır. Araştırmamızın temelini oluşturacak ana konulardan biride şirketlerin Moodys Analytics yöntemlerini kullanarak kendi temerrüt

¹ Bkz. www.idv.de, IDW S 6. Yeniden Yapılanma Konseptlerinin Yapılması hakkındaki Standard’lar, “Anforderungen an die Erstellung von Sanierungskonzepten”, 7.9.2011; Warmers, Brinkmann 2011, s. 163.

² KPMG, 2001, s. 3.

³ Bkz. Alman min. Risk Standardları MaRisk, BaFin, 15/2009 sayılı genelge.

⁴ Deloitte, CorporateRestructuring, 2010, s. 3.

risklerini nasıl ölçebileceklerinin ve yöneteceklerinin aydınlatılması olacaktır. Analizimizin ikinci bölümünde ise, gerçek hayatta yaşanan tecrübelerin ışığında Moodys Analytics metodolojisi ve enstrümanlarını kullanarak bu bariyeri nasıl aşabileceğimizi göstermeye çalışacağız.

2.2. The Economist Grubunun Raporu'nda CFO' ların yeni Görevleri

The Economist grubunun krizin başlamasından tam bir sene sonra 2009 yılında, dünyadaki 450 tane CFO arasında yaptırdığı araştırmaya göre aşağıdaki bulgular, günümüzde CFO' ların "yüksek profilli parlayan yıldızlar" olmaya devam ettiklerini göstermektedir. Bununla birlikte günlük likidite ve nakit akış yönetiminin dışında, CFO' ların zamanlarının çoğunluğunu aşağıdaki görev ve sorumluluklar almıştır⁵:

- Risk Tanımlaması ve Risk Yönetimi (80%)
- Genel maliyet indirimine yönelik görevler (80%)
- Yatırım ve Sermaye harcama kararlarının alınması (79%)
- Kredi kontrolü, nakit yönetim ve tahsilat konuları (76%)
- Banka ilişkilerinin yönetimi (71%)
- Personel masraflarının ve bonus sisteminin yönetimi (58%)
- Bağımsız denetim süreçlerinin yönetimi (44%)
- Vergi planlaması (41%)
- IT (Bilgi İşlem) fonksiyonlarının yerine getirilmesi (36%)
- Denetçilerle olan ilişkilerin sürdürülmesi (33%)
- SSK bazlı işlerin tamamlanması (27%)

Aynı araştırmanın yapıldığı platformda, CFO' ların zamanlarının büyük bir çoğunluğunu ayırdıkları konular ise aşağıdaki gibi verilmiştir:

- Maliyet Yönetimi (83%)
- Cash Flow (Nakit Akış) Yönetimi (81%)
- Operasyonel ve Stratejik Risk Yönetimi (71%)
- Stratejik Yönetim ve karar alma (70%)
- Finansal Performans ölçümü ve finansal sonuçların iç yönetime ve şirket dışı ilgi odaklarına iletişiminin sağlanması (66%)
- Kredi veren kuruluşlardan finansman temini (60%)
- Şirket çalışan sayısının yönetimi (57%)
- Değer yaratamayan işlerden çıkılması (exit – (48%))

⁵ The CFO' s New Environment, Temmuz 2009 da hazırlanan CFO' ların yeni çevreleri adlı raporu (CFO Research Sevices in collaboration with ACCA).

➤ Talep yönetimi (32%)

Bu anlamda yukarıda belirlenen konuların ışığında CFO' ların çoğunluğunun kriz ortamlarında cashflow (nakit akış) ve risk yönetimine ayırdıkları yukarıdaki araştırmada belirgin bir şekilde tespit edilmiştir. Günümüz rekabet ortamındaki gerçekleri ve finansal krizi aşmak durumunda kalan bir CFO' yu aşağıda belirleyeceğimiz stratejik öneme haiz önemli konular ve hedefler beklemektedir. Ancak burada dikkati çeken en ilginç nokta ise hala hazırda bir şirketin varlığını belirleyen "temerrüt ihtimalinin" ölçülmesi ve bunun modellenmesi konusunda günümüzde hiçbir CFO' nun zaman ayırmaması ise hala araştırmaya değer bir durum arz etmektedir. Nakit Akış Yönetimi, temerrüt ihtimali ölçümünde ana parametre olmasına rağmen, hala hazırda CFO' lar kendi grup firmalarının temerrüt ihtimallerinin belirlenmesi konusundaki dünyayı yeni bir krizle birlikte keşfetmek durumunda kalmışlardır. Hâlbuki masanın diğer tarafında her gün farklı boyutlarda ilişkide buldukları bankalar ve sermaye piyasası, CFO' ların yönetimlerindeki şirketlerin haiz oldukları kredi/temerrüt risklerini ölçebilmek için oldukça büyük sistemlere ve modellere büyük yatırımlar yapmakta, Basel II ve III çerçevesinde bu süreçler için inanılmaz tutarlarda sermaye ayırmaya zorlanmaktadır. Günümüz gerçekleri ışığında bir şirketin kendi temerrüt ihtimalini ölçebilmesi ve bunu bir rating parametresi olarak kullanabilmesi, bir CFO açısından gerçek bir "challenge" yani meydan okuma olarak gündemine girmiş bulunmaktadır. Durum özellikle uluslararası sermaye piyasalarına girmeyi düşünen firmalar için zaten olmazsa olmaz bir "bariyerdir". Bu bariyeri aşmanın yolu da Moody's ya da S&P gibi kuruluşlardan sağlanacak olan bir rating'den geçmektedir.

2.3. Dönüşüm Yönetimi Boyutunda CFO' ların Gündemini Belirleyen Problemler

Özellikle kriz ortamlarında CFO' ların gündeminde sürekli stratejik öneme haiz konuların ajandalarında olduklarını belirtmiştik. İşin özünde gündem likidite ve cashflow' u arttıran veya arttırabilecek olan konularla daha ilgilidir. Bu anlamda "C₂C – Cash-to-Cash Cycle" yani "Başlangıçtan Sona kadar Nakit" adı verilen döngünün optimize edilmesi ve bu döngü içerisinde kullanılan sermayenin kısa vadeli kredi riskinin ana bileşkelerinden birini oluşturduğu da şüphe götürmeyen bir gerçek

olmuştur⁶. Kriz ortamlarında özellikle müdafî/defansif sektör diye tanımladığımız gıda perakendeciliğinde bile standart olarak bilinen maksimum 30 gün olması gereken “C₂C” süresi, 120 günlere kadar çıkarak, bu sektördeki şirketlerin sermaye erozyonuna uğramalarına sebep olmuştur. Hatta klasik anlamda “negatif işletme sermayesi” kullanan perakende sektörü, yani Unilever, Coca Cola, P&G gibi büyük global, tedarikçilerden *vadeli alımlar* sayesinde sağlanan sermaye, bu tarz büyük oyuncuların kriz dönemlerinde “likit” olmayı tercih etmeleri ve hatta peşin ödemeleri “primlendirme” stratejisini seçmeleri yüzünden, aradaki sermaye açığı bir çok orta ve büyük oyuncuyu “refinansman” problemi ile karşı karşıya bırakmıştır. Likit olmayı tercih eden tedarikçiler yüzünden kriz, bu ortama uyum sağlayamayan küçük oyuncular için bir karabasana dönüşmüştür. Bu durumlarda “Refinansman” ya da yeni “İşletme Sermayesi” sağlayacak banka bulmak yada hakim ortaklar tarafından “yeni sermaye” girişini sağlamak ise CFO için ayrı bir rekabet alanı yaratmaktadır. Gerçekte “Sermaye Tedariki ve Birikimi” hala iyi irdelenmesi ve çözülmesi gereken iddialı bir problem olarak geçerliliğini devam ettirmektedir. Bunun ötesinde refinansmanın gerçekleştirilmesi boyutunda esas problem ise bu durumun hem farkında olabilmek ve hem de “Refinancing Timing” dediğimiz zamanlama problemine de finansal piyasaların gerçeklerinin de ışığında zamanında ve doğru refleksi göstermek gerekmektedir. CFO’ nun bu refleksi zamanında verebilmesi ise ancak ve ancak bankaların uzun zamandan beri uğraştıkları ancak şirketlerin ise hala hazırda yüzleşmeyi pek tercih etmedikleri oldukça stratejik bir yönetim parametresini bilmeleri ile mümkün olabilmektedir. Buda kendi “default riski” adını verdiğimiz, CFO’ ların kendi grup şirketlerinin “temerrüde düşme ihtimallerinin” ne olduğunu ölçebilme, ya da bu riski anlık olarak belirleyebilme ve öngörebilme yetenekleridir⁷. Günümüzde temerrüt ihtimalinin ne olduğunu bilebilecek bir

⁶Losbicher, H., Engelbrechtsmüller, Ch.: Working Capital Management. In: Turnaround, (2011, s. 51-60).

C₂C (cashocashcycle) = DIH (Days Inventory Held) + DSO (Days Sales Outstanding) – DPO (Days Payable Outstanding) olarak tanımlanmıştır. Türkçe olarak tanımladığımızda, Nakit Döngüsü = Stok Devir Gün Sayısı + Ticari Alacak Devir Gün Sayısı – Ticari Borç Devir Gün Sayısı olarak çevrilebilir.

⁷Rating literatüründe bu konu “Point-in-time Rating” olarak anlık derecelendirme olarak adlandırılır. Rating firmaların modelleri ise “through-the-cycle rating” denilen dönemsel derecelendirme metotlarına dayandığı için kriz süresince kritize edilmişlerdir. Anlık rating kullanılan modeller ise kriz anındaki hareketleri ve temerrüt ihtimallerini oldukça etkin bir şekilde göstermişlerdir.

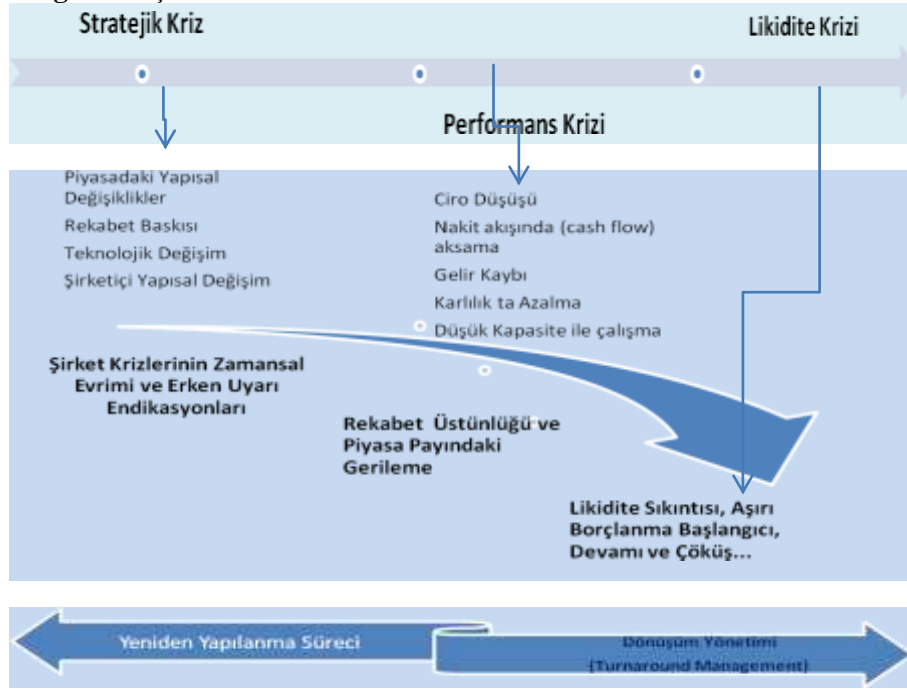
CFO için durum, Archimedes' in aradığı “dünyayı bile yerinden oynatabilecek bir dayanak noktasını bulabilmesi” kadar önemli bir konudur ve bu onun için gerçek bir finansal performans hedefi olacaktır. Kısaca aşağıda tanımlayacağımız orbital model, kredi risk ölçümünden, finansman ve refinansmanın sağlanabilmesinde, yeni stratejik ortaklardan ya da “private equity” diye adlandırdığımız öz kaynak sağlayan finansal fonların şirket içine alınmasına kadar gidecek olan dönüşüm yönetiminin başlangıcı olacaktır. Bu olgu şu anda global krizle birlikte literatüre “Turnaround Management” adı altında girmiş bulunmaktadır. Bu terim kısaca, şirketlerin stratejik, operasyonel ve finansal anlamda gelecekteki varoluşlarının devamını sağlayacak ve sahip oldukları “değerleri” koruma açısından gündemde olan yeni bir yönetim süreci olarak algılanmaya başlamıştır. Konu hem içerik olarak hem de bilimsel anlamda oldukça aktüeldir ve analiz etmeye değerdir (Weber et al, 2011; Birnkmann et al, 2011; Robbins ve Pearce, 1922; Barker ve Duhaim, 1992; Walse, et al, 2004).

2.4. Dönüşüm Yönetimine Giden Yol

Kriz ortamlarında CFO' ları dönüşüme götüren yol ise çeşitli kriz evrelerinden oluşmakta ve şirketleri krize getiren süreç “sürpriz” olarak gelişmemektedir. Genel yapı itibari ile şirketler dönüşüme giden yolda aşağıdaki kriz evrelerinden geçerler:

Diagram 1: Şirket kriz evreleri

Kaynak: Warmers, J.: Sanierung von Firmenkunden, 2011, s. 3.

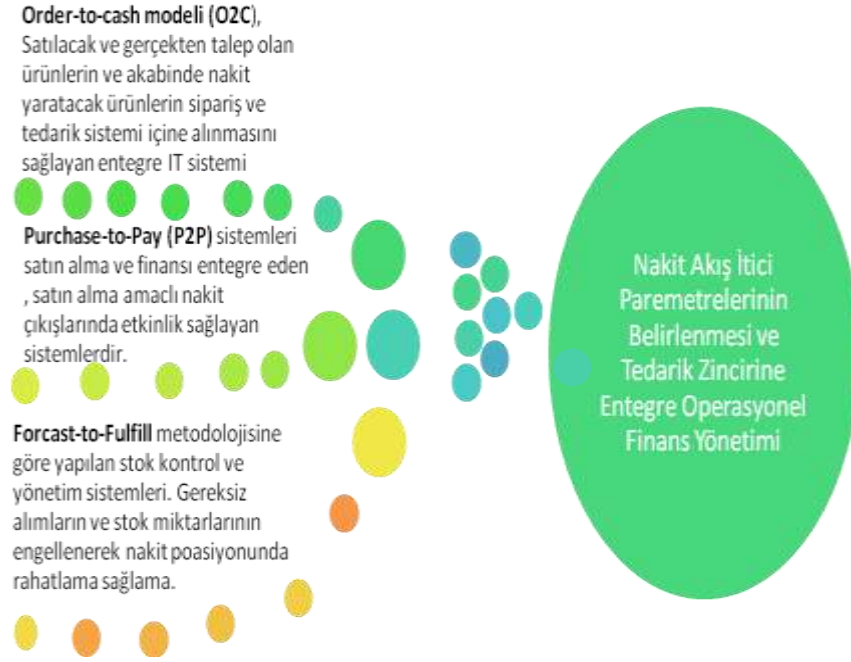
Şirketler, Stratejik Kriz, Performans Krizi ve Likidite Krizi dediğimiz evrelerden geçerek, dönüşüm süreçlerine ya da iflas sürecine girmektedir⁸.

Krize giden süreç genelde “Üst Yönetimin” sorumluluğunda gelişir. Ülkemizde sıklıkla gördüğümüz bir problemde tüm yönetim sürecinin “kişiye veya baştaki lidere” dayandırılması ve yönetimden sorumlu kişilerin ise çözüme gidecek yada kötü gidişatı durduracak kararlarda inisiyatif almamaları olarak belirlenebilir. İşte bu noktada daha kriz safhalarına ulaşmadan çok önce risk yönetimi, üst yönetime gereken erken uyarı bilgisini verebilecek noktada olabilir. Gelen risk bilgileri derinlemesine incelendikten sonra stratejik sistemler ve operasyonel yöntemler bazında ileriye dönük gerekli önlemler alınabilir. Yeniden yapılanma diye klasik literatüre giren süreç ise son global krizle birlikte daha derinlemesine ve daha stratejik boyuttaki dönüşümlere ihtiyaç duyulmasına yol açmaktadır. Bu süreçler ise “Dönüşüm Yönetimi” nin oyun alanına girmektedir.

⁸Warmers, 2011, s. 3.

Yukarıdaki “ok’un işaret ettiği düşünüş istikametini değiştirebilmek amacıyla, önümüzde gelişen olaylara ve sürece Dönüşüm Yönetimi perspektifinden baktığımızda “Finans” fonksiyonu çözüme giden sürecin başını çekecektir. Başta perakende, inşaat ve enerji sektörleri olmak üzere günümüzdeki modern anlamı ile finans, diğer tüm fonksiyonların önüne geçerek, adeta grup şirketlerinin geleceğini belirleyen, diğer fonksiyonların başlangıç ve bitiş noktaları üzerinde belirleyici rol oynayan fonksiyonel bir yapının da lideri olmuştur. Büyümek isteyen firmalar, finansal yönetime daha profesyonelce yaklaşmak durumundadır. Bu anlamda finans içinde de evrim tam anlamıyla sona ermiş bulunmamaktadır. Kriz dönemi akabinde, “Operasyonel Finans” olarak tanımlayabileceğimiz yepyeni bir finansal yönetim kavramı ise, tüm tedarik zinciri ve diğer operasyonel alanları da içine alacak şekilde klasik “döner sermaye” yönetim kavramının yerine geçmeye başlamıştır. Bu kavram çerçevesinde, nakit yönetimi ve satın alma ile satış fonksiyonlarının yönetimini ortak parametreye indirgeyecek olan “Nakit İtici Güç Faktörleri” belirlenmeye başlanmakta, bu parametrelerin C2C (cash-to-cash-cycle) dönüşümü denen nakit akış sürecindeki etkileri belirlenmektedir. Bu süreçte yönetim ve piyasa etkileri anlamında tedarik ve satış zincirlerinin yeniden yapılandırılmalarına çalışılmaktadır. Sonuçta Finans, operasyonel anlamda da bu zincir sürecin yönetiminde kritik bir rol oynamaya başlamıştır ve kriz ortamları devam ettiği sürece de bu rolü üstlenmeye devam edecektir. Kısaca, örnekler vermek gerekirse, kriz dönemlerinde özellikle ticari borç ödeme kapasitelerinde görülen gerileme, tedarikçileri de daha fazla likit olmaya iten yöntemler bulmaya zorlamaktadır. Bu anlamda oldukça cazip “peşin alım iskontoları” sunan tedarikçiler, satın alma fonksiyonlarındaki yöneticilerin bu iştah kabartıcı tekliflerine “hayır” diyememek durumunda kalmışlardır. Üstelik satış yapabilecekleri ürünlerden daha ziyade, sadece “satın alabildikleri ürünleri” satma gibi bir çaba içinde de olmuşlardır. Bu tarz bir satın alma ve satış politikası kısa dönemde şirketin karlılık durumunu pozitif etkilese bile, finans yönetimi açısından şirketin likidite durumunda dönüşümü olmayan “kara delikler” açmaya devam etmiştir. Akabinde şirketin “borçluluk” yapısında ve özellikle kredi riskinde kalıcı sorunlar üretmeye başlamıştır. İyi niyetle “iskonto” almak, CFO’ lar için çift boyutlu derinlemesine kötü sonuçlar doğurmuştur. Bu noktada dönüşüme giden yol ise CFO’ ların kendi kredi risklerini ölçmesiyle ve operasyonların finans tarafının yönetiminde söz sahibi olmalarıyla başlamıştır.

Diagram 2: Operasyonel finans

Kaynak: Finance Executive Insight, 2009, s. 3.

2.5. Amaçlar ve Yöntem

Analizimizin temelinde bir orbital model kullanacak şekilde bir şirketin dönüşüm yönetiminin temelini oluşturacak kredi/temerrüt risklerinin ölçülmesi ve bu kredi risk analiz parametreleri bazında "Finansal Dönüşüm" konseptinin oluşturulması incelenecektir. Bu anlamda Moody' s Analytics metodolojisi ve araçlarının kullanılması sayesinde, kredi risk ölçümü bazında ne gibi stratejik kararlar alabileceğimizi analiz edeceğiz. Yine bu çerçevede hangi risk faktörlerinin kredi risk bileşkesini oluşturduğu gibi uzun vadeli kararlarımızın sonuçlarını etkileyecek olan temel parametrelerin durumuna değindikten sonra nihai finansal dönüşüm konseptini oluşturmaya gayret edeceğiz. Bu iki temel unsur araştırmamızın temel yapısını

oluşturacaktır⁹. Orbital modelimizin çıkış noktasını ise aşağıdaki “varsayımlar ve öneriler” oluşturacaktır:

- Temerrüt ihtimalinin ölçülmesi grup şirketlerinin kredi risk yapıları hakkında ve ileride oluşabilecek likidite krizi hakkında önemli bir iç görüş sağlar.

- Kredi risk ana faktörlerinin ölçülmesi ve anlaşılması bizi daha doğru ve etkin bir tedarik/nakit yönetim modeline doğru götürür.

- Kredi risk ölçümü ve risk marjının hesaplanması bizlere bankalardan aldığımız kredilerin “kriz dönemi” fiyatlamalarında nasıl ışık tutabilir? Kredi risk marjının gerçekte ne olduğunu bilen bir CFO, bu anlamda kredi/sermaye maliyetini indirebilecek noktada olabilir mi?

- Kriz esnasında Nakit Yönetimi ve bilahare alınacak önlemlerle işletme sermayesi yönetimi CFO için öncelik arz eden ve vakit kaybedilmemesi gereken konulardır.

- Nakit pozisyonumuzu belirleyen “cashdriver” dediğimiz itici faktörlerin belirlenmesi ve bu faktörlerdeki değişimler firmanın finansal stratejilerini ve dönüşüm programlarını dönüşüm derecesinde etkileyecek parametrelerdir.

- Kapanış oyunundaki likidite ve stratejik krizleri sona erdirecek nihai hamlelerimiz neler olmalıdır? Dönüşüm yönetimi bizlere finansal anlamda hangi alanlarda, hangi hamleleri yapmamıza yardımcı olacaktır?

Diagram 3: Kredi risk ve finansal dönüşüm orbital modeli

Kaynak: Vahit Ferhan BENLİ, A Critical Assessment of Basel II, Internal Rating Based Approach, Implementation in Emerging Markets, The Case of Turkey, Haupt Verlag, 2010.

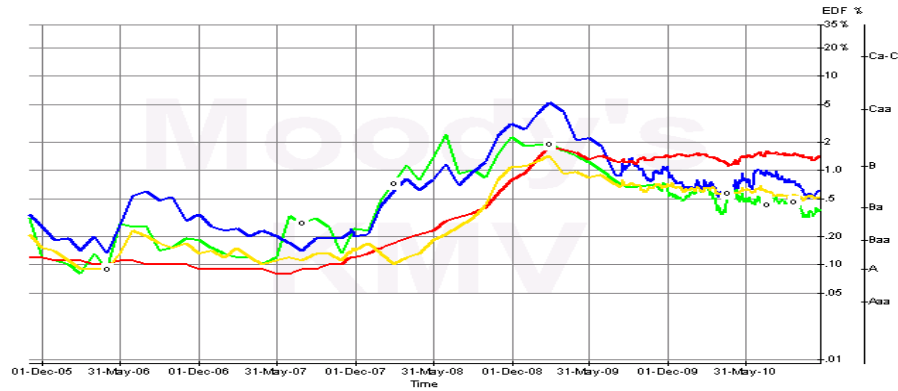
⁹ Detaylar için bkz. www.moodysanalytics.com

3. KREDİ VE TEMERRÜT RİSK'LERİNİN MOODYS EDF (EXPECTED DEFAULT FREQUENCY) MODELİ KULLANILARAK ÖLÇÜLMESİ

Burada önemli olan ve finans dünyasının kurumsal tarafında eksik olan nokta, elde edilen risk derecelendirme modelleri, global bankaların risk yönetim birimlerince karşı parti ve kurumsal kredi risklerinin ölçümünde kullanılmasına rağmen, bu modellerin ve enstrümanların genelde çok az sayıda kurumsal finans yönetimlerinde kullanılmamakta olduğudur. Böyle bir modelin varlığı, bankalar tarafından yada üniversitelerden sektöre girmemiş olan “alaylı” CFO yada finans yöneticileri tarafından maalesef bilinmemektedir. Halbuki temerrüt ihtimalinin bilinmesi ve özellikle global anlamda geçerli rating’ e sahip olan bir CFO’ nun finans yönetiminde rakiplerine karşı stratejik üstünlük sağlayacağı aşikardır. İkinci bölümdeki analizimiz bu eksikliğin tamamlanmasına ışık tutacaktır. Yukarıda belirttiğimiz önerilerin ve soruların ışığında kredi risk parametrelerinin ne olduğunu anlamaya ve bunu yapılandırmaya belli başlı modeller ve enstrümanları kullanarak başlayabiliriz¹⁰. Temerrüt riskinin ölçümünde kullanılacak enstrümanlar; Moody’ s (Moody’ s KMV-RiscCalc), S&P (Credit Risk Tracker – CRT), SAS (Enterprise Miner) ve Kamakura (Risk Manager) gibi şirketler tarafından ticari anlamda sağlanmaktadır. Burada Moody’ s KMV’ nin (MKMV ya da yeni adıyla Moody’ s Analytics) çözüm platformu ışığında dönüşüm yönetimi gerçekleştirildiği için gözlemlerimizi ve analizimizi MKMV parametreleri dahilinde çözümleyeceğiz.

---

¹⁰ Kredi risk modellemesi ve metodolojileri için son yazılan kaynak kitaplardan biride Laurantis. G., Maino, R., Molteni, L., *Developing, Validating and Using Internal Ratings, Methodologies and Case Studies*, Wiley, 2010 olmuştur. Bununla birlikte, Balthazar, L., *From Basel I to Basel 3, The Integration of State-of-the-Art Risk Modeling in Banking Regulation* ve Ozdemir, B., Miu, P., *Basel II Implementation, A Guide to Developing and Validating a Compliant Internal Risk Rating System*, McGraw-Hill, 2009 kredi risk modellemesi alanında kaynak eserlerdir.

Diagram 4: Akbank, Türk bankaları, MENA bölgesi (Orta Doğu ve Kuzey Afrika) ve diğer global bankacılık sistemi EDF'leri**Chart Builder** AKBANK TAS [AKBNK]**Plot:** Values**Period:** Custom**From:** 03 Ocak 2005 Pazartesi**Currency:** YENI TURKISH LIRA[TRY]**To:** 22 Kasım 2010 Pazartesi

Description	Value	As Of
AKBANK TAS [AKBNK] EDF	0.39	22-Nov-10
TURKEY BANKS AND S&LS GROUP [TURBSL] EDF - Median	0.60	19-Nov-10
GLOBAL BANKS AND S&LS GROUP [GBSL] EDF - Median	1.38	19-Nov-10
MIDDLE EAST & N. AFRICA BANKS GROUP [MEABNK] EDF - Median	0.52	19-Nov-10

© 2010 Moody's Analytics, Inc. and/or its licensors and affiliates. All rights reserved.

Kaynak: Moody' s KMV.

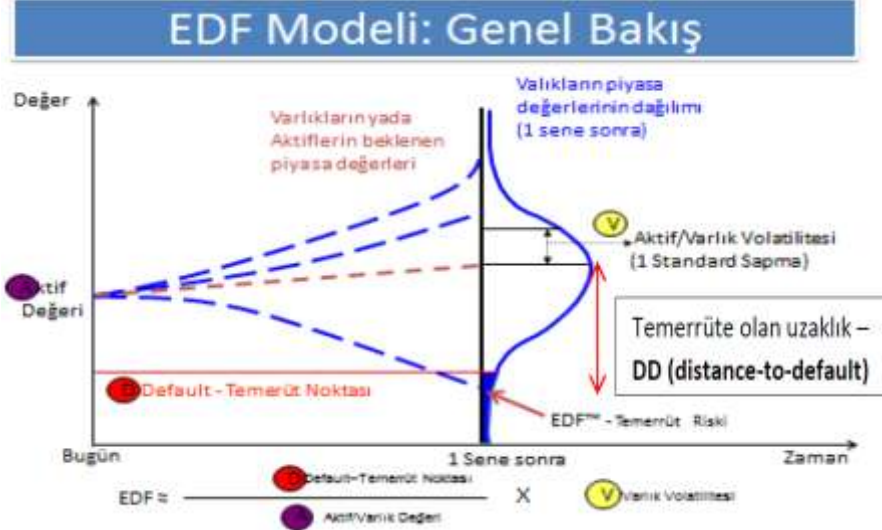
Kısa bir örnek teşkil etmesi açısından, Moody' s KMV EDF modeli, nokta atışı yapacak şekilde ve örneğin Akbank'ın temerrüt ihtimal eğrisini hem Türkiye'deki rakip bankalarla hem de MENA dediğimiz orta doğudaki bankalarla ve de tüm dünyadaki global rakipleriyle karşılaştırabilecek noktada gösterebilmektedir. Akbank'ın son beş senelik EDF performansı, diğer tüm global bankalara göre en az iki "notch" dediğimiz rating derecesi kadar daha başarılı olmuştur. Bu durumda diğer bankalarımızın EDF'lerine bakıldığında Türk bankacılık sisteminin kredi ve temerrüt riskleri hakkında bize önemli kantitatif bilgi verebilmektedir. Burada enteresan oluşan gelişme ise, global kriz öncesi temerrüt risklerinin diğer bölge ve global rakiplerine göre yüksek olan bir Türk bankasının, kriz sonrası dönemde rakiplerine göre daha az riskli olduğunun gösterimidir. Bu da kriz döneminde bankalarımızın daha iyi yönetildiğinin en belirgin örneğini oluşturmaktadır.

a. Moody' s EDF' in Group Kredi Risk Ölçüm Alanında Değerlendirilmesi¹¹

Bir firmanın temerrüt durumu hakkında ne kadar çabuk ve önceden bilgi edinebilirsek o kadar erken iflas baskısı hissetmeden dönüşüm sürecine başlayabiliriz. Bu anlamda firma EDF' i bize çok önemli zamansal avantajlar sağlayacak olmakla birlikte, EDF modelindeki kullanılan “temerrüt riski, bankacılık ta kullandığımız temerrüt konsepti ile radikal bir şekilde farklılık gösterir. Bankalar genelde geçmiş finansal oranlara dayalı verilerle statik bir kredi risk “skorlaması” yaparlar. Ancak bu yöntemle bulunan “risk”, şirketin o anki ve gelecekteki ödeme kapasitesi ya da temerrüde düşme ihtimali hakkında ufak bir “kantitatif” bilgi verme ihtimali bulunmamaktadır. Hâlbuki EDF modelinde durum farklıdır. Moodys Analytics, EDF modelinde finansal bilgiyi de ayrıca girdi olarak kullanır ve aşağıda belirteceğimiz parametrelerle entegre ederek, PIT (point-in-time) rating adını verdiğimiz “anlık” temerrüt hesaplama modeline ulaşır. Rating şirketleri ise TCA denilen (through-the-cycle-approach yani dönemsel olarak belli ekonomik döngü üzerinden rating yaparlar ve bu yaklaşımda, global kriz esnasında gördüğümüz üzere, EDF modelinden daha etkili sonuçlar vermemektedir.

---

¹¹ EDF Modelleme metodolojisi detayları için bkz. MKMV, *Modelling Default Risk, Modelling Methodology*, 2003 ve Moody's, *Rating Methodology, Benchmarking Quantitative Default Risk Models: A Validation Methodology*, March 2000. Ayrıca özellikle MKMV detay bilgi için Ranson, B. J., (2005) ve Türkiye model uygulaması için Benli, V.F., *A Critical Assesement of Basel II, Internal Rating Based Approach, the Case of Turkey*, Haupt Verlag, Bern, Stuttgart, Wien, 2010. Sironi, A., Resti, A., *Risk Management and Shareholder's Value in Banking*, Wiley, 2007. Ayrıca bir başyapıt vermek gerekirse eski ABN AMRO Bank risk CRO'su Michael Ong'un kitabı, *Internal Credit Risk Models, Risk Books*, 1999, uygulama alanında yazılmış ilk kaynak kitaptır.

Diagram 5: Moody' s analytics – EDF modeli

Kaynak: Moody' s Analytics

Yukarıdaki diagram dahilinde daha kesin ifade etmek gerekirse, EDF modeli şirket varlıklarının değeri ve leverage (kaldıraç) etkisi yaratan borçlanma ile yapılan işin sahip olduğu riskleri de (business risk volatility) hesaplayacak şekilde temerrüt ihtimalinin anlık hesaplanmasında entegre bir model halini alır. Şöyle ki, bir firmanın varlıklarının piyasa değeri şirketin içinde bulunduğu sektörlere ve haiz olduğu iş risklerine ve bunların volatilitesine de bağımlı olarak bir yıl içerisinde farklı bir “değer patikası” izleyecektir. Bu süre zarfında ise şirketin ödemesi gereken faiz yükü taşıyan borç stoğu olması durumunda, eldeki varlıkların değeri firmanın temerrüde düşüp düşmemesinde oldukça kritik bir özellik taşıyacaktır. Varlıkların değerinin borç stoğuna eşit olduğu noktaya kadar düştüğü “kritik eşik değerine” ise MKMV tarafından “defaultpoint” yani “temerrüt noktası” adı verilmiştir. Bu nokta aktif değerinin düşmesi gereken standart sapma tutarı olarak ifade edilmekte ve temerrüt noktasına kadar düşen varlık değerleri yani DD (distance-to-default) adını verdiğimiz mesafeyi kat eden varlık değeri eriyecektir. İşte tam bu noktada şirketin net aktif değeri adını verdiğimiz piyasa/sermaye değerini erozyon durumunda olabilecektir. DD adını verdiğimiz kritik nokta, sermaye sahiplerini ve şirket hissedarlarını sahip oldukları şirket sermayesini diğer kreditoirlere yada başka stratejik

ortaklara devretme yani “exit-çıkış” dediğimiz şirketten ayrılma/çıkma opsiyonuyla karşı karşıya bırakacaktır.

Tekrar etmemiz gerekir ise, bir şirketin temerrüt riskini yani EDF’ ini belirleyen üç itici faktör vardır:

1. Şirket varlıklarının piyasa ya da aktif değeri
2. Şirkete haiz olan işletme riski ve aktif/varlık getiri volatilitesi
3. Borçların yüksekliğini ifade eden değer (finansal riski) ve bundan kaynaklanan zaman içindeki temerrüt noktası¹².

Diagram 4’te ifade edildiği üzere, varlıkların ya da aktiflerin değerinin temerrüt noktası olarak belirlenen noktanın altına düşmesi durumunda firma artık temerrüt yada iflas derecesine ulaşmıştır. Bu yüzden bir şirketin temerrüt ihtimali başka bir ifade ile şirketin varlıklarının DD noktası altına düşme ihtimali anlamına gelmektedir. Bu alan ise yukarıdaki eğrideki görsel olarak tanımlanan EDF alanıdır. Resti/Sironi’ nin yorumuyla, EDF modeli bize pratik finans uygulamalarında şu avantajları sağlar:“EDF’ e dayalı olarak bulunan temerrüt riskleri anlık olarak hesaplandığı için her değişen ortamın ve şirketin finansal yapısındaki değişikliklerinde anında göstergesi olarak bize önemli bilgileri aktarır. Bu durum bir firmanın finansal yapısından kaynaklanan temerrüt durumunu ölçmek açısından çok önemli sinyaller verir” (Resti/Sironi 2007 s.337).

Belli dönemlerde rating değişimleri ise DD yani temerrüt noktasındaki değişim üzerinden gerçekleştiği için EDF modelinde, “ratingmigration” dediğimiz “rating kaymaları” olur. Bu örneğin AAA olarak derecelendirilmiş firmanın aynı gün yada ay içerisinde temerrüt ihtimali oranı üzerinden AA seviyesine kayabileceğine işaret eder ki, bu da gayet gerçekçi bir durumdur. Yani her AAA ya da AA firma, aynı temerrüt ihtimaline sahip olmayabilir. Bu duruma özellikle global kriz esnasında oldukça sık rastlanmıştır. EDF modelinde verilen bir rating, ampirik olarak bulunan istatistiki değerlerin temerrüt değerlerinin ışığında verilmesi hasebi ile, daha doğru, kesin ve sektördeki firmalarla yada geçmişteki temerrüt vakaları ile de yakından istatistiki korelasyon kurma imkanı verir. Dolayısıyla birazdan belirteceğimiz gibi, rating skorunun temelini oluşturan parametreleri benzer rakip firmaların datalarıyla karşılaştırma, imkânı verir.

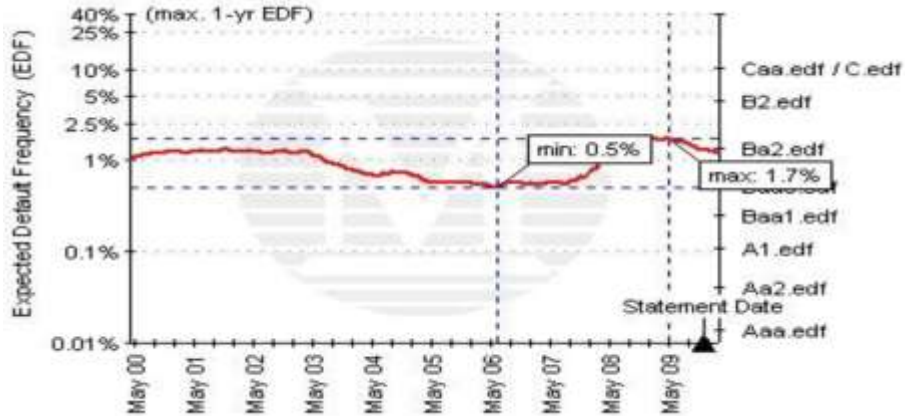
---

¹²Benli, 2010, s. 206.

b. EDF ve Karşılaştırılabilir Kredi Risk Parametreleri Yaklaşımı (Drivers Approach)

2.1 bölümde kısaca bahsettiğimiz EDF modelinin bir uygulamasına bu bölümde geçebiliriz. Amacımız, global krizin tam içinden geçen bir piyasada likidite sıkıntısı çeken bir perakende firmasının gerçek finansal durumu hakkında en objektif ve stratejik bilgiye sahip olmaktır. Bu anlamda finansal verileri (bilanço ve kar/zarar) Moody' s Analytics – “Risk Analyst” e girdiğimiz takdirde, sistem anında şirketin temerrüt ihtimali parametrik değerlerini senelik ve hatta beş seneye kadar olacak şekilde hesaplayabilmektedir. Bulunan değerleri ayrıca firma sanki bono ihraç etmiş gibi, bonoların kredi risk derece notu ile de değerlendirebilmektedir. Aşağıdaki diyagramda görüldüğü üzere, firmanın temerrüt oranı her bir dönemde farklılık göstermekte ve Moody' s'inrating derecesi bazında skorlanabilmektedir.

Diagram 6: Firmanın senelik EDF gelişimi ve Moody'sRating derecelerine skorlama

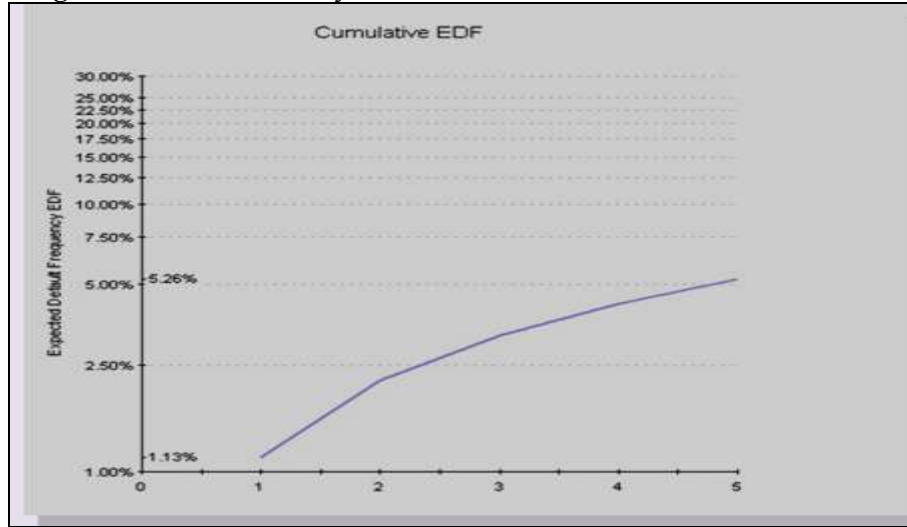

Kaynak: Moody' s Analytics

Yukarıdaki grafikte belirtilen firma, Haziran 2009 tarihi itibari ile 1.7%'lik bir temerrüt düşme oranına sahiptir. Bu oran Haziran 2009'dan beri 0.5% seviyelerinden yaklaşık 3 kat artacak şekilde kötüleşmiş bulunmaktadır. Firma hali hazırda çok yüksek derecede iflas riski göstermemekle birlikte, finansal ve operasyonel anlamda “kötü yönetim”

sendromları göstermeye başlamıştır. Bu durum bize acil bir “Turnaround” işaret etmekle kalmayıp, ayrıca bankalar bazında da kredi maliyetlerinde gelecek artışları da haber vermektedir. Bu noktada EDF bize, firmanın en aşağı Libor+1.7% den borçlanabileceğini işaret etmektedir. Bu oranın üzerinde kredi kullanan bir şirket, sermaye değerinden kayba uğramaktadır. Moody’ s Analytics – EDF’ leri bize ayrıca firmanın 5 senelik “forward EDF” adını verdiğimiz, ileriye dönük 5 senelik temerrüt ihtimallerini de senelik bazda ayrıca verebilmektedir. Dolayısıyla bu bilgiye sahip bir firma, “cost-of-funds” yani paranın maliyetine bu EDF oranını ekleyerek, kendi kaynak maliyetini “fon maliyeti” artı “spread” olacak şekilde tam anlamıyla hesaplayabilir ve bunu tam beş senelik bir fonlama bazında da öngörebilir. Aşağıdaki diyaframda bu durum kümülatif EDF olarak gösterilmiştir:

Diagram 7: Kümülatif ileriye dönük senelik EDF oranları

Kaynak: Moody’ s Analytics

Grafikte görüldüğü üzere, firma önümüzdeki beş senelik dönemde, temerrüt oranını 6.26% seviyesine çıkaracak noktada olacaktır. Bu durumda ilgili firmanın kredi ve temerrüt riskinin bu riski oluşturan parametrelerde yönetsel anlamda hiçbir değişiklik yapılmaması halinde beş sene içinde yaklaşık olarak 3.68 katı artacağına işaret etmektedir. Bu bir CFO yada CEO için çok ama çok önemli stratejik bir bilgidir ve bir Turnaround sürecinin başlamasına acilen gerek olduğuna işaret eder. Bu noktada “akut” ödeme

krizine girmemiş bir firma için kendi açısından iflas baskısı yemeden yapılabilecek çok şey bulunmaktadır ve zaman bu anlamda çok önemli bir parametredir. Bu dönem zarfında bankalarda hala hazırda kredi limitlerinin bulunabilmesi, tedarikçilerin firmaya olan güveninin hala hazırda bulunması, stratejik olarak alternatiflerin bulunabilmesi, eldeki teminat niteliği taşıyan alternatiflerin farklı değer yaratabilecek alanlarda kullanılabilmesi gibi opsiyonların bulunması, şirketi düzlüğe çıkarabilecek alternatifleri bu kıymetli zaman içinde yöneticilerin seçimlerine sunabilecektir. EDF'lerin 5 senelik periyod içinde firmanın temerrüt açısından ne noktada olabileceğini öngörebilmesi, gönüllü olarak yapılacak olan bir dönüşüm programı için bizlere şu avantajları sağlar:

- **Zaman Faktörü:** Eldeki stratejik ve operasyonel fırsatların daha gerçekçi olarak yapılabilmesine imkan sağlar.

- **Güven Etkisi:** Serbest dönüşüm hem şirket sahiplerine hem de çalışanlara ayrı bir güven ortamı oluşturur, çalışanların gözünde şirket hakkındaki “ne olacağız ?” sorusu ortadan kalkar ve şirketlerine daha bağımlı çalışır hale gelirler. Gereksiz insan kaybı ve kaçığı engellenmiş olur.

- **Medya Etkisi:** Bu noktada şirketin dönüşümü kendi kaynakları ile gönüllü olarak yapabilmesi şirket hakkında gereksiz dedikoduların çıkmasına engel olur ve bu bankalar hem de tedarikçiler nezdinde daha nitelikli bir görünüm kazanır.

- **Şirket Değeri:** Var olan şirket değeri anlamsız bir şekilde yok edilmez ve bu değer korunacak şekilde yapılandırma yapılır.

- **Teminatlar:** Eldeki teminat niteliği taşıyan varlıklar bu strateji dahilinde daha doğru kullanılır.

- **İcra iflas maliyetleri** minimize edilirken yeniden yapılanma masrafları da gerçekçi bir amaç için doğru bir şekilde harcanmış olur.

c.Yönetim için Gerekli olan Temerrüt/Kredi Risk Parametreleri

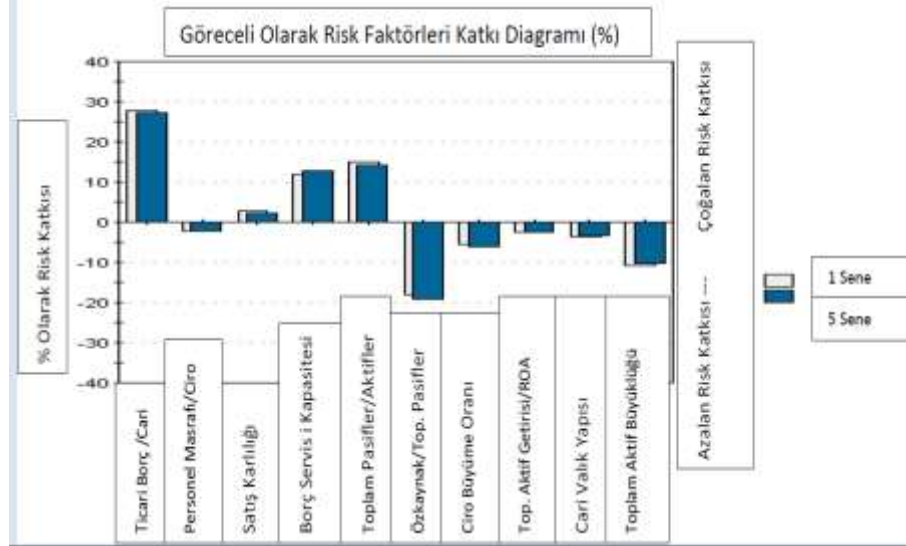
Moody' s Analytics Risk Calc Software'i yukarıda tanımlanan EDF faktörlerini (temerrüt oranlarını) belirlerken, belli finansal rasyoları da algoritmik olarak bir senelik yada beş senelik EDF hesaplamalarına entegre etmektedir. Ayrıca bu oranların toplam kredi riskine göreceli olarak ne kadar katkıda bulunduğunu da bizlere gösterir. Aşağıdaki grafikte gösterildiği şekliyle, şirketin temerrüt riskine en çok katkıda bulunan faktörler şirketin

borçlanma yapısı ile ilgili olan faktörlerdir. Bu faktörlerin her biri ayrıca finansal yönetim parametresi olmaları nedeniyle de önem kazanırlar.

Burada dikkatimiz çeken nokta ise temerrüt riskini belirleyen ve bu riskle en yüksek korelasyonu ve öngörü performansını gösteren temel kredi risk faktörleri 6 ana grup altında toplanmıştır ¹³:

1. Ölçek: Bilanço Büyüklüğü olarak toplam aktif tutarı
2. Likidite/Cash Flow (nakit akışı)
3. Karlılık
4. Ciro/Satış büyümesi
5. Sermaye/Borçlanma yapısı

Diagram 8: Kredi risk katkı parametreleri

Kaynak: Moody' s Analytics Risk Calc Çıktıları

Bununla birlikte Moody' s Analytics Risk Calc sadece rasyo analizi ve temerrüt ihtimali hesaplamakla da yetinmeyip, ayrıca firmanın risk parametrelerini Avrupa'da ki aynı sektördeki rakip firmalarla da kıyaslamakta ve genel finans yapısı hakkında karşılaştırmalı bir resmi ortaya çıkarmaktadır. Finansal yönetim için gerekli olan performans kriterleri bazında Moody's veritabanına kayıtlı tüm firmalarla kıyaslama yapılır. Buna

¹³ Moody' s, 2000, s. 27-42.

finansal ve bankacılık uygulama alanında “peergroup” analizi yani kategorik olarak aynı limanda bulunan rakip firmalarla kıyaslama analizi adı verilir.

Aşağıdaki diyagramda gördüğümüz üzere, yeşil alanlar firmanın diğer rakipleri ile kıyaslandığında avantaj yaratabildiği ve finansal ve operasyonel rekabette üstünlük sağlayabildiği alanları göstermektedir. Kırmızı alanlar ise firmanın diğer rakiplerine göre dezavantajlı olduğu alanları hem de yüzdesel rakamlarla ifade etmektedir. Örneğimizdeki firmayı analiz eden bir analist için ilgili firma ölçek olarak bir avantaj yaratabilmekle birlikte bu ölçeği nasıl finanse ettiği gittikçe önem kazanmaktadır. Firma, ölçek olarak büyük, karlılık olarak da rakiplerine göre de belli ölçüde karlılık göstermekle birlikte, pasif ve fonlama yapısı itibari ile neredeyse 100% oranda rakiplerine göre temerrüt riskine haiz bir durumda bulunmaktadır. Hatırlanacağı üzere, beş senelik EDF’ ler de zaten bu durumu oldukça açık bir şekilde göstermekteydi. Unutulmaması gereken önemli nokta ise firmanın rating’ i ve temerrüt oranı aynı zamanda finansal piyasalardaki sermaye maliyetini de belirlemektedir.

Diagram 9: Kredi risk katkı parametreleri rakip firma kıyaslamaları

Kaynak: Moody’ s Analytics Risk Calc

d. Cash Flow (Nakit Akış) Yönetim Yapısı ve Analitiği

Analizimizi bu noktada firmanın temerrüt derecesinden nakit ödeme yapabilme ve nakit akışlarını yönetebilme boyutunda da gerçekleştirmemiz gerekmektedir. Ülkemizdeki uygulamada ise, 90 günü aşan herhangi bir ödemedeki gecikme, temerrüde düşme durumunu hukuki anlamda gerçekleştiğini göstermektedir. Böyle bir durumda olmak, firmanın dönüşüm yönetimini “mecburi iflas” kategorisi içine çekmek olacağından ve pratikte bir çok firma hala hazırda nakit yönetim konusunda hem teknik know-how açısından ve de likidite yönetimi açısından konuya tam hakim olamamaları hasebi ile bu bölümde nakit yönetimindeki son gelişmeleri analizimizin içine dahil edeceğiz.

Bir firmanın nakit akışını yönetebilmesi, o firmanın nefes almasını yönetebilmesi anlamına gelmektedir. Burada önemli olan nokta ise hem statik likidite durumu ve dinamik olarak da bu pozisyonu belirleyen akış açısından durumun ne olduğunu anlamamız, finansal dönüşüm öncesi en önemli ve öncelikli konudur. Dolayısıyla, bir firmanın nakit akışını yönetim şekli ve modeli, o firmanın kredi riskini analiz etmemize ve anlamamıza daha fazla yardımcı olur. Bu anlamda, aşağıdaki diyagramda nakit pozisyon yönetim parametreleri konsept/kavramsal olarak verilmiştir.

Diagram 10: Cash Flow ana itici faktörleri

Kaynak: Moody' s Analytics Eğitim Dökümanları

Burada önemli olan nokta ise, tüm yukarıdaki parametrik faktörlerin hesaplanmasında nakit pozisyonu belirleyen ana faktörlerin iki boyutta ayrışması gerektiğidir. Bunların:

1. Yönetim
2. Büyüme

olacak şekilde yönetim anlamında ayrıştırılmaları ve hesaplanan nakit pozisyonuna etki eden şemadaki itici güçlerin yönetim ve piyasadaki büyüme eksenlerinde hesaplanıyor olmasıdır. Ancak bu iki boyut dahilinde hesaplanmış bir nakit risk faktörünün, bize gerçek yönetim anlamında yol gösterebileceği ve riskleri daha iyi anlamamıza yol açacağı aşikârdır. Buradaki iki boyutlu analizin sonuçları, üst yönetim için gerçekten “vahim” olabilecek sonuçları da beraberinde getirecektir. Nakit akışının gerçek bir büyümeden kaynaklanmadığının ortaya çıkması, finansal dönüşüm öncesi üst yönetimde büyük bir olasılık ile değişim sinyalleri verecektir. Ancak buradaki önemli olan husus ise şudur: Eski yönetim şirketin hafızasına sahiptir ve bunlara yönetim değişiminin gerekliliği şeffaf ve açıklıkla anlatıldığı takdirde, hala hazırdaki yöneticilerin dönüşüm programına sahip çıkmaları ve desteklemeleri ihtimali oldukça yüksek olabilir. Ancak dönüşümden korkan bir ekibin olması ve cash flow analizinin yönetim boyutunda destek görmemesi durumunda, bu hem ilerideki kurumsal transformasyonun ve dönüşüm yönetimin tehlikeye girmesi anlamına gelecek, hem de var olan “başarısız” bir ekibin hala geminin güvertesinde bulunması ve statükonun devamı anlamına gelecektir. Bu noktada yönetim kurulu ve CEO bir açmaz durumuyla karşı karşıyadır. Çare ise finansal dönüşüm modelinin bir an önce daha “bağımsız” bir danışman tarafından ortaya konulmasından geçmektedir. Bağımsız bir danışman firmanın “Dönüşüm Yeteneğini” ve “Dönüşüm Liyakatını” şeffaf ve teknik anlamda analiz edip, uygulanabilirliğini ortaya koymasından sonra, üst yönetim uygulamaya geçilmesi hususundaki “acı” kararı verecektir. Kararın olumlu çıkması durumunda ise aşağıda belirteceğimiz konseptin uygulaması devreye girecektir.

4. DÖNÜŞÜM KONSEPTİNİN HAZIRLANMASI

4.1. Genel Şartlar

Firmanın nakit pozisyonunu belirleyen faktörlerin ne kadarının yönetim kaynaklı ve ne kadarının da piyasadaki büyüme kaynaklı olduğunu belirledikten sonra, bu bölümde dönüşüm konseptinin hazırlanmasına

geçebiliriz. Anahtar konsept dediğimiz ana dönüşüm konseptinin temelde yatan şirket gerçeklerine uygun olması ve krize yol açan nedenlerin ışığında bu dönüşümü başarılı bir şekilde gerçekleştirecek olan bir stratejiyi de içermesi gerekmektedir. Stratejik dönüşüm, geriye dönük olarak “due diligence” adının verdiğimiz şirketin detaylı bir analizi sonucu oluşturulan ve son derece gerçekçi ve “uygulanabilir” olan bir yapı içinde olmalıdır. İflas ya da temerrüt noktasında olan bir firmanın strateji adı altında tamamen uygulanması imkansız bir “hayal” peşinde koşacak lüksü bulunmamaktadır. Somut olarak ifade etmek gerekirse, satış/pazarlama, üretim/operasyon ve finans alanlarında acil, gerçekçi ve uygulanabilir çözümler üretmek gerekmektedir.

4.2. Dönüşüm Yönetim Konseptinin Detayları

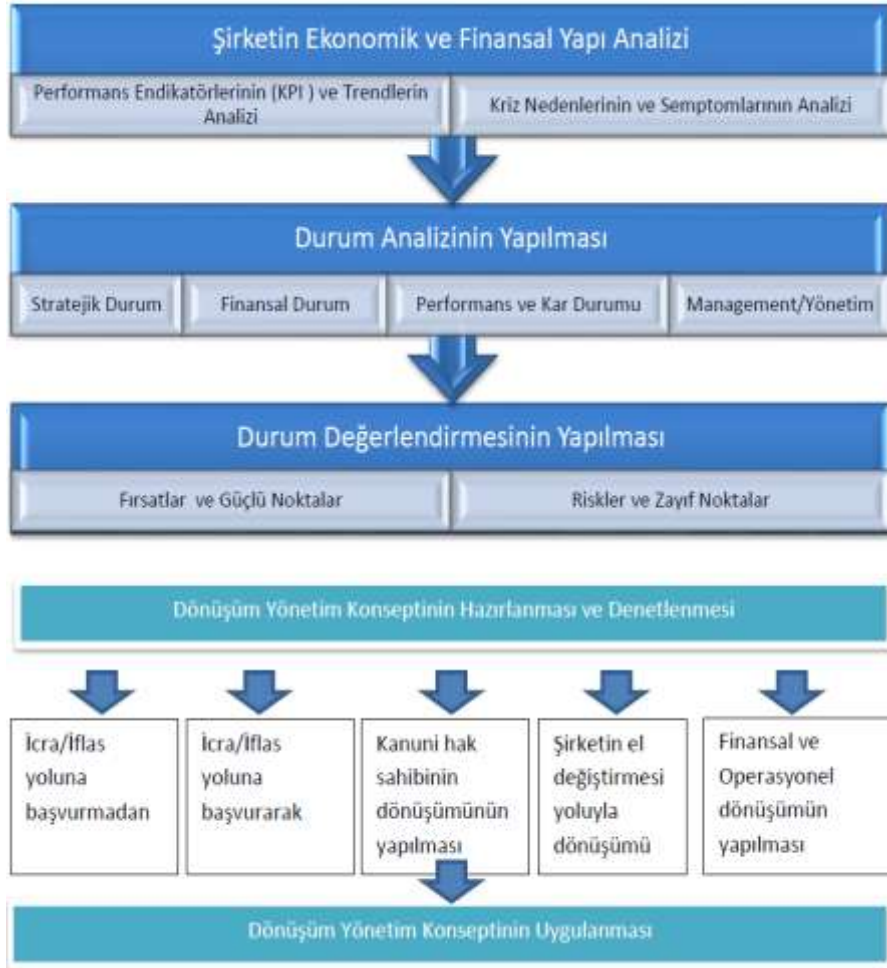
Dönüşüm Yönetim konsepti özünde aşağıdaki ön şartlara haiz olmalıdır¹⁴;

- Şirketin tanımı, stratejik, operasyonel ve finansal durum analizi
  - Krize sebep olan faktörlerin analizi
  - Şirket tarafından son gelinen noktanın açığa kavuşturulması ve objektif durum değerlendirmesi yapılması
  - Dönüşüm sonrası durumun vizyonunun belirlenmesi
  - Stratejik, finansal ve operatif dönüşüm önlemlerinin belirlenmesi
  - Aşırı borçlanma ve refinansman statüsü hakkında alınacak tedbirlerin açığa kavuşturulması
  - Dönüşüm öncesi ve sonrası yönetim yapısı ve yönetim kadrolarının analizi
  - Olası gelecekteki gelişmelerin doğuracağı risklerin analizi
  - Minimum iki senelik iş planlamasının yapılması
  - Önümüzdeki iş planlarına bağlı olarak finansal planlamanın yapılması (nakit akışı, kar/zarar, Bilanço ve bütçe)
- Global dönüşüm konsepti kalitatif olarak şu soruların cevaplarını vermeye çalışır:
- ❖ Şirketteki en kritik zayıf noktalar nelerdir?
  - ❖ Likidite ve finansal performans (kar) alanında yapılması gereken değişiklik ne kadardır?
  - ❖ Şirket dönüşüm yeteneğine sahip midir?

¹⁴ Brinkmann, Bales, 2007, s. 177.

- ❖ Dönüşümün koşelleri nerelerdedir? (stratejik ve operasyonel)
  - ❖ Kreditörlerin, hissedarların ve çalışanların rolü bu süreçte neler olacaktır?
  - ❖ İş planlamasında bu kenarlı köşeller ne şekilde karşımıza çıkabilecektir?
  - ❖ Turnaround' a ne zaman zarfında ulaşılacaktır?
- Global dönüşüm konsepti içerik olarak aşağıdaki platformdan oluşur:

Diagram 11: Dönüşüm konseptinin temel yapı taşları

Kaynak: Bales / Brinkmann (eds.): Sanierung von Unternehmen, 2007, s.92.

Dönüşüm konsepti krize girmiş firmaya yeni bir çıkış yolu gösterir. İçerik olarak ise;

- Piyasadaki yeni stratejik yönelimi,
- Fonksiyonel reorganizasyonu,
- Maliyet düşürülecek alanlar ile bunların potansiyelini,
- 2-3 senelik ciro ve kar planlamalarını,
- Yönetimin yeniden yapılandırılmasını,
- Nakit ihtiyacını ve dönüşümün nasıl finanse edileceğini göstermelidir.

Şirketin piyasa içindeki aktivitelerindeki yönetim ise tamamen verimli alanlara doğru olmalıdır.

Burada yaratılacak olan katma değer ve bu değerın korunabilir olması çok önemlidir. Değeri yaratacak olan ise ciro ve maliyet yapıları tarafından “çift taraflı” olarak belirlenir. Dolayısıyla şirket içindeki ana süreçler ve bunların yeniden yapılandırma süreçleri ciro ve maliyet potansiyellerini derinlemesine içerecek şekilde tanımlanmalı ve yapılandırılmalıdır. Başarılı bir dönüşüm şirketin piyasa gerçeklerine uygun boyutlarda zamanında yapılmasına ve yeterinden fazla süreç kalitesinin gerçekleştirilmesine bağlıdır. Dönüşüm yönetiminin uygulanabileceği alanlar ise aşağıdaki haritada verilmiştir:

Diagram 12: Dönüşüm yönetim uygulama haritası

Kaynak: Weber, J. / Vater, H./Schmidt, W. / Reinhard, H. (eds.): Turnaround, Navigation in Stürmischen Zeiten, 2011, s. 455

Haritadaki sarı alanlar kısa vadeli olarak likidite ve etkinliğin arttırıldığı dönüşüm alanlarına işaret etmektedir. Turuncu alanlar ise performans krizine girmiş bir firmada karlılığı dönüştürecek alanları göstermektedir. Kırmızı alanlarda ise stratejik anlamda yeniden dönüşüm programlarının uygulamaya alınmasını gerektiren konular belirlenmiştir. Kısa vadede aciliyet ve öneme haiz olan problem ise acil likiditenin sağlanması olması nedeniyle, finansal dönüşüm alanlarını 3.3 numaralı bölümde ayrıca ele almak gerekmektedir.

4.3. Finansal Dönüşüm Alanları

4.3.1. Bankaların Rolü ve Dönüşüm Kredileri

Dönüşüm sürecinde ilgili firmadan kredi alacağı olan bankaların süreçteki rolü şirketin kaderini belirleyecek derecede önemlidir. Bankaların bu süreçte olmaları ise yukarıda ana hatlarını verdiğimiz bir dönüşüm konseptinin varlığına ve alacaklı bankalar tarafından pozitif olarak algılanmasına bağlıdır. Bankalar bu sürecin kontrolünde hisse rehini ve şirket yönetimine yetkili atamaktan ek teminat alınmasına kadar çeşitli önlemlerde bulunabilirler. Dönüşümün başarılı oluşuna kadar başta likidite ve nakit akışı olmak üzere oldukça yüklü bir raporlama şirket tarafından istenir. Burada en kritik konu ise “fresh money” diye tanımladığımız yeniden yapılanma için gerekli olan ya da köprü finansman şeklinde sağlanabilecek olan ek kaynakların şirkete aktarılıp aktarılamayacağı hususudur. Bunu doğru konseptle başarabilen bir şirket için en zor tarafını da başarabilmiş demektir. Aksi takdirde banka, firmadan alacağı kredi tutarını, “distressed debt” yani batık alacakları satın alana fonlara devredebilecektir yada firmanın alacaklarını icra yolu ile tahsil etme yoluna gidebilecektir. Bu da dönüşüm liyakati ve yeteneği olan bir firma için sahip olduğu değer yok edilmesi ve kredi alacaklarının da otomatik olarak erimesi anlamına gelebilecektir.

Gerçek anlamıyla dönüşüm kredileri, zor durumda olan firmanın yaşaması için gerekli olan likiditeyi ya da işletme sermayesini şirkete kazandıran kredilerdir. Finansal olarak strese girmiş olan firmanın bu durumdan kurtulmasını sağlayarak, temerrüde düşmüş ancak “yüzdürülen” kredilerden farklılık gösterirler. Bankanın, verilecek bu ekstra kredi ile firmanın gerçekten bir dönüşüm başarısı göstereceğine inanması durumunda, ancak bu amaçla kullanılan bir kredi yönetim kurulunda ya da komitede “ret” cevabı almayacaktır. Ancak bu noktada bankalar kanununun

yaptırımları da süreçte belirgin olacaktır. Bankalar kanunu bu tarz kredilerde bankalar nezdindeki karar alıcılara oldukça geniş sorumluluklar ve riskler yükleyebilecek noktadadır. Ancak başarılı bir dönüşüm konseptinin gerçekleştirileceğine inanan ve sağlam teminatlarla bezenmiş bir dönüşüm kredisi hem şirketi hem de alacaklı bankayı memnun edecektir. Burada kanun yapıcı alacaklı tarafı da düşünmek durumundadır.

4.3.2. Dönüşüm Enstrümanları

Dönüşüm finansmanını ve şirketin yeniden sermaye yapısını belirleyebilecek enstrümanlar son zamanlarda finansal strese girmiş firmalar tarafından oldukça sık kullanılan yöntemler olmuşlardır. Bu noktada özellikle bu enstrümanları kullandıracak ve danışmanlığını yapacak olan yatırım bankalarının seçimi ise ayrı bir uzmanlık alanı olmuştur. Stratejik ortaklık ya da finansal bir ortağın seçiminde yatırım bankaları en kritik rolü üstlenmekle birlikte yine de bu enstrümanların ve süreçlerin gerçekleştirilmesinde şirketin CFO ve CEO'larına çok önemli roller düşmektedir.

4.3.2.1. Stratejik/Finansal Ortaklık ve Sermaye Yapısının Yeniden Oluşturulması

Sermaye sıkıntısı sebebi ile kriz ortamından güçlü bir şekilde çıkmak isteyen şirketler, ellerindeki iş fırsatlarını büyüme stratejilerini destekleyecek stratejik ortaklarla birlikte paraya çevirebilecek şekle döndürebilirler. İş dünyasında güçlü bir piyasa pozisyonu yakalamış olan ve artı değer yaratabilen partner her zaman vardır. Sorun bunların bulunabilmesidir. Burada finansal olarak güçlü bir partnerin şirkete alınması ya da alınabilmesi, şirkete artı bir değer yaratacaktır. Ancak burada unutulmaması gereken nokta ise, yeni ortağın gelmesiyle şirket artık tam bağımsızlık noktasında olmayacaktır. Birçok konuda alınacak kararlar ise birlikte alınmak durumunda kalacaktır. Ortaklığa açık ve bu kültüre sahip olamayan şirketlerde ise bu durum “pata kalmak” dediğimiz karar alınamayan ya da zor karar alınan yönetim modellerini şirketin yönetim katına davet edebilecektir. Bu da finansal durumu iyileşmiş ancak sürekli yönetim spazmı geçiren bir şirket yönetimi ile sonuçlanabilecektir.

4.3.2.2. Halka Arz (IPO)

Yukarıda açıkladığımız pat durumları genelde şirketin finansal dönüşümünün zirvesi olarak tanımlayabileceğimiz “halka arz” aşamasında ortaya çıkar. Örneğin, eğer 2012 yılında yapılabilecek olan bir halka arz ve şirketin tamamının satılması plan dahilinde ise, bu aşamada şirketin stratejik azımlık hissedarları tarafından engellenebilmesi de söz konusu olabilir. Büyük bir halka arz isteği içinde olan bir çoğunluk hissedarı, gelecekteki bir çıkış işleminin azımlık hissedarına endeksli hale gelmesine sebep olacağı için, hali hazırdaki çoğunluk hissedarları açısından bu oldukça sancılı bir süreç haline gelebilecektir. Bu durumda etkin bir finansal dönüşüm sürecinin kitlenmesi anlamına gelecektir.

Bununla birlikte az da olsa yabancı bir stratejik ortağın ya da fonun şirket içinde hissedar durumunda olması ileride yapılacak olan bir halka arzda fiyatlandırma açısından ve şirketin daha önce içeriye hissedar alabilmiş olmasından dolayı potansiyel yatırımcılara pozitif bir mesaj verecektir. Güçlü bir yatırımcı ile birlikte kriz döneminin aşılması ve akabinde bir halka arz başlatılması, finansal dönüşüm anlamında firmanın zirveye ulaşması demek olacaktır. Unutulmamalıdır ki, sermaye piyasalarını arkasına alabilen bir firma, diğer rakiplerine göre rekabet avantajı açısından oldukça mesafe katetmiş olacaktır.

4.3.2.3. Debt/Equity Swaps-DES (Borç/Özkaynak Swap'ları)

Son global kriz, özellikle “non-investment grade” adı verilen “yatırım yapılamaz” kategorisindeki firmalar bazında Borç/Özkaynak Swap’ı adını verdiğimiz finansal enstrüman kullanım tarafında yeni bir Rönesans başlatmış bulunmaktadır¹⁵.DES’ ler, finansal dönüşüm ve yeniden yapılanma anlamında şirketin düzluğe çıkmasında önemli rol oynayabilen, aşırı borçlanmayı sona erdirebilen ve borç / özkaynak oranlarını sıfırlayabilen enstrümanlardır. Özellikle “private equity” tarzı fonlar tarafından kullanılırlar ve finansal olarak zor durumda olan firmaların borçlarını sıfırlayacak şekilde yeni likidite sağlarlar. Verdikleri borç yanında firmadan ileride bu borcu hisseye dönüştürecek opsiyon hakkını (warrant) alarak, beş senelik bir yönetim ve dönüşüm sonrası firmayı borsada halka arz ederek ya da dilerse firmayı eski sahibine hisseleri geri satarak, sermayelerini ve

¹⁵ Vater, H., *Debt to Equity Swaps zur Verbesserung von Liquiditaet- und Kapitalstruktur*, 2011, ss. 135-148.

vermiş oldukları kredileri geri alırlar. Bu arada firma bu kaynakları doğru bir şekilde kullandığı takdirde, düzlüğe çıkma şansına da sahip olmuş olur. Avantajlarının yanında en büyük dezavantajı ise, kullanılan kaynak maliyetinin en az 15%-20% arasında olmasıdır. En büyük sağladığı avantajlar ise şu şekilde sıralanabilir:

- Finansal ve likidite durumunun düzelmesi
- Cash flow yani nakit akışında rahatlama sağlanması ve bunun şirket değerini artırması
- Kredi yeteneğini kaybetmiş bir firmaya son bir şans verilebiliyor olması
- Diğer kreditorler nezdinde hala kaynak bulunabilmesi anlamında pozisyon kazanabilme imkanı
- Halka arz öncesi alternatif bir finansal opsiyon olması ve sermaye piyasalarında geleceğe yönelik bir pozisyon alabilme yeteneğinin sağlanmış olması

5. SONUÇ

Bu analizimizde kullanılan tüm kavramsal modeller ve metodlar, dönüşüm süresi öncesi mümkün olduğu kadar önceden finansal ve stratejik yönetim kadrolarını bilgilendirmeyi amaçlamaktadır. Kullandığımız erken uyarı sistemi Moodys Analytics' in EDF modeli olmuştur. Model bir firmanın ya da grup firmalarının temerrüt risklerini çok önceden belirleyip, olasılık ihtimal yüzdesi ya da bir rating formunda bizlere verebilecek kadar güçlü bir performans sergilemektedir. Modelin öngörü yeteneğinin beş sene olması ise, firmanın orta ve uzun vadeli finansal stratejilerini gerçekleştirmesi ve bu periyodlar için olsa bile kredi/sermaye maliyetlerini ölçebilmesi açısından çok önemlidir. Bu perspektifte ayrıca nakit yönetim enstrümanı olarak kullanılabilen Moodys Risk Analyst, CFO' lara finansal yönetim için gerekli tüm "benchmark" kriterleri sunabilmektedir. Unutulmaması gereken nokta, şirketi tehdit eden riskleri önceden görebilmek ve bunları bertaraf edebilecek dönüşüm stratejilerini ve yönetim modelini belirlemek, kriz ortamlarında dahi firmanın geleceğini garanti altına alabilmek anlamına gelmektedir. Bunun aksi ise rüzgarda sallanan yaprak misali yönetilen ve er ya da geç iflas masasında paylaşılacak olan bir değer olacaktır. "Dönüşüm" ise belirtilen parametrelerde her zaman için tek kalıcı gerçek olarak firmaların geleceklerini belirlemeye devam edecektir. Dönüşüm için ise bu rekabeti karşılayabilecek standartların üstünde CFO'

lar ve gerektiğinde onlara yardımcı olabilecek danışmanların kullanılması da gerekecektir. Dönem kriz dönemidir ve var olan iş modellerinin likidite krizine girilmeden çok önceden transformasyonu, şirketlerin geleceğini belirlemeleri açısından çok önem arz etmektedir. Başarılı bir dönüşüm, şirketin piyasa gerçeklerine uygun boyutlarda zamanında yapılmasına ve yeterinden fazla süreç kalitesinin gerçekleştirilmesine bağlıdır. Bu süreçlerde çalışılan bankaların desteğini alabilmek ise ayrı bir önem teşkil etmektedir. Burada en kritik konu ise “fresh money” diye tanımladığımız yeniden yapılanma için gerekli olan ya da köprü finansman şeklinde sağlanabilecek olan ek kaynakların şirkete aktarılıp aktarılamayacağı hususudur ve konu Turnaround’ un önemli bir bölümü içinde yer alır. Alman Bağımsız Deneticiler Enstitüsü Dönüşüm Standard’ları bizlere hem içerik hem de süreç açısından değerli konseptler ve bu çerçevede hareket edebilen firmalar için de son kapanış hamleleri başarılı bir halka arz imkânını da firmaya sunabilmektedir. Dönüşüm gerçek kahramanları ise CFO ve CEO’lardır.

KAYNAKLAR

I. Turnaround Management (Dönüşüm Yönetimi)

ACCA, CFO Research Services: CFO’ s New Environment, CFO Publishing Corporation, the Economist Group, 2009.

Bales, K., Brinkmann, J., (eds), *Sanierung von Unternehmen durch Kreditinstitute, Management und Berater*, 2. Auflage, Finanz Colloquium Heidelberg, 2007.

Barker, V. L., Duhaime, I. M., “Change in the Turnaround Process, Theory and Empirical Evidence”, In: *Strategic Management Journal*, Vol. 18, No. 1 (Jan., 1997), pp. 13–38. (p. 13).

Deloitte, Corporate Restructuring, Neue Anforderungen an die Erstellung von Sanierungskonzepten (IDW S6), Berlin, 6/2010.

KPMG, Tammo, A., (ed.), Anforderungen an Erfolgreiche Sanierungskonzepte, Erfahrungen und Trends, 7, Dortmund, September 2011.

Institute der Wirtschaftsprüfer, IDW S 6: Yeniden Yapılanma Konseptlerinin Yapılması Hakkındaki Standard’lar, 7.9.2011.

Losbicher, H., Engelbrechtsmüller, Ch., Working Capital Management. In: Weber, J., Vater, H., Schmidt, W., Reinhard, H. (eds.), Turnaround, Navigation in Stürmischen Zeiten, Wiley-VCH, Weinheim-Germany 2011, s. 51-60.

Robbins, D. K., Pearce II, J. A., “Retrenchment und Recovery”, In: *Strategic Management Journal*, Vol. 13, No. 4 (May, 1992), pp. 287–309. (p.290).

Sheikh, G., Roemer, F., Tennant, M., “Five Keys for Forecasting Cash more Accurately”, In: *Finance Executive Insight*, London, 2009, pp. 1-6.

Warmers, J., Brinkmann, J., Berndt, M., Mantell, G., Pamminer, A., Strötges, M. (eds.), *Sanierung von Firmenkunden, Frühwarn Signale, Sofortmassnahmen, Erfolgreiche Sanierungskonzepte*, FinanzColloquium, Heidelberg, 2011.

Walshe, K., Harvey, G., Hyde, P., Pandit, N., “Organizational Failure and Turnaround, Lessons for Public Services from the For-Profit Sector”, In *Public Money & Management*, Vol. 24, No. 4 (August, 2004), pp. 201–208, (p. 204).

Warmers, J., Risikofrüherkennung. In: Berndt/Brinkmann/Mantell (et all): *Sanierung von Firmenkunden*, FinanzColloquium Heidelberg, 2011.

Weber, J., Vater, H., Schmidt, W., Reinhard, H. (eds.), *Turnaround, Navigation in Stürmischen Zeiten*, Wiley-VCH, Weinheim-Germany, 2011 (standard eser).

Vater, H., Debt to Equity Swaps zur Verbesserung von Liquiditaet und Kapitalstruktur, In: Losbicher, H., Engelbrechtsmüller, Ch.: *Working Capital Management*, In: Weber, J., Vater, H., Schmidt, W., Reinhard, H. (eds.), *Turnaround, Navigation in Stürmischen Zeiten*, Wiley-VCH, Weinheim-Germany, 2011, s. 135148.

II. Kredi ve Temerrüt Risk Ölçümü

Benli, V. F., *A Critical Assessment of Basel II, Internal Rating Based Approach, Implementation in Emerging Markets, The Case of Turkey*, Haupt Verlag, 2010.

Balthazar, L., *From Basel I to Basel 3, The Integration of State-of-the-Art Risk Modeling in Banking Regulation*, PalgraveMacmillan, 2006.

Bhatia, M., *Credit Risk Management & Basel II*, Risk Books, 2006.

Laurantis, G., Maino, R., Molteni, L., *Developing, Validating and Using Internal Ratings, Methodologies and Case Studies*, Wiley, 2010.

MKMV, *Modelling Default Risk, Modelling Methodology*, 2003.

Moody's, *Rating Methodology, Benchmarking Quantitative Default Risk Models, A Validation Methodology*, March 2000.

Ong, M., *Internal Credit Risk Models*, Risk Books, 1999.

Ozdemir B., Miu, P., *Basel II Implementation, A Guide to Developing and Validating a Compliant Internal Risk Rating System*, McGraw-Hill, 2009.

Ranson, B. J., *Credit Risk Management*, Sheshunoff, 2005.

Sironi, A., Resti, A., *Risk Management and Shareholder's Value in Banking*, Wiley, 2007.

III. Bilgi Sağlanan İnternet Siteleri (Mayıs 2012):

Alman Bağımsız Deneticiler Enstitüsü:

Alman Merkez Bankası:MaRisk, Risk Yönetimi hakkındaki minimum Standardlar, www.bundesbank.de/bankenaufsicht/marisk

Alman Bağımsız Deneticiler Enstitüsü: www.idw.de

Deloitte: <http://www.deloitte.com/de>

Ghördes/Rose/Collegen: www.grc-ub.de.Bkz: "Erstellung Sanierungs konzept, IDW Standard S6".

Hackett Group: www.thehackettgroup.com

Institut der Wirtschaftsprüfer in Deutschland:.Bkz: " IDW ES 6 n.F" (nolustandard).

KPMG:<http://www.kpmg.de>.

Moody's Analytics: www.moodyanalytics.com

RDG Management Beratungen: [www. http://www.rdg-gmbh.de/](http://www.rdg-gmbh.de/). Bkz: "Der Gliederungsvorschlag des Neuen IDW-Standards S6".

TURİZME DAYALI BÜYÜME HİPOTEZİNİN KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ İÇİN GEÇERLİLİĞİNİN ANALİZİ

Ebru ÇAĞLAYAN*
Burak GÜRIŞ**
Zamira ÖSKÖNBAYEVA***

ÖZET

Turizm bir ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda kazanım elde etmesini sağlayan önemli hizmet sektörlerinden biridir. Bu nedenle özellikle turizm ve büyüme arasındaki ilişki araştırmacılar için önemli bir araştırma konusu olmuştur. Bu çalışmada turizm sektörünün ekonomik büyüme üzerinde etkili olacağı tezini savunan turizme dayalı büyüme hipotezi araştırılmaktadır. Turizme dayalı büyüme hipotezinde turizmdeki gelişmenin uzun dönemde ekonomik büyümenin önemli belirleyicisi olduğuna ilişkin nedenler ileri sürülmektedir. Bu hipotezin Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti için geçerli olup olmadığı, 1977-2008 dönemi verileri kullanarak Sınır Testi ve Toda – Yamamoto Nedensellik testi ile incelenmektedir. Elde edilen bulgular Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti için turizme dayalı büyüme hipotezinin geçerli olmadığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Büyüme, Turizm gelirleri, ARDL, Sınır testi, Nedensellik.

---

* Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, ecaglayan@marmara.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Ekonometri Bölümü, bguris@istanbul.edu.tr

*** Arş. Gör., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, zama2008.82@mail.ru

THE ANALYSIS OF TOURISM LED GROWTH HYPOTHESIS'S VALIDITY IN THE TURKISH REPUBLIC OF NORTHERN CYPRUS

ABSTRACT

Tourism is one of the important service sectors of a country, enabling it to earn the gain in economic, social and cultural fields. For this reason, especially the relationship between tourism and the growth has been an important research area for researchers. In this study, the tourism-led growth hypothesis, which defense the thesis of tourism sector's impact on economic growth, will be under investigation. In tourism-led growth hypothesis are given reasons that tourism development is important determinant for the long-term economic growth. This study is examining whether this hypothesis is valid for the Turkish Republic of Northern Cyprus or not, by using data over the period 1977-2008 through the bounds test and the Toda-Yamamoto causality test. The results obtained show that the tourism-led growth hypothesis is not valid for the Turkish Republic of Northern Cyprus.

Key Words: *Growth, Tourism receipts, ARDL, Bounds test, Causality.*

1.GİRİŞ

Turizm dünyada hızla gelişen ve bacasız sanayi olarak adlandırılan bir sektördür. Özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren ülke ekonomilerinin karşılaştığı dar boğazların aşılmasında adeta bir çıkış noktası haline gelmiştir. Bu nedenle turizm potansiyeli bulunan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler özellikle uluslararası turizm faaliyetlerine ağırlık vererek ekonomik gelişmelerini hızlandırmayı amaçlamaktadırlar.

Bugün, gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede turizm ekonomik büyümenin ve gelişmenin en önemli kaynaklarından biri olarak görülmektedir. (Bahar, 2006:138). Dünya Turizm Örgütü'ne (WTO) göre, uluslararası turist sayısı 2011 yılında 980 milyon kişiye, 2010 yılında uluslararası turizm gelirleri ise 919 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. 1950 yılında dünya turist sayısının 25,3 milyon, turizm gelirin 2 milyar ABD doları olduğu düşünülecek olursa (Tiwari, 2011:132), altmış bir yılda dünya turizm hareketlerinin %3873 oranında arttığı (yaklaşık 38 kat) görülmektedir ki, bu çok hızlı bir gelişmenin göstergesidir. Turizm sektörü, dünyadaki gayri safi milli gelirin yaklaşık % 5'ine karşılık gelmektedir. Dünya genelinde %6-7 oranında istihdama katkı sağlamaktadır (Chang, Khamkaew, McAleer, 2010: 3).

Dünya Turizm Organizasyon'unun yaptığı bir araştırmanın sonucuna göre turizm, inceleme konusu yapılan ülkelerin en az %38'inde ülke gelirlerinin ana kaynağı durumundadır. Yine bu araştırmaya göre turizm, ele alınan ülkelerin %83'ünde ihracat kategorileri arasında ilk beşte bulunmaktadır (Değer, 2006: 71). Bu verilerden anlaşılacağı üzere turizm, dünya ekonomisinin en büyük ve en hızlı gelişen sektörü haline gelmiştir.

Turizm ile ilgili araştırmalara bakıldığında, turizme dayalı büyüme hipotezi kavramı ile sık sık karşılaşılmaktadır. Söz konusu hipotez aslında ihracata dayalı büyüme hipotezinden türetilmiş bir hipotezdir. Buradan hareketle; bir gelişme stratejisi olarak turizmin ekonomik büyümeye neden olacağına ilişkin teorik dayanağın, ihracat ve ekonomik büyüme literatüründen kaynaklandığını söylemek mümkündür (Bahar, 2006: 140).

Turizme dayalı büyüme hipotezi, uluslararası turizmin ekonomik büyümenin ana kaynağını oluşturduğunu ileri sürmektedir (Brida, Carrera ve Risso, 2008: 1). Söz konusu iktisadi bağlantı Turizm Sermaye İthalatının Büyümeye Oranı (TKIG) olarak bilinmektedir (Cortes, Pulina, Prunera ve Artis, 2009: 4). Yani turizm gelirleri ile yatırım mallarının ithalatını artırarak büyüme sağlanabilir. Diğer yandan ülkelerin ekonomik büyümesi uluslararası turizmi geleneksel olmayan ihracat olarak geliştirmeye mümkün olabilir (Chang vd., 2010: 5). Yabancı turistlerin bir başka ülkede yapmış oldukları turizm amaçlı harcamalar, o ülkeye sağladığı döviz geliri açısından aynen mal ihracatında olduğu gibi bir ihracat etkisi yapmaktadır. Başka bir deyişle, turizm görünmez bir ihracat kalemidir (Bahar, 2006: 140). İhracat odaklı büyüme hipotezinde olduğu gibi, turizme dayalı büyüme hipotezinde de turizmin uzun dönemde ekonomik büyümeye neden olabileceği kabul edilmektedir (Balaguer ve Jorda, 2002: 878).

Çalışmamızın amacı, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) için büyüme ve turizm gelirleri arasındaki ilişkiyi inceleyerek turizme dayalı büyüme hipotezinin geçerli olup olmadığı hakkında bilgi edinmektir. Bu amaç için çalışmada ARDL yaklaşıma dayanan sınır testi ve Toda-Yamamoto nedensellik testi kullanılmıştır. 1977-2008 dönemine ait veriler, KKTC Devlet Planlama Örgütü verilerinden alınmıştır.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde turizmin ekonomi üzerindeki etkileri özetlenmiştir. Üçüncü bölüm turizme dayalı büyüme hipotezini incelemek için yapılan zaman serisi çalışmalarının yer aldığı literatürün incelendiği bölümdür. Dördüncü bölümde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Turizmin Gelişmesine yer verilmiştir. Beşinci ve altıncı bölümde sırası ile metodoloji ve veriler hakkında açıklamalar yapılmıştır.

Yedinci bölümde analiz bulguları özetlenmiştir. Çalışma, sonuç bölümüyle sona ermektedir.

2.TURİZMİN EKONOMİK ETKİLERİ

Turizm faaliyeti özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından, ihtiyaç duyulan döviz sağlayan, istihdam olanaklarını artıran ve refah düzeyi yüksek bir yaşam tarzını söz konusu ülke insanlarına kazandıran bir özellik arz etmektedir (Zengin, 2010: 105).

Turizm sektörünün hızla büyümesi, çarpan etkisi, ödemeler bilançosundaki iyileşmeler ve turizm sanayisinin gelişmesi yoluyla hanehalkı ve devlet gelirlerinin artışına sebebiyet vermektedir (Kreishan, 2011: 89). Turizmin toplam ekonomik etkisi diğer yerel ekonomik sektörlerle olan bağlantıların geliştirilmesi ile maksimuma ulaştırılabilir (Richardson, 2010:3). Uluslararası turizm en az iki yönden ihracat odaklı büyümeyi sağlamaktadır. Bunlardan ilki, yerel firmaların rekabetini hızlandırarak diğer turistik destinasyonların açılmalarını sağlar. İkinci olarak, yerel firmaların ekonomik ölçeklerini büyütür (Balaguer ve Cantavella-Jorda, 2002: 878).

Uluslararası turizmin yarattığı döviz hareketleri, turist gönderen ülkenin döviz talebini, turist çeken ülkenin ise döviz arzını arttırıcı bir rol oynamaktadır (Hepaktan ve Çınar, 2010: 145). Bu özelliği ile turizm gelirleri, döviz sıkıntısı çeken ve ödemeler dengesi açık veren ülkeler için oldukça önemli bir döviz kaynağıdır (Kar, Zorkirişçi ve Yıldırım, 2004: 89).

Turizm ayrıca yerel halka da bir takım sosyo-ekonomik yararlar sağlamaktadır. Turistlerin gezi ve konaklama bölgelerine, gelişmiş altyapı, temiz içme suyu, elektrik, telefon, yol ve havaalanı gibi yatırımlar çekilmiş olur. Dolayısıyla, bölgenin ekonomik gelişimine doğrudan katkı sağlar. (Skerritt ve Huybers 2005: 23-43). Ekonomide bir ekonomik birimin harcaması diğer bir ekonomik birimin gelirini oluşturmaktadır. Turizm sektöründe ise, turistlerin yaptıkları harcamalar sektörde çalışanların ücretlerini ve sektörle ilgili diğer gelirleri oluşturmaktadır. Turizm sektörü bir çok faaliyet koluyla yakın ilişki içerisinde olduğundan, turizm gelirleri diğer bir çok mal ve hizmetlerin tüketimine ve ihracatına olanak sağlamaktadır. Yani turist bir ülkeye geldiğinde, o ülkede yaptığı her harcama sadece turizmle uğraşan kişilere değil, turistlerin harcama yaptıkları diğer sektörlerle de gelir sağlamaktadır (Kar vd., 2004: 90). Turizm harcamaları çarpan mekanizması etkisiyle kendisinden kat kat fazla gelir yaratılmasına neden olmaktadır.

Turizmin parasal etkilerinin yanı sıra, ekonomide yarattığı reel etkilerin en önemlisi emek-yoğun üretim tekniğinden kaynaklanan istihdam etkisidir. Bu nedenle; turizm sektörü kendisinin doğrudan istihdama katkıda bulunması ve bu sektöre girdi veren diğer sektörlerle de dolaylı istihdam imkânları sağlaması dolayısıyla, ülkedeki toplam istihdamı etkilemektedir. Turizm sektöründe gösterilen faaliyetlerin büyük bir kısmının hizmet ağırlıklı faaliyetler olması nedeniyle genellikle emek yoğun bir sektör olması, talep edilen işgücünün de ya kalifiye veya vasıfsız olması, bu tür işgücünün de gelişmekte olan ülkelerin çoğunda bol miktarda bulunması, turizmin istihdam yaratmadaki katkısını daha da arttırmaktadır (Yıldız, 2011: 59).

Ulusal gelir ve istihdamın artmasıyla vergi tabanı genişlemiş ve dolayısıyla devletin vergi gelirleri artmış olacaktır. Devletin vergi gelirlerinin artması, birçok altyapı ve üstyapı yatırımlarına olanak sağlayacak ve ülkeyi geliştirecektir.

Turizm, gelir ve refahın ülkeler arasında ve ülke içinde yeniden dağılımını sağlamaktadır. Uluslararası turizm hareketlerinin gelişmesi, gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere doğru bir gelir akımı doğurmaktadır. Belirli turizm çekiciliklerinin gelişmekte olan ülkelere ve bölgelerde yoğunlaşması ve ayrıca emek yoğun faaliyetlerin turizmde önemli bir yer tutması, gelir ve refahın bölgeler ve toplum katmanları arasında dengeleyici yönde yeniden dağılmasını sağlamaktadır (Zengin, 2010: 105). Bu anlamda turizm bölgesel kalkınmanın ve bölgesel ekonomik farklılıkları azaltmanın aracı olarak kullanılabilir (Proença ve Soukiazis, 2008: 792). Turizm dünya ölçeğinde pek çok ülkede özellikle turizm potansiyeline sahip ülkelerde; istihdama, gelir düzeyine, ödemeler dengesine ve sonuçta ülke insanının refah düzeyinin yükselmesine önemli ölçüde katkı sağlamaktadır.

3. TURİZME DAYALI BÜYÜME İLE İLGİLİ LİTERATÜR

Turizme dayalı büyüme hipotezi literatürde ilk defa 2002 yılında Balaguer ve Cantavella-Jorda'nın çalışmasında ortaya atılmıştır (Cortés ve Pulina, 2006: 3). Bu çalışmadan sonra pekçok farklı uygulamalı araştırmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazılarında ve kullanılan ekonometrik yöntemler ve sonuçlar Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1. Literatür

Yazarlar	Ülke	Değişkenler	Yöntem	Sonuç
Schubert, Brida, Risso (2011)	Antigua ve Barbuda	Turizm harcamaları, ABD GSYİH, döviz kuru	VECM (Hata Düzeltme Modeli) (Johansen)-Granger nedensellik testi	Turizm harcamalarından büyümeye doğru nedensellik ilişkisi var
Mishra, Rout, Mohapatra (2011)	İndia	GSYİH, gelen turist sayısı, turizm gelirleri	Koentegresyon, Granger nedensellik testi	Turizm ve büyüme arasında ilişki var
Kasimati (2011)	Yunanistan	GSYİH ve turist sayısı	Koentegresyon, VECM	Nedensellik ilişkisi yok
Brida, Barquet, Risso (2010)	İtalya (Trentino Alto Adige)	Alman turizminin harcamaları, GSYİH, nispi fiyatlar	VECM (Hata Düzeltme Modeli) (Johansen)-Granger nedensellik testi (Toda Yamamoto)	Turizm ve büyüme arasında ilişki var
Cortes, Pulina (2010)	İtalya ve İspanya	Turizm gelirleri, GSYİH, fiziki ve beşeri sermaye	VECM (Hata Düzeltme Modeli) (Johansen)-Granger nedensellik testi	İtalya'da turizm gelirlerinden büyümeye doğru nedensellik ilişkisi var. İspanya'da turizm ve büyüme arasında iki yönlü ilişki var
Brida, Risso (2010)	İtalya (Güney Tirol)	Gelen Alman turist sayısı, GSYİH, nispi fiyatlar	VECM (Hata Düzeltme Modeli) (Johansen)-Granger nedensellik testi	Turist sayısından büyümeye doğru nedensellik ilişkisi var
Belloumi (2010)	Tunus	Turizm gelirleri, GSYİH, reel efektif döviz kuru	VECM (Hata Düzeltme Modeli) (Johansen)-Granger nedensellik testi	Turizm gelirlerinden büyümeye doğru nedensellik ilişkisi var
Akinboade, Bramoh (2010)	Güney Afrika	Turizm gelirleri, GSYİH, reel efektif döviz kuru, ihracat	VECM (Hata Düzeltme Modeli) (Johansen)-Granger nedensellik testi	Turizm gelirlerinden büyümeye doğru nedensellik ilişkisi var
Brida, Monteru bbianesi (2010)	Kolombiya	Turizm harcamaları, GSYİH, döviz kuru	VECM (Hata Düzeltme Modeli) (Johansen)-Granger nedensellik testi	Turizm harcamalarından büyümeye doğru nedensellik ilişkisi var
Jackman, Lorde (2010)	Barbados	Gelen turist sayısı, GSYİH, hanehalkı harcamaları, fiyatlar	VECM (DOLS-Saikkonen)-Granger nedensellik testi	Hiç bir nedensellik ilişkisi yok
Katircioğlu (2010)	Kıbrıs	GSYİH, gelen turist sayısı, üniversitelerde okuyan öğrenci sayısı, reel döviz kuru	ARDL Granger nedensellik testi (VECM)	Uluslararası turizm ve büyüme arasında ilişki vardır. Yüksek öğretim ve büyüme arasında ilişki vardır.

Katircioğlu (2009)	Kıbrıs	Gelen turist sayısı, GSYİH, ticaret hacmi	ARDL Granger nedensellik testi (VECM)	Büyüme ve gelen turist sayısı arasında nedensellik ilişkisi var. Ticaret ile gelen turist sayısı arasında nedensellik ilişkisi var
Lean, Tang (2009)	Malezya	Gelen turist sayısı, sanayi üretimi	Granger nedensellik (Toda Yamamoto-Dolado Lütkepohl)	Turist sayısı ile sanayi üretimi arasında iki yönlü ilişki var.
Chen and Chiou-Wei (2009)	Tayvan ve Kore	Turizm Gelirleri, GSYİH, döviz kuru	E-GARCH-M belirsizliği	Tayvan'da turizmde büyüme doğru nedensellik ilişkisi var. Güney Kore'de turizm ve büyüme arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi var
Zortuk (2009)	Türkiye	Gelen turist sayısı, GSYİH, döviz kuru	VECM (Hata Düzeltme Modeli) (Johansen)-Granger nedensellik testi	Turizmde büyüme doğru nedensellik ilişkisi var
Brida, Risso (2009)	Şili	Turizm harcamaları, GSYİH, döviz kuru	VECM (Hata Düzeltme Modeli) (Johansen)-Granger (Toda Yamamoto) nedensellik testi	Turizmde büyüme doğru nedensellik ilişkisi var
Brida, Pereyra, Risso, Devesa, Aguirre (2009)	Kolombiya	Turizm harcamaları, GSYİH, döviz kuru	VECM (Hata Düzeltme Modeli) (Johansen)-Granger nedensellik testi	Turizmde büyüme doğru nedensellik ilişkisi var
Kaplan, Çelik (2008)	Türkiye	Gelen turist sayısı, GSYİH, döviz kuru	VECM (Hata Düzeltme Modeli) (Johansen)-Granger nedensellik testi	Turizm ve büyüme arasında nedensellik ilişkisi var
Brida, Carrera, Risso (2008)	Meksika	Arjantinlilerin yaptıkları turizm harcamaları, GSYİH, döviz kuru	VECM (Hata Düzeltme Modeli) (Johansen)-Granger nedensellik testi	Turizm harcamalarından büyüme doğru nedensellik ilişkisi var.
Croes, Vanegas (2008)	Nikaragua	Turizm gelirleri, GSYİH, yoksulluk sınırının altındaki nüfus sayısı	Koentegrasyon (Johansen)-Granger nedensellik testi (Var)	Turizm gelirlerinden büyüme doğru nedensellik ilişkisi var. Turizm gelirleri ile yoksulluk sınırının altındaki nüfus sayısı arasında ilişki var.
Nowak, Sahli, Cortes (2007)	İspanya	Turizm gelirleri, GSYİH, sanayi mallarının ithalati	VECM (Johansen)-Granger nedensellik testi	Turizm gelirleri ve büyüme arasında ve turizm gelirleri sanayi mallarının ithalati arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi var

Kim Chen Jang (2006)	Tayvan	Gelen turist sayısı, GSYİH	Johansen-Granger nedensellik testi (VAR)	Turist sayısı ile büyüme arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi var.
Gunduz, Hatemi-J (2005)	Türkiye	Gelen turist sayısı, GSYİH, döviz kuru	Çok Değişkenli ARCH.	Turizm gelirleri ve büyüme arasında ilişki var.
Demiröz, Ongan (2005)	Türkiye	Turizm gelirleri, GSYİH	VECM (Hata Düzeltme Modeli) (Johansen)-Granger nedensellik testi	Turizm gelirleri ve büyüme arasında ilişki var.
Oh (2005)	Kore	Turizm gelirleri, GSYİH	Engle Granger-Granger nedensellik testi	Turizm gelirleri ve büyüme arasında ilişki var.
Dritsakis (2004)	Yunanistan	Turizm gelirleri, GSYİH, döviz kuru	VECM (Johansen)-Granger nedensellik testi.	Turizm gelirleri ve büyüme arasında ilişki var.
Balaguer, Cantavella-Jorda (2002)	İspanya	Turizm gelirleri, GSYİH, döviz kuru	VECM (Johansen)-Granger nedensellik testi	Turizm gelirleri ve büyüme arasında ilişki var.

4.KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ'NDE TURİZMİN GELİŞMESİ

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Akdeniz'de bulunan en büyük üçüncü ada ve Anadolu yarımadasının 65 km güneyindeki Kıbrıs adasının kuzey kısmında yer alan bağımsız bir devlettir. Kıbrıs ekonomisinin ekonomik büyümesinin ana kaynağını oluşturan turizm sektörü 1974 döneminden sonra gelişmeye başlamıştır (Clerides ve Pashourtidou, 2007: 51). Kuzey Kıbrıs'ın en büyük gelirlerinden biri olan turizmin ülkede büyük bir yeri vardır. Ülke GSYİH' nın dağılımında kamu hizmetlerinden sonraki ikinci sırada yer almaktadır. GSYİH' nın içinde turizm gelirlerinin payı 2000-2009 yılları arasında ortalama % 12,96 düzeyinde olmuştur. Turizm sektörü bir yandan ülkeye döviz geliri sağlarken, diğer yandan yan sektörlerin de gelişmelerine imkanlar sunmaktadır. Ayrıca küçük ve orta boy işletmelerin en büyük destekleyicisi olarak işsizliği azaltmada da önemli role sahiptir. Ülkede 2009 yılı itibarı ile 119 turistik konaklama tesisi, 15 diğer konaklama tesisi, 144 turizm ve seyahat acentesi, 25 kumarhane ve 250 turistik restoran bulunmaktadır. Ülkedeki rehber sayısı 1192'dir. Toplam 9224 kişi turizm sektöründe çalışmaktadır (DPÖ).

Turizm sektörü küçük ada ekonomileri için ekonomik kalkınmayı gerçekleştiren ana sektörlerden biridir ve turizm gelirleri ulusal gelirden yaratılan katma değerlerin büyük bir kısmını oluşturmaktadır (Shareef, 2004: 6). Turizm sektörü, milli gelire olan katkısının yanı sıra sağladığı döviz geliri ile ödemeler dengesine katkısı ile büyük bir öneme sahiptir. Yani yıllar boyu açık veren dış ticaret dengesinin kapanmasında da en büyük katkıyı sağlamıştır. 2000 yılında 374,5 milyon ABD Doları olan dış ticaret açığının %53'ü net turizm gelirleri ile karşılanmıştır. Bu oran 2009 yılında %31,1 olmuştur. KKTC'nin Turizm sektörü ile ilgili bilgiler Tablo 2.'de verilmiştir.

Tablo 2: Kıbrıs'ta turizm sektörüne ilişkin göstergeler

Yıllar	GSYİH' nin dağılımında ticaret-turizmin payı	Nominal GSYİH (Milyon ABD Doları)	Net Turizm Gelirleri (Milyon ABD Doları)	GSYİH' nin içinde turizm gelirlerinin payı	Dış Ticaret Açığı (Milyon ABD Doları)	Dış ticaret açığını karşılama oranı (%)
2000	16,1	1037,62	198,3	19,11	-374,5	53,0
2001	15,4	907,70	93,7	10,32	-237,4	39,5
2002	15,3	934,08	114,1	12,21	-264,2	43,2
2003	16,0	1263,74	178,8	14,15	-427,0	41,9
2004	15,9	1720,34	288,3	16,75	-791,1	36,4
2005	17,6	2273,51	328,8	14,46	-1 187,4	28,0
2006	15,5	2766,63	303,2	10,95	-1 308,1	23,2
2007	13,7	3547,22	381,0	10,74	-1 455,5	26,2
2008	14,2	3957,85	383,7	9,69	-1 597,0	24,2
2009	14,3	3477,34	390,7	11,24	-1 255,1	31,1

Kaynak: KKTC Devlet Planlama Örgütü

5. METODOLOJİ

5.1.Sınır Testi

Turizm gelirleri ile GSMH ilişkisini incelediğimiz bu çalışmada Pesaran, Shin ve Smith (2001) tarafından geliştirilen sınır testi yaklaşımı kullanılacaktır. Sınır testi diğer koentegrasyon testleri ile karşılaştırıldığında önemli avantajlara sahiptir. Bunlardan en önemlileri bu testin uygulanmasının değişkenlerin durağanlık özelliklerine bakılmadan yapılabilmesi ve küçük örnekler için diğer testlerden daha iyi sonuç vermesidir.

Sınır testi otoregresif dağıtılmış gecikmeler modeline dayanmaktadır. Bu model yapısı aşağıdaki şekilde gösterilebilir.

$$\Delta y_t = c_0 + c_1 t + \pi_{yy} y_{t-1} + \pi_{yx.x} x_{t-1} + \sum_{i=1}^{p-1} \psi_i' \Delta z_{t-i} + \omega' \Delta x_t + \theta w_t + u_t$$

Burada c_0 otonom parametre, t trend değişkeni, π_{yy} ve $\pi_{yx.x}$ uzun dönem çarpanları, w_t tam bağımsız değişkenler vektörü, u_t otokorelasyonsuz hata terimidir. Otoregresif dağıtılmış gecikmeler (ARDL) modeline dayanan bu denklem en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilmektedir.

Pesaran, Shin ve Smith (2001) uzun dönem ilişkisinin varlığını araştırmak için wald istatistiğine dayanan sınır testi yaklaşımını ileri sürmüşlerdir. Değişkenler arasında koentegrasyon ilişkisinin olmadığı temel hipotezi ile alternatif hipotez aşağıdaki gibi gösterilebilir.

$$H_0 : \pi_{yy} = 0, \pi_{yx.x} = 0'$$

$$H_1 : \pi_{yy} \neq 0, \pi_{yx.x} \neq 0' \text{ veya } \pi_{yy} \neq 0, \pi_{yx.x} = 0' \text{ veya } \pi_{yy} = 0, \pi_{yx.x} \neq 0'$$

Pesaran, Shin ve Smith (2001) değişkenlerin I(1) ve I(0) olduğu varsayımı altında 1000 örnek kullanılarak 40000 tekrara dayanan kritik değerler hesaplamışlardır. Hesaplanan test istatistiğinin değeri üst kritik değerden büyük ise uzun dönem ilişkisinin olmadığı temel hipotezi reddedilirken, istatistiğin alt değerden küçük olması durumunda bu hipotez kabul edilir. Hesaplanan test istatistiğinin alt ve üst kritik değerlerin arasında olması durumunda ise değişkenlerin durağanlık özelliklerinin bulunması gereklidir.

Sınır testinin yapılmasında kullanılan model aracılığı ile değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönem esnekliklerini hesaplamak mümkündür. Kısa dönem esneklikleri; doğrusal regresyon modellerinde kullanılan klasik esneklik hesaplama yöntemiyle hesaplanabilirken, uzun dönem esneklikleri ise Pesaran ve Shin(1999)'in önerdiği şekilde, bağımsız değişkenlerin 1 gecikmeli değerlerinin katsayısının bağımlı değişkenin 1 gecikmesine ait katsayıya bölünüp negatif işaretle çarpılması ile hesaplanabilmektedir.

5.2.Toda – Yamamoto Nedensellik Testi

Çalışmada Toda Yamamoto (1995) tarafından geliştirilen nedensellik testi kullanılmıştır. Bu test sınır testinde olduğu gibi değişkenlerin bütünleşme derecelerini dikkate almadan uygulanabilmektedir. Yöntem aşağıda gösterilen VAR model yapısına dayanmaktadır.

$$LGSMH_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^k \alpha_{1i} LTG_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{d_{max}} \alpha_{2j} LTG_{t-j} + \sum_{i=1}^k \alpha_{3i} LGSMH_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{d_{max}} \alpha_{4j} LGSMH_{t-j} + \lambda_t$$

Modelde yer alan k uygun gecikme sayısını d_{max} modelde yer alan değişkenlerin maksimum bütünleşme derecelerini ifade etmektedir. Modelde yer alan α_1 parametresinin anlamlı şekilde sıfırdan farklı olup olmama durumuna göre nedenselliğin hakkında fikir sahibi olunacaktır.

6. VERİ VE DEĞİŞKENLER

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde turizm gelirleri ile kişi başına GSMH ilişkisini incelediğimiz bu çalışmada 1977-2008 dönemine ait yıllık veriler kullanılmış ve ampirik analiz öncesinde veriler doğal logaritmik forma çevrilmiştir. Kullanılan veriler KKTC Devlet Planlama Örgütü verilerinden alınmıştır.

Çalışmada kullandığımız model aşağıdaki gibi gösterilebilmektedir.

$$\Delta LGSMH_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^n \alpha_{1i} \Delta LGSMH_{t-i} + \sum_{i=0}^n \alpha_{2i} \Delta LTG_{t-i} + \alpha_3 LGSMH_{t-1} + \alpha_4 LTG_{t-1} + u_t$$

Modeldeki LGSMH kişi başına GSMH(\$)' yı LTG Turizm gelirlerini(\$)' ifade etmektedir. Gecikme uzunluğu otokorelasyonun olmamasını da dikkate alarak bilgi kriterleri aracılığı ile seçilecektir.

7. BULGULAR

Sınır testi kritik değerlerinin değişkenlerin I(0) ya da I(1) olmaları varsayımı altında hesaplanmasından hareket ile Quattara(2004) çalışmasında, modelde 2.dereceden bütünleşik (I(2)) değişken olması durumunda Pesaran, Shin ve Smith (2001) tarafından ileri sürülmüş F istatistiğinin yanıtıcı sonuçlar vereceğini ileri sürmüştür. Bu bilgi çerçevesinde değişkenlerin ikinci dereceden bütünleşik I(2) olmamasını garanti etmek için öncelikle ADF, PP ve DF-GLS testlerini kullanarak değişkenlerin bütünleşme dereceleri tespit edilmiş ve sonuçlar Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3: Birim kök test sonuçları

	ADF	PP	DF-GLS
LGSMH	-1.372895	-1.502579	-1.433863
LTG	-1.796744	-1.869855	-1.861080
Δ LGSMH	-4.793748*	-4.793748*	-4.962563*
Δ LTG	-5.179997*	-5.180103*	-5.365908*

*%1 anlamlılık düzeyini göstermektedir

Tablo 3'te sunulan sonuçlara göre seriler I(1) dir. Sınır testi uygulanacak modelin gecikme uzunluğunun tespitinde Akaike ve Schwarz bilgi kriterleri ile bu gecikme uzunluğunda otokorelasyon olmaması durumu gözetilerek seçim yapılmıştır. Seçilen gecikme uzunluğu 3 tür. Bu çerçevede oluşturulan sınır testi sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4: Sınır testi sonuçları

Bağımlı Değişken	: Δ LGSMH		
F istatistiği	: 9.25829		
Kritik Değerler(k=1)	Alt Değer	Üst Değer	
%1	6.84	7.84	
%5	4.94	5.73	
%10	4.04	4.78	

Tablo 3'te sunulan sonuçlara göre hesaplanan sınır test istatistiği(9.25829) alt ve üst kritik değerlerden büyük olduğu için turizm gelirleri ve GSMH değişkenleri arasında uzun dönem ilişkisi mevcuttur. Tespit edilen uzun dönem ilişkisinin ardından sınır testi hesaplanmasında kullanılan model bulguları kullanılarak kısa ve uzun dönem esnekliklerini hesaplamak mümkündür. Kısa ve uzun dönem esneklikleri Tablo 5'de sunulmuştur.

Tablo 5: Kısa ve uzun dönem esneklikler

	Kısa Dönem	Uzun Dönem
LTG	0.381540(0.0000)	-0.1288(0.7175)

Parantez içindeki değerler olasılık değerleridir.

Tablo 5'de sunulan sonuçlara göre turizm gelirinin kısa dönem esnekliği istatistiksel olarak anlamlı iken uzun dönem esnekliği istatistiksel

olarak anlamlı değildir. Sonuçlarına göre turizm gelirlerindeki yüzde birlik artış kişi başına GSMH' yı yüzde 0.38 arttıracaktır.

Çalışmada değişkenler arası nedensellik ilişkisini analiz etmek için Toda Yamamoto(1995) tarafından geliştirilen nedensellik testi kullanılmış ve sonuçlar tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6: Toda Yamamoto nedensellik test sonuçları

	Wald İstatistiği	Olasılık Değeri
LGSMH → LTG	0.441366	0.9790
LTG → LGSMH	5.978008	0.2008

Toda Yamamoto nedensellik test sonuçlarına göre GSMH turizm geliri değişkenleri arasında nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır.

8. SONUÇ

1977-2008 dönemi için Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne ait yıllık verilerin kullanıldığı bu çalışmada turizme dayalı büyüme hipotezi literatürü doğrultusunda büyüme ile turizm gelirleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada sınır testi yaklaşımı ve nedensellik analizi yapılmıştır. Sınır Testi sonuçları turizm gelirleri ile büyüme arasında uzun dönem ilişki olduğunu göstermiştir. Uzun dönem esneklik istatistiksel olarak anlamlı bulunmamasına rağmen kısa dönem esnekliği anlamlı bulunmuştur. Yapılan nedensellik analizine göre Turizm ve büyüme arasında nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır. Elde edilen sonuçlar KKTC için turizme dayalı büyüme hipotezinin geçerli olduğuna dair herhangi bir kanıt vermemektedir. Çalışmadan elde edilen iktisadi ve ekonometrik bulgular politika karar vericilerine turizme odaklı büyüme konusu hakkında yön verecektir.

KAYNAKÇA

Akinboade, O. & Braimoh, L. A., "International tourism and economic development in South Africa: A Granger causality test", *International Journal of Tourism Research*, 12, 2010, pp. 149-163.

Bahar, O., "Turizm Sektörünün Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkisi: VAR Analizi Yaklaşımı", *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt:13, Sayı:2, 2006, s.137-150.

Balaguer, J. & Cantavella-Jordà, M., "Tourism as a long-run economic growth factor: the Spanish case", *Applied Economics*, 34, 2002, pp. 877-884.

Belloumi, M., "The relationship between tourism receipts, real effective exchange rate and economic growth in Tunisia", *International Journal of Tourism Research*, Volume 12, Issue 5, 2010, pages 550–560.

Brida, J. G., Sanchez Carrera, E. J. & Risso, W. A., "Tourism's Impact on Long-Run Mexican Economic Growth", *Economics Bulletin*, 3(21), 2008, pp. 1-8.

Brida, J. G., & Risso, W. A., "Tourism as a factor of long-run economic growth: An empirical analysis for Chile", *European Journal of Tourism Research*, 2(2), 2009, pp. 178-185.

Brida, J. G., Pereyra, S. J., Risso, W. A., Such Devesa, M. J. & Zapata Aguirre, S., "The tourism-led growth hypothesis: empirical evidence from Colombia", *Tourismos: An International Multidisciplinary Journal of Tourism*, 4(2), Autumn 2009, pp. 13-27.

Brida, J. G. & Risso W. A., "Tourism as a determinant of long-run economic growth", *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*, 2(1), 2010, pp. 14-28.

Brida, J. G., & Monterubbianesi D. P., "Causality between economic growth and tourism expansion: empirical evidence form some Colombian regions", *Journal of Tourism Challenges and Trends*, III(1), 2010, pp. 153-164.

Brida, J. G., Barquet, A. & Risso, W. A., "Causality between economic growth and tourism expansion: empirical evidence from Trentino-Alto Adige", *Tourismos: An International Multidisciplinary Journal of Tourism*, Volume 5, Number 2, Autumn 2010, pp. 87-98.

Chang, C-L., Khamkaew, T., McAleer, M., "Estimation of a Panel Threshold Model of Tourism Specialization and Economic Development", http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1583242, (23.02.2012), pp.1-49.

Chen, C-F, & Song, Z. C-W., "Tourism expansion, tourism uncertainty and economic growth: New evidence from Taiwan and Korea", *Tourism Management*, 30, 2009, pp. 812–818.

Clerides, S. and Pashourtidou, N., "Tourism in Cyprus: Recent Trends and Lessons from the Tourist Satisfaction Survey", *Cyprus Economic Policy Review*, Vol. 1, No. 2, 2007, pp. 51-72.

Cortés-Jiménez, I. & Pulina, M., “A further step into the ELGH and TLGH for Spain and Italy”, *Fondazione Eni Enrico Mattei Working Paper Series*, 2006, pp.1-24

Cortés-Jiménez, İ., Pulina, M., Prunera, C. and Artis, M., “Tourism and Exports as a means of Growth”, *Research Institute of Applied Economics* 2009/10, pp.1-28.

Cortés-Jiménez, I. & Pulina, M., “Inbound tourism and long run economic growth”, *Current Issues in Tourism*, 13(1), 2010, pp. 61-74.

Croes, R. & Vanegas Sr, M. , “Cointegration and causality between tourism and poverty reduction”, *Journal of Travel Research*, 47, August 2008, pp. 94-103.

Değer, M. K., “Turizme ve İhracata Dayalı Büyüme: 1980-2005 Türkiye Deneyimi”, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 20, Sayı 2, Eylül 2006, s.67-86.

Demiroz, D. M. & Ongan, S., “The contribution of tourism to the longrun Turkish economic growth”, *Ekonomická Časopis*, 9, 2005, pp. 880-894.

Dritsakis, N., “Tourism as a long-run economic growth factor: an empirical investigation for Greece using causality analysis”, *Tourism Economics*, 10(3), 2004, pp. 305-316.

Gunduz, L. & Hatemi-J, A., “Is the tourism-led growth hypothesis valid for Turkey?”, *Applied Economics Letters*, Volume 12, Issue 8, 2005, pp. 499-504.

Hepaktan, C. E., Çınar, S., “Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 8, Say: 2, 2010, s.135-154.

Jackman, M., Lorde, T., “On the Relationship between Tourist Flows and Household Expenditure in Barbados: A Dynamic OLS Approach”, *Economics Bulletin*, Volume 30, Issue 1, 2010, pp. 472-481.

Kar, M., Zorkirişçi, E., Yıldırım, M., “Turizmin Ekonomik Katkısı Üzerine Ampirik Bir Değerlendirme”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, (8) 2004, s.87-112.

Kaplan, M. & Çelik, T., “The impact of tourism on economic performance: the case of Turkey”, *The International Journal of Applied Economics and Finance*, 2(1), 2008, pp. 13-18.

Katircioğlu, S. T., “Tourism, trade and growth: the case of Cyprus”, *Applied Economics*, 41, 2009, pp. 2741-2750.

Katircioglu, S. T., "International Tourism, Higher Education and Economic Growth: The Case of North Cyprus", *The World Economy*, Volume 33, Issue 12, December 2010, pp. 1955–1972.

Kasimati, E., "Economic Impact of Tourism on Greece's Economy: Cointegration and Causality Analysis", *International Research Journal of Finance and Economics*, Issue 79, 2011, pp.79-85.

Kim, H. J., Chen, M-H. & Jang, SC. S., "Tourism expansion and economic development: the case of Taiwan", *Tourism Management*, 27, 2006, pp. 925-933.

KKTC Devlet Planlama Örgütü, <http://www.devplan.org/Frame-tr.html> (21.01.2012).

Kreishan, F. M., "Time-series Evidence for Tourism-led Growth Hypothesis: A Case Study of Jordan", *International Management Review*, Vol. 7, No. 1, 2011, pp.89-93.

Lean, H. H. & Tang, C. F., "Is the Tourism-led Growth Hypothesis Stable for Malaysia?", A note, *International Journal of Tourism Research*, 12(4), 2009, pp. 375-378.

Mishra, P. K, Rout, H. B., Mohapatra, S. S., "Causality between Tourism and Economic Growth: Empirical Evidence from India", *European Journal of Social Sciences*, Volume 18, Number 4, 2011, pp. 518-527.

Nowak, J-J., Sahli, M. & Cortés-Jiménez, I., "Tourism, Capital Good Imports and Economic Growth: Theory and Evidence for Spain", *Tourism Economics*, 13(4), 2007, pp. 515-536.

Oh, C-O., "The Contribution of Tourism Development to Economic Growth in the Korean Economy", *Tourism Management*, 26, 2005, pp. 39-44.

Quattara, B., *Foreign Aid and Fiscal Policy in Senegal*, Mimeo University of Manchester, 2004.

Proença, S., Soukiazis, E., "Tourism as an Economic Growth Factor: a Case Study for Southern European Countries", *Tourism Economics*, 2008, 14 (4), pp.791–806.

Pesaran, M. H. ve Shin, Y., *An Autoregressive Distributed Lag Modelling Approach to Cointegration Analysis In Econometrics and Economic Theory in the 20th Century: The Ragnar Frisch Centennial Symposium*, edited by S. Strom. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

Pesaran, M. H., Shin, Y., Smith, R. J., “Bounds Testing Approaches to The Analysis of Level Relationships”, *Journal of Applied Econometrics*, 16, 2001, pp. 289-326.

Richardson, R. B., “The Contribution of Tourism to Economic Growth and Food Security”, June 2010, http://aec.msu.edu/fs2/promisam_2/Tourism_and_food_security_in_Mali_A4.pdf, (17.01.2012), s.1-8

Schubert, F. S., Brida, J. G. & Risso, W. A., “The Impacts of International Tourism Demand on Economic Growth of Small Economies Dependent on Tourism”, *Tourism Management*, Volume 32, Issue 2, April 2011, pages 377–385.

Skerritt, D. and Huybers, T., “The Effect of International Tourism on Economic Development: An Empirical Analysis”, *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, Vol. 10, No. 1, March 2005, pp.23-43.

Shareef, R., “Country Risk Ratings of Small Island Tourism Economies”, *Fondazione Eni Enrico Mattei Working Paper Series*, 2004, pp 1-30.

Tiwari A. K., “Tourism, Exports and FDI as a Means of Growth: Evidence from Four Asian Countries”, *The Romanian Economic Journal*, 40, June 2011, pp.131-151.

Toda, H. Y. ve Yamamoto, T., “Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes”, *Journal of Econometrics*, 66, 1995, pp. 225-250.

UNWTO, <http://unwto.org/ru>.(17.02.2012.)

Yıldız, Z., “Turizm Sektörünün Gelişimi ve İstihdam Üzerindeki Etkisi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, C.3, S.5, 2011, s. 54-71.

Zortuk, M., “Economic Impact of Tourism on Turkey’s Economy: Evidence from Cointegration Tests”, *International Research Journal of Finance and Economics*, 25, 2009, pp. 231-239.

Zengin, B., “Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisine Reel ve Moneter Etkileri”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1 2010, s.103-126.

GEÇ – OSMANLI DÖNEMİNDE BALKANLAR – MUSTAFA KEMAL VE TÜRK ÖZGÜRLÜKÇÜ HAREKETİNİN YAPISAL ÖZELLİKLERİ

Baran DURAL*

ÖZET

Tıpkı imparatorluğun Yükselme Dönemi'nde olduğu gibi, Duraklama ve Çöküş devirlerinde de Osmanlı Devleti, temel kadrolarını Balkan topraklarından devşirmeye özen gösteriyordu. Özellikle ordu ve üst düzey bürokraside, Osmanlı devletinin son dönemlerinde, Balkan topraklarından elde kalan Rumeli bölgesine yüklenen misyon dikkat çekicidir. Balkanlar'da yaşanan toprak kayıplarının, herhangi bir farklı bölgede yitirilen topraklardan çok daha fazla yeise sebep olması, bölgenin başkentin savunulması için taşıdığı önem kadar, Osmanlı Devleti'nin kendi çekirdeğini üretme ve yeniden- üretme merkezi olarak Rumeli'ye seçmesinden de ileri gelmekteydi.

Bu bağlamda esas olarak Harbiye ve Mülkiye kökenli olan İttihat Terakki kadrolarının yapısı sadece belli bir okul geleneğinden gelmek bilinci çerçevesinde açıklanamaz. Zira Osmanlı devletinin toprak kayıplarıyla bunaldığı bir süreçte, “*Türkiye Nasıl Kurtarılabilir*” sorusuyla meşgul olan kadrolar, ister istemez çevrelerindeki gelişmeleri izliyor, devletin yeniden yapılandırılması çerçevesinde Fransa'yı örnek alan Osmanlı Devleti gibi, Fransız Devrimleri'nin heyecanıyla sarsılıyorlardı. Programını, “*Türklerin programı*” olarak sunan ve buna da gerçekten inanan cemiyetin, iktidara gelişinden kısa süre sonra, eleştiriye tahammülü kalmamıştı. Gidişat Mustafa Kemal'in hoşuna gitmiyor, genç subay yönetimi sert dille suçluyordu. İttihat Terakki, iktidarda zorbalasıp halkın gözünde küçüldükçe ve savaşta alınan yenilgiler ve hızlı yıkımın etkisiyle Enver yurtdışına kaçacak, doğru zamanda doğru yerde bulunan, üstelik parlak zaferleriyle İstanbul'u işgalden kurtaran Mustafa Kemal, halkın tek umudu haline gelecekti.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal, Geç – Osmanlı dönemi, İttihat ve Terakki, Özgürlükçü akımlar, Balkanlar, Balkan komitacılığı.

---

* Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Mail: b_dural@yahoo.com

THE BALKANS – MUSTAFA KEMAL AND TURKISH LIBERTARIAN MOVEMENT IN THE LATE – OTTOMAN ERA

ABSTRACT

In periods of sagnation and descension the Ottoman Empire, used to take pain on gathering its basic teams from Balkan Lands. In navy and high level burocracy particularly, at final periods of the Ottoman Empire, the mission that was attended for the region Rumeli that was remained takes attention. Leading to more despair than landlosses in Balkans which is more than it could be in another region, as the importance that it takes for the capital defending of the region, it also comes from that the Otoman Empire to produce its own core and again become the producing central after choosing Rumeli.

In this context, it cannot be explained that Ittihak Terakki teams formerly Harbiye and Mulkiye, are the only in the base of school tradition. Because, during the period that the Ottoman has their lose of lands, teams which were busy with the question "*How can Turkey be saved*", necessarily follow the updates around themselves and was crashing by the excitement of French revolution as the Ottoman Empire who took French as an example as their margins of restoring the nation. Mustafa Kemal who was on the right place at the right time, also who saved Istanbul from occupancy, would be the only hope of the folk.

Key Words: *Mustafa Kemal, Late-Ottoman era, İttihat ve Terakki, Turkish Liberatian movements, Balkanlar, Balkan terror.*

1. GİRİŞ: PRAGMACI TÜRK DEVLET SİSTEMİ VE OSMANLI

Aslına bakılırsa, Türk toplumunun rotasını Batı'ya çevirme arayışları Kemalist Devrim'le başlamaz, ama Atatürk döneminde sağlam bir zemine kavuşturulur. Osmanlı Devleti, Avrupa karşısında aldığı yenilgi ve toprak kayıplarının ardından bazı düzenlemeler yapmaya mecbur kalmış ve askeri saha başta olmak üzere Batı'ya doğru hamlelerde bulunmayı benimsemişti. Tanzimat'tan sonra, ordunun modernleştirilmesi, olgucu eğitim sisteminin egemen olduğu askeri- sivil yükseköğretim kurumlarının açılması, bu okullara öğrenci hazırlamayı hedefleyen ve kanatları altındaki gençliğe medrese eğitiminden hayli farklı laik bir eğitim veren idadileriyle, devlet kaybettiği gücü toparlamaya çalıştı. Özellikle Osmanlı devletinden kopan Balkan ülkelerinin etkileriyle önce milliyetçilik daha sonra özgürlük düşüncesiyle tanışan Osmanlı toplumu, ekonomik bağımsızlık kavgasının önemini Jön Türk Devrimi'yle keşfetti. Batıcılık akımının da etkisiyle, kadın

sorunu belli ölçüde çözümlenmeye çalışıldı. Osmanlı aydınları, kız okulları açarak, I. Dünya Savaşı döneminde kadına dışarıda çalışma imkanları verip, bu imkanları genişleterek ve mevzuat hukuku alanlarında ciddi sayılabilecek reformlar yapmayı başardılar. (Akşin, 2004: 10-32) (Akşin, 1998: 108-113) Ne var ki, bu noktada daha ileri gitmeden, Mardin'in de üzerinde durduğu üzere, toplumsal yapısının belirleyici imleyeni olarak din olgusunun, geleneksel Türk siyasal yaşamında oynadığı role odaklanmak yararlıdır.

Bu anlamda Selçuklu Devleti'nde, devletin dinsel yöneliminden ziyade egemenlik sorunsalının çözüme kavuşturulabilmesi açısından, “*uslandırılmış dinsel otoriteye*” devlet yanında “*şartlı özerklik*” tanınmasından bahsedilebilir. Türk devletinin, Uzak Asya'dan Anadolu'ya oradan da Avrupa'nın ortasına kadar taşıdığı faydacı (pragmatik) siyaset uzgörüsü, dinle-Türk devletleri arasında, dinin sürekli devlet elinde bir silah olarak kullanılabilmesine cevaz verecek bir ilişkinin doğmasına neden olmuştur. Kısacası klasik Türk devlet geleneğinde, İslam'ın yönetici sınıflarca devletin bağımlı değişkeni, devletin egemenliğinin etkin silahı işleviyle önemsendiği sezinlenir. İslamcı, muhafazakar tezlerde sıklıkla dillendirilen, Türkler'in “*Aleme Tanrı adına nizam vermek*” şeklinde özetlenebilecek, İlayı-ı Kelimetullah inancını benimsediklerine dair sav, devletin dinsel niteliğinden ziyade Türk devlet adamlarının emperyal devlet vizyonlarını meşrulaştırmak gayesiyle, dini devreye sokup, işlevselleştirmelerindeki dehayı imleyen bir özelliktir. Zira Türkler' in evrensel devlet anlayışı İslam'dan değil, klasik devlet felsefesinin mitoloji temelli niteliğinden türetilmektedir. (Tanyol: 93-95)

Nitekim Selçuklulardan sonra kurulan, Osmanlı Devleti'nin de başlangıçta diğer Türk devletleri gibi laik nitelikli örfi hukuka bağlı olduğu halde, zamanla içinde dinsel hukuksal pratiklere de yer verilen imparatorluk rejimine dönüştürüldüğü vurgulanabilir. Bu noktada dönemdeki diğer çok-uluslu İmparatorluklarla karşılaştırıldığında, devlet sistemi, toplumuna hakim olma ve sosyal barışı sağlama açısından, pek çok örneğinden farklı bir metotla; döneminin, Birleşik Krallığı'na alternatif bir pax oluşturmaya muvaffak olan Osmanlı İmparatorluğu'na ilişkin, Batı temelli görüşlerin çoğu gibi, devletin dinsel yapısına dair tezlerin de oldukça sorunlu olduğu belirtilmelidir. Osmanlı Devleti'nin zaman içinde teokratikleşmeye yöneldiğinin altını çizen geleneksel Oryantalist yorumun çağcıl türevinden başka bir şey olmayan Will Kymlicka' nın, “*Aslında Osmanlı İmparatorluğu bir teokrasiler federasyonu*” ydu tezinin de altı boşdur. (Kymlicka, 1997: 156-158)

Gerçi “*şeyhülislamlık müessesesi*” nin kurulması, Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferinden sonra halifeliği devir alması ile İslam dini devletin yanı başında daha fazla yer bulmasıyla sonuçlanmıştı ancak, 1517'de elde edilen halifelik unvanının diğer Osmanlı İmparatorlarıncı fazla kullanılmaması da dikkat çekici gelişmelerdendi. Kaldı ki, Fatih, Kanuni gibi çok hatırı sayılır Osmanlı İmparatorları'nın, şeriatla hiç ilgisi bulunmayan, yer yer dinsel kurallarla zıt kanunnamelerle anılıyor olmaları, imparatorlukta devletin faydacıl bakış açısından dini de kendisini kurtaramadığını tanıtlamaktadır. Öte yandan devlet zayıfladıkça Müslüman Osmanlı tebaasını elde tutabilmek için halifelik yine faydacıl kaygılarla, devlet adamları tarafından ön plana çıkarılacaktı (Akgün, 2006: 20-21). Tüm bu gelişmeler ışığında Kymlicka' nın, “*teokrasiler federasyonu*” fikrine karşılık, Osmanlı İmparatorluğu'nun tipik bir Balkan İmparatorluğu olduğu karşı tezi ileri sürülebilir. İmparatorlarının salt kanuni düzenleme ve devlet hinterlandı anlamında değil, şahsi kaderlerini de özdeşleştirdikleri Roma İmparatorluğu misyonu (III. Roma İmparatorluğu) , bu misyonun devralındığı Doğu Roma- Bizans geleneğiyle beraber ele alındığında, Osmanlı'nın devlet geleneği daha rahat kavranabilir. Devşirme sistemiyle üretilen yöneticilerinin, komutanların, vezir ve sanatkârlarının kökeni, yetiştirilme tarzı, devletin en çok önem verdiği toprakların coğrafi dağılımı irdelendiğinde Osmanlı İmparatorluğu'nun tipik bir Balkan İmparatorluğu olduğu anlaşılabilir. Böylelikle Osmanlı devlet geleneğinde dinin öneminin, Roma İmparatorluğu'nda dinin oynadığı rolden çok da fazla olmadığını altı çizilebilir.

2. “HAÇ'IN GİRDİĞİ YERE”

Tıpkı imparatorluğun Yükselme Dönemi'nde olduğu gibi, Duraklama ve Çöküş devirlerinde de Osmanlı Devleti, temel kadrolarını Balkan topraklarından devşirmeye özen gösteriyordu. Özellikle ordu ve üst düzey bürokraside, Osmanlı devletinin son dönemlerinde, Balkan topraklarından elde kalan Rumeli bölgesine yüklenen misyon dikkat çekicidir. Balkanlar'da yaşanan toprak kayıplarının, herhangi bir farklı bölgede yitirilen topraklardan çok daha fazla yeise sebep olması, bölgenin başkentin savunulması için taşıdığı önem kadar, Osmanlı Devleti'nin kendi çekirdeğini üretme ve yeniden- üretme merkezi olarak Rumeli'ye seçmesinden de ileri gelmekteydi. Bu yüzden Osmanlı İmparatorluğu'nun külleri üzerine inşa edilecek Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadrolarının, yine Rumeli

kökenlilerin ağırlıkta olduğu örgütçü bir grup tarafından oluşturulmasından daha doğal bir sonuç beklenemezdi hiç kuşkusuz.

Nitekim öyle de oldu, zira Mustafa Kemal coğrafi köken olarak bir Makedonyalıydı. Kozmopolit bir liman şehri olan Selanik'te, 1881'de dünyaya geldi. Ahmet Subaşı mahallesinde Sanayi Okulu'nun karşısındaki orta halli ahşap bir evde doğmuştu. O tarihlerde Balkanlar, üzerinde çeşitli ulusların bağımsızlık mücadelesi verdikleri bir yangın yeri idi. Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetici sınıflarının yetiştirdikleri bölge olan Rumeli, bölgede yaşayan Hıristiyan unsurların Türk devletine ve birbirlerine karşı amansız bir savaş verdikleri, *“diken üzerinde oturulan”* topraklardı. Müslümanlar Hıristiyanlarla, Yunanlılar Slavlarla sürekli bir didişme hali içindeydiler. Ancak bölgedeki Hıristiyan unsurlar, *“Haç'ın (Salip'in) girdiği yere Hilal geri dönemez”* ortak idealiyle hareket eden Batılı güçlerden önemli destek sağlayabiliyorlardı. Zira Avrupa'da hakim olan anlayışa göre Osmanlı paylaşılırken izlenilecek tutum şu olmalıydı: *“Hıristiyanların çoğunlukta olduğu bölgeler, milliyet ilkesine göre bağımsızlığa ya da ilhaka adaydılar. Müslümanların çokluk oldukları yerler ise büyük devletlerin elinde sömürge olmaya adaydılar.- çünkü Hıristiyan değillerdi, dolayısıyla Avrupalı sayılmazdılar ve aynı zamanda Avrupa'ya göre geri bir düzeydeydiler”* (Akşin, 1998: 21).

Atatürk, içeride kargaşalıklar ve dışarıda yabancı tehditler ile kuşatılmış tedirgin bir dünyaya gözlerini açtı. Türk soyundan, küçük bir orta sınıf aileden, Müslüman bir Osmanlı olarak doğmuştu. Hakkında ortaya atılan ve kanında Slav veya Arnavut kanının karmaşasını taşıdığına ilişkin savlar ise hiçbir kayıta rastlanmadığından birer söylence olmaktan başka anlam ifade etmez.

3. BİR LİDERİN HAYATI

Babası orta karar bir memuriyet yapan ve başarısız ticari işlere giriştiği bilinen Ali Rıza Efendi idi. Annesi Zübeyde Hanım; sarışındı, beyaz bir tenli, derin ama berrak, açık mavi gözlere sahipti. Atatürk'ün hayatını kaleme alan Lord Kinross, kitabında Mustafa Kemal'in ailesi hakkında şu detayları işler: *“Ailesi Selanik'in batısında, Arnavutluk'a doğru, sert ve çıplak dağların geniş, donuk sulara gömüldüğü göller bölgesinden geliyordu. Burası, Türklerin Makedonya'yı ve Tesalya'yı almalarından sonra Anadolu'nun göbeğinden gelen köylülerin yerleştikleri yerd. Bu yüzden Zübeyde Hanım, damarlarında ilk göçebe Türk kabilelerinin torunları olan ve hâlâ Toros dağlarında özgür yaşamlarını sürdüren sarışın*

Yörüklerin kanını taşıdığını düşünmekten hoşlanırdı. Mustafa da annesine çekmişti; saçları onun gibi sarı, gözleri onun gibi maviydi. Annesinin, üzerindeki etkisi büyük oldu. Mustafa bu etkiye zaman zaman saygıyla, zaman zaman da başkaldırarak karşılık verdi. Bir halk kadını olan ve bundan başka türlü görünmek de istemeyen Zübeyde Hanım güçlü bir iradeye ve sağlam bir köylü güzelliğine sahipti. Doğuştan akıllı bir kadındı, yalnız yeteri kadar eğitim görmemiş, okuma yazmayı ancak öğrenebilmişti.” (Kinross, 1994: 20-21).

Zübeyde Hanım’dan 20 yaş kadar büyük olan Ali Rıza Efendi de çok kültürlü sayılmazdı. Babası ilkokul öğretmeni olduğu için eşinden biraz daha kültürlü olan Ali Rıza Efendi silik birisi olarak tanınırdı. Küçük bir devlet memuru olarak Gümrük ve Evkaf İdaresi’nde çalışan Ali Rıza Efendi, yoksulluğu sebebiyle Zübeyde Hanım ile evlenme güçlüğü çekmiş ve ancak eşinin abisi Hüseyin Efendi’nin araya girip kendisine kefil olmasıyla bu güçlüğü aşabilmişti. Ali Rıza Efendi, Olympos dağı eteklerinde görev aldığı bir köye yerleştikten sonra aldığı aylıkla geçinmesi mümkün olmadığından ticarete atılmaya heveslenir. Bu zengin ormanlık bölgede birçok kişi keresteden kolaylıkla zengin oluyordu. Ali Rıza Efendi de memurluktan ayrılarak kereste ticaretine atılır. Selanik’te tanıdığı Cafer Efendi ile ortaklık kurarak elindeki tüm parayı kereste ticaretine yatırır. Başlangıçta işleri fena gitmemişti. Ailesine daha büyük bir ev yaptıran Ali Rıza Efendi, kısa süre içinde ticarete girmek için iyi bir zaman seçmediğini kavradı. Zira bölgede durum Türkler açısından gerçekten çok kötü bir noktaya gelmişti. Türk beylerinin baskısından kaçan, yerli Hıristiyanların hamiliğine soyunduklarını hemen her fırsatta dile getiren Rum çeteleri, dağları tamamen kontrolleri altına almışlardı. Üstelik bu çeteler Osmanlı’nın Ruslara yenilmesinin ardından bölgede beliren otorite boşluğunu da fırsat bilerek işin ucunu çapulculuğa, Türk tüccarlarının mallarını açıkça yağma etmeye dek vardırmışlardı.

Ali Rıza Efendi de bu eşkıyaların saldırılarından nasibini alacaktı. Keresteleri yakacakları tehdidiyle Ali Rıza Efendi’ye yaklaşan çeteciler istedikleri parayı almalarına karşın yağmayı sürdürüyor, ticareti engelliyorlardı. Ali Rıza Efendi, bölgede yaşayan her Türk gibi karşılaştığı eşkıyalarla mücadele etmek zorunda kalıyordu. Bölgede güvenliği sağlamakla yükümlü Jandarma yetkililerinden devletin otoritesinin çok zayıfladığına dair yanıtlar alan Ali Rıza Efendi, sonunda yıldız ve Rum çetecilerle mücadele etmekten vazgeçti. (Dural, 2008: 102-104)

Zübeyde Hanım'ın Ali Rıza Efendi'den beş çocuğu olmuştu. Ama bunlardan yalnız ikisi, Mustafa ile Makbule yaşayacaktı. Ali Rıza Efendi, göreneğe uyararak, Mustafa'nın adını doğduğu zaman kulağına fısıldamıştı. Bu, kendisinin küçükken kaza ile beşiğinden düşürüp ölümüne sebep olduğu bir kardeşinin adıydı. Mustafa Kemal'in hayatını kaleme alan Kinros, onun eğitime başlarken yaşayacağı sorunları şöyle işlemiştir:

“Ataları köle olan bir Arap dadı, Mustafa'ya bakıyor, beşiğini sallarken Bizans, Slav ve Türk melodilerinin bir karışımı olan eski Rumeli türkülerini söylüyordu. Bu türküler ömrü boyunca Mustafa'nın kulağından gitmeyecekti. Zübeyde Hanım, beş vakit namazında sofu bir kadındı. Gerek kendi ailesi, gerek kocasının ailesi içinde hacılar bulunmasıyla övünürdü. Mustafa'nın da onların yolunu izlemesini, hafız, hatta hoca olmasını istiyordu. Bunun için de şimdiden mahalle mektebine gidip, dini bütün Müslüman çocukları gibi, Kur'an ilkelerine uygun bir eğitim görmeliydi. Ali Rıza Efendi'nin bu konuda oğluna bir yardımı oldu. Batıda özellikle Makedonya'ya sızmakta olan yeni düşüncelere saygı beslediği için, oğlunun Selanik'te ilk açılan ve çağdaş eğitim uygulayan bir okula, Şemsi Efendi özel okuluna gitmesi için ısrar etti. Epey tartışmadan sonra bir uzlaşmaya vardılar. Ali Rıza Efendi, karısının isteğini yerine getirmeye razı olur gibi yaptı ve Mustafa, göreneğe uygun dini törenlerle, Fatma Molla Kadın okuluna gönderildi.” (Kinros, 1994: 22)

4. SELANİK'İN BULANIK ORTAMI

İlahi ve alaylarla mahalle mektebine başlayan Mustafa babasının kurnaz bir hilesiyle fazlasıyla içini sıkıyan bu okulda fazla uzun kalmadı. Kısa süre sonra Şemsi Efendi Okulu'na yazıldı ve istediği çağdaş öğrenime bir nebze de olsa yaklaştı. (Atay, 1998: 21) Dönem Osmanlı Devleti'nin en çok önem verdiği ve genelde yönetici kadrolarını seçtiği Balkan topraklarının birer ikişer elden çıkmaya başladığı dönemdi. Bulgarlar ve Rumlar kurdukları çetelerle Balkanlar'ın en bildik oyununu oynuyorlardı. Avrupa'nın Osmanlı'ya karşı her zaman kendi yanlarında olacağını sezen Rum ve Bulgar çeteleri, “Kes-kesil sonra da Batı'yı müdahaleye çağırıp bağımsızlığımı elde et” planını yürürlüğe sokmuşlardı. Rumeli köyleri azınlık çetelerinin vahşetinin abartılarak aktarıldığı mezalim öyküleriyle çalkalanıyordu. Batı'nın Bulgar ve Yunanlılara karşı aşırı “hassasiyeti” ile Türkleri nasıl değerlendirdiği en net olarak, Halid Ziya'nın “Saray ve Ötesi” başlıklı saray anılarını naklettiği eserinden anlaşılabilir:

“İslam olduğunuzu söyledikten sonra Türk olduğunuza dair ağzınızdan bir söz kaçırın, bir garp köylüsü sizden veba getiren bir mahluktan korkarcasına kaçacaktır; en medeni bir cemiyette en münevver bir adama da aynı şeyi söyleyin, o kaçmayacaktır, korkmayacaktır, zira medenidir, zira münevverdir, fakat yüzünde gözlerinde bir mana bulacaksınız ki ta çocukluğundan beri edinilmiş ve ne yapılsa silinememiş bir uzaklaşma hissinin inikasıdır.

Buna mukabil Türk topuzu altında yaşamış kavimler hep birer mazlumdur, kaşınız üzerine o topuz düştükçe yerlere serilmiş bitkinliğe karşı bir feryat kuvvetini bile bulamayarak can vermiş biçarelerdir. Türk nereden geçmişse orasını kanla yoğrulmuş bir çamur bataklığı yapmış, nereye uğramışsa orayı yakıp küllerini etrafa savurmuştur. Bunu böyle öğretmişler, bağıra bağıra bu efsaneyi asırların lisanı her tarafa böyle yaymıştır; ve madem ki buna karşın ‘yalan’ diye haykıran bir ağı yoktur, demek doğrudur, demek hakikat budur!..

Bu zihniyat mazur görülmemelidir ve bütün mesuliyet kendisini müdafaa etmekten aciz kalan, ihmalinin, tembelliğinin içine gömülerek cereyanı durdurmak için elinin siperini bile uzatmaktan üşenen tarafa bırakılmalıdır.” (Uşaklıgil, 1981: 387-388).

Türklerin sürekli toprak yitirdiği yıllar aynı zamanda elde kalan son Rumeli köylerinde hızlı bir nüfus kabarılaşmasına neden oluyordu. Zira topraklarını yitiren ve ellerinde canlarından başka bir varlıkları kalmayan Türkler, kaçarak en yakın Türk köylerine sığınıyor, sığındıkları bu köyler de Türk topraklarının dışında kalacağı zamana dek burada kalma yolunu seçiyorlardı. Her zorunlu göç daha amansız ve daha kanlı hikayelerin varılan yeni köye aktarılmasına, bu köyde yeni bir korku dalgasının hissedilmesiyle sonuçlanıyordu. Aydemir, Dönemin Rumeli’sini, *“O zamanki Avrupa Türkiye’sinde, yani bütün Rumeli’de olduğu gibi, bizim sınır şehrimiz Edirne’nin çevresinde de, çeteciler, komitacılar kaynaşıp duruyorlardı. Yarı haydut, yarı politikacı çeteler... Rum çeteciler, daha çok Bulgar çeteciler ve Bulgarlar...*

Bunlar zaman zaman köyleri, çiftlikleri basarlardı. Harmanları, ağılları ateşe verirlerdi. Dağa adam kaldırırlardı: Baskınlar, çarpışmalar olurdu. Hatta şehre kadar sokulurlardı. Hele bizim kenar mahalle, bu karışıklığın, korkunun ortasında yaşardı. Şehir zaten bir ordu merkeziydi. Bir ordugah halindeydi. Uzaktan bir duman belirir ya da bir yerden birtakım silah sesleri duyulursa mahallenin sokakları hemen boşalırdı. Biz oyunlarımızı keserdik. O saatlerde işlerden dönen ve bir bakıma sakin

görünen erkekler, gerçekte dalgın ve düşünceli olurlardı. Dar, iğri büğrü sokaklarda birbirlerine rastlaşınca, sessiz selamlaşırlar, evlerinin kapılarına varırlar, gene sessiz açılan kapılardan yavaşça evlerine girerlerdi. ... Anlatılanlara göre çeteci, her yerde ve her kıyafette görünebilirdi. Mesela birgün bir köy mescidinde sabah ezanından önce güzel sesli bir derviş Kur'an okuyordu. Cemaat sıra sıra ve başları önlerinde Kur'an'ı dinliyorlardı. Sonra müezzinin sesini duyulunca namaza duruldu. Güzel sesli derviş de Kur'an'ını kapayarak, rahlesine koydu, cemaate karıştı.

Fakat biraz sonra bu rahlenin altında bir bomba patladı. Mescit harap oldu. Ölenler, yaralananlar üst üste yığıldılar. Oysaki derviş bunların arasında yoktu. O bir çeteci idi... .. Fakat hayallerimizin çalışması uykuyla bitmezdi. Çetecilerin, komitacıların, bu defa da rüyalarımızdaki saltanatı başlardı. Benim de rüyalarım da yangınlar alevlenirdi. Sular basar, pusular, baskınlar birbirini kovalardı. Çeteci bazen beyazlar giymiş bir melek kıyafetinde tatlı dillerle beni kucağına çağırırdı. Fakat sonra bu meleğin başında birden kocaman bir kalpak belirirdi. Onun altında kan çanağı gözlerle sert bıyıklar, sakallar birbirine karışırdı. Bazen de rüyamda kendim çeteci olurum. Belime bombalar, kamalar takardım. Yahut, kılıcımı çekerek düşmanla savaşırdım” sözleriyle tarif ediyor. (Aydemir,1999: 12-15) Bu anlatılanlar aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin ölüm döşeğinde yattığı sıralar Rumeli insanı ve I. Dünya Savaşı'nda çarpışacak çocukların ortak hisleridir.

5. ALİ RIZA EFENDİ'NİN İŞLERİ BOZULUNCA

Bu arada, Mustafa Kemal'in babası Ali Rıza Efendi'nin ticari işleri devrin bulanık ortamının da etkisiyle pek de iyi gitmiyordu. Ali Rıza Efendi son parasını tuz işine yatırmış ancak bunda da başarılı olamamış neredeyse varını yoğunu yitirmişti. Selanik şehri ise, Mustafa'nın çocukluğu, delikanlılığı ve daha sonra da gençliği üzerinde biçimlendirici bir etki yapmayı sürdürüyordu. Tepenin eteklerinde, Rum kiliselerinin çan seslerini duyabilecek 2kadar yakınında oturan Mustafa, yabancıların yaşama tarzına aşina olarak, çevresini uyanık ve ihtiyatlı bir şekilde değerlendirmesini öğrenerek büyüdü. Henüz on sekizine bile gelmemişti ki, Selanik'e trenin ilk kez girişini görmüş ve bu burnundan soluyan çelik buluşun yarattığı heyecanı paylaşmıştı. Trenin Mustafa Kemal üzerinde bıraktığı izlenim Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarına damgasını vuran, ünlü “Şimendifer siyaseti” ile somutlaşacak ve “Anayurt çelik ağlarla dört bir yandan örülecekti.” (Dural, 2009: 23-24)

Tam da bu sırada Ali Rıza Efendi, tuz ticaretinde hayal kırıklığına uğrayarak ruhsal bir yıkımın eşiğine gelmişti. Yeniden memurluğa dönmek talebi reddedilen Ali Rıza Efendi kendisini içkiye verdi, bağırsak veremine yakalandı ve 3 yıl süren bir hastalık döneminin ardından dünyaya veda etti. Ailenin tek başına ayakta kalması mümkün değildi. Zübeyde Hanım çareyi oğlu Mustafa ve kız kardeşi Makbule'yi yanına alarak Lankaya yakınlarında yaşayan ağabeyi Hüseyin Ağa'nın çiftliğine yerleşmek zorunda kaldı. Bu aynı zamanda Mustafa'nın çok şeyler öğrendiği Selanik'i bir süre için de olsa terk etmesi anlamına geliyordu. Ancak bu onun içindeki öğrenme ve kendisini geliştirme arzusunun sonu demek değildi. Lankaya' da altı aya yakın kalmıştı ki, bir gün Selanik'teki teyzesi Mustafa'yı yeniden okula yazdırmak üzere yanına almak istediğini ailesine duyurdu. Henüz 10 yaşındaydı. Kısa süren bir bocalamanın ardından Mustafa yanında annesi olduğu halde tekrar Selanik'e döndü. Halasının eşi Hacı Hüseyin efendi, Mustafa'yı okula yerleştirebilmek için Evrenoszade Muhsin beyden yardım istemiş, Muhsin bey de elinden gelen yardımı aileden esirgememişti. Mustafa Kemal, Devlet Başkanı olduktan sonra bile hemen her fırsatta Muhsin beye olan sevgisini ve ona bağlılığını saklamayacaktı.

Selanik pek çok diğer Balkan toprağı gibi Osmanlı'nın sınırlarının korunduğı önemli yerleşim birimlerinden biriydi. Aynı zamanda önemli bir liman ve ticaret kenti olan ve görünümüyle Osmanlı'nın viraneye dönmüş yapısından çok Avrupa şehirlerini andıran Selanik'in en dikkat çekici özelliklerden birisi de sokakları arşınlayan askerlerdi. Rumeli'ye Balkanlar'da kalan topraklara, buralardan yönetici kadrolarını seçtiğı için, son derece değer veren Osmanlı Devleti, Selanik'i de adeta bir askeri üs haline dönüştürmüştü. Üstelik baştaki Abdülhamit yönetimi, Batı bilimleriyle yetişmiş, tartışmaya alışkın eğitimli askerlerden çekindiğı için alaylı askerleri kendisini savunmak üzere başkent İstanbul'da tutarken, okullu, çağdaş eğitim almış genç subayları sürgün amacıyla, etrafından uzaklaştırmak maksadıyla Rumeli'ye yolluyordu. (Akşin: 28) Rumeli ise askerlerin taşıdığı yeni, tartışmaya açık dünya görüşü, yaşam felsefesi doğrultusunda değişiyordu. Zaten 1908 yılının Meşrutiyet ruhu da, Osmanlı toprakları içinde en çok bu topraklar tarafından kavranacaktı.

Selanik'te son derece iyi eğitimleri, modern tavırları ve çağdaş kıyım-kuşamlarıyla dikkati çeken zabıtlar, Mustafa'nın da gözünden kaçmıyordu. O güne dek bölük-pörçük, çoğu eski dönemlerin kalıntılarının tekrarından ibaret kalan bilgilerle yetiştirilmekten sıkılan Mustafa için gerek genç zabıtlarla askeri okul öğrencilerinin ihtişamı gerekse çağdaş eğitime olan

ihtiyacı yeni bir rota çizmenin gerekliliği ortaya çıkarmıştı. Tüm bunlara bir de Rumeli’de yaşanan sürekli savaş ve toprak kayıplarının insanın içinde doğurduğu duygusal ortam eklenince askeri eğitim almanın değeri daha bir anlam kazanıyordu. Mustafa’nın gözü artık askerlik mesleğine doğru kaymaya başlamıştı.

6. ASKERİ OKULA DOĞRU

Ne var ki, ana yüreği savaş ve maceralarla dolu bir askeri eğitim ve onun ardından gelecek cephelerde geçecek bir yaşam büyük risk taşıyordu. Zübeyde hanıma askeri okul seçeneği rahatlıkla kabul ettirilemeyecek gibi görünüyordu. Zübeyde hanım Mustafa’nın ya dini değerler etrafında, bu da olmazsa ticaret yönünde eğitimini sürdürmesinden yanaydı. Mustafa hiç olmazsa ticarete atılmalı ve babasının yapamadığını yaparak iyi bir tüccar olmalıydı. Ana yüreği oğlunun askeri eğitimini tamamlayamayıp, bir rütbe alamaması olasılığını da aklından çıkaramıyordu. Bu arada Mustafa, komşularının oğlu Ahmet’e öykünüyordu. Ahmet Kadri Bey isimli bir Binbaşı’nın oğluydu ve babasını izleyerek Askeri Rüştiye’ye yazılmıştı. Gizlice Ahmet’in babası Kadri beyden yardım aldı ve askeri okul sınavlarına hazırlanmaya koyuldu. Neticede giriş sınavını kazanarak 4 yıllık askeri rüştiye mektebine üçüncü sınıftan katılma olanağı buldu. Annesine oldu-bittiyi kabullenmeden başka seçenek bırakmamıştı.

Yine de okula yazılabilmesi için annesinin imzalı iznini alması gerekiyordu. Mustafa aklını kullanarak, annesine, babasının doğumunda ona bir kılıç armağan etmiş ve bu kılıcı, beşiğinin başucuna, duvara asmış olduğunu hatırlattı. Bunun tek bir anlamı olabilirdi: Babası, onun bir asker olmasını istemişti. Mustafa bir kahraman tavrı takınarak annesine, “*Ben asker olarak doğdum, ’asker olarak öleceğim*” dedi. (Kinros, 1994: 26)

Mustafa sonunda kalbindeki okula yani Selanik Askeri Rüştiyesine kavuşmuştu. Derslerinde başarısıyla hemen kendisini fark ettirmişti. Matematiğe ilgisi ise farklıydı. Matematik dersinde diğer arkadaşlarına fark atan Mustafa, son derece sert mizacıyla tanınan matematik hocasının dikkatini çekmişti. Bir gün matematik hocası kendisini yanına çağırarak, “*Oğlum senin de adın Mustafa benim de. Bu böyle olmaz, arada bir fark olmalı. Bundan sonra seni, ’Mustafa Kemal’ diye çağırırım*” der. Genç Mustafa bundan böyle artık Mustafa Kemal olarak çağırılacaktır. Mustafa Kemal’in matematik öğretmeninden etkilenmesi bu kadarla da sınırlı kalmadı. Bir başka gün, matematik hocası Mustafa bey, sınıftan bir müzakereci seçilmek üzere aday gösterilmesini istedi. Kendisine güvenen

kimi adaylar ortaya çıktı. Genç Mustafa hocasının mizacından çekindiğinden önce aday olarak öne çıkmaktan çekindi. Ne var ki, seçilen müzakerecinin altında kalmayı içinden sindiremeyeceğinden sonunda o da öne atıldı ve sınıfın müzakerecisi oldu. (Atay, 1980: 9) Bu olay onun liderlik özelliklerinden biriydi. Zira hayatı boyunca yapacağı gibi yine zamanında öne çıkarak, üstelik hocasından çekinmesine karşın risk alarak sınıfının liderliğini üzerine almayı bilmişti.

Mustafa Kemal askeri rüştiyesini 1898 yılında, “pekiyi”yle tamamladıktan sonra Manastır Askeri İdadisi’ne üç arkadaşıyla beraber yazıldı. Aslında ilk başlarda Mustafa Kemal’in aklında Manastır’a gitmek yoktu. Zira o İstanbul’a gitmeyi düşünüyordu. Onu, İstanbul yerine Manastır’a gidip okumaya ikna eden kişi yine bir hocası olacaktı. Rüştiye son sınıfta imtihanlara mümeyyiz olarak katılan Hasan Bey isimli kurmay subay okul dördüncüsü olan Mustafa Kemal ile özel olarak ilgilenmiş ve ona liseyi nerede okumak istediğini sormuştu. Mustafa Kemal’den “İstanbul” yanıtını alan kurmay subay yüzüne ekşiterek, Manastır’daki okula yazılması halinde daha yeterli bir eğitime kavuşacağını söylemiş, Mustafa Kemal de Manastır’a gitmeye ikna olmuştu. Bir ihtimal Hasan Bey, Abdülhamit yönetimin sıkı baskısı altında daha dar bir eğitimin verileceği İstanbul’u, bu parlak öğrencinin yetişmesi açısından yeterli görmemiş ve genç öğrenciyi merkezden uzak, daha özgürlükçü bir lise olan Manastır Askeri İdadi’sine yönlendirmişti. Burası yatılı bir askeri liseydi. Askeri İdadi onun hayatında bir dönüm noktası olacak ve Mustafa Kemal ilk kez vatan kaygısını idadide hissedecektir.

Mustafa Kemal’i vatan hakkında ciddi kaygılara iten unsur Sırp ve Bulgar çetecilerin Manastır dağlarında çetecilik faaliyetlerine hız vermeleri, köylere yönelik saldırılarını yoğunlaştırmalarıydı. 1897’de Yunan savaşı patlak verdiğinde Mustafa Kemal, henüz idadideydi. Seferberlik sebebiyle gençler, ellerinde bayraklarla davul, zurna eşliğinde cepheye gidiyorlardı. Askerliğe alınmayan çoğu bıyığı terlememiş delikanlılar cepheye gönüllü olarak katılıyorlar, Manastır sokaklarından geçen taburlar idadi öğrencilerinin heyecanını arttırıyorlardı. Mustafa Kemal, bazı arkadaşlarıyla cepheye gönüllü katılma heveslilerinin başında idi. Sonuçta yanında arkadaşları olduğu halde okuldan kaçan Mustafa Kemal, Yunan topraklarında bir akşam vakti geceyi geçirebilmek için bir evin kapsını çaldı. Kapıyı açan kadın elindeki lambayı gençlerin yüzüne doğru tutunca, Mustafa Kemal’i tanıdı. Selanik’te uzun yıllar kalan ve annesi Zübeyde hanımı tanıyan Bulgar kadını bayağı uzun telkinlerin ardından Mustafa

Kemal'i kararından vazgeçirdi. O akşam maceraya atılmayarak eski komşusunun yardımıyla vardığı bu isabetli karar, liderlik kapısını Mustafa Kemal'in önünde ardına dek açacaktı. (Dural, 2008: 113-114)

Mustafa Kemal, başka bir arkadaşı sayesinde de "*siyaset*" ile tanıştı. Bu arkadaşı, kendisi gibi coğrafi köken itibarıyla Makedonyalı olan Ali Fethi'ydi. Fethi rahat, çekici bir davranışla, kıvrak ve esnek bir zekâyı kendinde birleştirmişti. Mustafa Kemal'in epey geri olduğu Fransızca'yı çok iyi bilirdi. Mustafa Kemal'in Fransızca bilgisi ilerledikçe, Fethi, ona Rousseau, Voltaire, Auguste Conte, Desmoulins, Montesquieu gibi Fransız düşünürlerinin eserleriyle tanıştırdı. Çok geçmeden iki öğrenci bu ünlü düşünürlerin, ülkelerinin sorunlarını ilgilendiren düşünceleri üzerinde heyecanlı tartışmalar yapmaya başladılar. Fransız düşünürleri, bu tarihten itibaren Mustafa Kemal'in aklından hiç çıkarmayacak, düşünürlerin kitaplarını altı çizerek okuyacak ve kuracağı yeni Türk Devleti'nin temellerini atarken, adı geçen filozofların görüşlerinden detaylı biçimde yararlanacaktı.

7. HARP OKULU VE HÜRRİYET FİKRİYLE TANIŞMA

Mustafa Kemal Askeri İdadi'yi bitirdikten sonra 13 Mart 1899'da İstanbul Harbiye Okulu'nun Piyade sınıfına girmeye hak kazandı. Matematik hala sevdiği derslerin başında geliyordu. Fırsat buldukça arkadaşlarıyla hatiplik üzerine yarışır, adeta ileride üstleneceği liderlik görevinin pratiğini yapardı. Sultan Abdülhamit döneminin zor şartları altında Namık Kemal ve Şinasi gibi vatan-millet konusuna kafa yoran aydınların çalışmalarını okuyan Mustafa Kemal, sosyal ortamlara da alışmaya başlamıştı. Olympos, Kristal, Yonyo gibi gazinolara giden Mustafa Kemal, bir yandan bu eğlence mekânlarında dönemin sosyal hayatıyla aşina olurken diğer yandan da ülkenin üzerinde dolaşan kara bulutlar hakkında yakın dostlarıyla sabahlara kadar tartışmalar yapardı. Harp Okulu'nun son sınıfındayken arkadaşlarıyla el yazısı ile gizli bir dergi çıkaran Mustafa Kemal, kurmay sınıflarında da aynı dergiyi yayımlamayı sürdürdü. Sarayın casuslarından birisi tarafından açığa çıkarılan dergi sonunda saraya jurnallenmişti. Saraya çağırılıp bilgisine başvurulmuş okul müdürü böyle bir dergiden haberdar olmadığını söylediğinden Mustafa Kemal ve arkadaşları bu olaydan ceza almadan kurtulmuşlardı. Nitekim gizli bir odada Mustafa Kemal ve arkadaşlarını dergi üzerinde çalışırken yakalayan okul müdürü bir kez daha onları kurtaracak ve olayı saraya bildirmek yerine genç öğrencilerine nasihat vermekle işi kapatacaktı. (Atay, 1998: 30)

Harp Okulu döneminde artık ülkede adlarının bile anılması yasak sayılan yazar ve şairlerinin eserlerini gizliden gizliye okuyan Mustafa Kemal, tıpkı zamanın diğer aydınları gibi, manasını bilmeseydi de Fransız Devrimi ve bu devrimin kazanımlarıyla gündeme gelen, “*Hürriyet, adalet, eşitlik, özgürlük*” gibi fikirlerin hayranı oldu. Artık Fransızca gazeteleri okuyabiliyordu. Manastır’da Fethi’nin tanıtmış olduğu Fransız yazarlarını da şimdi daha iyi anlayarak ve daha derinine inerek inceleyebiliyordu. Siyaset dünyasının daha eşliğinde sayılırdı. Zihni, henüz tam olarak kavrayamadığı bir sürü duygu ve düşünce ile uğraşmaktaydı. Mustafa Kemal, Harbiye okulundaki sınavlarını başarıyla tamamlayarak teğmen sıfatıyla 1902 yılında Kurmay Okulu’na girdi. Siyasete iyiden iyiye ısınan Mustafa Kemal’in memleketin kötü yönetildiğinden bir kuşkusu kalmamıştı.

Mustafa Kemal, bir zamanlar matematik ve şiire karşı duyduğu hevesle şimdi kendini siyaset ve tarih konusuna vermişti. Napolyon üzerine ne buluyorsa okuyor ve onu çok beğeniyordu. John Stuart Mill’i okuyordu. Çağın “*halkçı*” düşüncelerine kapılmaktan, o da kendini alamamıştı. Üstelik padişah ve rejimini de okuduklarının etkisinde kalarak serbestçe tenkit ediyor fakat siyasi düşünceleri sebebiyle kendisini askerlikten alıkoyacak bir cezaya çarptırılmış bulmaktan da şiddetle kaçınıyordu. Onu gayet yakından tanıyan sınıf arkadaşı ve eski Genel Kurmay Başkanları’ndan Asım Gündüz, Mustafa Kemal’in Harpokulu yılları ve arkadaşları arasından nasıl bir lider olarak yavaş yavaş sivrilmeye başladığını hakkında şunları söylüyor: “*Mustafa Kemal okuldayken Fransızcası’ni ilerletmek için bir yabancı hanımdan ders alırdı. Sonra Paris’teki Hürriyetçilerin gazeteleri ile, Fransızca gazeteler getirir, kapalı gizli bir odada bizlere anlatırdı. Namık Kemal’in ‘Vaveylası’ ile Hürriyet Kasidesi’ni ben ondan dinlemiştim.*”

1904 yılının Aralık ayında Harp Akademisi’ni bitiren Mustafa Kemal, okulunu üstün derece ve beşincilikle tamamlamıştı. O artık bir kurmay yüzbaşıydı. Okulu bitirdikten sonra arkadaşlarıyla vedalaşması anında onlara lider bir öğrenci olarak nasihatler veren Mustafa Kemal, yanlarında pişecekleri Osmanlı paşalarından askerlik sanatı hakkında pratik bilgiler edineceklerini ama bu paşaların zayıf yanlarından kendilerini uzak tutmaları gerektiğini belirtmişti. Zira genç ve çağdaş eğitim almış subayların mutlaka örgütçülüklerini kullanarak ülkeyi içine düştüğü durumdan kurtarabilmek için teşkilatlanmaları gerekiyordu. Kelimenin tam anlamıyla bir lider olduğu belli olan Mustafa Kemal, teşkilatlanma merkezini de

belirlemişti: Makedonya. O zamanlar tek düşü bir an evvel Selanik'e gönderilmesiydi.

Arkadaşıyla beraber, komşu Ermeni evinde bir oda kiralamıştı. Siyasal eylemlerini orada sürdürüyorlardı. Aslında bu, dertleşmekten ve âdet olduğu üzere Sultan'ı kötüleyip, "yasak" kitapları okumaktan ileri geçmiyordu. Aralarında Harbiye'den kovulmuş ve yanlarında barındırdıkları Fethi adlı bir genç vardı. Bu genç, bunları Saray'a jurnal etti ve sonra düzmece bir mektupla yakındaki kahvelerden birine çağırıp orada yakalattı. Mustafa Kemal anılarında ilk siyasal ihanetine yanlarında barındırdıkları, evlerini açtıkları Fethi sayesinde uğradığını defalarca zikretmiştir. Ancak çekisi sadece tutuklanmakla sınırlı kalmamıştı. Ali Fuat diplomatça tavır takınarak sorguda hırpalanmaktan kurtulduğu halde, dobra çıkışları sayesinde Mustafa Kemal'in şansı yaver gitmemiş ve Sultan Abdülhamit'in adamlarınca bir hayli hırpalanmıştı.

Mustafa Kemal ve arkadaşları birkaç ay hapiste kaldılar. Bu arada onlara her daim yardımcı olan okul müdürü, işlenen suçun gençlik yanlışından ileri geçmediğini savunarak, öğrencilere yumuşak davranılmasını istiyordu. Sonunda genç subaylar başkentten uzakta görev yapmak koşuluyla serbest bırakıldılar. İkinci ve Üçüncü Ordulara atanmaları kararlaştırıldı. İkinci Ordu'nun merkezi Edirne, Üçüncü Ordu'nun ki ise Selanik'ti. Ne var ki, Mustafa Kemal ve Ali Fuat 4. ve 5. Ordu'ya tayin edileceklerdi. Mustafa Kemal'in kaderine merkezi Şam'da bulunan 5. Ordu düşmüştü. Subayların birçoğu "Kolay kolay dönemeyecekleri" yerlere sürülmüşlerdi. Mustafa, kaderine razıydı. "Pekâlâ," dedi. "Biz bu çöle gider ve orada yeni bir devlet kurarız." Hemen vapurla yola çıktılar ve iki ay kadar sonra Beyrut limanına vardılar. (Kinros, 1994: 37)

8. ÖZGÜRLÜKÇÜ HAREKETLER

Burada daha fazla ilerlemeden Mustafa Kemal ve dönemin subay kadrolarını yakından etkileyen özgürlükçü hareketler konusuna eğilmek yararlı olacak. Osmanlı İmparatorluğu çalkalanırken, "Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?" sorusuna yanıt aradıkları dönemde ortaya atılan fikirlerle başlayan özgürlük arayışları başta Rumeli olmak üzere, ülkenin bütün aydınlarını etkisi altına almıştı. 1865'te Belgrad Ormanı'nda piknik yapan 6 genç özgürlükçü, İttifak-ı Hamiyet adlı gizli derneği kurdular. Mehmet ve Namık Kemal beylerin başını çektiği bu ekibin ortak amaçları Ali ve Fuat Paşalar'ın güttükleri siyasete karşı çıkmaktı. İktidardaki paşaların Batılı devletler karşısındaki tutumlarını fazlasıyla tavizkar bulan gençler,

Osmanlı'nın egemenliğinin korunamayıp, dağılışın eşiğine gelmesini eleştiriyorlardı. Namık Kemal ve arkadaşlarınınca izlenmesi gereken siyaset halka demokratik haklar tanınmasıydı. Müslüman olmayan halkın da siyasal haklar tanınca ülkeye bağlı kalacaklarını uman bu gençler, halka siyasal kaderini tayin hakkı bırakılmasını istiyorlardı.

Tanzimat paşalarının baskıları altında bunalan halkın kurtuluşunu hedefleyen örgüt üyeleri, 1867'de Fuat Paşa'ya göttüğü husumet sebebiyle Fransızca mektuplar yayınlayan Mısır Prensi Mustafa Fazıl Paşa'nın, "*Genç Türkiye Partisi*"nin temsilcisi olduğunu açıklaması ve bu ismin Avrupa'da son derece benimsemesiyle, "Yeni Osmanlılar Cemiyeti" ismini benimsediler. Böylelikle I. Jön Türk Hareketi ismine kavuşmuş oldu. Bilindiği gibi bu cemiyet Namık Kemal'in "*İttihat-ı Anasır*"- unsurların kardeşliği fikrini benimsemiş ve yaymaya çalışmışlardı.

Osmanlı devletinde 1877 yılında Sultan Hamit'in Mithat Paşa'yı sürmesiyle başlayan baskı hareketi giderek ağırlaşıyordu. Baskı döneminin önemli nedenlerinin başında cinnet geçirerek tahttan indirilen V. Murat'ı tekrar sultan yapmak amacıyla gerçekleştirilen iki komplo girişimi bulunmaktadır. Bunlardan birisi Ali Suavi önderliğinde yaşanan "*Çırağan vakası*" diğeri ise Cleanthi Scalieri - Aziz Bey komitesinin komplo girişimidir. Bu iki girişimin ardında İngiliz desteği ve mason teşviki bulunduğu ileri sürülmektedir. Sultan Abdülhamit'in kurduğu polis devletin uygulamalarıyla önce basın ve toplantı hakları kaldırıldı sonra ise diğer özgürlükler önemli oranda kısıtlandı. Sultan, özel hafiyeleri, mahkeme sistemi ve jurnalliğe yaptığı teşvikle muhalefetin önünü kapatıp, yurt sathında terör estirdi. Söz konusu uygulamaların Yeni Osmanlılar'ın başlattığı hürriyetçi akımın yeniden canlanmasına uzun vadede kaynaklık ettiği öne sürülür. Bu arada Osmanlı'nın başı dışarıda da rahat değildir. 1881'de Fransa Tunus'u korumasına almış, ondan geri kalmayan İngiltere ise Mısır'ı işgal etmişti. Berlin Kongresi'nde "*özerk*" il haline getirilen Doğu Rumeli, 1885'te isyan bayrağını açmıştı. Aynı yıl Doğu Rumeli Bulgaristan ile birleşmişti. (Akşin: 26)

9. İTTİHAT TERAKKİ: ÖRGÜTSEL DÜZEN/ TEMEL AMAÇLAR

1889 yılında sultanın baskılarına karşı Askeri Tıbbiye'de kurulan gizli örgütün adı İttihat-ı Osmani'dir. Örgütün kurucuları İshak Sükuti, Mehmet Reşit, Abdullah Cevdet, İbrahim Temo ve Hüseyinzade Ali isimlerinden oluşmaktaydı. Bu derneğin en önemli özelliği ise Fransız Devrimi'nin 100.

yıldönümünde kurulmasıydı. (Tunaya, 1952: 104) Örgütün amacı Osmanlı devletinin maddi koşullarını Fransa, İngiltere, Almanya gibi büyük Batı devletlerinin koşullarına yaklaştırmaktı. İttihat-ı Osmani Askeri Tıbbiye'den sonra çeşitli yüksek okullarda hızlı bir yayılım gösterdi Dernek, İtalyan ihtilalci-mason Carbonari locasından esinlenmişti ve hücreler halinde örgütleniyordu. Özellikle yüksekokul öğrencileri ve yöneticilerin bu gizli muhalefet oluşumuna sıcak bakmaları için yeterli neden mevcuttu. Osmanlı topraklarının hızla erimesi, uygulanan baskı düzeni buna en somut örneklerdi.

İttihat-ı Osmani örgütünün adı tam bilinmemekle birlikte 1889-1895 yılları arasındaki bir tarihte değişmişti. Örgüt, "*Osmanlı İttihat ve Terakki*" cemiyeti ismini almıştı. Bunda pozitivizme bağlanan ve örgütün Paris Şube Başkanı olan Ahmet Rıza'nın rolü hayli önemlidir. Pozitivizmin kurucusu Auguste Comte'den etkilenen Ahmet Rıza, Comte'un temel düsturu olan, "*İntizam ve Terakki*" sözlerini, "*İttihat ve Terakki*" olarak uyarlayarak ve bunu örgütün diğer üyelerine de benimseterek, kurulan cemiyete isim babalığı yapmış oldu. İttihatçılar "*düzen*" anlamına gelen İntizam'ın yerine "*Birlik*" manasını taşıyan "*İttihat*" kelimesini geçirerek, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne ilişkin kaygılarını açıkça ifade etmiş oldular.

Önceleri bir fikir akımı olarak varlık gösteren İttihat ve Terakki'yi tetikleyerek tarih sahnesinde güçlü bir aktör haline getiren şey Ermeni Olayları'dır. Rusya, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı Ermenilerini devlete karşı ayaklandırmak amacıyla her yolu denedi. Ayestefanos Antlaşması'na Ermenilerden yana bir madde koyduran Rusya, kendisini Ermeni azınlığın hamisi haline getirdi. Ayestefanos'u geçersiz kılan İngiltere, Kıbrıs'ı elde edecek ancak o da Hristiyanlar'dan yana Osmanlı içişlerine karışma hakkına uzanıyordu. Bunu izleyen günlerde imzalanan Berlin Antlaşması'nda ise Ermenilerin yoğun yaşadıkları bölgelerde reforma gidilmesi, reform sonuçlarının sıklıkla devletlere bildirim ve uygulamalara "*nezaret*" etmeleri karara bağlanıyordu.

Bu arada 1887 senesinde kurulan Hınçak cemiyetini, 1890'da Taşnak Sütyun örgütü izleyecekti. Her iki örgütün amacı da ihtilal başlatarak, Ermeniler'i bağımsızlığa ulaştırmaktı. Örgütlerin hedefi, Balkanlar'daki genel siyaseti izleyip, Avrupa'yı müdahaleye zorlamaktı. 1889'dan itibaren Ermeni olayları Osmanlı'yı sarsmaya başladı. Musa Bey Vakası, Erzurum Olayı, Kumkapı gösterisi, Merzifon, Kayseri, Yozgat girişimleri birbiri ardına patlak verdi. Ancak olayları tırmandıran aslı gelişme 1894'te yaşandı. İngiltere Van Konsolosunun temaslarından güç alan Ermeni ayrılıkçılar,

Sasun kasabasında kanlı bir isyan başlattılar. Osmanlı devletinin isyana aynı sertlikle cevap vermesinin ardından devreye giren Batılı güçler sultanı yeni bir ıslahata zorladılar. Abdülhamit'in ıslahata yanaşmaması üzerine harekete geçen Ermeniler 30 Eylül 1895'te Babıali'ye doğru yürüyüşe geçtiler. 3 gün süren karışıklıklar sırasında pek çok Ermeni ayrılıkçı halk tarafından öldürüldü. Ne var ki, olaylardan sonra sultan Hamit, geniş kapsamlı ıslahat programı ilan etmekten başka çare bulamadı. (Akşin, 2004: 39-41)

İşte Mustafa Kemal ve silah arkadaşlarının da katılacakları ancak kısa süre sonra yönetimiyle ters düşecekleri İttihat ve Terakki Ermeni olaylarına tepki olarak ilk siyasal eylemlerini gerçekleştirdi. İbrahim Temo, bu eylemler hakkında, *"İlk kez iki bildirme hazırlanarak, duvarlara yapıştırıldı. Burada Ermenilerin, 'Küstahane hareketleri'ne teessüf edilmekle beraber, bu davranışların, 'zulüm-istibdat ve idaresizlikten' ileri geldiği belirtiliyor ve halk Ermeniler'i terbiyeye çalışacağına, devlet kapılarını Babıali, Şeyhülislamlık, Yıldız müstebitlerinin başına yıkmaya çağırılıyordu"* (Temo, 1939) der. Bu eylemden sonra İttihat ve Terakki özellikle Harbiye ve Mülkiye mensupları arasında hızla güçlenen ve ülke yönetimine damgasını vuracaktır.

Örgütün ilk işleyiş tüzüğünün 1895 yılında yayımlandığı kaydedilmektedir. 39 maddeli bu tüzükte, hükümetin adalet, eşitlik, özgürlük gibi insan haklarını hiçe sayan uygulamaları şiddetle yerilerek, Osmanlı'yı ilerlemekten alıkoyan zihniyetin bu hükümetin ürünü olduğu iddia edilmekteydi. İslam ve Hıristiyan uyrukları harekete geçirmek için kurulan örgütün, *"Kadın ve erkek bilcümle Osmanlılar'dan"* olduğu bildiriliyordu. Bu madde önemliydi zira Osmanlı Devleti'nde ilk defa bir örgüt kapısını sadece erkeklere değil kadınlara da ortak üyelik şartları içinde açıyordu. İttihat ve Terakki'nin özgürlükçü fikirlerinden ilham alan Mustafa Kemal de, genç Türkiye Cumhuriyeti'nde kadın-erkek ayrımını ortadan kaldıracaktır. Böylelikle yüzyıllar boyunca *"ümmet inancı"* içinde yaşayan kadınlı-erkekli tüm uyruklar, *"millet bilincine"* ererek Türk ulusunu oluşturacak, Mustafa Kemal de yaptığı reformlarla bu genç ulus-devleti adeta bir toplum mühendisi gibi şekillendirecektir.

10. İTTİHAT TERAKKİ KADROLARI

Bu noktada Mustafa Kemal'den Enver Paşa'ya, İttihatçı kadroların ortak özelliklerine değinmek çok hayati bir sorundur. Yukarıda cemiyet kadrolarının esas olarak Harbiye ve Mülkiye kökenli olduklarına değinilmişti. Ancak cemiyet sadece belli bir okul geleneğinden gelmek

bilinci çerçevesinde açıklanamaz. Zira Osmanlı devletinin toprak kayıplarıyla sarsıldığı bir süreçte, “Türkiye Nasıl Kurtarılabilir” sorusuyla meşgul olan kadrolar, ister istemez çevrelerindeki gelişmeleri izliyor, dışarıdaki modeller karşısında kendi devletlerinin niçin sürekli geriye gittiğini gözlemlemeye çalışıyorlardı. Devletin yeniden yapılandırılması çerçevesinde Fransa’yı örnek alan Osmanlı Devleti gibi, dönemin genç aydınları da Fransız Devrimleri’nin heyecanıyla sarsılıyorlardı. Gerçi çoğunun, bu devrimin başat sloganları olan, “özgürlük, adalet, kardeşlik, hürriyet” sloganları hakkında kafaları karışık da olsa, Osmanlı’nın tepeden tırnağa yenmesi hususunda ortak bir beklenti mevcuttu. Pekâlâ, bu kadroların paylaştıkları diğer ortak noktalar nelerdi? Bu sorunun yanıtı yine tarihçi Sina Akşin’in aşağıdaki açıklamalarında bulunabilir:

“Özgürlükçü akımın tipik kadrosunu 1906’da Selanik’te kurulan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti’nde bulabiliriz. Bu cemiyetin kurucularına ve ondan sonra cemiyete katılanlara bir göz atarsak, bu kadroların büyük çoğunlukla a) Türklerden, b) Gençlerden, c)Yönetici sınıfı mensuplarından, ç) Mekteplilerden, d) Burjuva zihniyetlilerden oluştuğunu ve genellikle bu beş niteliğin kişilerde bir arada bulunduğunu görürüz. Bu nitelikleri gözden geçirirsek, 1889’da kurulan İttihat-ı Osmani örgütünün Askeri Tıbbiye’deki müslüman gençlerce kurulduğunu görürüz, fakat hiç değilse kurucular arasında Türkler’in çoğunlukta oldukları söylenemez. Hele yurt dışındaki Jön Türkler’in arasında müslüman olmayanların da bulunduğu göze çarpmaktadır. Hatırlanacağı üzere, Ahmet Rıza’nın Meşveret’i hiçbir müslüman olmayan Halil Ganem, Aristidi Paşa, Albert Fua ile kurarak, sanki mükemmel bir Osmanlılık örneği vermeye özen göstermişti. Sabahattin dahi Muzurus Cidis ile çalışmıştı. Ne var ki, Ahmet Rızacı kanat, ... 2.6.1906 günlü mektupta, müslüman olmayan bir Osmanlıyı cemiyete almanın ancak ‘Bazı şartlar dahilinde’ olacağını belirtmiş ve amacı daha da seçik bir biçimde belirtmek için, cemiyetin ‘Halis bir Türk cemiyeti’ olduğunu eklemiştir. Aşağıda da görüleceği üzere, İttihat ve Terakki bu yöndeki gelişmesini sürdürmüş ve Türklüğün koruyucusu ve temsilcisi bir örgüt niteliğini muhafaza etmiştir.

...Nitekim İttihat ve Terakki’nin iktidar olmasıyla birlikte, Osmanlı Devleti’nde Türklerin denetindeki kapitalist gelişmenin gözle görülür bir biçimde ortaya çıkması, İttihat ve Terakki’nin Osmanlı ve İslamcı sözlerine rağmen uygulamada düpedüz Türk ulusçuluğu davasını benimsemesi, sözünü ettiğimiz burjuva zihniyetinin ürünleridir. ...19. yüzyılda Osmanlı özgürlükçü akımlarının burjuvalığı, her şeyden önce, ideolojik bir olaydır. İlk planda

mekteplerden edinilen, azınlık ve Avrupa burjuvalarının yaşam üslupları karşısında tahrik olunan ve amacı Devleti düşkün durumdan kurtarmak olan bir ideoloji söz konusudur.” (Akşin, 1998: 108-113)

Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşanan gerilime “*merkez-çevre*” bağlamında yaklaşan Mardin ise, sultanın da özgürlükçü kadroların da modernleşmeyi istediklerini ancak sultanın “*ürkek modernleşmesi*”ne karşın genç mülkiye ve Harbiyeliler'in daha radikal bir modernleşmeden yana olduklarını kaydeder. Sultana eleştiriler yöneten reformcuların, sultanı yanına hep kapıkullarını toplamasından dolayı sıcak bakmadıklarına değinerek, Akşin'in görüşlerini doğrulayan Şerif Mardin, reformcuların Osmanlı düzenini aşarak, modern bir devlet kurma konusunda sabırsızlandıklarını belirtir. (Mardin, 1994: 57) Mardin, Jön Türkler'in düşüncelerini Batı'yı güçlülükle bir tutarak temellendirdiklerini ileri sürerken, bu dönemdeki hakim zihniyetin bütünü anlamaktan ziyade Batı'dan beğenilen parçaların çekilip alınması şeklinde yapılandığını savunur. (Mardin, 1995: 16-17)

Türk tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'nin, “*Osmanlı'dan bir kopuş mu yoksa süreklilik mi*” olduğu sorusu zihinleri sürekli rahatsız eder. Aslına bakılırsa sorunun cevabı hem karmaşık hem de basittir. Zira Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı'dan ne tamamlı bir kopuş, ne de yeknesak bir sürekliliktir. Yani Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı'dan devraldığı kurumlar ve zihniyet bileşkesi itibariyle bir sürekliliktir. Ancak yapılan köklü devrimler, dönüşümlerle aynı zamanda da bir koğuşa tekabül eder. O yüzden her iki düşünceden birine saplanıp ötekisini inkar etmek Türk tarihini boşluklarla okumak anlamına gelir. Bu kopuş- süreklilik meselesinin deyim yerindeyse, “*turnusol kağıdı*” Jön Türkler dönemidir.

Tarihçi Taner Timur ise 19. yüzyılın sonlarına dek “*ulusallık*” kavramı ile karşılaşmayan Osmanlı yönetici zümresinin gelişmeleri yanlış okuduğuna inanır. Osmanlı'da “*ulusal burjuvazi*”nin değil, “*müslüman burjuvazi*”nin eksikliğini çekildiğini öne süren Timur, ülkede kapitalizmin ilk şartlarından olan Hıristiyan ve Yahudi burjuvazisinin mevcut olduğuna dikkati çeker. Timur, ana dili Türkçe olan azınlık mensuplarının, “*millet sistemi*” ndeki aksaklıklar sebebiyle bir türlü Müslüman - Türkler ile bütünleştirilemediğini vurgulayarak, Osmanlı yönetici kadrolarını suçlar. (Timur, 2000: 223) Özgürlükçü kadroların sınıfsal analizine de giren Timur, orta sınıf mensubu subay ve memur aileleriyle, giderek çıkarları sarayın öngörülerıyla çakışmayan halk tabanının birleşerek belli bir kadroyu oluşturduklarını söyler. Milliyetçilik ve Batıcılığın iki ideoloji halinde böyle

ortaya çıkıp yaşam şansına ulaştığına değinen Timur, her iki ideolojinin yan yana ve zaman zaman İslamcılıkla da bütünleşerek yaşadıklarını belirtir. Üç ideolojiden zamanla güçlenip gelişmelere damgasını vuranın milliyetçilik olduğuna işaret eden Taner Timur, Batı’da Batıcılık ismi altında bir ideolojinin bulunmadığını sözlerine ekler. Batı’nın teknik ve askeri zaferlerini, “*sosyoekonomik boyut*” biçiminde tanımlayan Timur, Osmanlı’da bu kazanımları Aydınlanma istencine damgasını vuran felsefi, bilimsel ve kültürel zeminlere taşıyabilecek bir entelektüel kadronun yetişemediğini kaydeder. (Timur:226)

Belki yukarıdaki alıntılar ve bölümün bazılarına uzunluğu garip gelecektir ama başta Mustafa Kemal olmak üzere bir dönemin yönetici kadrolarının temel özelliklerini, ortak bileşenlerini tanımak da hayatidir. Kimine göre hiç İttihatçı olmayan, kimine göre çok az bir süre İttihatçı kalan, kimisine göre ise İttihat ve Terakki içinde baştaki Enver-Talat-Cemal üçgeni karşısında partinin sol muhalefetini oluşturan Mustafa Kemal ve arkadaşları, kim ne derse desin her beş özellikten de fazlasıyla nasiplerini almışlardı.

11. SONUÇ: JÖN TÜRK DEVRİMİ'NDEN CUMHURİYET'E

Mustafa Kemal, hep sürgün yeri olarak gördüğü Şam’da bir müddet daha kalacaktı. Bir kez gizli yollardan Selanik’e gidip gelmesi az kalsın kendisine çok pahalıya mal olacaktı. Bu kez biraz daha akıllanmıştı. Problem çıkarmadan, zamanı gelince gözünde tuttuğu topraklara kavuşacağı günü beklemeye başladı. Nitekim bu bekleyiş çok da uzun sürmedi. Stajlarını tamamlayıp 25 Haziran 1907’de kolağası olan Mustafa Kemal’in, iki gün sonra 3. Orduya tayini çıkmıştı. Yalnız bir sorun vardı. Ordunun merkezi Manastır’da idi ve o Selanik’te kalmayı arzuluyordu. Selanik’teki müşirliğe giden Mustafa Kemal, müşirlik alayında daha faydalı olacağını ileri sürerek, bir alayın örnek teftişinde bulundu. Teftiş sırasında dikkatleri üzerine çekti ve Selanik’te alıkonuldu. Kendisine ayrıca Selanik-Üsküp demiryollarının müfettişliği de bırakılmıştı.

Mustafa Kemal’in gözü yükseklerdeydi ve kıyıya köşeye atılmak istemiyordu. Büyük ihtimalle Selanik’te kalarak muhalefetin dizginlerini eline geçirmeyi hedefliyordu. Dünyanın diğer önemli liderleri gibi o da hep daha fazlasını arzuluyor, elindekiyle yetinmiyor ve bitmek tükenmek bilmeyen hırsıyla parlıyordu. Ne yazık ki, o günler onun günleri değildi. İttihat ve Terakki’nin askeri kanat lideri “*Hürriyet kahramanı*” unvanını almış, diğer tüm komutanlardan daha üstte tutulmaya başlanmıştı. Enver ile

karakterleri taban tabana zıt olan Mustafa Kemal, Enver'in bulunduğu toplantılarda sönük kalıyor, adeta bir dekor olmaktan ileriye geçemiyordu. Fakat bu durum değişecekti. Aslında o İttihat ve Terakki içinde pek fazla sivrilmediği dönemlerde bile yüksek ülküler peşinde koşmaktan geri duracak bir kişi değildi. Nitekim durmuyordu. Askerlik yılları sırasında iyiden iyiye gelenek haline getirdiği akşam sofralarında sıkça arkadaşlarıyla tartışmaya girer, ülke sorunları hakkında fikir yürütür ve İttihat Terakki yönetimini eleştirir, bu kadronun eninde sonunda başını sert kayaya vuracağını sezinlediğini söylerdi.

Ülkede işlerin dirlik ve düzene kavuşturulamaması veya atılan adımların sonuçlarını yavaş göstermesi sebebiyle halkın kimi kesimlerinde hissedilen rahatsızlık cemiyetin eleştirilmesini gündeme getirmişti. Kendi programını, "*Türklerin programı*" olarak sunan ve buna da gerçekten inanan cemiyetin ise eleştiriye tahammülü kalmamıştı. Cemiyete yönelen her uyarı cemiyet liderliğince Türklüğe yönelik bir isyan girişimi sayılıyor, sorumlular şedit cezalar ve gayri kanuni uygulamalarla karşılaşıyorlardı. Gidişat Mustafa Kemal'in hoşuna gitmiyor, genç subay yönetimi seri dille suçluyordu. Üstelik artık cemiyet halkı kazanmaktan ziyade eldeki toprakları kaptırmamak peşine düşmüştü. Bu belki de anlaşılabilir birşeydi ama İttihat ve Terakki, Bulgaristan'ı tanımamak, dış politikada anlaşılmaz kararlar vermek yolundaydı. Orduda ast-üst ilişkileri birbirine geçmiş, yüzbaşılar albayları tanımazlıktan gelmeye başlamışlardı. Bu duruma ihtilalin liderlerinden Talat Bey bile şaşar hale gelmişti. Mustafa Kemal, ordunun politikaya bulaştırılmasına şiddetle karşı çıkıyor ve askerlerin askerlikte, politikacıların politikayla ilgilenmeleri gerektiğini savunuyordu. Herkesin işiyle uğraşması ve ülke yönetiminde başıbozukluğa izin verilmemesi bir liderin üzerinde en çok kafa yorması icap eden meselelerindendi ve Mustafa Kemal bu gerçeğin bilincine henüz çok genç bir subayken varmıştı. Her fırsatta, ordunun politikadan çekilmesini salık veren Mustafa Kemal aynı gerçeği Bingazi delegesi olarak katıldığı 1909 İttihat Terakki Kongresi'nde dile getirecek ve arkadaşlarından bir hayli tepki çekecektir. (ATAY:54)

İttihat Terakki, iktidarda zorbalaşp halkın gözünde küçüldükçe ve savaşta alınan yenilgiler ve hızlı yıkımın etkisiyle Enver yurtdışına kaçacak, doğru zamanda doğru yerde bulunan, üstelik parlak zaferleriyle İstanbul'u işgalden kurtaran Mustafa Kemal, halkın tek umudu haline gelecekti. İşte bir liderlik özelliği daha: Sabretmeyi bilmek ve başarmak. Başarıyla liderliğini tanıtlamak, yeni başarılarla onu en güç anlarda dahi yeniden kazanmak. Mustafa Kemal bunu yapacaktı.

Bu bağlamda, Jön Türk dönemi Mustafa Kemal'in liderliği ile yakından ilişkilidir. Zira Mustafa Kemal, cemiyetin zaman zaman çılgınca politikalarına karşı çıkararak, sesini yükseltecek ve giderek cemiyet içindeki muhalefetin başını çeker bir konuma yükselecektir. Ama dönemin Mustafa Kemal'in liderliğine yansıyan asıl mühim tarafı, Atatürk'ün Jön Türkler'den kalan ekonomik-sosyal-kültürel tabloyla, Kurtuluş Savaşı sonrasında baş etmek mecburiyetinde kalacak olmasıdır. 1908-1918 döneminin olanca sefaleti ve geriliği Mustafa Kemal'e miras kalacak ve büyük önder ömrünün kalan kısmını kendini içinde bulduğu bu kısır döngüyü tersine çevirmek için harcayacaktır.

KAYNAKLAR

- Akşin, Sina, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi*, İmaj, Ankara 2004.
- Akşin, Sina, *Jön Türkler ve İttihat Terakki*, İmge, Ankara 1998.
- Atay, Falih Rıfkı, *Çankaya*, Bates, İstanbul 1998.
- Atay, Falih Rıfkı, *Babanız Atatürk, Bayrak, Atatürkçülük Nedir, Atatürk Ne İdi?*, Bates, İstanbul 1980.
- Aydemir, Şevket Süreyya, *Suyu Arayan Adam*, Remzi, İstanbul 1999
- Dural, A. Baran, *O'nun Hikayesi: Yeni Başlayanlar İçin Atatürk*, Yeni Yüzyıl, İstanbul 2008.
- Dural, A. Baran, *Atatürk'ün Liderlik Sırları*, Yeni Yüzyıl, İstanbul 2008.
- Kinros, *Bir Milleti Yeniden Doğuşu*, Altın, İstanbul 1994.
- Mardin, Şerif, *Türk Modernleşmesi*, İletişim, İstanbul 1995.
- Mardin, Şerif, *Türkiye'de Din ve Siyaset*, İletişim, İstanbul 1994.
- Temo, İbrahim, *İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Teşekkülü*, Mecidiye, Romanya 1939.
- Timur, Taner, *Osmanlı Kimliği*, İmge, Ankara 2000.
- Uşaklıgil, Halit Ziya, *Saray ve Ötesi*, İnkılap ve Aka, İstanbul 1981.

THE RELATIONSHIP BETWEEN FINANCIAL DEVELOPMENT AND ECONOMIC GROWTH IN EMERGING MARKETS

Ercan EKMEKÇİOĞLU*

ABSTRACT

With the negative impacts of the recent global financial crisis, several countries are still experiencing a slow pace in their rate of economic recovery. This trend has been consistent since the first quarter of 2009, taking into consideration that financial systems were the most affected. In addition, economic recovery has been fragile due to several reasons. For instance, there have been increased uncertainties on the performance and sustainability of the U.S. economy. Moreover, different country groups have had divergent economic performance which limit of a consistent economic growth. As the monetary authorities strived to stabilize their financial systems, European economies were exposed to increased risk of sovereign defaults and this worsened the rate of economic recovery. Countries such as Turkey were exposed to a fluctuating and weak global economy. However, Turkish economic recovery in 2010 was boosted by increased business and consumer demand, particularly due to monetary easing measures and fiscal stimulus packages. These policies were instrumental in maintaining positive growth in the last four quarters of 2010. As the financial systems continued to stabilize, Turkey was able to record the fastest recovery among European and OECD nations. Its rate of economic growth was one of the highest across the world. Emerging markets were recipient to capital inflows in 2010 especially because of high global risk appetite. Authorities in several developing economies were able to record strong economic growth due to sound financial systems, strong economic growth, high nominal interest rates and prudent public finance management.

Key Words: *Financial development, Economic growth, Emerging markets.*

---

* Doctor, Lecturer, Kyrgyz – Turkish Manas University, Faculty of Economics and Management, Department of Economy, ercan.ekmekcioglu@manas.edu.kg

GELİŞEN PİYASALARDA FİNANSAL GELİŞME VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ

ÖZET

Yakın zamanda yaşanan küresel mali krizin olumsuz etkilerine maruz kalan bazı ülkelerin ekonomik iyileşme hızları halen oldukça düşüktür. Finansal sistemlerin bu durumdan en çok etkilenen bünyeler olduğu dikkate alındığında, bu trendin 2009 yılının ilk çeyreğinden beri aynı şekilde sürdüğü görülmektedir. Buna ek olarak ekonomik iyileşme, birkaç neden yüzünden hassastır. Örneğin ABD ekonomisinin performansı ve sürdürülebilirliği üzerindeki belirsizlikler artmıştır. Bundan başka farklı ülke grupları, tutarlı bir ekonomik büyümeyi sınırlayan birbirinden ayrı ekonomik performanslara sahiptir. Parasal yetkili kurumlar finansal sistemlerini stabilize etmeye çalışmasına karşın, Avrupa ekonomileri devlet borçlarının ödenememesi riskiyle karşı karşıya kalmış ve bu durumda ekonomik iyileşme oranlarını daha da kötüleştirmiştir. Türkiye gibi gelişen ülkeler, kararsız ve zayıf bir küresel ekonomiye maruz kalmıştır. Ancak Türkiye'nin 2010 yılında yaşadığı ekonomik iyileşme, artan iş ve tüketici talepleri ile daha da desteklenmiştir. Bunun sebebi özellikle mali piyasaların rahatlatılması ve güçlü mali teşvik paketleridir. Mali sistemler istikrarlı olmaya devam ettikçe Türkiye, AB ve OECD ülkeleri arasında görülen en hızlı ekonomik iyileşmeye sahip olacaktır. Kamu otoriteleri ekonomilerinde; sağlam finansal sistemler, güçlü ekonomik büyüme, yüksek nominal faiz oranları ve dikkatli mali yönetim sayesinde güçlü bir ekonomik büyüme kaydedebilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Finansal gelişme, Ekonomik büyüme, Gelişmekte olan piyasalar.

1. INTRODUCTION

The global economy went through one of the worst financial crisis since the Great Depression, and it is not until the first quarter of 2009 that slow recovery was experienced. Rapid economic recovery was weakened by uncertainties on the status of the U.S. economy, economic differences among major country groups and increased risk of sovereign defaults among European countries (Barth & Caprio, 2010). Advanced countries such as the U.S. and Japan experienced moderate growth as the rest of European countries continued to falter. However, emerging countries recorded strong growth probably due to

implementation of prudent financial and economic policies prior to the global crisis. The Turkish economy began to shrink in the last quarter of 2008 and continued to worsen for four consecutive years. This document critically analyses the relationship between financial development and economic growth in emerging markets, and takes a keen interest in the case of Turkey.

2. GLOBAL ECONOMY

Most of the developed countries experienced severe financial turmoil compared to developing countries. In addition, the rate of recovery was faster in developing countries despite the fact that several nations were at the brink of economic collapse. Rapid recovery in the emerging markets is attributed to keenness in their financial systems as well as appropriate economic policies. These were instrumental in reducing public debt, strengthening their financial positions and accumulating their foreign reserves (Demirguc-Kunt, 2010). On the other hand, accommodative monetary policies were applied by developed countries to support economic activity. Expansionary policies in the developed countries led to increased capital flows to the less developed nations, causing local currency appreciation. Emerging markets began to experience loss in export competitiveness and to avert currency appreciation; monetary authorities had to intervene in the currency market. The currency wars are similar to those policies which several nations applied during the Great depression.

Emerging markets enjoyed increased financial inflow, but as a result of huge fiscal stimulus packages in the developed countries, the global crisis led to severe damage in public budgets. Countries such as the U.S. and other developed economies in Europe saw their public debt to GDP more than triple (Cerra & Saxena, 2008). The sustainability of budget deficits raised huge concerns since the risk of sovereign default was likely to spill over to their short term liabilities. These problems were likely to escalate in countries located in the Eurozone peripheral. Huge fiscal deficits as well as slow economic growth rates means that economic policies implemented by these countries would be less effective.

3. THE CASE OF TURKEY

Before the global financial crisis, economic growth in Turkey took place for 27 consecutive quarters. However, by the last quarter of 2008, it began to shrink and it continued in the same trend for the next four quarters. To save the economy from total collapse, the government implemented several fiscal and monetary policies. Monetary policy easing measures as well as fiscal stimulus packages led to the rise in the Gross Domestic Product (GDP) in the fourth quarter of 2009 (Edison, Ricci & Slok, 2010). In the first three quarters of 2010, GDP rose by 11.8%, 10.2% and 5.5% consecutively and this was particularly attributed to strong domestic demand. Experts are of the opinion that the financial sector in Turkey is still at its development stage.

However, financial systems have a huge potential for further expansion due to solid economic growth and declining inflation and interest rates. Sources from the Turkish Banking Regulation and Supervision Agency (BRSA) showed that the financial sector increased by close to 20% of CAGR between 2002 and 2010 (Invest.gov. 2010). Based on the sizes of assets, banks owned 77% of the assets implying that they are the dominant players in this sector. The insurance sector has also developed at a rapid pace, with CARG increasing by 25 percent during 2002-2010. In addition, the country has experienced new momentum due to the reform in the social security sector and the introduction of the universal health insurance.

When GDP is analyzed in terms of production, it can be seen that all sectors apart from agriculture and financial services, experienced negative growth rates in 2009. Dorrucchi, Meyer-Cirkel and Santabarbara (2009) say that contraction of the economy which began in the last quarter of 2008 began to change by the end of 2009. In the fourth quarter of 2009, the services and industry sector experienced a surge and this contributed to a 6 percent increase in GDP. The high growth trend especially in domestic demand and industrial sector continued in 2010. In four consecutive quarters, Turkey has experienced robust economic performance up to the end of September 2010. Compared to other European and OECD nations, Turkey is ranked as the fastest recovering economy with its growth rate among the highest in the world.

In the first three quarters of 2010, economic recovery has been significant with a GDP growth of 8.9%. Industry and services sectors were among the major contributors to this phenomenon growth with 3.6% and 3.5% increase respectively. There was a different trend in the financial intermediation services compared to that in the general services sector. Continuous contraction in the services sector began during the global financial crisis and continued until the last quarter of 2009. During the crisis period, financial intermediation services increased consistently unlike the rest of the foreign counterparts (Mello & Dutz, 2011). This is attributed to the prudent reform policies which were implemented previously in the financial sector. By the year 2010, all sectors apart from agriculture experienced growth and contributed positively to the GDP growth.

4. PUBLIC FINANCE

Public finance and economic performance are closely intertwined in the emerging markets (Arestis, 2005). Policies implemented in developed economies have a significant impact in the way fiscal and monetary policies are governed in emerging economies. For instance, in the U.S. and many other developed countries in the Eurozone, authorities implemented huge fiscal stimulus packages. However, the global financial turmoil led to severe damages in public budgets. As the budget deficit continued to raise huge concerns, several countries especially in the Eurozone moved closer to a risk of sovereign default. Current account deficit to GDP ratio has been on the rise but the general indebtedness figures in Turkey are robust.

A balanced public finance outcome emerged from increase in tax revenues, recovery in economic activity, control on public expenditure and reduction interest expenses. As the volume of imports continued to increase, the government earned higher tax revenues from imports. In addition, consumption tax revenues rose significantly due to increase in consumption of petroleum and other goods (Stiglitz, 2010). All of the above items are subject to a special consumption tax and as the interest rates continued to decrease, so did the interest expenses. As at the end of 2009, the primary balance was TRY 0.44 billion but this figure rose significantly to TRY 23 billion by the last quarter of 2010. In the first 11 months of 2010, there was a decline in the budget deficit to

TRY 23.5 billion, from the previous figure of TRY 46.4 billion. In the first 3 quarters of 2010, tight fiscal deficit led to a 2.6% government budget deficit, which was down from 5.5% in 2009 (Turkish 2011 Annual Program, 2011).

5. DEVELOPMENTS IN EMERGING MARKETS

Financial growth plays a leading role in influencing economic development in emerging economies. Arestis (2005) says that when monetary authorities are in a position of making funds available at low interest rates, investment and consumption will also increase. As a result of the global financial crisis, global output shrank by 1.1% in the last quarter of 2009. However, substantial fiscal and monetary measures taken to combat the crisis reduced the shrinkage to 0.6%. The recovery process was slow but emerging markets showed a strong growth performance. In the second half of 2009, emerging markets had started recording growth and it continued in 2010 (Turkish 2011 Annual Program, 2011). As the financial markets continued to show a strong performance, growth expectation in emerging markets as well as the world economy was estimated to be 4.8%.

Emerging markets were not as severely affected by the global crisis as the developed countries. In 2009, developed economies shrank by 3.2% while emerging economies recorded a growth rate of 2.5% (Stiglitz, 2010). In addition, experts estimated that developed economies will grow by 2.7 and 2.2 in 2010 and 2011 respectively, while the growth rate in emerging markets will be 7.1% and 6.4 respectively. Since the financial sector in the world economy was the worst affected, financial analysts are of the opinion that the risk is still present. The recovery process has been consistent with several countries having a high level of optimism. Emerging markets implemented monetary policies aimed at shielding their economies from the adverse effects of the global crisis (Caprio, 2008). This was instrumental in enhancing quick recovery as well as ensuring that the growth rate is high compared to developed economies.

When compared to emerging markets, developed economies had their consumption expenditures moderately revitalized during the period of global turmoil as a result of the measures that were implemented. However, the same countries recorded a decline after the measures came to an end (King, 2009). A

decline in household revenues as well as low levels of consumer confidence limited the growth of consumption levels. Although the growth rate was positive, it still remained very low. In several countries, the rate of unemployment and government deficit is still high and this has intensified social pressures. A smooth transition to sustainable growth is at risk because of the challenges which limit the implementation of new measures (Barro, 2009). For growth to be stabilized, authorities must come up with measures which enhance employment growth rates and financial recovery.

Emerging markets have seen their employment levels increase due to a positive economic performance. In addition, the financial sector of developing economies was not severely affected by the global crisis (Harwood & Smith, 2009). This ensured that they did not experience a serious problem thus assisting their fiscal policy practices to record growth more easily. In 2009, commodity and oil prices rose considerably before returning to the pre-crisis level in 2010. However, experts estimated that the whole of 2011 will see these prices take a horizontal path due to a slight decline in global demand. Although oil and commodity prices recorded a remarkable decline, contraction in demand led to lower increases in consumer prices compared to the 2009 historical averages. In the emerging markets, there was a 5.2% increase in consumer prices. In developing economies however, this rate remained relatively low at 0.1% and some countries even run the risk of deflation. In 2010, the CPI inflation rose slightly compared to 2009. Graff (2010) says that estimates will be lower than the long-term averages with the rates being 6.2% in developed countries and 1.4% in developing countries.

Financial policies play a significant role when it comes to influencing oil and commodity prices (Hermes & Lensink, 1996). In addition, when prudent measures are implemented to ensure that both factors remain sustainable, there is a high chance of economic growth. Beck and Demirguc-Kunt (2010) say that oil and commodity prices rarely create inflationary pressures therefore there is a progress on demand and increased economic growth. Despite of economic growth, researchers argued that CPI inflation would reduce slightly in 2011 compared to 2010 because of the moderate progress in demand.

Rapid recovery in emerging markets as well as stabilization of the financial systems has been influenced by revitalization of global trade (King,

2009). Moreover, the global economy recovered in 2010 due to increased level of exports and imports. In 2009, global trade volume had declined by 11% but experts estimate that it will rise by 11.4% and 7% in 2010 and 2011 respectively. In 2009, the rate of decline in emerging markets was lesser than in developed economies. The rate of growth in 2010 was also higher in emerging markets. Stability in the financial systems has a major influence on trade volumes which consecutively affects economic development. The positive trend in emerging markets is expected to continue and even achieve higher trade volumes. In 2009, the huge decline in trade prices were moderately recovered in 2010, but Keles (2010) says that it will be very challenging to reach to the pre-crisis level. The prices of finished goods declined by 6.1% in USD terms, but they are expected to rise by 3.1% and 1.4% in 2010 and 2011 respectively. Although they are expected to record a positive growth, the rates will remain low due to the existing surplus capacity.

6. CONCLUSION

It is evident that financial development and economic growth are positively related as it has been revealed in the emerging economies. As different nations emerged from the global financial crisis, most of them recorded negative growth rates. Emerging economies were less severely affected compared to developed economies. Experts attribute this to the keen financial measures taken by monetary authorities. In addition, governments in developing economies implemented monetary and fiscal policies aimed at shielding their economies from the adverse effects the financial crisis. The recovery process in emerging markets was more rapid due to the fact that their financial systems were moderately affected, and that prudent policies had been implemented to safeguard their economic institutions. Turkey is one of the countries which showed a quick recovery in their economic activity. Although the global economy showed a sluggish recovery pace from the financial turmoil, Turkey kept a closely monitored financial system, strengthened their fiscal positions, implemented sound economic policies, accumulated their foreign reserves and reduced their public debt. In the emerging markets, some of the successful

economic policies had been implemented before the global crisis and they were instrumental in shielding their institutions from total collapse.

REFERENCES

Arestis, P., *Financial Liberalization and the Relationship Between Finance and Growth*, 2005, Retrieved January 10, 2011, from; <http://www.landecon.cam.ac.uk/research/reuag/ccepp/publications/WP05-05.pdf>

Barro, R. J., "Book Review of Determinants of Economic Growth: A Cross-Country Empirical Study", *Journal of Comparative Economics*, 2009.

Barth, J. & Caprio, G., "*Financial Regulation and Performance: Cross-Country Evidence*", Schmidt-Hebbel, Klaus 2010.

Beck, T. & Demirguc-Kunt, A., "Financial Institutions and Markets: Across Countries and Over Time", *World Bank Economic Review*, 2010.

Caprio, G., "Corporate Governance in Finance: Concepts and International Observations", *In Financial Sector Governance: The Roles of Private and Public Sectors*, Ends: Robert E. Litan, Michael Pomerleano, V. Sundararajan, Washington, D. C.: Brookings Institution Press 2002, 2008, 17-50.

Cerra, V. & Saxena, S. C., "Growth Dynamics: The Myth of Economic Recovery", *American Economic Review*, Vol.98, No.1, 2008, pp.439-57.

Demirguc-Kunt, A., *Financial Structure and Economic Growth: A Cross-Country Comparison of Banks, Markets, and Development*, MIT Press, 2010.

Dorrucci, E., Meyer-Cirkel, A. & Santa Barbara, D., *Domestic Financial Development in Emerging Economies: Evidence and Implications*, *Occasional Paper Series*, 2009.

Edison, H., Ricci, L., Slok, T., "International Financial Integration and Economic Growth", *Journal of International Money and Finance*, Vol. 21, 2010, pp. 749-776.

Graff, M., "Financial Development and Economic Growth in Corpora list and Liberal market Economies", *Emerging Markets Finance and Trade*, Vol. 39, No. 2, 2010.

Harwood, A. & Smith, B. L. R., *Financial Functions, Institutions, and Gr*, Brookings Institution Press, Washington, D.C. 2009.

Hermes, N., & Lensink, R., "Financial Sector Policies: Analytical framework and Research Agenda" in *Financial Development and Economic Growth: Theory and Experiences from Developing Countries*, eds. Niels Hermes and Robert Lensink, Routledge, London 1996.

Invest.gov, Financial Services, 2010, Retrieved January 10, 2011, <http://www.invest.gov.tr/en-US/Sectors/Pages/FinancialServices.aspx>

Keles, Y. A., Quarterly Economic Outlook of Turkey – Q3 2011, 2010, Invest.gov.tr

King, R. G., "Finance, Entrepreneurship, and Growth: Theory and Evidence", *Journal of Monetary Economics*, 32 (3), 2009, 513-542.

King, R. G., *Financial Intermediation and Economic Development*, Cambridge University Press, Cambridge, U.K., 2009.

Mello, L. & Dutz, M., "Finance, Regulation, and Inclusive Growth", in *Promoting Inclusive Growth: Challenges and Policies*, OECD Publishing, 2011, 55-74.

Stieglitz, J., "Financial Innovation Boosts Economic Growth", *The Economist*, 2010.

Turkish 2011 Annual Program, Resolution on the Implementation, Coordination and monitoring of 2011 Annual Program, 2011, Retrieved January 7, 2012, from <http://www.invest.gov.tr/en-US/Sectors/Pages/FinancialServices.aspx>

MEHMET HİLMİ'NİN “YENİ ADIM GAZETESİ” NDE BATI TRAKYA TÜRKLERİ'NİN YENİ TÜRK ALFABESİ'NE GEÇMESİ İÇİN VERDİĞİ MÜCADELE

Nilüfer ERDEM*

ÖZET

Mehmet Hilmi 1920'li yıllarda Batı Trakya Türkleri' nin haklarını savunma rolünü üstlenmiş, bu uğurda gazeteler çıkarmış, gençlik teşkilatlarının kurulmasına öncülük etmiş aydın bir öğretmendir. Batı Trakya'daki Türklerin Türkiye'de gerçekleştirilen devrim hamlelerini takip etmesi, bunları alması ve özümsemesi gerektiğini savunan Mehmet Hilmi'ye göre esas olan millet aşkıdır ve aslında ilerlemeyle gelişme bunun neticesidir. Mücadelesini yürütürken Yunanlı yetkililerin engellemelerine maruz kaldığı gibi, bölgeye sığınmış kimi Yüzellilikler ile Türkiye firarilerinin etkisindeki muhafazakâr kesimin de muhalefetine maruz kalmıştır. Mehmet Hilmi aydınlanma yolunda Batı Trakya'da mücadele veren en önde gelen isimlerden biridir ve bölge Türkünün 1920'li yıllarda yaşadıklarını anlayabilmek için mutlaka O'nun kaleme aldığı yazılara bakmak gerekmektedir. Ne yazık ki çok genç, daha 29 yaşında hayata gözlerini yummuştur.

Batı Trakya'da Yeni Türk Alfabesi'ne geçiş sürecinde yaşananlar, bölgede yeniliklere verilen tepkiyi, o dönem azınlığın sosyal yapısını ve Yunanlı yetkililerin gelişmelere yaklaşımını ortaya koyar niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Hilmi, Batı Trakya, Yeni Türk Alfabesi, Yeni Adım Gazetesi, Yunan.

MEHMET HILMI'S STRUGGLE AT “YENİ ADIM” NEWSPAPER FOR THE TRANSITION OF THE WESTERN THRACE TURKS TO THE NEW TURKISH ALPHABET

ABSTRACT

Mehmet Hilmi was an intellectual teacher who undertook the role of defending the rights of the Western Thrace Turks. He published newspapers and

---

* Dr., İstanbul Üniversitesi, “Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi” Okutmanı, nilerdem@istanbul.edu.tr

initiated the foundation of youth organisations. He defenced that the Western Thrace Turks must follow the revolution attacks of Turkey. According to Mehmet Hilmi the main principal is the love to nation, progress and development is a result of this love. During his action he faced obstructions from Greek Authorities also from the group “150’s” who were refuged to Greece and from the concervatives who were influenced from the Turkish refugees. Mehmet Hilmi is one of the leading names who fought for the illumination of the Western Thrace Turks. For that reason by all means his articles must be studied in order to understand the life of the Western Thrace Turks at 1920’s. Unfortunately, he died at a very early age only 29 years old.

The events at the Western Thrace during the transition to New Alphabet is identical. These events indicate the reaction to newness, the social statue of the minority and the approach of the Greek authorities to improvements.

Key Word: *Mehmet Hilmi, Western Thrace, New Turkish Alphabet, Yeni Adım Newspaper, Greek.*

Mehmet Hilmi 1902 yılında Sofulu’nun¹ Babalar köyünde doğmuş ve ilk eğitimini Sofulu’da tamamlamıştır. Balkan Savaşı nedeniyle Uzunköprü’ye göç etmiş olan Mehmet Hilmi, eğitimine Edirne Lisesi ve Öğretmen Okulu ile devam etmiştir. Dimetoka ve Gümülcine’de öğretmenlik yapmış ve Lozan Anlaşması’ndan sonra Batı Trakya’nın ilk Türkçe gazetesi olan “Yeni Ziya”yı yayımlamıştır. Batı Trakya Türklerini her açıdan kalkındırmaya yönelik etkinlikleri neticesinde önce Limni’ye, ardından Kithira ve Larissa’ya sürgün edilmiş olan Mehmet Hilmi, bölgeye her dönüşünde “Yeni Yol” ve “Yeni Adım” gibi gazeteler aracılığıyla mücadelesini sürdürmüştür².

Mehmet Hilmi’yi gazete çıkarmaya iten sebepler, bölge Türklerinin yaşadığı sorunlardır. Çünkü 1923’ten itibaren Batı Trakya’ya, öncelikle Rum göçmenler yerleştirilmişlerdir. Mehmet Hilmi’nin deyimiyle Helenlerin dahi bu göçmenlere yardımda aciz kaldığı bir durumda, fakir Türk halkı iki odalı evinin bir odasını Rumlara vermek zorunda kalmıştır. Helenlerin yaşadığı mahallelerdeki evler bomboş dururken, bazı hallerde Türkler bir evde toplanmaya ve kendi evlerini Rumlara bırakmaya mecbur edilmişler, ancak bu insanlık görevini yerine getirirken asayişsizliğin doğurduğu anarşinin kurbanı olmuşlardır. Batı Trakya, başta Osmanlı Devleti’nin son

---

¹ Sofulu, Dimetoka gibi Batı Trakya’da Türk-Yunan sınırı yakınında bulunan küçük bir kenttir. “Sofulu”, *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, Cilt: 20, s. 10640.

² Halit Eren, *Batı Trakya Türkleri*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 1995, s. 161-162.

şeyhülislamı Mustafa Sabri olmak üzere kimi Yüzellilikler³ ile Türkiye firarilerinin de sığındıkları yer olmuştur. Mustafa Sabri taşıdığı “Şeyhülislamlık” unvanıyla Batı Trakya Türkleri’nin muhafazakar kesimi tarafından kabul görmüştür. Sığınmacılardan bazıları bölgede bir takım gazeteler⁴ çıkardıkları gibi, bölge eğitiminde de roller üstlenmişler, hatta Yunan Hükümeti tarafından azınlığın “mukadderatının belirlendiği bir takım mevkilere” yerleştirilmişlerdir⁵. Nitekim Mehmet Hilmi Yunan Hükümeti’nin bu tutumunu sayısız kere, “Memleketimizde Türk halkının bütün muhalefetine rağmen başımıza oturtmak için firariler arıyor. Firariler buluyor. Bunların yanına da ikişer üçer kişi, iyiyle kötüyü ayırt edemeyecekleri doldurup, onlara ‘Evet’çilik ettiriyor. Böylelikle buradaki Türk halkının hukuku mütemadiyen çiğneniyor, izzeti nefsi mütemadiyen kırılıyor, haysiyetine mütemadiyen tecavüz olunuyor” sözleriyle eleştirmiştir⁶.

Yunan Hükümeti’ni temsilen bölgede bulunan Gümülcine Valisi Theofilokatos’un, Mustafa Sabri’nin Yarın Gazetesi’nde yayınlanan dindar kesime muhabbet ve hürmet beslediğine ilişkin beyanata, ayrıca bu beyanatın Yarın Gazetesi tarafından alkışlanması⁷ Mehmet Hilmi’nin tepkisine sebep

³ Lozan Barış Antlaşması esnasında, antlaşmanın imza tarihine kadarki dönem için bir genel af ilanı zorunluluğu ile karşılaşan Türkiye, antlaşmaya yüz elli kişilik bir istisna maddesi koydurabilmiş, sınırdışı edilecek olan bu listede yer alacakların isimleri, TBMM’nin 16, 22 ve 23 Nisan 1924 tarihli gizli oturumlarında belirlenmiştir. Kaldı ki listede yer alanların büyük bir kısmı bu tarihlerde zaten Türkiye dışında bulunmaktadırlar. İlhami Soysal, *150’lilikler*, İstanbul: Gür Yayınları, 1985, s. 5-6.

⁴ Çapur İsmail Hakkı’nın 1925-1930 döneminde İskeçe’de çıkardığı “İtila”, Bursa eski valisi Yeşilzade Aziz Nuri’nin 1927 yılında Gümülcine’de çıkarmaya başladığı ancak sadece 6 sayı çıkmış olan “Adalet”, Çerkez Hasan Mustafa’nın 1924’te Gümülcine’de yayınladığı “Balkan” bu tip gazetelerin örnekleri arasındadır. 1927’de İskeçe’de haftalık olarak “Yarın” Gazetesi yayına başlamıştır. Yarın Gazetesi’nin son sayısı 5 Eylül 1930 tarihlidir. Daha sonra adı “Peyam-ı İslam” olarak değiştirilmiş olan bu gazetenin sütunlarında, Mustafa Sabri Efendi’nin de yazıları yer almıştır. Peyam-ı İslam Gazetesi’nin 1. sayısı 22 Eylül 1930 ve son sayısı ise 5 Aralık 1930 tarihlidir. Eren, *Batı Trakya Türkleri*, s. 162-163.

⁵ “Tarihi İstişarımızın Üçüncü Yıldönümü Münasebetiyle”, *Yeni Adım Gazetesi*, 30 Eylül 1928, Sayı: 155, s. 1.

⁶ “Müessesatımız Firari Müstemlekesi Haline Girdi”, *Yeni Adım Gazetesi*, 13 Teşrinievvel (Ekim) 1928, Sayı: 159, s. 1.

⁷ “Vali Hazretleriyle Mulakat”, *Yarın Gazetesi*, 31 Ağustos 1928, Sayı: 28, s. 4.

olmuştur. Mehmet Hilmi valiyi “Burada eskilik ve yenilik mücadelesi için ikiye ayrılmış bir millet olduğunu bilmeli ve sözlerini ona göre kullanmalıdır⁸” sözleriyle eleştirmiştir. Yine de Batı Trakyalı Türkler arasında hiç kimsenin vicdan hürriyetine karışmayan ve yenilik için çalışan Yeni Adım Gazetesi’nin de içinde bulunduğu bir kitle mevcuttur. Ancak bu zümrenin sosyal düzeni bozmak gibi bir amacı ya da programı bulunmamaktadır. Mehmet Hilmi’ye göre vicdan hürriyetini esas aldığını ifade eden Yunan Hükümeti’yle bu hükümetin bölgedeki en yetkili temsilcisinin ağzından çıkan beyanatlar, çelişki teşkil etmektedirler. Kaldı ki “eski kafalıları, yeni kafalı demokrat bir valinin takdir etmesi bir garipliktir”. Mehmet Hilmi Yunan Hükümeti’nin yeniliklere tavır alması karşısında, “Bize... Türk inkılâbının tesirlerinden nasıpdar olmamızın doğru olmadığını ifade etti. Nasıpdar olmamızı temin için de her fırsatı ganimet bildi. İdaresi altındaki milletleri tekamülden men etmek için hiçbir hükümetin aklından fikir geçirebileceğini zannetmemekle çok aldanmış bulunuyoruz” demektedir. İnsan gibi yaşamak ve medeni halklar arasında yer almak Türklerin de hakkıdır diyen Mehmet Hilmi’ye göre, Türkleri yeni kafalı yapmak için nelere başvurulması gerekiyorsa yapılacaktır⁹. Mehmet Hilmi bir başka yazısında Batı Trakya Türkleri’ nin, “Sen yerinde otur. Senin başına çoban getirmek lazım gelirse ben getireceğim. O çoban seni nereye isterse oraya sevk edecek. İster mektep, ister medreseye; ister ilme, ister cehalete sürükleyecek. Sen ona itaatle mükellefsin. Aksi takdirde kanuna aleyhtar olduğunu, Kemalist bulunduğunu, isyankar, ihtilalci olduğunu ortaya koymuş olursun” sözleriyle tehdit edildiklerine işaret etmektedir. Mehmet Hilmi, “[Yunan Hükümeti’nin] bizi sürü telakki etmesinde, kendi hesabına ne menfaatleri olacağını düşünmek bile istemeyiz” demektedir¹⁰. Batı Trakya Türkleri’ nin sorunlarına dikkat çekmek üzere Mehmet Hilmi’yi harekete geçiren, işte bu ortamdır.

Mehmet Hilmi’ye göre “Yeni Adım”, Batı Trakya Türkü’nün dilidir. Zira kendisi, Batı Trakya Türkleri’ nin “elemelerini terennüm etmekten başka bir şey yapmamaktadır”. Acı yazıyorsa, elemelerde acı nağmeler bulmasındandır. Tatlı yazıyorsa, Türklerin kalplerinde sevinç rüzgârları

⁸ “Vali Bey Eski Kafalıları Tecih Ediyormuş”, *Yeni Adım Gazetesi*, 12 Eylül 1928, Sayı: 150, s. 1.

⁹ “Vali Bey Hep Aynı Şeyi Söylüyor”, *Yeni Adım Gazetesi*, 15 Eylül 1928, Sayı: 151, s. 1.

¹⁰ “Müessesatımız Firari Müstemlekesi Haline Girdi”, *Yeni Adım Gazetesi*, 13 Teşrinisani (Kasım) 1928, Sayı: 159, s. 1.

estiği anlaşılmalıdır. Yeni Adım nasıl söylüyorsa, Batı Trakya Türkleri öyle istiyorlar; Batı Trakya Türkleri nasıl istiyorsa, Yeni Adım öyle söylüyor demektir. Kendisini Türkiye’den ilham almak, milliyetperverlik takip etmek ve Kemalist olmakla suçlayanlara, “Biz yalnız Türk halkının refahına, saadetine, terakki ve tekâmülüne çalışmayı emel edindik” yanıtını vermektedir. Ne yazık ki Batı Trakya’da Kemalistlik, Yunan düşmanlığı manasını almıştır. Lakin “Yunan Hükümeti’nin telaşına hiç mahal yoktur”¹¹.

Mustafa Kemal’e hürmetinin büyük olduğunu vurgulayan Mehmet Hilmi’nin “Türk İnkılâbı ve Garbi Trakya Türkleri” başlıklı yazısı, savunduğu ilkeler ve düşünce yapısı hakkında oldukça iyi bir fikir vermektedir:

“Değil yalnız Türkiye’de, dünyanın her tarafında her Türk ferdi, milletinin attığı adımlardan aynı derecede emin olduğu gibi, onları kalbinin en ateşli bir imanı ile, iradesinin bütün kuvvetiyle benimsiyor, takip ediyor... Bugün Kazan Türkleri’nden, Kafkas ellerindeki milletdeşlerimizden, Türkistan içindeki kardeşlerimizden başka bütün Acem ve Afgan milletleri Türkü bir numune olarak kabul ediyorlar... Bilhassa bu cihet, Türk milletinin, Türk inkılâbının diğer milletlere numune olması, her milletin Türkün yürüdüğü yolu bir zevkle, bir takdirle takip etmesi biz Garbi Trakyalı Türklere kıymetli dersler veriyor. Biz de Türküz. Bizim de aynı hislerimiz, aynı emellerimiz, hayata karşı aynı aşklarımız olduğu gibi, bizim de bu yeniliklere, yürüyüşlere, bu inkılâp esaslarına ihtiyacımız vardır. Garbi Trakyalı Türk de her taraftaki Türk gibi bunlara bigane kalmamıştır ve kalamaz. İlk hareketlerin Asya ortalarına kadar sızan cereyanları ve o kadar uzak ufuklara kadar yayılan akisleri, Garbi Trakya gibi yakın bir yere geçemez mi? O kadar uzaklardan görülen hakikat güneşi, bizim muhitimizden görülemiyor mu? Biz de medeniyet ve hayat ihtiyaçlarının verdiği tesirler altında değil miyiz? İşte bütün bunlar Garbi Trakyalı Türkü, Türkün ilminin ortaya attığı yeni yollara aşık etti...”¹².

Mehmet Hilmi bir başka yazısında, “Türklük aleminde yeni yeni fikirler ortaya konmaktadır. Eski devrin yıkılmış enkazı bir kenara atılarak yeni temeller üzerine, yeni bir devir inşa edilmektedir... İşte biz Garbi Trakyalı Türkler de bu kanunların tesirine tabi bir kitleyiz. Biz de Türküz. Bizim de kalbimizde milli imanımız, duygularımız olacaktır ve vardır”

¹¹ “Kastımız Yok, Aşkımız Vardır”, *Yeni Adım Gazetesi*, 3 Teşrinisani (Kasım) 1928, Sayı: 165, s. 1.

¹² “Türk İnkılâbı ve Garbi Trakya Türkleri”, *Yeni Adım Gazetesi*, 10 Kanunusani (Ocak) 1929, Sayı: 179, s. 1.

demektedir. Mehmet Hilmi'ye göre Türk olmak için Türk gibi görmek, Türk gibi düşünmek, Türk gibi yapmak ve Türk gibi duymak lazımdır¹³.

Mehmet Hilmi, çağdaş toplum olma yolunda çıkacak engellerle mücadelede Türk gençlerine büyük görevler düştüğüne inanmaktadır. Herkes onlarda sağlam bir azim, zorluklar karşısında yıkılmayan bir karakter, ülküsüne karşı tükenmeyen bir aşk ve inanç görmelidir¹⁴. İnkılâpların en koyu düşmanı olarak cehaleti gören ve ona “kara, hem de kapkara kuvvet¹⁵” adını veren Mehmet Hilmi, gençlerden gözlerini açmalarını ve var olan tehlikeyi gözlerinden kaçırmamalarını istemekte, “Hadisatın her sillesi bize adam olmamızı, lekesiz, emin yürüyüşlere sahip bulunmamızı işaret ediyor! Hiçbir meselede illetli olmayalım. Milliyetperver olalım¹⁶” demektedir. Mehmet Hilmi'ye göre millet aşkı esastır ve aslında ilerleme ile gelişme onun neticesidir. Avrupa'nın dişlilerinden kurtulmak ve dünyada Türklerin de hayat hakkına sahip olduklarını kanıtlamak, Türkün yürüdüğü yollarda çıkabilecek engelleri hissetmek için sahip olunması gereken, “millet aşkıdır¹⁷”. Yeni neslin varlığını koruması, şuurlu bir kitle teşkil etmesi ve yeni fikirlerle tanışıp benimsemesi için Mehmet Hilmi, onların her vakit ve her yerde toplu bulunmalarını, oturdukları kahvehaneyi dahi dersliğe dönüştürmelerini gerekli görmektedir¹⁸. Bu düşüncelerle Gümülcine ve İskeçe'de Türk gençlik teşkilatlarının kuruluşuna öncülük etmiştir. Mehmet Hilmi'nin kurucuları arasında yer aldığı 1927 yılında kurulan “İskeçe Türk Gençler Yurdu”, Batı Trakya Türk Azınlığı'nın ilk derneği olma özelliğini de taşımaktadır¹⁹.

Yeni Adım Gazetesi'nin 9 Mart 1929 tarihli nüshasında, Mehmet Hilmi'nin gençlere seslendiği bir duyuru dikkat çekmektedir. Yeni Adım'ın henüz eski yazıyla çıktığı bir dönemde, bu duyuru yeni harflerle yayınlanmıştır:

¹³ “Metin İman ve Sarih Vaziyet İsteriz”, *Yeni Adım Gazetesi*, 30 Teşrinisani (Kasım) 1929, Sayı: 229, s. 1.

¹⁴ “Gençlere Ehemmiyetli Vazifeler Düşüyor”, *Yeni Adım Gazetesi*, 26 Eylül 1928, Sayı: 154, s. 1.

¹⁵ “Kara Kuvvet”, *Yeni Adım Gazetesi*, 7 Şubat 1929, Sayı: 182, s. 1.

¹⁶ “Türk İnkılâbı ve Garbi Trakya Türkleri”, *Yeni Adım Gazetesi*, 10 Kanunusani (Ocak) 1929, Sayı: 179, s. 1.

¹⁷ “En Ehemmiyetli Mi'yar”, *Yeni Adım Gazetesi*, 16 Şubat 1929, Sayı: 183, s. 1.

¹⁸ “Gümülcine Gençleri”, *Yeni Adım Gazetesi*, 21 Şubat 1929, Sayı: 184, s. 2.

¹⁹ *İskeçe Türk Birliği*, Batı Trakya Türklerinin Dernekler Tarihi 1, Ksanthi (İskeçe) 2003, s. 17, 23.

“Gençler!

Her saniye, insanları son hızla medeniyet ufuklarına doğru atıyor. Bu uzak, bu yabancı muhit içinde, bu her taraftan gelen zorlukların dikenlerinden kurtulmak ve didiklenmemek istersek bir fikir, bir emel, bir duygu sahibi olmaya mecburuz. Bir yolda, bir hedef önünde, bir olmamız lazımdır.

Milli yol, milliyet sevdası artık kalbimizin kablesi olmalıdır. Hayatın bundan sonra bizim için merhameti yoktur. Ondan merhamet dilenmeyeceğiz. Onu idealimize, irademize mahkûm edeceğiz...’’²⁰.

Mehmet Hilmi'nin Batı Trakyalı Türklere Türkiye’de yapılan yenilikleri takip ederek çağı yakalamalarını telkin ettiği günlerde, bölge eğitimi içler acısı bir haldedir. Öyle ki öğretmen kimliğiyle Mehmet Hilmi, Lozan Antlaşması’ndan sonra Batı Trakya Türkleri’ nin eğitiminde yaşanan sıkıntılara gazetesinde geniş yer verme ihtiyacı hissetmiştir. Bu makalelerinin birinde, gelişmelerin büyük bir hızla yaşandığı bir devirde, bölge Türklerinin sağlarını ve sollarını ayırt edemeyecek, çocuklarının ismini yazamayacak, “hangi tarafta oturduğunu” fark edemeyecek ve üçle beşi düşünmeden söyleyemeyecek hale geldiklerini kaydetmiştir. Çünkü İskeçe’de okulun ne demek olduğunu bilmeyen köyler bulunurken, Gümülcine köylerindeyse durum büsbütün zavallıdır. Kasabaların durumu da neredeyse köylerle aynıdır. Mehmet Hilmi Batı Trakya köylerindeki durumu “Köyün sığırtmacına, çocukların irfan aldığı muallimden daha büyük bir kıymet veriyorlar... Köylerimizde çocuklar senelerle mektep yüzü görmez. Bu hal babaların nazarı dikkatini bile celp etmez... Daha buralarda yedi yaşından yetmiş yaşına kadar hiç kimse mektep kelimesinin hayırlı, faydalı bir manaya delalet ettiğini anlayamamıştır” sözleriyle anlatmaktadır. Dimetoka bölgesinin durumu da Gümülcine ve İskeçe’den farklı değildir. Mehmet Hilmi, “Yüz hanelik bir Türk köyünde bir mektep bulunmazsa, okumayı bilen bir adama tesadüf edilmezse, işin ne kadar vahim olduğunu artık düşünmek bile zordur” demektedir. Eğitim konusunda kafa yormamaları ve öğretmen okulu mezunu gençlere sahip çıkmamaları sebebiyle Gümülcine ve İskeçe’nin azınlık ileri gelenlerini eleştirmektedir²¹. O’na göre bölge ileri gelenleri Venizelos’ a kulüp açmayı²² düşüneceklerine,

²⁰ “Gençler”, *Yeni Adım Gazetesi*, 9 Mart 1929, Sayı: 186, s. 2.

²¹ “Mustafa Sabri’ye Yine Yol Göründü”, *Yeni Adım Gazetesi*, 21 Eylül 1929, Sayı: 219, s. 4.

²² Yunanistan’ın Anadolu Harekatı’nı gerçekleştirdiği bir dönem içinde, 1920 Kasım’ında yapılan seçimleri kaybetmesini Yunan halkının siyasetini onaylamaması

okullar açmayı düşünmelidirler. Zira Venizelos'un kulübe ihtiyacı yoktur. Lakin Türklerin okula ihtiyacı vardır. Yunan Hükümeti, yetersiz azınlık ileri gelenleri ve firariler, "Batı Trakya Türkleri'nin eğitimini Arap saçına çevirmişlerdir". Bu kafalara sahip olunca da, hangi kervanın peşinden koşulursa koşulsun yetişilmesine olanak yoktur²³.

Mehmet Hilmi beynelmilel rakamların²⁴ kullanılması gerektiğini 20 Haziran 1928 tarihli Yeni Adım Gazetesi'nde işlemiş²⁵, Türkiye'de daha "Yeni Türk Alfabeti"ne geçme hazırlıkları²⁶ yapıldığı esnada Batı Trakya Türkleri'nin de bir an önce bu çabalara katılması ve 1928-1929 eğitim yılında yeni alfabeğe geçmeleri gerektiğinin altını çizmiştir²⁷. "Yeni Türk Yazısını Niçin Alıyoruz?" başlıklı yazısında, Mehmet Hilmi'nin bunun

---

olarak yorumlayan Venizelos ülkesini terk etmiş ve ancak 1927 Nisan'ında geri dönmüştür. Liberal Parti'nin liderliğini üstlenmiş ve 19 Ağustos 1928'de gerçekleştirilen seçimlerde büyük bir zafer kazanarak, oyların %61'ini alarak iktidara gelmiştir. Bu dönem Venizelos'un Türkiye'ye de zeytin dalı uzattığı bir dönemdir. Batı Trakya'da Venizelos'a kulüp açma girişimlerinin bu ortam içinde değerlendirilmesi gerekir. Bkz: Elena Venizelu, *Sti Skia Tu Venizelu [Venizelos'un Gölgesinde]*, Ekdosis Okeanida [Okeanida Yayınları], Atina 2002, s. 50-63; Pinelopi Delta, *Eleftherios K. Venizelos*, Atina 1978, s. 60-73; Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı (1919-1923)*, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2009, s. 275-278; Kostas Hacıantoniyu, *İstoria Tis Neoteris Elladas 1821-1941 [Yeni Yunanistan Tarihi 1821-1941]*, Ekdosis Diyorasis [Diyorasis Yayınları], Atina 2002, s. 351-352.

²³ "Memleket Bir Cehalet Yuvası", *Yeni Adım Gazetesi*, 15 Haziran 1929, Sayı: 206, s. 1.

²⁴ Latin rakamları 24 Mayıs günü TBMM'de kabul edilmiş ve 1 Haziran 1928 günü yürürlüğe girmiştir. Sami N. Özerdim, *Yazı Devriminin Öyküsü*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul 1998, s.19; M. Şakir Ülkütaşır, *Atatürk ve Harf Devrimi*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul 1998, s. 58.

²⁵ "Latin Rakamları", *Yeni Adım Gazetesi*, 20 Haziran 1928, Sayı: 127, s. 2.

²⁶ 1928 yılı Mayıs ayında başlatılan yeni bir alfabe hazırlanması çalışmaları Temmuz ayında ürün vermiş, 19 Temmuz 1928'de Başbakan İsmet Paşa yeni alfabeğe "Türk Alfabeti" adını vermiştir. Bununla beraber hummalı bir çalışma başlamıştır. Harflerle ilgili kanun 1 Kasım 1928'de TBMM'de kabul edilmiş ve Türkiye genelinde 1 Ocak 1929'da yeni harflere geçilmiştir. 1 Ocak 1929 ayrıca, ilk yüz Millet Mektebi'nin açılarak, ülke genelinde okuma-yazma seferberliğinin başlatıldığı tarihtir. Gürsen Topses, "Cumhuriyet Dönemi Eğitiminin Gelişimi", *75 Yılda Eğitim*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 16-18.

²⁷ "Geri Kalmamak Lazım Değil Midir?", *Yeni Adım Gazetesi*, 8 Eylül 1928, Sayı: 149, s.1.

gerekçelerini sıraladığı görülmektedir. O'na göre bir ulusun ilerlemesinde, okuyup yazabilmesinin rolü büyüktür. Senelerle okula gittiği halde doğru dürüst okumayı öğrenemeyen bir öğrencinin bu yürütüşte ağır kalacağı açıktır. Batı Trakya Türk halkı birkaç yıl okula gitseler de bir gazeteyi okuyamayacak kadar cahil kalmışlar, bunun neticesinde iki satır yazıyı dokuz yanlışla okuyanlara bağlanarak, onları alim sanmışlardır. Yeni Türk Alfabetesi'yle okuyup yazmak ise, on beş yirmi günde halledilebilmektedir. Yeni harfler kabul edildiği takdirde, okuyup yazmaktan mahrum köylü kalmayacaktır. İşte bu sebeple Türk dünyasının kabul ettiği yazı, Batı Trakya'da da öğretilmelidir²⁸. Bir başka makalesinde Türk inkılâbının koymuş olduğu esasların ulusun ilerlemesine ve gelişmesine yönelik olduğunu, yeni harflerin konulan hedefe erişmeye yardım edeceğini işlemiş olan Mehmet Hilmi, "Bir milletin her şeyden evvel okuyup yazması lazımdır. Bu mesele her türlü tekamülün anahtarıdır. Binaenaleyh bu anahtarın kolay elde edilmesi ve herkesin eline geçmesi zaruretini" demektedir.

Ne var ki bölgedeki müftüleri, kimi dini yetkilileri, Yüzellilikler'i ve firarileri içine alan muhafazakar bir kesim, dini sakıncalar ileri sürerek 1928 yılının Eylül ve Ekim aylarından itibaren söz konusu yeniliğin karşısında yer almışlar, bu kesimin sözcülüğünü de Mustafa Sabri'nin Yarın Gazetesi yapmıştır²⁹. Yarın Gazetesi'nde Türklerin Müslüman olduklarından itibaren Arap harflerini kullandıklarından ve bunları kullanmanın her Müslüman cemaatin görevi olduğundan hareketle İskeçe, Gümülcine, Dimetoka ile Dedeoğaç müftü ve cemaat reislerinin³⁰ imzasıyla, Batı Trakya'da Yeni Türk

²⁸ "Yeni Türk Yazısını Niçin Alıyoruz", *Yeni Adım Gazetesi*, 3 Teşrinievvel (Ekim) 1928, Sayı: 156, s.1.

²⁹ Aşağıda künyesini vereceğlerimiz, Yarın Gazetesi'nde bu konuyu işleyen makalelere örnektir. "Latin Harflerini Kabul Etmenin Manası", *Yarın Gazetesi*, 22 Mart 1929, Sayı: 41, s. 1; "Açık Mektup", *Yarın Gazetesi*, 9 Nisan 1929, Sayı: 42, s. 1.

³⁰ Batı Trakya Osmanlı İmparatorluğu'ndan koptuğu 1913 yılına dek "Cemaat-ı İslamiye"ler ile yönetilmiştir. Rumeli'de Cemaat İdareleri, Mithat Paşa'nın Tuna valiliği döneminde (1864-1868) rastlamaktadır. Mithat Paşa'nın kurduğu bu düzen, çeşitli dönemlerde farklı bir takım düzenlemelere gidilse ve bu düzenlemeler azınlığın sahip olduğu haklarda bir takım ihlallere yol açsa da, Batı Trakya'da günümüze dek kalabilmiştir. Batı Trakyalılar bu idareleri "cemaat" adıyla anmışlardır. Bugün hala okul, cami ve diğer azınlık giderlerinin çoğu, cemaat bütçelerinden ödenmektedir. Halit Eren, *Batı Trakya Türk Cemaat ve Vakıf İdareleri*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek

Alfabetesi'ne geçilmesinin aleyhinde bir beyanname yayınlanması ve halkın görüşlerini temsil eden yayın organının Yeni Adım değil, Yarın Gazetesi olduğunun ifade edilmesi³¹ Mehmet Hilmi'nin tepkisine sebep olmuş³², bunun üzerine “[Bu şahısların] emelleri cahil halkın terinden iki yudum emmek” notunu düşmüştür. Yeni harflerin kabulünde hiçbir dini sakınca olmadığı konusunda halkı ikna etmek isteyen Mehmet Hilmi, Kur'an-ı Kerim içinde Müslümanların sadece Arap harfleriyle okuyup yazmaları gerektiğine ilişkin bir ayet gösterilemeyeceğini ifade etmiştir³³. Kaldı ki sadece yeni harflerle okuyup yazmayı öğrenmek değil, aynı zamanda Kur'an-ı Kerim'i de Türkçeye çevirmek ve anlamak gerekmektedir³⁴.

Yeni Adım Gazetesi tarandığında, bu dönemde Batı Trakya'nın “Pomaklar Türk müdür, yoksa Bulgar mı? Pomakların kullanmaları gereken alfabe Türk Alfabeti mi, yoksa Bulgar Alfabeti mi?” tartışmalarına sahne olduğu ve bu tartışmalara yanıt olarak Mehmet Hilmi'nin “Sapa sağlam bir Türk olan Balkan kollarındaki kardeşlerimize dil uzatmakla hiç de iyi bir iş yapmazsınız³⁵” diye seslendiği göze çarpmaktadır. Bu aşamada Pomaklık konusunda açılmış olan tartışma bize, günümüzde Yunanistan'ın bölge azınlığını Türk kökenliler, Pomaklar ve Çingeneler olarak ele alma siyasetini³⁶ anımsatmış ve 1920'lerde bazılarının bu siyasete alet olduklarını düşündürmüştür.

Batı Trakya Türk Azınlığı'nda yaşanan bu bölünmüşlük, Yunan basını tarafından da körüklenmiştir. Örneğin 17 Aralık 1928 tarihli Fos [Işık] Gazetesi, Batı Trakya'da Kemalistlerin Yeni Türk Alfabeti'ne geçilmesi için her türlü fedakârlığı yapmak üzere Ankara'dan talimat aldıklarını;

Lisans Tezi, 1989, s. 41-44; Nilüfer Erdem, *Lozan Antlaşması'ndan Günümüze Batı Trakya Türkleri'nin Eğitim ve Öğretim Birliği Sorunu*, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2003, s. 14.

³¹ “Latin Harfleri Müslüman Efkarı Umumiyesi”, *Yarın Gazetesi*, 9 Teşrinisani (Kasım) 1928, Sayı: 32, s. 1.

³² “Zaten Vazifeleridir”, *Yeni Adım Gazetesi*, 17 Teşrinisani (Kasım) 1928, Sayı: 169, s.1.

³³ “Yeni Harfler ve Hocalar”, *Yeni Adım Gazetesi*, 6 Nisan 1929, Sayı: 192, s.1.

³⁴ “Yeni Türk Yazısını Niçin Alıyoruz”, *Yeni Adım Gazetesi*, 3 Teşrinievvel (Ekim) 1928, Sayı: 156, s.1.

³⁵ “Mustafa Sabri Hala Israr Ediyor”, *Yeni Adım Gazetesi*, 17 Nisan 1929, Sayı: 195, s.1; “Hafız Galip de Karışıyor”, *Yeni Adım Gazetesi*, 11 Mayıs 1929, Sayı: 200, s. 4.

³⁶ Nathanail M. Panayotidis, *To Miyonotiko Ekpedeftiko Sistima Tis Ellados [Yunanistan'ın Azınlık Eğitim Sistemi]*, Ekdosis Gnosi [Gnosi Yayınları], Aleksandrupolis [Dedeoğaç], 1999, s. 74-82.

müftülerin, hocaların, imamların ve cemaat reislerinin Yeni Türk Alfabeti'nin aleyhtarı olduklarını, yeni harflere ilişkin kitapların ithalinin önlenmesi hususunda karar alarak hükümete başvurduklarını yazmıştır. Gelişmeler karşısında Mehmet Hilmi, cahil halkı uyanık olmaya davet etmiştir³⁷.

13 Ekim 1928 tarihli Yeni Adım Gazetesi'nde, "Garbi Trakya Türkleri! Yeni Türk Yazısını Çabuk Öğreniniz, Öğretiniz!" ve "Türk Harflerini Bu Sene Okutunuz. Gelecek Seneye Bırakırsanız Çocuklarınızın Hayatından On Sene Çalarsınız. Köylüler, Siz de Muallimlere Böyle Emirler Veriniz" manşetleriyle, "Yeni Türk yazısını öğrenmek için hususi muallim arayanlar, gazete bayii Abdullah Efendi'ye müracaat etsinler" ilanı dikkat çekmektedir³⁸. Ancak Azınlık Okulları Müfettişi'nin tavrından, Yunan Eğitim Bakanlığı'nın 1928-1929 eğitim yılında Batı Trakya Türklerinin yeni harflere geçmesine hemen olur vermediği anlaşılmaktadır. Öyle ki Azınlık Okulları Müfettişi Argiryadis okutulacak kitaplar listesinde yeni harflerle hazırlanmış alfabe ile kitaplara yer vermemiş ve bu tip kitapları onaylamamıştır. Konunun Yunan hükümetinin müfettişlerini ilgilendirmediyi ve sadece Batı Trakya Türklerini ilgilendirdiyi³⁹ düşünen Mehmet Hilmi tepkisini, "Bir millet lisanını nasıl isterse öyle okutabilir. Ona kim karışıyor ve ne salahiyetle karışıyor. Ben lisanımı ister Fransız, ister İngiliz, ister Çin, ister Yunan harfleriyle yazar ve okurum. Bundan hükümete ne fayda, ne zarar gelebilir? Hiç değil. Yoksa Türklerin terakki ve tekamülü arzu mu edilmiyor? ... Farıza ben lisanımı Yunan harfleriyle tedris etmiş olsaydım, maarif müfettişliği yine müdahale mi edecekti? Hem maarif müfettişinin kitapçılarda kitap mühürlemek, liste vermek salahiyeti olup olmadığı bile dikkate şayan bir meseledir... Yoksa bundan sonra bir de falan kitabı okutacaksınız, falan lisanı, falan harflerle tedris edeceksiniz demek vazifesinin haricindedir..." sözleriyle ortaya koymaktadır⁴⁰. Mehmet Hilmi'nin, "...Türk mektepleri müfettişi yeni harfleri okutmamaları hususunda muallimlere şifahi emirler veriyor. Bazı

³⁷ "Neler Yapıyorlar", *Yeni Adım Gazetesi*, 20 Kanunuevvel (Aralık) 1928, Sayı: 175, s. 2.

³⁸ "Yeni Türk Yazısını Öğrenmek İsteyenlere", *Yeni Adım Gazetesi*, 13 Teşrinievvel (Ekim) 128, Sayı: 159, s. 2.

³⁹ "Milli ve Dini Harfler", *Yeni Adım Gazetesi*, 14 Teşrinisani (Kasım) 1928, Sayı: 168, s. 1.

⁴⁰ "Türkçeyi Okutmaktan Ne Hakla Mani Ediyorlar?", *Yeni Adım Gazetesi*, 17 Teşrinievvel (Ekim) 1928, Sayı: 160, s. 1.

köylere gitmiş, muallimlere eğer yeni harfleri okuturlarsa onların ellerinden vesikalarını alacağını söylemiş, tehdit etmiştir...” cümlesinden, Azınlık Okulları Müfettişliği'nin 1928-1929 eğitim yılında Yeni Türk Alfabeti'nin okutulmasını engelleme çabalarının sadece okutulacak kitapları belirlemekle sınırlı kalmadığı anlaşılmaktadır. Ancak bu uyarıların sözlü olarak yapılması, resmi bir yazıyla öğretmenlerin yeni harfleri okutmaktan men edilmemeleri de olayların bir başka boyutudur. Bu gelişme karşısında Mehmet Hilmi, *Bulgaristan Türkleri'* ne her türlü kolaylığı gösterdiği için *Bulgar Hükümeti'*ni Yunan Hükümeti'ne⁴¹, yapılan devrime sahip çıkmaları sebebiyle *Bulgaristan Türkleri'* ni⁴² de Batı Trakyalılara örnek olarak sunmaktadır⁴³. İskeçe ve Gümülçine' deki Türk gençleri de Bulgaristanlı kardeşlerini örnek alarak yeni harfleri öğrenmeli ve öğretmeliydiler⁴⁴. Öyle de olmuş, Batı Trakya gençlik teşkilatları kurslar açarak yeni yazıyı öğrenme ve öğretmede öncülük etmişlerdir⁴⁵.

Cemaat idarecilerinin 1928-1929 eğitim yılında azınlık okullarına yeni harfleri sokmayacaklarını ilan etmeleri üzerine Mehmet Hilmi, azınlığın aydın şahıslarıyla öğretmenlerini özel okullar açmaları ve ahaliyi de çocuklarını yeni harflerle eğitim vermek üzere açılacak okullara

⁴¹ “Bir Taraftan Müfettişlik, Diğer Taraftan Ali Vasfî”, *Yeni Adım Gazetesi*, 27 Teşrinievvel (Ekim) 1928, Sayı: 163, s. 1.

⁴² Bulgaristan Türkleri' nin yeni alfabeyi kullanmaları konusunda Bulgaristan Türk Muallimler Birliği'nin büyük gayretleri olmuş, birlik 1928-1929 ders yılı başından itibaren yeni harflerle öğretime başlamıştır. Neticede Türkiye'de Türk harflerine ilişkin yasanın yürürlüğe girişinden iki ay on bir gün sonra, Bulgaristan Türkleri' ne bekledikleri izin çıkmıştır. Bulgaristan Türk Muallimler Birliği ile Türkiye'nin Sofya Elçiliği eski yazının tamamen kaldırılması için girişimlerini devam ettirmişler ve 1930 yılında Bulgar Milli Eğitim Bakanlığı, Türk azınlık okullarında Arap harflerinin yasaklandığını ve eski yazıyla öğretim yapan okulları kapatacağını duyuran bir genelge yayınlamıştır. Hüseyin Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 171-186.

⁴³ “Bulgaristan Türkleri”, *Yeni Adım Gazetesi*, 29 Kanunuevvel (Aralık) 1928, Sayı: 177, s. 1-2.

⁴⁴ “Bulgaristan Mektupları”, *Yeni Adım Gazetesi*, 24 Teşrinievvel (Ekim) 1928, Sayı: 162, s. 2.

⁴⁵ Erdem, *Lozan Antlaşması'ndan Günümüze Batı Trakya Türkleri' nin Eğitim ve Öğretim Birliği Sorunu*, s. 53; “Gençler Yurtların Etrafında Toplanmalıdır”, *Yeni Adım Gazetesi*, 3 Teşrinievvel (Ekim) 1928, Sayı: 156, s. 2; “Türk Gençler Yurdu Kitaplığında”, *Yeni Adım Gazetesi*, 6 Eylül 1928, Sayı: 154, s. 2.

göndermeleri konusunda teşvik etmeye çalışmıştır⁴⁶. Batı Trakya’da yeni harflerle eğitime ilk geçen okul, Kireççiler Türk İlkokulu’dur. İskeçe’nin Kireççiler Köyü’nde bu okul kurulmazdan önce, köyün üç ayrı mahallesinde tek öğretmenli okullar bulunmaktadır. Mehmet Baydar, Osman Seyfi ve Mustafa Nagam var olan okulları birleştirmek ve tam teşkilatlı okul kurmak için var güçleriyle çalışmışlar, aralarına yeni öğretmenler de alarak bunu başarmışlardır⁴⁷.

Mehmet Hilmi 5 Ocak 1929 tarihli makalesinde Kireççiler halkının, eğitimsiz kişilerin cemiyetteki yerinin yalnız hizmetkarlık olabileceğini göz önünde bulundurarak altı, yedi sınıflı ve yedi öğretmenli muntazam bir okul kurmayı başardıklarına işaret etmiştir. Köylünün tüm sıkıntılarına rağmen okulun ihtiyaçlarını temine çalışmasını, “...İktisadi, siyasi tokatların tesirleriyle fevkalade fakir düşen bu köylü ... evinde misafire ikram edecek bir fincan kahvesi bulunmadığı halde, didinerek bu mektebin ihtiyacına lazım olan meblağı ödemeye çalışıyor” sözleriyle anlatmıştır.

Mehmet Hilmi Yeni Adım sütunlarında, “Orada, yüz çocuk arasında birkaç açık göz, zeki kimse yetişebilir” dediği Kireççiler İlkokulu’nun yaşadığı sıkıntılara da yer vermiştir. Örneğin 27 Ekim 1928 tarihli makalesinden Kireççiler İlkokulu’nun bütün sınıflarında, bütün derslerin yeni harflerle verilmeye başlandığını, ancak okul müdürünün Azınlık Okulları Müfettişi tarafından davet edilerek kendisine Yeni Türk Alfabesi ile eğitim yapılabilmesi için vilayetten emir alınması gerektiğinin ve emir gelmeyinceye kadar bunların okutulamayacağını söylediğini öğrenmekteyiz. Ancak yine de okul müdürüne resmi bir yazı verilememiştir⁴⁸. Kireççiler Maarif Komisyonu’nun tüm girişimlerine rağmen, Fransızca öğretmeni gibi okulun bazı öğretmenleri bu dönemde meslekten uzaklaştırılmışlardır. Kireççiler İlkokulu’na yapılan baskılar bunlarla sınırlı kalmamış, Gümülcine Valisi’nden alınan emirle köyün maarif komisyonu lağvedilmiş, okulun İskeçe Cemaat İdaresi’ne ait olduğu

⁴⁶ “Ali Vasfi, Cemaat ve Muallimler”, *Yeni Adım Gazetesi*, 13 Teşrinievvel (Ekim) 1928, Sayı: 159, s. 1-2.

⁴⁷ Şerafettin Şerif, “Batı Trakya Türk Azınlığı’nın Eğitim Sorunları”, *Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni Bildirileri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 394; “Kireççiler Okulu Da Yandı”, *İleri Gazetesi*, 2 Nisan 1999, Sayı: 939, s. 4-6; Erdem, *Lozan Antlaşması’ndan Günümüze Batı Trakya Türkleri’ nin Eğitim ve Öğretim Birliği Sorunu*, s. 52-53.

⁴⁸ “Bir Tarftan Müfettiş, Diğer Tarftan Ali Vasfi”, *Yeni Adım Gazetesi*, 27 Teşrinievvel (Ekim) 1928, Sayı: 163, s. 1.

söylenmiştir. Mehmet Hilmi'ye göre Yunan Hükümeti'nin bu okulla ilgili zaten "saklanamayacak derecede açık ve kötü niyeti vardır". Ayrıca sözlü bir takım tehditlerle "bu kıymetli yolun üzerine saman arabası devirmektedir". Diğer taraftan muhafazakar grup da Kireççiler İlkokulu'nun karşısında yer almıştır. Gelişmeler üzerine köyün maarif komisyonu Başbakan Venizelos'a, Mehmet Hilmi'nin deyişiyle "memleketin irfana karşı dış bileyen memurlarının bu entrikalı idaresi aleyhinde" sekiz yüz kelime bir telgraf göndermiştir⁴⁹. Mehmet Hilmi'nin, "Mösyö Venizelos bile bu işlerin Arap saçı haline getirilmiş olan karışıklığına hayret etti de müracaatlara müspet, menfi bir cevap veremedi" yakınmalarından, izin bekleyişinin tüm heyecanı hissedilmektedir⁵⁰. Yeni Adım'ın 21 Şubat 1929 tarihli nüshasında, Venizelos'un Gümölcine Valisi'ne azınlık okullarında Yeni Türk Alfabeti'ne izin verilmesini emrettiği duyurulmuştur⁵¹. Yine de valilik ve müfettişlik bu emri köylere ve kazalara ulaştırmakta acele etmemişlerdir.

Yeni harflere izin verilmesinin akabinde Mehmet Hilmi, "Köylerdeki muallimlerin ayrıca başka bir vazifeleri de vardır. Çocuklara yeni yazıyı öğretirken babalarına da her fırsattan istifade ederek ders göstermek ve halkın istifadesine gayret etmek... Muallimlerimiz belki çocuk babalarına, köylülere yeni harfleri öğretirken sıkılacak, zahmete gireceklerdir. Fakat inkılâp, bu kadar sıkıntı ve bu kadar zahmetlere katlanamayan, ... bu uğurda ölmeyen milletlerin yüzlerine bile bakmaz..." diyerek, gayret göstermeleri için öğretmenlere çağrılarını yoğunlaştırmıştır. O'na göre inkılâp, fikirlerde olursa kuvvetli olurdu. Her öğretmen de fikir ordusunda pek kıymetli görevler yüklendiğinin ve büyük yükümlülükler altına girdiğinin farkında olmalıydı. Batı Trakya bölgesinin her köyü yeni harflere geçmeliydi⁵². İnkılâpları emin adımlarla yürütmek için her şeyden evvel toplumun hazırlanması gerekmektedir. Bu ise mutlaka halkın okuyup yazmayı çok iyi öğrenmesi ve fikir alemiyle olabildiğince yakınlaşması halinde mümkün olabilirdi. Okuyup yazmayı bilenlerin tümünün alim ya da herhangi bir meslekte uzman olmayacakları açıktı. Ancak her meslek, her sanat sahibinin, toplumu oluşturan her ferdin "marifet kapılarının anahtarına sahip olması zaruruydu". Gün görmemiş, solmuş, uyuşmuş ve küflenmiş bir kemik

⁴⁹ "Bir Suikast", *Yeni Adım Gazetesi*, 5 Kanunusani (Ocak) 1929, Sayı: 178, s. 1.

⁵⁰ "Çabuk Hırsız", *Yeni Adım Gazetesi*, 11 Kanunuevvel (Aralık) 1928, Sayı: 173, s. 2.

⁵¹ "Yeni Harflere Müsaade Edilmiştir", *Yeni Adım Gazetesi*, 21 Şubat 1929, Sayı: 184, s. 2.

⁵² "Emir Verildi", *Yeni Adım Gazetesi*, 9 Mart 1929, Sayı: 187, s. 2.

kutusunun içine okuyup yazmak, bir ışık gibi etki ederdi. Cehaletle mücadele eden ordunun başında ise öğretmenler geliyordu. Her öğretmen, görevinin ne kadar önemli olduğunu bilerek yürümeliydi. Ancak böyle yürüdüğü takdirde kıymet kazanır, borcunu ve görevini hakkıyla yerine getirmiş olurdu. Kaldı ki Batı Trakya gibi bir bölgede bu konu, yemek içmekten de önemliydi. “Bir kenara atılmış, kendi derdimizle yanan, sürüklenen bir toplumuz” diyen Mehmet Hilmi’ye göre, Batı Trakya Türkleri halkı aydınlatmak için ne yapabilirlerse kendi kendilerine yapmak, ülkelerini kendi kendilerine geliştirmek zorundaydılar. Baştanbaşa cehalet içinde olan Batı Trakya’nın, kadınları da bu yürüyüşten geri kalmamalıydı. İlim ordusuna başka memleketlerde ne kadar ihtiyaç varsa, Batı Trakya’da aynı orduya birkaç misli ihtiyaç vardı⁵³.

Aynı dönem içinde Mehmet Hilmi, “...Acaba çocuklarımız ne olacak, hangi mektebe göndereceğiz? Bu cehaletle biz kıyamete kadar yaya kalırız. Toplanalım da bir mektep açalım...” sözlerinin işitilmemesi sebebiyle Gümülcinelilerden⁵⁴ ve burunlarının dibindeki köyü görmemeleri sebebiyle İskeçelilerden⁵⁵ şikayet etmekte, onlara Kireççiler İlkokulu’nu örnek almalarını telkin etmektedir. Mehmet Hilmi’nin düşlediği yeni harflerle eğitim veren böyle bir okul Gümülcine’de, altı aydın çocuk velisinin girişimleri ve valiliğin 19 Kasım 1929 tarihinde izin vermesi neticesinde, aynı yılın Aralık ayında “Rodop Hususi Türk İlk Mektebi” adıyla açılmıştır. Bu okulun ilk öğretmenleri İsmail Şahap, Mehmet Arif ve Ahmet Müdüroğlu’dur. Başka okullardan gelen nakillerle sınıf sayısı altıya çıkarılmış ve okul tam teşkilatlı bir okul olarak çalışmaya başlamıştır.

Bu arada Batı Trakya Türk Azınlığı üzerinde etkileri olan bir gelişme yaşanmıştır. 1930 Ekim’inde Türk- Yunan dostluğu adına yapılan görüşmeler esnasında İnönü Venizelos’ tan, Yunanistan’a sığınmış olan Yüzellilikler’ in sınır dışı edilmelerini talep etmiştir. Venizelos’ un bu talebi kabul etmesi üzerine Yüzellilikler’ in Batı Trakya’yı terk etmeleri

⁵³ “Muallimlik En Şerefli Meslektir”, *Yeni Adım Gazetesi*, 24 Nisan 1929, Sayı: 197, s. 1.

⁵⁴ “Gümülcine’de Mektep Meselesi”, *Yeni Adım Gazetesi*, 18 Mayıs 1929, Sayı: 201, s. 1.

⁵⁵ “Memleket Bir Cehalet Yuvası”, *Yeni Adım Gazetesi*, 15 Haziran 1929, Sayı: 206, s. 1.

istenmiştir⁵⁶. Konunun anlaşılabilirliğini arttırmak üzere şunu da ilave etmeliyiz ki Anastasiadu, Aleksandris⁵⁷ ve Panayotidis⁵⁸ gibi pek çok Yunanlı tarihçi ve araştırmacı, Yüzellilikler' in uzaklaştırılmalarını ve bunun Batı Trakya Türkleri üzerindeki etkilerini ele aldıklarında, bu gelişmeyle Batı Trakya'daki azınlığın Müslüman Cemaat'ten Türk Cemaati'ne dönüştüğünü kaydetmektedirler. Bunun Lozan Antlaşması'na ters bir durum yarattığının, azınlığın dini geleneklerine bağlı olduğu dönemde hiçbir zaman Yunan idaresiyle sürtüşmeye girmediğinin altını çizmektedirler⁵⁹. Yunanlı tarihçilerin ve araştırmacıların bu tezi, günümüze dek Batı Trakya Türk Azınlığı'ndaki yenilikçi hareketin milliyetçilikle örtüştürüldüğünü düşündürmektedir.

Rodop Valiliği'ne Miltiyadis Mandas' ın atanması ve valinin cemaat idarecilerini değiştirmesinin akabinde, 1933-1934 eğitim yılında Cemaat İdaresi'ne bağlı okullarda da yeni harflerle eğitime geçilmiştir. Bunun üzerine Rodop Hususi Türk İlk Mektebi'nin tarihi görevini tamamladığı düşünülmüş, kurucularının aldığı kararla okulun tüm varlığı Cemaat İdaresi'ne bağlı okullara aktarılmıştır⁶⁰. Ancak bölgede Cemaat İdaresi'ne bağlı okullarda yeni harflerle eğitime geçilse dahi, tabelalarında “Müslüman Okulu” yazan bazı özel okullar eski harflerle eğitim vermeye devam etmişlerdir⁶¹. Örneğin 1955 yılında Gümülcine' deki sekiz azınlık ilkokulunun dördü Cemaat İdaresi'ne bağlıyken, diğer dördü “Özel Müslüman Okulları” olarak ifade edilen okullardır⁶². 1970'li yıllarda dahi Batı Trakya'daki okullar için basılmış eski harflerle alfabe (Elifba) ve

⁵⁶ Nathanail M. Panayotidis, *Musulmaniki Miyonotita Ke Ethniki Sinidisi [Müslüman Azınlık ve Milliyetçilik Bilinci]*, Ekdosis TEDK [TEDK Yayınları], Aleksandrupolis [Dedeoğaç] 1995, s. 147-150.

⁵⁷ Aleksis Aleksandris, “To İstoriko Plesio Ton Ellinoturkikon Sheseon [Türk-Yunan İlişkilerinin Tarihi Çerçevesi], *İ Ellinoturkikes Shesis [Türk-Yunan İlişkileri] 1923-1987*, Ekdosis Gnosi, [Gnosi Yayınları], Atina 1988, s. 66.

⁵⁸ Panayotidis, *Musulmaniki Miyonotita Ke Ethniki Sinidisi [Müslüman Azınlık ve Milliyetçilik Bilinci]*, s. 149.

⁵⁹ İfigenia Anastasiadu, *O Venizelos Ke To Ellinoturkiko Simfono Filias Tu 1930 [Venizelos ve 1930 Türk-Yunan Dostluk Antlaşması]*, Ekdosis Filippoti [Filippoti Yayınları], Atina 1982, s. 71-75.

⁶⁰ İsmail Şahap Üstün, “Gümülcine Hususi Okulu Nasıl Açıldı”, *Batı Trakya Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 56, s. 3-5.

⁶¹ Enver Kavaklı, “Atatürk Devrimleri ve Batı Trakya Türklüğü”, *Batı Trakya Dergisi*, 15 Ocak 1983, Cilt: 16, Sayı: 189, s. 18.

⁶² “On Yıldan Sonra”, *Trakya Gazetesi*, 27 Eylül 1965, Sayı: 912, s. 1.

okuma kitaplarına rastlanmaktadır⁶³. Bölgede eski-yeni tartışmalarının akislerinin günümüze kadar sürdüğünü söylemek mümkündür⁶⁴.

Yaklaşık on yıl süren sürgün ve mücadele neticesinde yorulan Mehmet Hilmi yatağa düşünce “apandisit” teşhisi konulmuş, ancak kuşkulu bir şekilde 29 yaşında ameliyat masasında hayata gözlerini yummuştur⁶⁵. Kabri İskeçe’dedir⁶⁶. Batı Trakya Türkleri güçlü bir kalem ve iyi bir organizatör olan Mehmet Hilmi’yi, “kötü zamanların en büyük şansı” olarak anmaya devam etmektedirler⁶⁷. Son zamanlarda ismi Seçek Yaylası’na⁶⁸, “Bizim için Mehmet Hilmi tarihtir ve bu tarihi her zaman yaşatacağız” denilerek adına yaptırılan çeşmeyle anılmaktadır. Ne yazık ki Batı Trakya’da yol kenarlarında onlarca benzerine rastlanan bu hayrat, çeşmeye öncülük eden Seçek Azınlık Eğitim ve Kültür Derneği’nin ifadesiyle “Mehmet Hilmi isminin yarattığı rahatsızlık sebebiyle olsa gerek” önce bir takım isimsiz şahısların saldırılarına uğramıştır. Devamındaysa izinsiz inşa edildiği gerekçesiyle Doğu Makedonya – Trakya Bölge Genel Sekreterliği’ne ait iş makineleri tarafından 24 Temmuz 2009 tarihinde yıkılmış, yerine yenisinin inşa edilmesi için izin girişimleri de sonuç vermemiştir⁶⁹.

Batı Trakya Türklerinin yayın hayatında önemli bir yere sahip olan Yeni Adım Gazetesi, 1931 yılında Mehmet Hilmi’nin vefatı üzerine yine

⁶³ “Dar Sütun”, *İleri Gazetesi*, 31 Mayıs 1996, Sayı: 847, s. 4.

⁶⁴ Erdem, *Lozan Antlaşması’ndan Günümüze Batı Trakya Türkleri’nin Eğitim ve Öğretim Birliği Sorunu*, s. 53-57.

⁶⁵ Erişim: <http://www.kultur.gov.tr>, [16.06.2010].

⁶⁶ Erişim: <http://www.burasibatitrakya.com>, [16.06.2010].

⁶⁷ “Batı Trakya’ya Hizmet Edenler Törenimiz Bir Kez Daha Takdir Topladı”, *Batı Trakya Dergisi*, 15 Temmuz 1985, Cilt: 19, Sayı: 219, s. 5.

⁶⁸ Balkanlardaki ilk Türk yerleşim bölgelerinden biri olan Kuzey Meriç’de yer alan Seçek Yaylası’nda Batı Trakya’dan, Türkiye’den ve dünyanın değişik yerlerinden gelen misafirlerin katılımıyla yaklaşık yedi yüz yıllık bir gelenek yaşatılmaktadır. Bu etkinlikler kapsamında pehlivanlar güreş tutmakta, kurbanlar kesilmekte, yemekler yenilmekte ve kutlamalar yapılmaktadır. Erişim: <http://www.batitrakyadakiosmanli.blogspot.com>, [18.08.2010].

⁶⁹ “Stamatis, Mehmet Hilmi Çeşmesi’ni Yıkırdı”, *Gündem Gazetesi*, 31 Temmuz 2009, Sayı: 645, s. 8; “Yunanlı Yetkililer Seçek’e Gelmedi”, *Gündem Gazetesi*, 7 Ağustos 2009, Sayı: 646, s. 6; “M. Hilmi Çeşmesi Yerle Bir Edildi, Ya Kaçak Kilise?”, *Gündem Gazetesi*, 1 Ocak 2010, Sayı: 666, s. 14; “Mehmet Hilmi Çeşmesi İçin İzin Yok”, *Gündem Gazetesi*, 12 Mart 2010, Sayı: 676, s. 8; “2009 Yılı Batı Trakya Türkleri İçin Pek de Hayırlı Olmadı”, *Millet Gazetesi*, 31 Aralık 2009, Sayı: 211, s. 5.

öğretmen Bahri Raşit tarafından devralınmış ve 1946 yılına kadar yayınlanmaya devam etmiştir⁷⁰.

Neticede Kurtuluş Savaşı akabinde bir takım Yüzellilikler'in ve Türkiye firarilerinin Batı Trakya'ya yerleşmesi ve bunların bölgedeki muhafazakar kesim üzerindeki etkileri, Türkiye'deki devrim hamlelerinin Batı Trakya'daki uygulamalarını etkilemiş, hatta bir engel olarak ortaya çıkmıştır. Yeni Türk Alfabeti'ne geçiş sürecinde yaşananlar, bölgede devrimlere verilen tepkinin genel havasını yansıtmaktadırlar. Mehmet Hilmi gibi gençlerin içinde bulunduğu aydın bir kesim, Batı Trakya Türkleri'nin haklarının savunuculuğu rolünü üstlendikleri gibi, Türkiye'deki devrimleri de sahiplenmişler, bunu taşıdıkları milliyetçilik ruhunun gereği olarak görmüşler ve bölge Türklerini devrimlerden yararlandırmak için mücadele yolunu seçmişlerdir.

Yeni Türk Alfabeti'ne geçiş aşamasında Yunanlı yetkililerin takındıkları tavır, adeta bölge Türklerinin geleneksel yapılarını korudukları takdirde daha az hak talebinde bulunacaklarının varsayıldığını düşündürmektedir. Venizelos'un iktidara gelişiyle Türkiye ile Yunanistan arasında başlayan 1930'lardaki dostluk süreci Batı Trakya Türk Azınlığı'nın imdadına yetişmiş ve bu sayede Yunanlı yetkililerin tavrında değişiklik sözü konusu olmuştur. Ancak günümüzde dahi bir takım Yunanlı tarihçi ve araştırmacıların kanaatleri, yenilikler ve yenilikçilerle birlikte Batı Trakya Türkleri'nde milli bilincin gelişme gösterdiği şeklindedir.

Mehmet Hilmi'yi ve mücadelesini görmeden ve anlamadan, Batı Trakya Türkleri'nin 1920'li yıllarını aydınlatmak ve tarihini yazmak olanak dışıdır.

KAYNAKÇA

Sürelî Yayınlar: (Makalemizde kullanmış olduğumuz gazeteler Batı Trakya'da yayınlanmışlardır veya yayınlanmaktadır).

Gündem Gazetesi
İleri Gazetesi
Millet Gazetesi
Trakya Gazetesi
Yarın Gazetesi
Yeni Adım Gazetesi

---

⁷⁰ Eren, *Batı Trakya Türkleri*, s. 162.

Anı ve Kitaplar:

Anastasiadu, İfigenia, *O Venizelos Ke To Ellinoturkiko Simfono Filias Tu 1930*, Athina 1982.

Delta, Pinelopi, *Eleftherios K. Venizelos*, Athina 1978.

Hacıantoniyu, Kostas, *İstoria Tis Neoteris Elladas 1821-1941*, Athina 2002.

İskeçe Türk Birliği, Ksanthi 2003.

Memişoğlu, Hüseyin, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi*, Ankara 2002.

Özerdim, Sami N., *Yazı Devriminin Öyküsü*, İstanbul 1998.

Panayotidis, Nathanail M., *Musulmaniki Miyonotita Ke Ethniki Sinidisi*, Aleksandrupolis 1995.

Panayotidis, Nathanail M., *To Miyonotiko Ekpedefitiko Sistima Tis Ellados*, Aleksandrupolis 1999.

Soysal, İlhami, *150'likler*, İstanbul 1985.

Ülkütaşır, M. Şakir, *Atatürk ve Harf Devrimi*, İstanbul 1998.

Venizelu, Elena, *Sti Skia Tu Venizelu*, Athina 2002.

Makale ve Bildiriler:

Aleksandris, Aleksis, "To İstoriko Plesio Ton Ellinoturkikon Sheseon", *İ Ellinoturkikes Shesis 1923-1987*, Athina 1988.

"Batı Trakya'ya Hizmet Edenler Törenimiz Bir Kez Daha Takdir Topladı", *Batı Trakya Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 219.

Kavaklı, Enver, "Atatürk Devrimleri ve Batı Trakya Türklüğü", *Batı Trakya Dergisi*, Cilt:16, Sayı: 189, 1983.

Şerif, Şerafettin, "Batı Trakya Türk Azınlığı'nın Eğitim Sorunları", *Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni Bildirileri*, Ankara 1999.

Topses, Gürsen, "Cumhuriyet Dönemi Eğitiminin Gelişimi", *75 Yılda Eğitim*, İstanbul 1999.

Üstün, İsmail Şahap, "Gümölcine Hususi Okulu Nasıl Açıldı", *Batı Trakya Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 56.

Tezler:

Erdem, Nilüfer, *Lozan Antlaşması'ndan Günümüze Batı Trakya Türkleri'nin Eğitim ve Öğretim Birliği Sorunu*, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2003.

Erdem, Nilüfer, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı 1919-1923*, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2009.

Eren, Halit, *Batı Trakya Türk Cemaat ve Vakıf İdareleri*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1989.

Eren, Halit, *Batı Trakya Türkleri*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 1995.

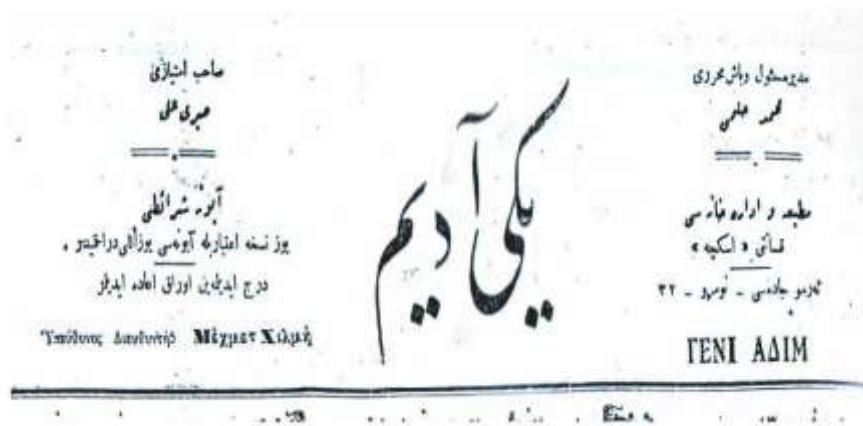
Ansiklopedi ve Web Adresleri:

Büyük Larousse Ansiklopedisi

Mehmet Hilmi. Erişim: <http://www.burasibatitrakya.com>, [16 Haziran 2010]

Mehmet Hilmi. Erişim: <http://www.kultur.gov.tr>, [16 Haziran 2010]

Seçek Yaylası. Erişim: <http://www.batitrakyadakiosmanli.blogspot.com>, [18 Ağustos 2010]

EKLER

ΓΕΝΙ ΑΔΙΜ

Υπερ. Δραστηριός

Μεγίστ: Χίλια

Καποδιστρίας 122, Εδούθη

Συγίσι 3 δραμίδιρ
δördüncü sene

Geni Adım

Συγί: 240

Mes'ul Müdürü

Mehmet Hilmi

Adres:

Iskeçe, Komotini 122

Abone:

Dahilde 50 sayı, 150

Hariçte 50 s. 230 drah.

<p>آبونه شرطی: داخله: سئلكى ۱۰۰ آكى آیشى ۸۰ دراجیدر. خارجه: سئلكى ۲۰۰ آكى آیشى ۱۱۰ دراجیدر.</p>	<p>ایکجه سئ نومبرو: ۳۰ نسخه سئ مزیده (۰۱) دراجیدر.</p>		<p>Υπερ. Δραστηριός Δραστηριός Χ. ΠΕΙΜΗ Αθήνα 1912</p>
<p>لو آتساب دغا لاری معلقا خذك، دوچار، زمان كچه، لوسئله خیرن لعرارك!</p>		<p>۱۳۴۶</p>	<p>آبونه لولدی سا، کچه دغلام آرق، دغلام لولدی لولدی دغلام، لولدی!</p>
<p>ΓΑΡΗΝ</p>			
<p>1912 11 10 91366 (1912) 11 10 91366</p>			

TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ: EKONOMİK BİR AKTÖR OLARAK MÜSİAD' IN AVRUPA BİRLİĞİ DAVRANIŞI

İsmail ERMAĞAN*

ÖZET

Türkiye' nin AB (Avrupa Birliği) üyelik sürecinde irili Sivil Toplum Örgütleri' nin (STÖ) olumlu-olumsuz pozisyonlanmaları, göz ardı edilecek bir durum değildir. Bu makalede, Türkiye' nin en önemli işverenler örgütleri arasına girmiş MÜSİAD' ın AB pozisyonu ele alınacaktır. MÜSİAD' ın ortaya çıkışı/genişlemesi, ANAP' ın/Refah Partisi' nin yaptıkları muhafazakâr/dinsel kimlik politikası ile yakından ilgilidir. Zaman içerisinde belirli bir özerklik kazanan derneğin, günümüzde iktidar partisi AK Parti' yi desteklediği bilinmektedir. Keskin bir AB karşıtlığı pozisyonundan (şartlı) bir AB destekçiliğine evrilmesinde, 28 Şubat (1997) süreci ve AK Parti' nin iktidar deneyimi önemli bir rol oynamıştır. Gerek kültürel-ekonomik gerekse milli-dini alanlardaki kendi İslami-İslamcı dinamiklerini Batı değerleri ile harmanlama hedefi, MÜSİAD' ı aktif bir AB aktörü haline getirmiştir. Burada, AB şüpheciliğini AB karşıtlığı ile karıştırmayan bir MÜSİAD' ın hem Türkiye' nin AB üyelik ereğine hem de ülkedeki modernleşmenin derinleşmesine kritik katkılar sağlayacağı iddia edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye-AB ilişkileri, MÜSİAD, MÜSİAD ve AB, Refah Partisi, AK Parti, Türkiye' de AB şüpheciliği.

TURKEY-EUROPEAN UNION RELATIONS: THE EUROPEAN UNION BEHAVIOR OF MUSIAD AS AN ECONOMIC ACTOR

ABSTRACT

Positive or negative positioning of large non-governmental organizations (NGOs) in Turkey' s EU membership process cannot be ignored. In this article, the position of MÜSİAD, which counts as one of the most important employers' associations in Turkey, towards the European Union (EU) shall be discussed. The emergence and expansion of MÜSİAD is closely associated with the conservative/religious identity politics performed by ANAP/Refah Party. It is well

---

* Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, ismailermagan@googlemail.com

known that the association, which has obtained autonomy in the course of time, has been supporting AKP, the government party. Moreover, the February 28 process (1997) and the governance period of the AK Party in Turkey have had an important role in the transition from a hard EU opposition to a (conditional) EU support. The aims of consolidation of their own islamic-islamist dynamics in both cultural-economic and national-religious fields have made MÜSİAD an active EU actor. Here, it has been asserted that the MÜSİAD, which makes a distinction between EU skepticism and EU opposition, would provide critical contributions to both Turkey's EU membership process and the deepening of modernization in the country.

Key Words: *Turkey-EU relations, MÜSİAD, MÜSİAD and EU, Refah Party, AK Party, EU skepticism in Turkey.*

1. GİRİŞ: TÜRKİYE – AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ, DESTEKLEYİCİ EKONOMİK MOTİVASYONLAR VE MÜSİAD

Türkiye-AB ilişkileri, Menderes' in 1959 yılındaki başvurusu ile oyun formatının dizayn edildiği; I. İnönü' nün 1963 yılındaki Ankara Antlaşması' nın altındaki imzası ile oyuncular arasındaki üyelik sözleşmesinin deklare edildiği; 1980 Türk askeri darbesi ile taraflar arasındaki maçın geçici süre ile tatil edildiği; Özal' ın 1987' de “uzun ince bir yol” olarak tanımladığı üyelik hedefinde topa kafa çıkması ile oyunun yeniden dönmeye başladığı; Çiller' in 1995' de Gümrük Birliği hamlesi ile oyunda Türk tarafının hızlandığı; Yılmaz' ın 1997' de karşı takım oyuncularının geri püskürtmeleri sonucu “Türk' ün Türk' ten başka dostu yok” duygusunun afişe edildiği; Ecevit liderliği altında üçlü koalisyon Türk güçlerinin 1999' da oyuna nihayet davet edildiği ve Erdoğan' ılı Türkiye' nin 2004' de oyuna şartlı ortak olduğu ilişkiler toplamıdır.¹

“Türkiye, AB' ye girmeli midir?” sorusu kapsamında, Türkiye' nin etkin aktörleri farklı pozisyon almaktadırlar. Bu soru (sanayi, ekonomi, eğitim, politika vb. alanlarda faaliyet gösteren) sivil toplum örgütlerinden² partilere³, sendikalardan medya aktörlerine, dini oluşumlardan ev hanımlarına kadar geniş bir yelpazede cereyan eden tartışmaların

¹ Rıdvan, Karluk, 2010; İsmail, Cem, 2005.

² “TESEV, İKV, TUSİAD, Avrupa Birliği için ağırlık koymasaydı, olay böyle kamuoyuna mal olur muydu?”; Mehmet, Barlas, “Sivil Toplum Örgütleri, Türkiye' nin vicdanıdır!”, <http://yenisafak.com.tr/arsiv/2002/haziran/11/-mbarlas.html>, (12.9.2008).

³ İsmail, Ermagan, 2010 ve 2011.

tetikleyicisidir. Ekonomik çıkarımlardan dolayı Türkiye’ de AB üyeliğinin desteklenmesinin başlıca nedenleri şunlardır:⁴

- AB Müktesabı ile Türk ekonomisinin küresel rekabet yetisinin artması,
- ekonomik sistemde daha saydam ve stabil bir işlerlik kazanmak,
- rüşvet ve yolsuzluğun azalması,
- kayıtdışı rakamların minimize edilmesi,
- köhnemiş (devletçi) yapıların özelleştirilerek, verimliliğinin yükseltilmesi ve
- gelir dağılımında daha adaletçi bir sirkülasyon oluşturulması.

Bu ve benzeri beklentiler, ekonomik oyuncuların çoğunu Türkiye’ nin Avrupa’ ya entegrasyonunu desteklemeye teşvik etmektedir. Burada kâr-zarar dengesi, vizyon ve çalışma disiplini maksimasyonu ile global adaptasyon temel etkenlerdir.

Günümüz Türkiye’ sinde TÜSİAD, İKV, TOBB ve MÜSİAD gibi işadamları dernekleri ile sanayi ve ticaret odalarının çoğu, AB üyeliğini destekleyen ekonomik aktörlere örnek teşkil etmektedir. Türkiye-AB İlişkileri, “destekleyen-şüpheli-karşıt” aktör davranışları çerçevesinde irdelendiğinde elde edilecek ilk veri, bu örneklerden ilk üçünün her daim AB’ yi desteklediğidir.⁵ MÜSİAD’ ın AB davranışı nasıldır; 2000 sonrası onayan bir AB tutumuna terfisinin nedenleri nelerdir? ve Türkiye’ nin AB Projesi hakkında hangi tezleri seslendirmektedir? soruları, bu makalenin sorunsalını oluşturacaktır. Çalışmada ilk olarak, MÜSİAD hakkında kurumsal ve kimliksel bilgiler verilecek ve derneğin siyasal tarihçesi aydınlatılacaktır. Sonra, 28 Şubat “post-modern” darbesinin nedenleri arasında da gösterilen AB karşıtı argümanlar maddelenerek, bu sürecin MÜSİAD’ ın AB pozisyonuna etkisi yansıtılacaktır. Makalenin gövdesini oluşturan kısmında, MÜSİAD’ ın onayan AB davranışı işlenecek ve bu kapsamda kimi eleştirel ve/veya şüpheli düşünceler tanıtılacaktır. Son adım olarak, genel bir değerlendirme sunulacaktır.

Türkiye’ nin AB İlişkileri bağlamında MÜSİAD’ ı çalışmak neden önemlidir? Hangi sualler, MÜSİAD’ ı bu anlamda araştırılması gereken aktörler arasına sokmaktadır? Örneğin MÜSİAD, İslami-İslamcı kamusal alan yaratma idealinin ve bu deneyimleri “başka bir medeniyet mümkün”⁶ sloganı ile dünyaya taşımak isteyen/taşıyan sistemin dinamosu mudur? Ya

⁴ Richard T., Griffiths, Durmuş, Özdemir, 2004: s. 92-145.

⁵ Mehmet, Uğur, Nergis, Canefe, 2004.

⁶ Yasin, Akçay, 2004: s. 21-33.

da MÜSİAD, Anadolu insanının ticaret ruhunu dünyaya eklemleme vizyonu mudur? Aynı paralelde, Hz. Muhammed' in "Kazancın 9/10' u ticarettedir" düsturu ile motivasyonlanmış; İslami hassasiyetleri olan; aynı zamanda Batı' ya "Şeytan' ın oğlusun!" muamelesi getirmeyen ve Türkiye' nin küresel ölçekte İslam dünyasının sesi olarak AB' de konuşlanmasını savunan bir kuruluş mudur? Makalede, eleştirel ve şüpheli kimi tezlerine rağmen, MÜSİAD' ın, temelde onayan pozisyonu ile küreselleşmiş yeni dünyada Türkiye' nin AB (ve aslında diğer dış ilişkiler) perspektifine zenginlik katabileceği savlanmaktadır.

2. MÜSİAD HAKKINDA KURUMSAL VE KİMLİKSEL VERİLER

Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği (MÜSİAD), web sayfasında tarihçe ve kimlik başlığı altında şunu deklare etmektedir: "Hakkın ve hukukun, adaletin ve eşitliğin, barışın ve güvenin, refahın ve mutluluğun sağlandığı; tarihe ve topluma mal olmuş mahalli ve evrensel değerlerin korunduğu; ' kendi içinde bütün, bölgesinde etkin, dünyada saygın bir Türkiye' için yola çıkan hassasiyet sahibi iş adamlarının, 5 Mayıs 1990' da İstanbul' da kurdukları bir ' İŞADAMLARI DERNEĞİ' dir. [B]ir ' GELİŞİM-DİYALOG-İŞBİRLİĞİ-GÜÇBİRLİĞİ PLATFORMU' dur. [Ş]ube sayısı 32' ye ulaşan, en olumsuz şartlar altında bile misyonuna bağlı bir ' SİVİL TOPLUM KURULUŞU' dur."⁷ Örgüt vizyonu, "genelde ' Sivil Toplum Kuruluşu' , özelde ' Sanayici ve İşadamları Derneği' kimliği ile etkili bir baskı grubu olmak"; örgütün misyonu "başta evrensel değerler olmak üzere, milletimizin geçmişine, kültürüne ve kimliğine saygıyı esas alarak; ulusal ve uluslararası düzeyde ' bağımsız' yapımızı muhafaza etmek" olarak bildirilmektedir.⁸ Derneğin tüzüksel amacı, küçük ve orta ölçekli işletme sahibi üyelerinin yurt dışına açılmasını sağlamaktır.

MÜSİAD' ın diğer derneklerden farklılığı, siyasal motivasyonu ile ilintilidir. O da, sermayenin ahlâklı kapitalistlerin elinde olmasını sağlayacak bir sistem talep etmeleridir. MÜSİAD eski başkanlarından Ömer Bolat, MÜSİAD' ın işadamları portresini, "sosyolojik olarak muhafazakâr, inanç

⁷ MÜSİAD, "Tarihçe ve Kimlik", <http://www.musiad.org.tr/Tarihce.aspx> (18.02.2010).

⁸ MÜSİAD, "Miyon ve Vizyon", <http://www.musiad.org.tr/MusiadHakkinda.aspx?id=2>, (18.2.2010).

değerlerini koruyan, milli duruşa sahip ve yerli değerleri gözeten” olarak tanımlamaktadır.⁹

Bolat’ a göre MÜSİAD, hem İslam dünyasında model oluşturmada hem de Türkiye’ nin bu coğrafyalarda tanıtımı faaliyetlerinde önemli bir rol oynamaktadır. MÜSİAD, şu ana kadar 13 Uluslararası MÜSİAD Fuarı gerçekleştirmiştir:

“Müsiad Uluslararası Fuarı ve Uluslararası İş Forumu Kongresi, İslam Dünyasının en büyük ticari buluşmasıdır. İlk Müsiad Fuarı 1993 yılında başladı. 2006 [sonundaki organizasyona] 61 ülkeden 1704 işadamı katılmıştı. Yurtiçi ve Yurtdışından toplam 23 bakan ve [...] 2 tane de misafir başbakan iştirak etmişti. Üstelik İslam Konferansı Örgütü Genel Sekreteri, İslam Ticaret Odaları Başkanı ve İslam Kalkınma Bankası Başkanı da katılımcılar arasındaydı. 2000 yılında komşu ve çevre ülkelerle [gerçekleştirilen Türkiye] ticaretinin, [Türkiye’ nin] toplam ticaret[i] içindeki payı % 3 iken, bu oran 2006 yılında % 30’ a çıkmıştır. [Ayrıca] İslam dünyasında sivil toplum anlayışı ve geleneği çok zayıf. ‘ Müsiad modeli’ , bu anlayışı büyük ölçüde olumluya çevirdi.”¹⁰

Akademik dünyadan konu ile ilgili yapılan değerlendirmelere bakılacak olursa, Yavuz, Türkiye’ de İslamcılığın “dine dayalı bir siyasal rejimden ziyade, gündelik yaşamı yeniden kurmaya girişmiş toplumsal bir kimlik hareketi” olduğunu ileri sürmektedir. Bu bağlamda, MÜSİAD’ ın kuruluşunu, “modern İslami uyanışın ana kurumsal gelişmelerinden biri” olarak değerlendirmektedir.¹¹ Kuran, MÜSİAD’ da güvене dayanan cemaat bağlarına, üye şirketlerin birbirlerine olan sermaye ve pazar desteklerine dikkat çekmektedir.¹² Özdemir’ e göre, MÜSİAD gibi İslamcı sermayenin genç kuşak üyeleri, “bilinçli insan/Müslüman” terminolojisi ile betimledikleri yeni çalışma etiği ile eski/geleneksel konseptlerinde devamlılık ilişkisine uygun olarak, dengeli bir modernleşmeden yanadırlar.¹³

MÜSİAD üyelerinin büyük bir kısmını küçük ve orta ölçekli şirketler oluşturmaktadır. Fakat “MÜSİAD’ a yön veren sınıfsal irade, neo-liberalizm ve sermayenin globalleşmesi sürecinde palazlanma arzusu taşıyan/bu sürece

⁹ Ömer Bolat, “Müsiad model oldu.”, <http://www.dunyabulteni.net/index.php?aType=haberArchive-&ArticleID=17799>, (18.11.2008); Hüner, Sencan, 1994.

¹⁰ Ömer, Bolat, a.g.e.

¹¹ Hakan, Yavuz, 2003: 131.

¹² Timur, Kuran, 2002: 94-95.

¹³ Şennur, Özdemir, 2006: 118-121.

ayak uydurmak isteyen orta ve büyük ölçekli sermayedarlara aittir.”¹⁴ MÜSİAD’ ın diğer karakteristik özellikleri şu şekilde özetlenebilir:

- “[İ]lk gelişme ivmelerini Özal döneminde uygulanan ihracatı teşvik, Arap sermayesinin katkısı ile oluşturulan İslami bankacılık sisteminin getirilmesi, Vakıflar yasası ile tarikatların/cemaatlerin ekonomik güçlerinin artırılması gibi kimi politikalardan almışlardır.

- İlişki ağlarını İslami/İslamcı kimlikleri ile birleştirerek, ekonomik etkinliklerini karşılıklı güven, birbirleri için pazar olma ve birbirlerine sermaye destekli bir İslami alt ekonomi geliştirmişlerdir.

- Emek maliyetlerini asgari düzeyde tutmaya yarayan gayri-resmi ve kişisel ilişkilere dayalı, otoriter, paternalist ilişkileri hâkim kılmaya çalışmaktadırlar.”¹⁵

3. MÜSİAD’ IN DOĞUŞ VE GELİŞİMİNİN SİYASAL ANLATIMI

I. Özal Hükümeti’ nden (1983-1987) itibaren uygulanan liberal politikalar ve ekonomik teşvikler ile İstanbul dışındaki küçük ve orta ölçekli firmalarda zaman içinde büyük gelişim gözlenmiştir. Konya’ dan Kayseri’ ye, Bursa’ dan Antep’ e uzayan bir coğrafyada önemli bir ekonomik aktörler topluluğu gözlenmeye başlanmıştır. Bu kervanda, İslami ve İslamcı sermaye grupları da kendilerine yer bulmuşlardır.¹⁶ Bu girişimlerin sonucunda, “geleneksel ve kültürel bağlarla şekillenen cemaatsel topluluk ilişkilerinin toplumda önemini artırması, geleneksel küçük girişimciler içinden yeni zenginleşen, 1990’ larda KOBİ sahipleri olarak adlandırılacak bir kesim ortaya çıkmıştır.”¹⁷ Bu Muhafazakârlar ve İslami/İslamcı kesimler, çoğunlukla MÜSİAD bünyesinde toplanmışlardır. MÜSİAD üyeleri üzerine gerçekleştirilen bir çalışmada, 1995’ teki toplam üyelerinin yarısından fazlası 1983’ ten sonraki dönemde faaliyete başladıklarını ifade etmişlerdir¹⁸ -ki bu I. Özal Hükümeti dönemine denk düşmektedir. Nedeni de: 12 Eylül 1980 darbesi sonrası askerlerin etkinliğini kırmak ve 1983 seçimi ile

---

¹⁴

Ekber

Doğan,

http://www.mulkiyederigi.org/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=-43&Itemid=2, (18.10.2008), s. 56.

¹⁵ a.g.e. s. 53-54.

¹⁶ Faik, Bulut, 1997: 258-263.

¹⁷ Doğan, Ekber, a.g.e., s. 53-54.

¹⁸ Hakan, Yavuz, 2003: a.g.e.

hükümet olmuş ANAP' ın elini güçlendirmek için Özal, Türk siyaset sahnesindeki eğilimleri -sağ, sol, milliyetçi ve dini eğilimler- birleştirmek istemiştir. Özal, her ne kadar dört eğilimi birleştirdiğini belirtse de, temelde iki sınıfın ittifakından söz edilebilir: liberaller ile -en başta Nakşibendî tarikatı üyeleri olmak üzere- dini muhafazakârlar. Buradaki amaç, büyük İstanbul burjuvazisi ile Anadolu sermayesini, birincinin hâkimiyetinde birleştirmek ve böylece bu kesimler ile barışık bir politika izleyerek nüfuz kurmak.¹⁹

MÜSİAD üyelerinin sayısı, Refahyol iktidarı döneminde (1996-1997) 2897' ye yükselmiştir. Kurulduğunda (1990) yaklaşık 1100 üyesi bulunan dernek, 7 yıllık sürede 2897 üyeye ulaşmıştır. MÜSİAD, kurucuları ve üyelerinden de anlaşılabilir gibi, Refah Partisi (RP) ile aynı meridyeni paylaşmakta idi.²⁰ RP, 1990' lı yılların ilk çeyreğinde -etkisini önceye göre yitirmiş ANAP' ın yerine- sosyal politikalar/adil düzen/millî değerler söylemi ile büyük atılım gerçekleştirmiştir.²¹ Bunun ilk izleri, 1991 seçimlerinde görülmüştür. Dar gelirli vatandaşlar ile küçük ve orta ölçekli işverenlerin desteğini kazanan RP, Türkiye' de 1995 genel seçimlerinin galibi olmuş ve DYP ile Refahyol Hükümeti' ni kurmuştur. MÜSİAD, RP iktidarı döneminde desteklenmiştir.²²

İslami/İslamcı sermayenin -inşaattan belediye hizmetlerine, müzik sektöründen tekstile- çeşitlilik göstermesi, Türk toplumunda etkinliğinin artmasına neden olmuştur.²³ Ekonomik güçlenmenin sosyolojik yansımaları, laik rejim için bir tehdit olarak algılanmıştır.²⁴ Bu bağlamda, siyasal alanda RP ve ekonomik alanda MÜSİAD 28 Şubat döneminde dizginlenecektir. İlk olarak RP, Anayasa mahkemesince kapatılmıştır. RP' nin ardılı Fazilet Partisi' nde yaşanan "yenilikçi-gelenekçi" ayrışmasından sonra, MÜSİAD, Erdoğan' ın yenilikçi AK Parti' si ile hareket etmiştir.²⁵ MÜSİAD' ın bu yeni refleksinde, 1990' lı yıllarda kazanılan tecrübeleri AK Parti ile ulusal/küresel ölçekteki genel alanlara taşıma güdüsü yatmaktadır. Özellikle

¹⁹ Ekber, Doğan, a.g.e. s. 51.

²⁰ Ruşen, Çakır, 1990.

²¹ Sencer, Ayata, 1996: 40-56.

²² Metin, Heper, 1997: 32-45.

²³ Ziya, Öniş, 1997: 743 – 766; Ayşe, Buğra, 2004: 126-147.

²⁴ Esmâ, Durugönül, 1995: 23-44.

²⁵ Mehmet, Bölük, 2002.

II. AK Parti iktidarı ile birlikte MÜSİAD' da temsil edilen şirketlerin iş hacimleri büyümektedir.²⁶

4. 28 ŞUBAT (1997) “POST-MODERN” DARBESİ VE MÜSİAD' IN AB TUTUMUNA ETKİSİ

Özetle, 28 Şubat sürecinde RP' nin kimi söylem ve uygulamaları, “demokrasi elden gidiyor” sloganı çerçevesinde tehlikeli addedilmiş ve Refahiyol Hükümeti istifaya zorlanmıştır. Askerlerin deyimi ile bu “irtica tehdidinde bir balans ayarı” verilmesi elzem idi. İslami/İslamcı siyaset ve ekonomi aktörleri, devletin üst düzey yöneticileri ve TÜSİAD' da temsil edilen büyük sermaye grupları tarafından “laik ve demokratik rejim düşmanı ve AB entegrasyonu karşıtı” olarak nitelendirilmiştir.²⁷ Bu kesimlerin kaygı/korkularının açılımı şudur: Yükselen bir İslamcılık vardı. Ciddi bir toplumsal destek sağlanarak, kendi kamusal düzenleri oluşturulabilir ve böylece alternatif bir sistem geliştirilebilirdi. Aynı iddialara göre, MÜSİAD' da vücut bulmuş yeşil sermaye, anti-laik ve Batı karşıtı bir düzenin finansörü olabilirdi. Ekonomideki bu başkaldırı, toplumun ana damarına hâkim olabilirdi.²⁸

Bu nedenle, 28 Şubat döneminde RP' den sonra MÜSİAD' a da kapatma davası açılmıştır. Devlet Güvenlik Mahkemesi' nin (DGM) kapatma talebinin nedeni, dönemin MÜSİAD Başkanı Erol Yazar' ın 4 Ekim 1997' de yaptığı konuşma idi: “8 yıllık kesintisiz temel eğitim ile Kuran kurslarının ipi çekilmek isteniyor. TCK' nin kaldırılan 163. maddesinin, yeni bir yasa ile geri getirilmek istenmesi, dinsiz hayata geçişin hukuki altyapısının oluşturulmasıdır. Bunları sahiplenene karşı demokratik istiklal mücadelesini başlatacağız. Bu kafalar, mutlaka değiştirilmesi gereken kafalardır. Buna rağmen adam olmazlarsa, bu kafalar kopartılacaktır.”²⁹ Açılan dava, daha sonra DGM' lerin kaldırılması sonucu düşmüştür. Üstelik Yazar, 1990' dan beri sürdürdüğü başkanlık görevini, 1999' da Ali Bayramoğlu' na bıraktığından, davanın sembolik bir anlamı kalmıştır. Örgüte karşı oluşan bu negatif havayı dağıtmak için Bayramoğlu döneminde, derneğin o dönemde zayıf karnı haline gelmiş olan İslami holdingler ile 6 Mart 2000 tarihinde yapılan toplantı önemlidir. Sonuçta, dernek hisse senedi

²⁶ Bülent, Duru, İlhan, Uzgel, 2009.

²⁷ Bekir Berat, Özipek, 2004: 640-651.

²⁸ Ayşe, Buğra, 1999.

²⁹ Cumhuriyet, 25.05.1998, s. 10.

pazarlama işlemlerinde İslam adının kullanılmasını yasaklamıştır. Dahası, söz konusu holdinglerden Jet Group Başkanı Fadıl Akgündüz üyelikten çıkartılmış ve birçok üye istifaya zorlanmıştır. Bu bir geçiş dönemidir ve MÜSİAD bunu tecrübe etmiştir; bu geçiş, farklılığını kaybetmeden, sistemin temel aktör ve politikaları/değerleri ile daha uyumlu bir pozisyonlanmayı doğurmuştur.³⁰

Bu noktada, MÜSİAD 2000 öncesi neden AB karşıtı idi? sorusu önem atfetmektedir: RP ile benzer olarak, MÜSİAD' ın söylemlerinde - geleneklerini muhafaza ederek yol aldıklarını vurgulayan- Güney Kore, Malezya gibi Uzak Doğu ülkelerinin kalkınma modeli öne çıkarılmıştı. Ayrıca, ABD/AB sermayeleri ile yakın ilişkiler kurulmasına karşı eleştirel bir tavır hâkimdi. Bunun önemli sebeplerinden biri, "Türkiye gelişmek istiyorsa, yüzünü Batı' ya değil, Doğu dönmelidir" kabulüdür. RP' nin AB' ye alternatif modeli "Müslüman Kardeşlerimiz" ile kurulacak D-8 Örgütü idi. Refahiyol Hükümeti' nin 28 Şubat' tan hemen önce, 5 Ocak 1997' de Çırağan Sarayı' nda düzenlediği D-8 zirvesi, sembolik de olsa önemlidir. Türkiye' deki AB destekçileri, o dönemde, bu ve benzeri aktivitelerin AB projesine verilen toplumsal desteği düşürerek potansiyel bir tehdit oluşturabileceğine dikkat çekmişlerdir. Dönemin Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilcisi Michael Lake 12 Haziran 1997' de kaygısını şöyle dile getirmiştir: "D-8' ler girişimini başlatan Türkiye şu anda bir kulübün içinde bulunuyor ve bunun kurallarına uyması gerekir."³¹

MÜSİAD' ın Batı' ya karşı sergilediği bu tavrın diğer bir nedeni, Batılı devletler ve şirketler düzleminde kurulan ilişkilerin gelişmesini sağlayacak her hamlenin, tekelci-büyük sermayenin gücüne güç katacağı, kendilerini (özellikle Anadolu' nun küçük ve orta ölçekli sermayesini) gerileteceği düşüncesidir.

Türkiye' nin AB üyeliğine ilişkin RP' nin -ve o dönemin MÜSİAD' ı tarafından da çoğunlukla paylaşılmış³²- karşıt/şüpheli tezleri şu şekilde sıralanabilir:

- Batı, nihayetinde bir Hıristiyan bileşkesidir!³³

³⁰ Ali Resul, Usul, 2008: 178.

³¹ Radikal, 13.06.1997, s. 15.

³² Hakan, Yılmaz, 2007: 220, 239 ff.

³³ Milli Gazete, "Avrupa' da çirkin uygulamalar yayılıyor.", <http://www.milligazete.com.tr/haber/avrupa-da-cirkin-uygulamalar-yayiliyor-162222.htm>, (05.3.2011); "İngiltere' de Müslüman kadına yönelik cadı avı..." <http://www.milligazete.com.tr/makale/ingilterede-musluman-kadina-yonelik-cadi-avi-85262.htm>, (06.3.2011)

- Batı, (tarihinde görülebileceği üzere) sömürgecidir/emperyalisttir.
- Batı, mutasyon demektir; başkalaşmaktır (dini, milli, ailevi, moral değerlerinin dejenere olması).
- Batı, ötekileştirilmedir.
- Batılı şirketlerin felsefesi, “Büyük balık küçük balığı yutar” tarzındadır.
- Batı’ da menfaat, güçlü ile beraber hareket etmekten geçer! Oysa Hakk’ ın prensibi gereği, güçsüz de olsa haklının yanında olmak gerekir.
- AB ile birlik demek “Onlar ortak, biz pazar” demektir.
- Bu nedenlerle, Türkiye (siyasal-tarihsel-ekonomik boyutta) kendi sahasında oynamalıdır; sürekli deplasmanlarda değil!³⁴

5. TÜRKİYE’ NİN AB ÜYELİK HEDEFİ VE MÜSİAD’ IN ONAYAN AB DAVRANIŞI

MÜSİAD’ ın pozitif bir AB pozisyonuna sistemlice geçişi, 2000’ li yılların başında gerçekleşmiştir.³⁵ Yukarıda özetle aktarılan keskin bir AB karşıtlığı pozisyonundan (şartlı) bir AB destekçiliği tutumuna evrilmek, Türk demokratikleşme hayatında önemsenmesi gereken bir transformasyon örneğidir. Bu anlamda şöyle bir eleştiri/iddia göze çarpmaktadır: MÜSİAD, 2000 öncesi İslami/İslamcı ideolojik gayeleri doğrultusunda, AB menşeli reformlar vasıtasıyla rejimin frenletici perdelerini aşağıya çekmek ya da hepten ortadan kaldırmak maksadıyla AB’ ci olmuştur.³⁶ Belirtmek gerekir ki, MÜSİAD’ ın buradaki en geçerli güdüsü, AB sürecindeki demokratik kazanımlardan kendilerinin de yararlanması rasyonalitesidir.³⁷

Diğer yandan, MÜSİAD’ ın bu yeni AB davranışı, “her şartta AB” demek değildir.³⁸ Bu durum, 2002 yılında 175 sivil toplum örgütünün “AB’ ye evet” bildirisinde görülebilmektedir. MÜSİAD’ ın o dönem başkanı Ali Bayramoğlu, bu bildirinin tartışıldığı toplantıda uzlaşma sağlanıp sağlanamadığı hususundaki bir soruyu şu şekilde yanıtlamaktadır: “Tam

³⁴ Necmettin, Erbakan, 1991 ve 1993.

³⁵ Haluk, Alkan, Uğur, Aydın, 2000: 133-155.

³⁶ Sencer, Ayata, 2004: 243-277.

³⁷ MÜSİAD, 2000.

³⁸ MÜSİAD, 2005, “AB Müzakere Sürecine İlişkin MÜSİAD’ ın Değerlendirme ve Önerileri (2)”, http://www.musiad.org.tr/img/arastirmalaryayin/pdf/cep_kitaplari_19.pdf, (09.3.2011).

uzlaşma değil ama bardağın dolu tarafından bakılıyor.³⁹ Bu süreçte MÜSİAD, AB üyeliği ve AK Parti Hükümeti' nin AB politikalarına dair temel yaklaşımını şöyle tanımlamaktadır:

“Türkiye’ nin AB ile dengeli bir entegrasyona gitmesini ve bu konuda hükümetin dış politika kararlarını genel olarak doğru bulmaktayız. Ancak bu durum Türkiye-AB ilişkilerinde, Türkiye’ nin millî menfaatleri açısından tehlikeli gördüğümüz bazı hususlara dikkat çekmemize mâni değildir.”⁴⁰

MÜSİAD bu AB desteğini, örneğin AKP Hükümeti’ nin 6. AB Uyum Paketi’ nin tartışıldığı 2003 yılı Mart’ ında da deklare etmiştir. Bayramoğlu, Türk Ceza Yasası ile Milli Güvenlik Kurulu ve Yüksek Seçim Kurulu çalışma ilkelerinde değişiklik öngören 6. Uyum Paketi içerisinde yer alan farklı dillerde yayın yapılmasının önünün açılmasının, “vatandaşların milli, manevi ve kültürel değerlerine devletin de saygılı olması” anlamında müspet bir gelişme olacağını ifade etmiştir. O’ na göre:

“AB’ ye uyum yolunda çıkarılan yasaları, her vatandaşımız hayatın içinde hissedebilmelidir. Aksi takdirde, bu yasalarla gelen değişimin bir anlamı olmadığı gibi ‘ Uyum yasaları içerisindeki demokratikleşme hedefi AB dayatmasıdır’ iddialarını da haklı kılar. [...] Kopenhag kriterleri değişim ve dönüşüm için bir fırsattır. Bu değişim ve dönüşümü öncelikle kendi vatandaşımızın faydasına olduğu için başarmalıyız. Türkiye’ nin kararlı adımlar atmadan AB perspektifine kavuşamayacağı açıktır. Türkiye, büyük tarih ve kültürüyle, bir komplekse kapılmadan çağı yakalamalı, karşı tarafın eksikliklerini de göz önüne alarak yapılması gerekenleri gerçekleştirmeye koyulmalıdır.”⁴¹

“Türkiye’ nin AB üyeliği, Türk Cumhuriyetleri’ ne ve İslam Ülkeleri’ ne karşı bir blokta yer alma anlamına gelmez” tezini varsayımlayan MÜSİAD, Türk Dış Politikası için temel bir tespit yapmaktadır: “Türkiye’ nin -günün birinde AB üyesi olsa da olmasa da- ciddi bir Avrupa siyasetine sahip olması gerekmektedir.” Dernek, ayrıca, önemli şu noktaları vurgulamaktadır:

“MÜSİAD, niteliği ne olursa olsun, Avrupa Birliği ile yoğun bir ilişki halinde olmayı tarihi açıdan, coğrafya açısından, sosyo-ekonomik şartlar ve

³⁹ ABGS, “Sivil Toplum Kuruluşlarının AB Çıkartması.”, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?l=1&p=23018>, (05.1.2009).

⁴⁰ AB Haber, “MÜSİAD’ dan Hükümete AB ile Müzakere Önerileri.”, <http://www.abhaber.com/haber.php?id=4281> (10.12.2008)

⁴¹ ABGS, “MÜSİAD’ dan AB Uyum Paketine Tam Destek.”, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=28910&l=1>, (11.12.2008).

siyaset açısından bir zorunluluk olarak görür. Bu zorunluluk, tek yönlü değil, çift yönlüdür. [...] Türkiye-AB ilişkileri, ‘ Türkiye’ nin AB üyeliği’ çerçevesini aşan bir öneme sahiptir. [...] AB üyesi olan bir Türkiye projesi, İslam Ülkeleri’ yle batı ülkelerinin diyalogunu kolaylaştıran ve dünya barışına daha iyi hizmet etme yollarını açan, yeni ve orijinal bir yapılanma olarak görülmelidir. [...] Türkiye’ nin AB üyeliği, İslam ülkeleri ile işbirliği yapılmasına, ilgili organlarda üstlendiği görev ve sorumluluklarını sürdürmesine engel değildir. Tıpkı, bazı AB üyesi ülkelerin, Commonwealth, Francophone bölgesi ve Latin Amerika ile ilgili politikalarını bu yapı içinde sürdürdükleri gibi. [...] [Türkiye] ‘ merkez ülke’ olmak ve temelde sahip olduğu medeniyeti yükseltmek ve en iyi bir şekilde temsil etmek zorundadır.”⁴²

MÜSİAD’ ın üzerinde durduğu bir diğer husus, genelde Türkiye’ nin AB’ ye üyeliğinin contra argümanları ve özelde AB entegrasyonunun ekonomik yansımaları ile ilgilidir. Avrupa halklarının bazı kesimlerinde Türkiye karşıtı eğilimleri besleyen kimi savlar (örneğin “Türkler gelecek, işsiz kalacağız”; “Türkiye, AB’ nin fonlarından en büyük payı kapacak”) AB ülkelerinde elde edilen bir takım forum ve anket doneleri ile tescillenmiştir. Ekonomik, sosyal ve siyasi iyileştirmelerin, dışsal faktörlerden ziyade, toplumların kendi iç dinamikleri ile gerçekleştirilmesi gerektiğini dile getiren MÜSİAD’ a göre, Türkiye sadece zengin olmak için AB’ ye girmek istememektedir. “Ekonomik nedenler; tarihi, siyasi, hukuki, askeri ve toplumsal nedenler, hep birlikte toplumumuzu etkilemiş ve hükümetin AB üyeliği yolundaki çalışmalarını ağırlıklı bir tercih haline getirmiştir.”⁴³ Üstelik MÜSİAD, Türkiye ile AB ülkelerinin ekonomik ve sosyal gelişme göstergeleri arasındaki açığı, büyütülecek bir olgu olarak görmemektedir. Çünkü Türk insanının dinamizmi ve büyüme potansiyeli, siyasi istikrarın devamlılığı ve AB üyeliğinden gelen fon ve krediler önemli rol oynayacaktır. Bununla birlikte MÜSİAD üyeleri, AB topluluğu ülkelerinin iş adamları ile ticaret, iş evlilikleri, ortak yatırımlar şeklinde gerçekleştirilebilecek her tür iş ilişkisine, tarafların karşılıklı mutabakatı çerçevesinde açık bir tutuma sahip olacaklarını belirtmektedirler.

⁴² Dünya Gazetesi, “MÜSİAD: Komşu ülkelerle olan irtibat artırılmalı.”, http://www.dunya.com/m%C3%BCs%C4%B0ad-kom%C5%9Fu-%C3%BClkelerle-olan-irtibat-art%C4%B1r%C4%B1lmal%C4%B1_87093_haber.html, (07.10.2010)

⁴³ a.g.e.

Türk halkının sahip olduğu kültürel, dini, moral ve ailevi değerler sistematığının AB sürecinde muhafaza edilmesi, MÜSİAD' ın altını en fazla çizdiği AB taleplerinin başında gelmektedir.⁴⁴

“MÜSİAD, farklı toplumsal, tarihi ve kültürel geçmişe sahip ülkelerden meydana gelen AB’ ye üyelik oluşumu içinde, ülkemizin bir takım ekonomik, hukuki ve siyasi kazanımlar sağlayacağına, fakat aynı zamanda kendi değerlerimizle onlara da katkı yapacağımıza inanır. ‘Avrupa müktesebatı’ adı altında ‘uluslar üstü’ değerlerden söz edilirken, MÜSİAD, sürekli olarak bu müktesebata ait değerlerin rasyonelliğini, haklılığını [dillendirmekte ve AB’ nin] farklı kültür ve değerlere sahip insanların hassasiyetlerini hesaba katmasını [öğütlemektedir]. [...] Eğer, Avrupa Birliği’ ni gerçekten çoğulcu bir teşkilat olmaya zorlayamaz veya inandıramaz isek, kurulan ilişkiler yürümecektir.”⁴⁵

MÜSİAD, insan hakları konusunun siyasi çıkarlara alet edilmemesi gerektiğini seslendirmekte ve bu bağlamda Avrupa coğrafyasında yaşayan Müslüman nüfusa dikkat çekerek, AB raporlarını zaman zaman eleştirmektedir:

“AB, ilerleme raporlarında yer verilmeyen bir durum tespiti olarak, Türkiye’ de inançlarına göre yaşamak isteyen insanların okullarda ve diğer kamu kurumlarında dini özgürlüklerinin sınırlandırılmış olduğu gerçeğini görmezlikten gelemez. Başörtülü öğrencilerin eğitim kurumlarına alınması ve kamu işyerlerinde çalıştırılmaları, işyerlerinde ibadethane açılması, serbestçe Cuma namazına gitme izninin verilmesi, oruç ibadetine yönelik düzenlemelerin yapılması gibi taleplerin karşılanmasında yaşanan sorunlar, halkımızın büyük bir kısmını üzme devam etmektedir. [...] MÜSİAD, ekonomik ve sosyal yaşamın bir bütün olduğuna inanmaktadır.”⁴⁶

AB üyeliğini, “ideal bir menzile varma” anlayış ve felsefesi içinde değil, “tarihi sürecin belirli bir aşaması” olarak anlamlandıran MÜSİAD’ a göre, AB’ nin mahiyeti ve başta egemenliğin sınırlandırılması olmak üzere siyasi, ekonomik, hukuki ve sosyal alanlarda karşılaşılabilecek hususlarda Türk insanının bilgilendirilmesi gerekmektedir:

⁴⁴ Ayşe, Buğra, 2002: 187-204.

⁴⁵ Dünya Gazetesi, “MÜSİAD katsayı uygulamasının kaldırılması kararını destekliyor.”, http://www.dunya.com/m%C3%BCs%C4%B0ad-katsay%C4%B1-uygulamas%C4%B1n-kald%C4%B1r%C4%B1lmas%C4%B1-karar%C4%B1n-destekliyor_54984_haber.html, (25.7.2009).

⁴⁶ AB Haber, 2005: a.g.e.

“İnsanımız, nasıl bir gelecekle karşı karşıya olduğunu bütün boyutlarıyla görmelidir. Bazı değerleri ‘ zorunluluk’ olarak kabul etmek ile ‘ benimsemek’ arasında hangi tercihi yapacağına karar vermeli ve ‘ ret edeceği hususları’ da önceden belirlemelidir. AB üyeliği, toplumun belirli kesimleri için özgürlük alanlarını genişletirken, başka kesimler açısından bu alanları daraltıyorsa, yapacağımız şey, sivil toplum kuruluşları altında teşkilatlanmak ve dünya kamuoyuna sesimizi daha güçlü olarak duyurmak olmalıdır.”⁴⁷

MÜSİAD’ ın AB pozisyonlanması nasıldır? sorusu irdelenirken değinilmesi gereken bir diğer mevzu, üyelerinin eğilimleridir. Bu husus, MÜSİAD’ ın Şubat/2005 tarihli Ekonomik Durum Tespit Anketi ile aydınlatılabilir. MÜSİAD’ ın üyeleri arasında “temkinli bir AB yaklaşımı”na işaret eden bu anket, AB ile ilişkiler ve 3 Ekim 2005’ de başlayan Türkiye’ nin AB müzakere sürecine reel sektör temsilcilerinin bakışı kapsamında, 26 ilde 1136 işadama arasında gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçlar, reel sektörde Türkiye’ nin AB üyeliğine yönelik beklentilerin iyimser yönde gelişim gösterdiğini söylemektedir. Buna karşılık işadamlarında, AB’ nin 17 Aralık 2004’ te Türkiye’ ye gösterdiği olumlu yaklaşımdan uzaklaştığı ve müzakere süreci boyunca Türkiye’ yi olabildiğince zorlayabileceği kanısı hâkimdir. Türkiye’ nin AB üyeliği ile sonlanacak bir müzakere süreci ne kadar süre alır? sorusuna verilen cevaplarda görülebilmektedir ki, reel sektör temsilcilerinin % 25’ i 5-8 yıl, % 20’ si en az 10 yıl öngörmektedir. Müzakerelerin, üyelikle neticelenmeyeceğini bekleyenler ise % 29’ luk bir orana sahiptir.⁴⁸ İş adamları, AB müzakere sürecinde uygulanması istenen politikaları şöyle sıralamaktadırlar: Teşviklerin artırılması; tarım politikalarının uyumlaştırılabilmesi için AB’den hak edilen fon ve desteklerin alınması; güçlü bir müzakere ekibinin kurulması; Kıbrıs gibi konularda belirli bir politika oluşturulup, önceden deklare edilmesi ve bu konuda taviz verilmemesi ve serbest dolaşım hakkından vazgeçilmemesi.

Üyelerindeki bu AB şüpheli eğilim, MÜSİAD’ ın AB Müzakere Sürecine İlişkin MÜSİAD’ ın Değerlendirme ve Önerileri başlıklı raporunda tekrar zuhur etmektedir:

⁴⁷ Dünya Gazetesi, “Anayasa değişikliğine bir destek de MÜSİAD’ dan.”, http://www.dunya.com/anayasa-de%C4%9Fi%C5%9Fikli%C4%9Fine-bir-destek-de-m%C3%BCs%C4%B0addan_82281_haber.html (25.3.2010)

⁴⁸ Ajans 1, “MÜSİAD, AB Müzakere sürecinden endişeli.”, http://www.ajansbir.com/haber-5089---MUSIAD_AB_muzakere_surecinden_endi_seli.html, (05.7.2011).

“AB’ nin insan hakları, temel özgürlükler ve hukukun üstünlüğü ilkeleri, Müslüman kimliği taşıyan insanların yaşama biçimini sınırlayan dar elbiselerdir. Türkiye, daha geniş kapsamlı bir hoşgörü alanı oluşturmalıdır. AB, Türkiye’ de inançları doğrultusunda yaşamak isteyenlerin çektiği sıkıntıları görmek istemiyor.”⁴⁹

MÜSİAD, Türkiye’ nin devam eden AB uyum sürecinde yorumları ve önerileri ile önemli bir baskı merkezi olma hedefi taşımaktadır. Gerektiğinde AK Parti Hükümeti için öneriler⁵⁰ getirebilmekte ve gerektiğinde AB tarafına yayınlar hazırlamaktadır. MÜSİAD bu bağlamda, Avrupa Komisyonu tarafından düzenlenen Türkiye İlerleme Raporlarının analizlerini yapmaktadır. MÜSİAD’ ın, örneğin 2007 İlerleme Raporu değerlendirmesi, derneğin AB tutumu hakkında etraflıca veriler sunmaktadır:

“2007 İlerleme Raporu’ nun daha önce yayınlanan toplam 9 raporla mukayese edildiğinde, üslup ve içerik bakımından daha olumlu olduğunu ifade edebiliriz. [...] Yüksek mahkemelerin ‘ bağımsız’ olması yanında, ‘ tarafsız’ olmalarının gerekliliği ilk kez bu kadar net bir şekilde vurgulanmaktadır. Benzer şekilde, PKK terörüne karşı bu raporun diğerleri ile mukayese edildiğinde, daha net bir tavır aldığı görmek kuşkusuz olumlu bir gelişmedir. [...] Diğer yandan, raporun objektif olması için sadece Türkiye’ nin yapmadıklarını ifade ederek, eleştirmek kadar diğer tarafın da, yani AB’ nin kendisinin de yapmadıklarını ortaya koymak gerekmektedir. [...] Sadece Kıbrıs konusu değil, Türkiye’ yi Gümrük Birliği konusunda eleştirenler, hala AB’ nin nasıl olup da bu kadar katı ve haksız bir vize uygulamasını ve TIR geçiş kotası sınırlamasını, Türkiye’ ye reva gördüğünü de ortaya koymalıdır. Ayrıca, raporda ifade edilen bazı konular, ifade edilmiş tarzı nedeni ile sıkıntı yaratmaktadır. Örneğin, ısrarla, Türkiye’ de yaşayan farklı etnik grupların ‘ ulusal azınlık’ statüsüne konmasını, AB öteden beri dolaylı bir şekilde talep etmektedir. [...] Bu konuda yapılan dayatmaları doğru bulmamaktayız. Ayrıca, Türkiye’ de bulunan Fener Rum Patrikhanesi’ nin ‘ Ekümenik’ olup olmadığının, Kopenhag kriterleri ile

⁴⁹ MÜSİAD, 2005 ve Sabah: “MÜSİAD’ DAN AB’ ye eleştiri.”, <http://arsiv.sabah.com.tr/2005/04/04/eko124.html>, (06.7.2011).

⁵⁰ MÜSİAD, öbür taraftan, Türk kamuoyunun kimi kesimlerinde, AK Parti Hükümeti’ ne sıkı eleştiriler getiremediği konusunda eleştirilmektedir.

doğrudan ya da dolaylı hiçbir ilgisinin olmadığını düşünmekteyiz. Bu konuda AB' nin bir görüş beyan etmesinin yeri yoktur.⁵¹

MÜSİAD Eski Başkanı Ömer Bolat' ın, 10 Aralık 2007 tarihli AB Dışişleri Bakanları Toplantısı' ndan çıkan kararlar üzerine yayınladığı mesaj, MÜSİAD' ın AB pozisyonu çerçevesinde irdelenmelidir. O' na göre: “AB ile yaşanan sorunlar, büyük ölçüde, AB' nin Türkiye' ye vermiş olduğu sözleri yerine getirmemesi, bazı konularda gayri meşru dayatmalarda bulunması ve bazı AB liderlerinin AB adaylığımızı gölgeleyen beyanlarda bulunmasıyla yakından ilgilidir.”⁵² Türkiye' nin AB yolunda yeni bir ivmenin elzem olduğunu belirten Bolat, ayrıca şunları vurgulamıştır: [Bu toplantı neticesinde] “özellikle Fransa' nın baskısıyla, daha önceki senelerde ‘ katılım konferansı’ şeklinde kendini bulan ifadenin ‘ hükümetler arası konferans’ şeklinde ifade edilmesinin, Türkiye' nin resmi üyelik pozisyonuna onarılmaz zarar verdiğini ileri sürmek doğru değildir. Türkiye' nin resmi AB aday pozisyonu devam etmektedir. [Fakat] Türkiye karşıtı bu tür söylemlere hazırlıklı olmak gerekmektedir.”⁵³ Bolat, Birlik' in Türkiye' yi AB Müktesebatı yolunda daha fazla reform yapması hususunda cesaretlendirmesini ve başta Sarkozy gibi birçok etkin AB liderlerinin, Türkiye' nin AB adaylığını gölgeleyen beyanlarından vazgeçmesini salık vermektedir. Bu satırlarda, aynı zamanda kararlı bir AB iradesi fark edilmektedir.⁵⁴

MÜSİAD, AB' yi tek seçenek görmeden ve diğer uluslararası ilişkiler hatlarında elini güçlendirerek, AB üyeliği yolunda daha başarılı olunabileceğine inanmaktadır. Bu, çok yönlü bir dış politika kurgusudur⁵⁵ ve “Türkiye' nin AB sürecinde yumurtaları tek sepette toplamaması ve Afro-Avrasya, ABD, Rusya gibi global aktörle ile ekonomik ilişkilerin

⁵¹ Haberler, “MÜSİAD: AB' nin 2007 İlerleme Raporu Öncekiler Kadar Olumsuz Değil.”, <http://www.haberler.com/musiad-ab-nin-2007-ilerleme-raporu-oncekiler-kadar-haberi/>, (08.1.2011).

⁵² Haberyeri, “MÜSİAD: Türkiye' nin AB üyeliği sürecinde yeni bir ivmeye ihtiyacı var.”, <http://www.haberyeri.net/Musiad-turkiyenin-ab-uyeligi-surecinde-yeni-bir-ivmeye-ihtiyaci-var-s14754>, (01.6.2011).

⁵³ a.g.e.

⁵⁴ Yenişafak, “MÜSİAD: Türkiye' nin AB aday pozisyonu sürüyor.”, <http://yenisafak.com.tr/Ekonomi/?t=17.12.2007&i=87993>, (17.6.2011).

⁵⁵ Bu düşünce, AK Parti hükümetlerinin dış politikasını formülleyen Ahmet Davutoğlu' nun “aktif bir dış politika” söylemi ile benzeşmektedir. Davutoğlu, Ahmet, Stratejik Derinlik, 2005.

geliştirilmesi” ifadeleri ile altı çizilmektedir. Ayrıca, dış politikadaki kıpırdanma, ülkenin evrensel normlarına da yansımalıdır: “AB süreci ile birlikte ekonomik, sosyal, siyasal ve yargı alanında yeniden yapılanmayı başarabilen bir Türkiye, rekabet ve büyüme yarışında ‘ben de varım’ diyebilir.”⁵⁶ Derneğe göre, aksi takdirde, yarış dışında kalıp, yakın geçmişteki sıkıntılı dönemlerin tekrarını yaşamak durumunda kalacaktır; o sebeple, Türkiye’de yapılacak en önemli icraat, AB standartlarına uygun, yeni bir sivil Anayasanın hazırlanmasıdır.

Bu konu ile ilgili olarak, derneğin 2008 Ekonomi Raporu’ nun Temel Hak ve Özgürlükler bölümüne bakılmalıdır: “Hazırlanacak yeni anayasada, kişi devlet otoritesine karşı korunmalı; temel haklardan yararlanma bakımından, insanlar arasında din, dil, soy, düşünce, siyasi kanaat farkı gözetilmemelidir.”⁵⁷ İlâveten, şiddet ve suç işlemeyi teşvik etmediği sürece her türlü aykırı düşüncenin serbestçe açıklanabilmesi; inanç hürriyetinin tam olarak güvence altına alınması; din adına öne sürülen her türlü talebe “irtica” damgası vurulması alışkanlığının terk edilmesi ve “gerici” yaftalaması ile dindarlara baskı yapılmasına cevaz veren anayasa hükümlerinin kaldırılması gerektiği deklare edilmektedir. Son olarak, Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinin okullarda zorunlu olarak öğretilmesinin devam ettirilmesi istenmekte ve “Vakıflar İdaresi’ nin tüm maddi varlığı ile beraber genel idareden ayrılarak, Diyanet İşleri’ ne bağlanabileceği” önerilmektedir.⁵⁸

6. SONUÇ: “DEĞİŞİMİN VE MODERNLİĞİN TAŞIYICISI” MI, YOKSA “POLİTİK FAYDACILIK” MI?

1980’lerden ama özellikle 1990’ dan itibaren İslami kimliğin yükselişi, Türkiye’de kültürel kimlik olgusunun dönüştürücü niteliğinin en net yaşandığı gelişmelerden biri olmuştur. İslami kimlik, devlet-toplum/birey ilişkileri içinde her alanda etkisini göstermiştir/göstermektedir. Dahası, kendi içinde kayda değer bir değişim/dönüşüm yaşamıştır/yaşamaktadır.⁵⁹ Bu bağlamda, Türkiye’de modernleşme sürecinin devlet merkezci ve laik-

⁵⁶ Tüm gazeteler, “MÜSİAD: AB, Türkiye için tek seçenek değil.”, <http://www.tumgazeteler.com/?a=680629>, (21.6.2011).

⁵⁷ MÜSİAD, 2008.

⁵⁸ Palhaber, “MÜSİAD, ekonomi raporunu açıkladı.” <http://www.palhaber.com/haber/ekonomi/ekonomi-genel/musiad--2008-ekonomik-raporu-nu-acikladi.html>, (20.7.2011).

⁵⁹ Yasin, Aktay, 2004: 345-393.

homojen yapısına eleştiriler getirilmiştir/getirilmiştir. İslami kimlik yansımaları, MÜSİAD'ın da içinde olduğu ekonomik yaşamı da etkilemiştir/etkilemektedir. Diğer taraftan, İslami kimliğin yükselişinin, sistemin laiklik ilkesi kapsamında kaygı yarattığı vurgulanmaktadır.⁶⁰ Tüm bu tartışmaların temel belirleyenlerinden biri -üyelik kıstasları/değerleri/beklentileri çerçevesinde- Türkiye'nin AB sürecidir.

AB sürecinde ülkenin STÖ'leri nasıl konumlanmaktadır? sorusundan hareket edilirse, STÖ'lerin ekonomi alanındaki önemli temsilcilerinden MÜSİAD'ın tavrı dikkat çekecektir: MÜSİAD'ın AB pozisyonunda, 2000 öncesi ve 2000 sonrası olmak üzere bir farklılaşma göze çarpmaktadır: 2000 öncesi döneminin en belirgin özelliği, MÜSİAD'ın Refah Partisi (RP) paralelinde bir politika geliştirdiğidir: İlk olarak Özal ile yeşermiş olan sermaye grupları, Türkiye'de 1990'lı yılların kimlik politikalarının da etkisi ile MÜSİAD çatısında toplanmışlardır. Büyük konsorsiyumlar karşısında oyuna giremeyen küçük ve orta ölçekli Anadolu sermayesi, çareyi sistemi eleştiren bir partide bulmuştur. Bu parti -RP-, "adil (ekonomik) düzen" söylemi ile 1991'den itibaren, ekonomik anlamda orta ve alt sınıfları bünyesinde toplamış ve 1995 seçimlerinde I. parti olmuştur. Politik-ideolojik çizgilerinde hem ekonomik ve hem de dinsel-kültürel ortaklıklar sonucu, MÜSİAD'ın desteği bu dönemde RP'ye gitmiştir. 28 Şubat (1997) süreci ile gerek parti kadrolarında ve gerekse örgütte bir özelleştirme başlamış ve değişim-dönüşüm-gelişim stratejisi keşfedilmiştir. RP'nin kapatılışı ile kurulan Fazilet Partisi (FP), bu ikilemin dillendirildiği adres olmuştur. Yenilikçiler ve Gelenekçiler diye ayrılan kesimlerden Yenilikçiler AKP'yi kurduklarında (ve FP'nin kapatılması üzerine), MÜSİAD, Yenilikçiler ile beraber hareket etmiştir/etmektedir. AK Parti'nin 2002 zaferi ile iktidar olması, aynı zamanda AB reformlarını kararlıca üstlenmesi anlamına gelmekte idi.⁶¹ Çünkü siyasal sistem içerisinde kendilerine yaşama alanı yaratılması amacı, bu kesimleri, AB'yi bir dış destek olarak algılamaya itmiştir. Destekleyen bir AB politikası geliştiren Yenilikçiler, MÜSİAD'ın onayan bir AB tutumuna geçişinin anahtarıdır denilebilir.⁶² Fakat kimileri "(FP'nin halefi) Saadet Partisi'ndeki (SP) AB karşıtı eğilimler, MÜSİAD'da AB şüpheli bir renk olarak devam etmektedir" tezini formüllemekteler. Örneğin Güleçyüz bu durumu şöyle tasvir etmektedir: "RP'nin yükselişe

⁶⁰ Şerif, Mardin, 2005; Ruşen, Çakır, 2004: 562.

⁶¹ AK Parti'nin AB davranışı için bkz: İsmail, Ermagan, Die Adalaet ve Kalkınma Partisi und Ihre Haltung zur EU, 2011, s. 137-171.

⁶² Judith, Hoffmann, 2003: 65-88.

geçtiği 1990' lı yılların başlarında kurulan MÜSİAD' ı, siyasetteki Millî Görüş kadrolarında yaşanan ve AKP' yi sonuç veren dönüşümün iş dünyasındaki versiyonu olarak nitelemek yanlış olmaz. Bu durum, haliyle AKP ve SP ile olan ilişkilerine de yansıyor. Derneğin AB politikaları, büyük ölçüde AKP ile paralel bir seyir izliyor. Bununla birlikte, AB' ye mesafeli bir duruşları var.⁶³

MÜSİAD' ın onayan bir AB pozisyonlanması geliştirmesinde birçok faktör etkili olmuştur:

- Türkiye içi siyasal gelişmeler
  - 28 Şubat sürecinde, kendilerini yakın gördükleri RP' den sonra FP' nin de kapatılışı
  - AK Parti' nin ortaya çıkışı ve % 34' lük bir çoğunlukla iktidar olması
- (Kendilerine model gördükleri) Uzak Doğu' dan sonra Rusya ve Çin' deki küresel ekonomik krizlerin Türkiye' ye olumsuz etkileri
- Türkiye' deki 2000 ve 2001 büyük ekonomik krizleri
- Türk ekonomisinin dibe vuran çarklarının onarımında ve dengesinin oturtulabilmesinde AB gibi güçlü bir ekonomik dayanağa duyulan ihtiyaç
- dernek üyelerinin AB ülkelerindeki partnerleri ile aktivitelerindeki pozitif etkileşim ve
- (yerel, global ve konjonktürel nedenlerden ötürü) örgüt içi yenilikçi özelleştiri.

MÜSİAD' ın günümüzdeki AB davranışı, “ya destekle, ya da reddet” dilemmasında açıklanamaz. Üçüncü bir yol olarak, AB entegrasyonuna temelde pozitif bakmakta, lâkin kendi ama' larını bırakmamaktadır. MÜSİAD, teknolojik modernleşme çerçevesinde AB vizyonuna inanmaktadır. Fakat kimliksel ve kültürel meselelerde çokseslilik ülküsünün altını daha kalınca çizmektedir.⁶⁴ Bu düzlemde, hem siyasal hem de ekonomik formülasyonlarında din önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye' nin AB üyeliği bağlamında kendi kimliksel taleplerini dillendirmeye devam etmektedir. Özellikle başörtüsü⁶⁵, İmam Hatipler, Kur' ân kursları ve Din dersleri gibi konularda, örgütün AB' den beklentilerini -gerek resmi dokümanlarında gerekse başkan veya yetkililerinin açıklamalarında- görmek

⁶³ Yazarın, Yeni Aşya Gazetesi Başyazarı Kazım Güleçyüz ile röportajı, 05.02.2009.

⁶⁴ Ömer, Bolat, 2007: 23-47.

⁶⁵ Realist Haber, “MÜSİAD' dan turbana destek.”, <http://www.realist.gen.tr/haber/29153/musiaddan-turbana-destek.htm>, (15.6.2011).

mümkündür. Bu nedenle, AB organlarındaki yerleşik otorite ile bu taleplerinde kimi çatışmalar yaşayabilecekleri öngörülebilir.⁶⁶ MÜSİAD' a göre, Türkiye-AB ilişkilerinde orta ve uzun vadede, arzu edilmese de, Türk toplumu ile Avrupa toplumlari arasında belirli kültürel uyumsuzluk alanları ortaya çıkabilir; böyle durumlarda, AB topluluğu süper bir güç olarak baskı kuran değil, kültürel farklılıkları kabul eden bir yaklaşıma sahip olmalıdır.

MÜSİAD' ın AB davranışını “politik faydacılık” (political opportunism) ile betimleyen ve şüpheli eğilimlerinin, Türkiye' nin AB sürecini beslemeyeceğini, aksine tehlikeye sokacağını iddia eden Yankaya, MÜSİAD' daki yıllar içindeki değişimleri şu şekilde okumaktadır: a) 1994-1999 arası: İslamcı nedenler ile katı AB şüpheliliği (diğer bir ifadeyle AB karşıtlığı); b) 2000-2004 arası: Milli menfaatler tezine dayalı AB şüpheliliği, c) 2005-2008 arası İslami hassasiyetler ile açıklanan AB şüpheliliği ve d) 2008' den sonra: AB tarafındaki Türkiye karşıtlığına atıfta bulunan siyasal AB şüpheliliği.⁶⁷ Kanımızca, AB şüpheliliğini AB karşıtlığı ile karıştırmayan bir MÜSİAD, onayan pozisyonu ile hem Türkiye' nin AB ile ilişkilerinde hem de ülkedeki modernleşmenin yaygınlaşmasında katkılar sağlayabilir. Ekonomi boyutunda, ülkeye yeni pazarlar açarak, küresel ölçekte çeşitlilik arz ettiği aşikârdır. Demokrasi boyutunda, global değerleri lokale taşıyarak, temsil ettikleri kesimleri dünyaya ekleme misyonu ifa etmektedir. Keyman/Koyuncu çözümlemesinde de görülebileceği üzere⁶⁸, adına ister muhafazakâr, ister İslami veya İslamcı sermaye konulsun; bu kesimlerin -“demokrasi, şehirdeki tek oyundur”⁶⁹ hedefinde- politik düzene dâhil edilmeleri, parlamenter sistemlerin ev ödevleridir. Bu gerçek MÜSİAD

⁶⁶ Yenişafak, “MÜSİAD' a itibar etmeyen zarardadır.”, <http://yenisafak.com.tr/Pazar/?t=28.01.2008&i=95812>, (22.7.2011).

⁶⁷ Dilek, Yankaya, 2009. Yankaya' ya göre MÜSİAD' da Avrupalılaştırma süreci şöyle ortaya çıkmaktadır: „[as] a social learning process resulting from its members' exposure to European business practices and culture. Furthermore, Turkey' s EU accession process led to a creative adoption of European norms and their reinterpretation with regard to the association' s concerns about religious issues, giving birth to an Islamic rhetoric expressing criticism of the EU and challenging the Turkish secular regime' s policies towards religiously conservative demands. However, this Islamic Euroscepticism not only jeopardizes MÜSİAD' s support for Turkey' s complete compliance with secular universal norms but also reproduces the clash of civilizations thesis that Turkey' s accession project to the EU initially aimed to obliterate.” a.g.e.

⁶⁸ Fuat, Keyman, Berrin, Koyuncu, 2004: 125-145.

⁶⁹ Adam, Przeworski, 1991: 26.

tarafından -kimi inişli-çıkışlı zamanlarına rağmen- iyi okumuştur denilebilir. Siyaset-ekonomi etkileşiminde, RP' den AKP' ye uzanan tecrübeler, MÜSİAD için bir gösterge kabul edilebilir.⁷⁰

Gerek İslami kesimlerin değişim-dönüşüm deneyimleri ve gerekse MÜSİAD' ın onayan bir AB davranışı geliştirmesine binaen Dağı şu noktalara işaret çekmektedir:

“Mesele, AK Parti değil; bütün bir ‘ muhafazakâr-demokrat çevre’ dünyayı sizden [ulusalcı-devletçi elitlerden] iyi okumaya başladı. [...] Öncelikle, yüz yıldır kurulan seçkinler oligarşisini kırmak için en etkili hamlenin, ‘ demokrasi istemek’ olduğunu anladılar. İkincisi, bu seçkinler oligarşisinin, demokrasiye evet diyerek iktidarlarını ‘ paşa paşa’ halka bırakmayacaklarını bildiklerinden, bir ‘ dış dinamik’ e ihtiyaçları olduklarını kavrayıp, AB sürecini desteklediler. Üçüncüsü, bürokratik oligarşinin, kendine bağlı bir zenginler zümresi yaratma aracı olan devletçilik politikası yerine, herkesin serbestçe rekabet edeceği bir piyasa ekonomisi modelini tercih ettiler. Kısaca, ‘ muhafazakâr-demokrat çevre’ , siyasette ‘ demokrasi’ , ekonomide de ‘ serbest piyasa’ manivelaları ile devletin denetiminden çıktı; resmi ideolojinin zincirlerinden kurtuldu. [Böylece], sizi [ulusalcı-devletçi elitleri] tarihin akışında ‘ off side’ a düşüren muhafazakâr-demokratlar, değişimin ve modernliğin taşıyıcısı oldular. [...]”⁷¹

Siyaset bilimi literatüründe yukarıdaki alıntının muhtevisiyatına ilişkin uzlaşsıdan ziyade ayrılıklar egemendir. İfade edilebilir ki, demokratikleşme (ucu açık) bir süreçtir; peşinen olumsuz bir yaklaşım geliştirmek, Przeworski öğretisine⁷² ters olarak, sürecin doğasına aykırı duracaktır. Nihayetinde, Kopenhag Kriterleri çerçevesinde Türkiye’ nin AB’ lileşmesi ile MÜSİAD’ ın AB’ lileşmesi aynı düzlem üzerinden okunabilecektir.

KAYNAKÇA

Akçay, Yasin, “İslamcılığın mümkün ve meşru dili: Muhafazakârlık”, *Karizma Dergisi*, 17, 2004, s. 21-33.

Aktay, Yasin, “Modernleşme ve Gelenek Bağlamında Dinî Bilgi ve Otoritenin Dönüşümü”, iç: Aktay, Yasin: *İslâmcılık, Modern Türkiye’ de Siyasî Düşünce*, Bd. 6, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 345-393.

⁷⁰ Ziya, Öniş, 2006.

⁷¹ İhsan, Dağı, “AK Parti Batı’ dan kopar mı?”, <http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=809623>, (30.1.2009).

⁷² a.g.e.

Alkan, Haluk, Uğur, Aydın, “Türkiye’ de İşadamları Devlet İlişkileri Perspektifinden MÜSİAD”, *Toplum ve Bilim*, 85, 2000, s. 133-155.

Atan, Serap, “Europeanization of Turkey Peak Business Organisations and Turkey-EU relations”, in: Uğur, Mehmet; Canefe, Nergis (eds.), *Turkey and European Integration: Accession Prospects and Issues*, Routledge, London & New York 2004, pp.100-121.

Ayata, Sencer, “Changes in Domestic Politics the Foreign Policy Orientation of the AK Party”, in: L. Martin and D. Kerides (Hgg.), *The Future of Turkish Foreign Policy*, M.I.T press, Cambridge 2004, pp. 243-277.

Ayata, Sencer, “Patronage, Party and State. The Politicization of Islam in Turkey”, *Middle East Journal*, 50 (Winter), 1996, s. 40-56.

Bolat, Ömer, *Medeniyet İdeali*, Küre Yayınları, İstanbul 2007

Bölük, Mehmet, (): *El Tayyip, Rüzgardan Kasırgaya*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 2002.

Buğra, Ayşe, *Dini Kimlik ve Sınıf: Bir MÜSİAD ve Hak-İş Karşılaştırması. N. Balkan / S. Savran: Sürekli Kriz Politikaları*, Metis Yayınları, İstanbul 2004 S. 126-147.

Buğra, Ayşe, “Labor, Capital, and Religion: Harmony and Conflict among the Constituency of Political Islam in Turkey”, *Middle Eastern Studies*, 2 (38), 2002, pp. 187-204.

Buğra, Ayşe, *Islam in Economic Organizations*, İstanbul 1999, TESEV.

Bulut, Faik, *Tarikat Sermayesinin Yükselişi-İslam Ekonomisinin Eleştirisi*, Doruk Yayınları, Ankara 1997.

Cizre, Ümit, *Secular and Islamic Politics in Turkey. The making of the Justice and Development Party*, Routledge, London 2008.

Cem, İsmail, *Avrupa’ nın Birliği ve Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005.

Çakır, Ruşen, *Ayet ve Slogan. Türkiye’ de İslami Oluşumlar*, Metis Yayınları, İstanbul 1990.

Çakır, Ruşen, Milli Görüş Hareketi, iç: Aktay, Yasin: *İslâmcılık. Modern Türkiye’ de Siyasi Düşünce*, Bd. 6, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 544-575.

Davutoğlu, Ahmet, *Stratejik Derinlik. Türkiye’ nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayınları, İstanbul 2005.

Doğan, A. Ekber, “Siyasal Yansımalarıyla İslamcı Sermayenin Gelişme Dinamikleri ve 28 Şubat Dönemi”, *Mülkiye Dergisi*, Sayı: 252, 2007, s. 47-68.

Duru, Bülent, Uzel, İlhan, *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*, Phoenix, Ankara 2009.

Durugönül, Esmâ, *Über die Reislamisierung in der Türkei als sozial-religiöse Bewegung*, Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main 1995.

Erbakan, Necmettin, Adil Ekonomik Düzen, Ankara: Refah Partisi ve (1993) Adil Düzen, Refah Partisi, Ankara 1991.

Ermagan, Ismail, *EU-Skeptizismus in der Türkei. Die Haltungen der türkischen Parteien CHP, MHP und AKP*, Universität Erfurt, Erfurt 2011.

Ermagan, Ismail, *Die Europäische Union und der Beitritt der Türkei. Positionen Türkischer Parteien und der Parteien im Europäischen Parlament*, LIT Verlag, Münster 2010.

Griffiths, Richard T., Özdemir, Durmus, *Turkey and EU Enlargement*, Istanbul Bilgi University Press, Istanbul 2004.

Heper, Metin, “Islam and Democracy in Turkey: Toward the Reconciliation?”, *Middle East Journal*, 51 (Winter), 1997, s. 32-45.

Hoffmann, Judith, *Aufstieg und Wandel des politischen Islam in der Türkei*, Hans Schiler Verlag, Berlin 2003.

Karlık, Rıdvan, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, İstanbul 2010.

Keyman, Fuat, Koyuncu, Berrin, AKP, MÜSİAD, Ekonomik Kalkınma ve Modernite, *Düşünen Siyaset*, 19, 2004, s. 125-145.

Kuran, Timur, *İslam'ın Ekonomik Yüzleri*, İstanbul İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

Mardin, Şerif, *Türkiye’de Din ve Siyaset*, İstanbul 2005.

Menderes, Çınar, *Siyasal Bir Sorun Olarak İslamcılık*, Dipnot, İstanbul 2005.

MÜSİAD, *AB Müzakere Sürecine İlişkin MÜSİAD’ın Değerlendirme ve Önerileri (2)*, Müsiad Cep Kitapları, No. 19, MÜSİAD Yayını, İstanbul 2005.

MÜSİAD, *Anayasa Reformu ve Yönetimin Demokratikleşmesi*, MÜSİAD Yayını, İstanbul 2000.

Öniş, Ziya, “The Political Economy of Islam and Democracy: From the Welfare Party to the AKP” in: Dietrich Jung: *Democracy and Development*, Palgrave/Macmillan, New York 2006.

Öniş, Ziya, “The Political Economy of Islamic Resurgence in Turkey: The Rise of the Welfare Party in Perspective”, *Third World Quarterly*, 18, 1997, pp. 743-766.

Özipek, Bekir Berat, 28 Şubat ve İslâmcılar, iç: Aktay, Yasin: *İslâmcılık, Modern Türkiye’ de Siyasî Düşünce*, Bd. 6, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, S. 640-651.

Özdemir, Şennur, *MÜSİAD: Anadolu Sermayesinin Dönüşümü ve Türk Modernleşmesinin Derinleşmesi*, Vadi Yayınları, Ankara 2006.

Przeworski, Adam, *Democracy and the Market; Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America*, Cambridge University Press, New York 1991.

Şencan, Hüner, *İş Hayatında İslam İnsanı*, MÜSİAD Yayını, İstanbul 1994.

Yavuz, M. Hakan, *Islamic Political Identity in Turkey*, Oxford University Press, Oxford 2003.

Yankaya, Dilek, The Europeanization of MÜSİAD: Political opportunism, Economic Europeanization, Islamic Euroscepticism, 2009, in: <http://ejts.revues.org/index3696.html#tocto1n4> (10.3.2011)

Yılmaz, Hakan, Euroskeptizismus in der Türkei. Parteien, Eliten und Öffentliche Meinung, 1995 – 2006, in: Clemens, Gabriele (Hrsg.): *Die Türkei und Europa*, LIT Verlag, Münster 2007, s. 215-243.

YENİ PERFORMANS ÖLÇÜM YÖNTEMLERİ (FAALİYETE DAYALI MALİYETLEME, PERFORMANS KARNESİ VE EKONOMİK KATMA DEĞER) ENTEGRASYONU VE ÖRNEK BİR UYGULAMA

Şükran GÜNGÖR TANÇ*

ÖZET

İşletmelerin değişen çevre koşulları, küreselleşme ve artan rekabet şartları içinde faaliyetlerini sürdürebilmeleri çok çeşitli faktörlere bağlıdır. Bunlardan biri de etkin bir şekilde işleyen performans ölçüm sistemidir. Bu kapsamda çok çeşitli performans ölçüm yöntemleri bulunmaktadır. Ancak yönetim muhasebesi kapsamında kullanılan en etkin performans ölçüm yöntemlerinin başında Faaliyete Dayalı Maliyetleme (FDM), performans arnesi (Balanced Scorecard) ve Ekonomik Katma Değer (EKD) gibi yöntemler gelmektedir. Zira FDM ve performans karnesi, yöneticilere “değer yaratma” kararını vermek için ihtiyaç duydukları bilgiyi sağlarken; EKD bir karar sistemi olup, performans ölçümünü sağlar ve değer yaratmak için yönetimi motive eder.

Bu bağlamda çalışmanın temel amacı söz konusu yöntemlerin entegrasyonu ve bunun sonucunda da işletme finansal işlemleri üzerinde yarattığı değer gösterilmesidir. Örnek uygulamayla ortaya konan sonuçlar; FDM, performans karnesi ve EKD yöntemlerinin bir bütün olarak göz önüne alındığında, elde edilen sonuçlara göre yapılan örnek bir uygulama sonucuna göre “vergi sonrası faaliyet karı” 4.128 TL iken EKD kârı 3.948 TL olarak hesaplanmış olup elde edilen sonuçlar daha doğru ve alınacak kararlar açısından da daha sağlıklı bilgi üretilebildiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: FDM, Performans karnesi, EKD, Performans ölçümü.

---

*Yrd. Doç. Dr., Nevşehir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, sgungor@nevsehir.edu.tr

NEW PERFORMANCE MEASUREMENT (ACTIVITY BASED COSTING, BALANCED SCORECARD AND ECONOMIC VALUE ADDED) INTEGRATION AND APPLYING A CASE

ABSTRACT

In changing environmental conditions, globalization and increasing competition, businesses sustainable actions depend on various factors. An effectively operating Performance Measurement System is one of them. In this context, wide variety of performance measurement methods being used. However the most effective performance measurement systems mostly used in context of managerial accounting are Activity Based Costing (ABC), Balanced Scorecard, and Economic Value Added (EVA). ABC and Balanced Scorecard methods provide the information that needed by the managers for decision making of creating value. On the other hand EVA is a decision system which provides performance measurement and motivates the management for creating value.

In this context, the main objectives of this study are integration of the mentioned systems and the presentation of the value that these systems created on the managements financial operation. The results which are presented in the case study: When ABC, Balanced Scorecard and EVA methods addressed as a whole, the operating profit after tax is calculated as 4.128 TL and EVA profit is calculated as 3.948 TL. The results are more accurate and in terms of decisions to be made more healthy informations are produced.

Key Words: *Activity based costing, Balanced scorecard, Economic value added, Performance measurement.*

1. GİRİŞ

Günümüz rekabet ortamında sadece finansal başarı değerlendirme ölçülerini dikkate alarak hareket etmek, işletmelerin kritik alanlar üzerine odaklanamamalarına veya çok daha belirgin başarı hedefleri koyamamalarına neden olmaktadır. Bu bağlamda işletmelerin finansal olmayan başarı ölçülerini de dikkate almaları ve buna uygun stratejiler geliştirmeleri gerekmektedir. İşletmelerde -sadece finansal göstergelerin dikkate almayıp- finansal olmayan göstergeleri de dikkate alan performans ölçüm yöntemlerinden biri performans karnesidir. Söz konusu performans karnesi; FDM ve EKD yöntemleri ile bütünleşik bir şekilde gelişmiş birçok ülkedeki işletmeler tarafından modern performans ölçümü ve yönetimi aracı olarak kullanılmaktadır.

İşletmelerde, finansal göstergelere ek olarak finansal olmayan göstergeleri de dikkate alan performans ölçüm yöntemlerinden birisi performans karnesidir. Söz konusu performans karnesi, FDM ve EKD yöntemleri ile bütünleşik bir şekilde, gelişmiş birçok ülkedeki işletmeler tarafından modern performans ölçümü ve yönetimi aracı olarak kullanılmaktadır.

FDM ve performans karnesi, yöneticilere “değer yaratma” kararını vermek için ihtiyaç duydukları bilgiyi sağlar. EKD ise bir karar sistemidir; performansı ölçer ve değer yaratmak için yönetimi motive eder. Bu bağlamda söz konusu yöntemler çağdaş performans ölçüm yöntemleri olarak adlandırılabilir. Bu yöntemlerin bütünleştirilmesi ise, performans ölçümünde daha etkin bir sonuç sağlayacaktır. Zira işletme başarısı firmanın değerini artırma (değer yaratmak) olarak kabul edildiğine göre, bu değer yaratılırken FDM yönteminin çıktıları, performans karnesi yöntemi aracılığı ile kullanılmakta ve pay sahiplerine değer yaratılmış olmaktadır.

Çalışmanın temel amacı önemli performans ölçüm yöntemi olarak görülen FDM, performans karnesi ve EKD bugünün dinamik ve rekabetçi iş çevresinde işletme başarısının daha fazla olmasına yardımcı olmasının tespit edilmesidir. Ayrıca söz konusu yöntemlerin entegre bir şekilde kullanılması ile işletmede ulaşılabilecek gerçek karın nasıl elde edileceği örnek bir uygulama ile gösterilmeye çalışılmıştır.

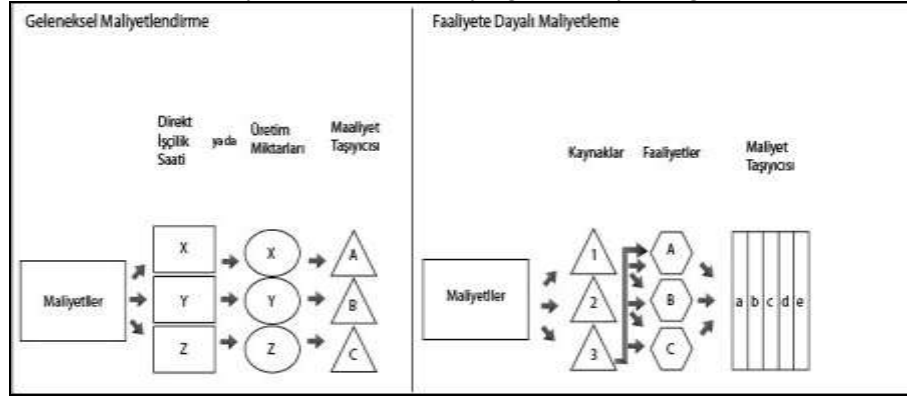
2. FAALİYETE DAYALI MALİYETLEME

Faaliyete dayalı maliyetleme kavramının temeli; “faaliyet tabanlı bilgi” ve “faaliyet tabanlı yönetim” kavramlarına dayanmaktadır. Faaliyet tabanlı bilgi kavramsal olarak, Oliver Williamson’ın “piyasalar ve hiyerarşi” kavramı ile Micheal Poter’ın “değer zinciri” yaklaşımından ortaya çıkmıştır. Bu kavram çerçevesinde, yönetim muhasebesinde uygulanacak yeni bir yaklaşımın faaliyetlere yönelik bilgi tabanı üzerinde kurulması gereği vurgulanmaktadır (Karacan & Arslanoğlu, 2005:19).

Faaliyete dayalı maliyetleme yaklaşımı, geleneksel maliyet muhasebesi uygulamalarındaki eksiklikleri gideren bir yaklaşımdır. Çünkü üretim alanındaki yeni gelişmelere bağlı olarak maliyetlerin yapısı değişmiş, teknoloji ve otomasyonla ortaya çıkan ilerlemeler ve bunların üretimde kullanılması, teknolojiye bağlı amortisman, enerji, mühendislik ve uzman işçilik gibi maliyetlerin önemini artırmış, bunun sonucu olarak toplam maliyet içerisinde direkt işçiliğin payı azalırken, genel üretim maliyetlerinin payı artmıştır (Civelek & Özkan, 2008: 623–624). Tabiatıyla geleneksel

maliyet muhasebe uygulamalarında genel üretim maliyetlerinin mamüllere yüklenmesinde kullanılan doğrudan işçilik maliyeti, doğrudan işçilik saati gibi dağıtım ölçüleri de önemini kaybetmiş ve muhasebeciler arasında mamül maliyetlerinin yanlış hesaplandığı ve işletme kararlarında yanlışlığa düşüleceği görüşü ortaya çıkmıştır. Geleneksel maliyet muhasebesi uygulamalarına alternatif olarak FDM yaklaşımı geliştirilmiştir. Söz konusu sistemin işleyişi aşağıdaki şekilde sunulmuştur:

Şekil 1. Geleneksel yöntem ve FDM' ye göre maliyet dağıtımı

Kaynak: Shinder & McDowell, 1999: 1

Şekil 1' den de anlaşılacağı gibi geleneksel maliyet yönteminde maliyet taşıyıcısı (mamul ya da hizmet, bölüm gibi) unsurlara tükettikleri dağıtım ölçüsü tespit edilmeden, tek bir faaliyet hacmine göre maliyetler dağıtılmaktadır. Oysaki FDM yöntemi maliyet taşıyıcılarına, faaliyet maliyetlerini tükettikleri ölçüde pay vermektedir.

Genel üretim maliyetlerinin mamüllere yüklenmesindeki geleneksel yaklaşıma alternatif bir yaklaşım olarak ortaya çıkan FDM, sadece bir maliyet dağıtım yaklaşımı olarak kalmamıştır. Faaliyete dayalı yönetim, faaliyete dayalı bütçeleme, faaliyete dayalı performans ölçümü, faaliyete dayalı maliyet azaltımı gibi konularla bütünleşerek yönetim muhasebesi alanının ilgi odağı haline gelmiştir (Shinder & McDowell, 1999: 1). Ayrıca FDM yöntemi işletme kârlılığı ve müşteri memnuniyetinin sağlanmasında da yönetime yardımcı olmaktadır. Özellikle FDM yöntemi maliyet düşürme, üretim süreçlerinin iyileştirilmesi, üretim planlama, karma üretim programı ve fiyatlama gibi yönetimin alacağı kararlarda kapsamlı bilgi sağlamaktadır (Horngren et al, 2005: 152–153). Ancak FDM yöntemi üretilen mal ya da

hizmetin maliyetinin belirlenmesinde önemli bir role sahiptir. Bununla birlikte yöneticiler; FDM yönteminin hâsılat, üretim miktarı, müşteri tatmini, pazar payı, çalışanların motivasyonu gibi faktörler üzerine etkisini de görmek istemektedirler. Bu yüzden maliyet bilgisi kendi başına maksimum değer yaratılmasında yetersiz kalmakta ve işletmeler diğer performans ölçüm tekniklerine de ihtiyaç duymaktadırlar. Bunlardan bir diğer performans ölçüm yöntemi de aşağıda incelenecek olan performans karnesidir.

3. PERFORMANS KARNESİ

Performans karnesi, Robert Kaplan ve David Norton tarafından işletmelerin vizyon ve stratejilerini amaçlara dönüştürmek için ortaya atılmış bir performans ölçüm aracıdır (Shinder & McDowell, 1999: 2). Performans karnesi, performans ölçümünde geleneksel finansal ölçüler ile finansal olmayan ölçüleri birleştirerek işletme yöneticilerine, yönettikleri faaliyetler hakkında daha uygun ve daha kapsamlı bilgiler sağlayan bir yaklaşımdır (Cobbold & Lawrie, 2001: 2).

Performans karnesi, sadece işletmelerin vizyonlarını ve stratejilerini faaliyetlere dönüştüren performans ölçüm sistemi değil, aynı zamanda bir yönetim sistemidir. Bu çerçevede, performans karnesi işletmelerin stratejik performans sonuçlarının sürekli olarak iyileştirilmesi açısından hem işletme içine hem de işletme dışına yönelik geri besleme sağlamaktadır (Arveson, 1998: 1).

Performans karnesi işletmelerde her bir stratejiye bağlı olan farklı ölçüleri göz önünde bulundurmaktadır. Söz konusu yöntemle örgütün ve bireylerin performanslarının ölçülmesi, stratejik planlama sürecinin bir parçası haline getirilmektedir. Bu nedenle performans karnesi, yönetsel performans ölçüp geliştirmeye ve stratejiler oluşturmaya yönelik yöntemler bütünü olarak kabul edilmektedir (Ergun, 2002: 9). Performans karnesi, yöneticilere işletmelerin başarılı oldukları alanlara yönelmelerine yardımcı olmakta ve işletmelerin değer yaratan faaliyetleri üzerine yoğunlaşılmasına ve değer yaratmayan faaliyetlerin en aza indirilmesine de yardımcı olmaktadır.

Performans karnesi, işletme yöneticilerine işletmenin doğru faaliyet alanlarına yönelmesi, işletmenin değer yaratmayan faaliyetlerinin en aza indirilmesi ve değer yaratan faaliyetlerin iyileştirilmesi konularında yardımcı olan bir ölçüm yöntemidir.

Kaplan ve Norton' a göre geleneksel performans ölçümü anlayışı geleneksel finansal ölçüm sonuçlarını göstermekte olup söz konusu sonuçlar sadece tek başına kritik başarı faktörü değildir. Performans karnesi ise, sadece geçmiş finansal sonuçlarla ilgili bilgileri değil, aynı zamanda uzun dönemde işletmenin mevcut kapasitesinin, müşterilerinin, tedarikçilerinin, çalışanlarının, üretim süreçlerinin, teknoloji ve yeniliklerle ilgili olarak işletmeye gelecekte nasıl bir değer yaratılacağı ile ilgilenmektedir (Arveson, 1998: 1).

Performans karnesi genellikle finansal performans, müşteriler, içsel süreçler ve öğrenme ve büyüme gibi dört ana bölümden oluşmaktadır. İşletmenin stratejisi piyasa değerini artırmak ve işlem maliyetlerini azaltmaksa, ölçümler birim başına maliyeti ve piyasa değerini içerebilir. Bir başka işletme finansal göstergelerini, fiyat ve kâr marjlarına odaklı seçebilir. Her bir değişken ile birlikte gelen inisiyatifler, ölçümler, hedefler ve amaçlar bulunmaktadır. Böylece "Ölçtüğümüzü Yönetiriz" sözü geçerli olmaktadır. Performans karnesinin değer yarattığını gösteren bir sebep ise işletme faaliyetleri ve değerleri ile ilgili farkındalık yaratmasıdır (Shinder & McDowell, 1999: 3). Performans karnesi yöntemine göre performans ölçüm göstergeleri şöyledir (Kaplan & Norton, 2006: 6):

Finansal Göstergeler: İşletmenin finansal performansı üzerine pay sahiplerinin beklentileri nelerdir?

Müşterilerle İlgili Göstergeler: İşletme finansal amaçlarına ulaşmak için müşterileri üzerinde nasıl bir değer yaratılabilir?

İçsel Süreçlerle İlgili Göstergeler: Müşterilerimizi ve pay sahiplerini tatmin edecek işletme içi üstünlük nasıl sağlanabilir?

Öğrenme ve Büyüme İle İlgili Göstergeler: İşletmenin maddi olmayan duran varlıklarından; çalışanlarına, işletme sistemine ve işletme kültürüne kadar kritik göstergelerin iyileştirilmesi nasıl sağlanabilir?

Yukarıdaki dört bakış açısı da sebep-sonuç ilişkisi içerisinde birbirleri ile bir zincir halkaları şeklinde bağlanmaktadır. Bu bakış açılarının oluşum ve sonuçları şekil 2' de görülmektedir.

Şekil 2: Performans karnesinde yer alan unsurlar

Kaynak: Morisawa & Kurosaki; 2003: 6

Performans karnesi, işletmedeki önemli farklılıkları kapsamına aldığı zaman, örgütün kendine özgü sorunlarının daha esnek bir şekilde ele alınması sağlanacaktır. Eğer işletme amaçlarının kapsamı dar bir şekilde tanımlanmış ya da hiç belirlenmemiş ise performans sınırlanabilecektir. Bu bağlamda çalışanların performans karnesini benimseme ve kavrama düzeyi güçleşebilecek ve işletmede örgütsel birlik de sağlanamayacaktır (Morisawa & Kurosaki; 2003: 6).

Performans karnesi işletmelerin dört farklı alanda değer yaratmasına katkı sağlamaktadır. Söz konusu katkılar:

1. En İyi Toplam Maliyet: İşletmelere tutarlı, düşük maliyetli ve zamanlı mamul ya da hizmet sunulması,
2. Üretim Liderliği: İşletmelere mevcut ulaşılabilecek performansları ölçüsünde mamul ya da hizmet sunulması,
3. Müşteri Çözümleri: Müşterilerin problemlerini çözecek mamul ya da hizmetle ilgili teknik bilgi sağlanması,
4. Sistem Platformu: İşletmelerin mamul ya da hizmetle ilgili standart üretim koşullarının oluşması sağlanmasıdır.

Bütün hususlar değerlendirildiğinde performans karnesi yönteminin işletmelere sağladığı en önemli fayda maddi olmayan duran varlıklar üzerinde değer yaratılması olarak kabul edilebilir. Maddi olmayan duran

varlıklar; işletmenin çalışanları, teknolojisi, kültürü ve liderlik gibi faktörlerdir. Maddi olmayan duran varlıklar işletme stratejileri üzerinde yeni bir güç yaratır. İşletmede oluşan bu tür güçler sinerji yaratarak, diğer işletmelere karşı süreklilik sağlayan bir rekabet avantajı sağlanmış olacaktır (Kaplan & Norton, 2006: 10). Performans karnesi kapsamında stratejik planların başarısız olmasının önünde dört engel bulunmakta olup söz konusu engeller (Evans, 2002: 2):

- *Vizyon Engeli*: Örgütteki hiç kimse örgütün stratejisini anlamaması.
- *İnsan Engeli*: Çoğu çalışan örgüt stratejisi ile bağlantısı olmayan amaçlara ulaşılma istenmesi.
- *Kaynak Engeli*: Zaman, enerji ve para, örgüt için kritik olan faktörlere dağıtılmaması.
- *Yönetim Engeli*: Yönetim, işletme stratejileri üzerinde çok az zaman harcamaktadır. Buna karşın, kısa dönemli kararlar üzerinde çok fazla zaman harcamaktadır. Bu nedenle yeni bir haberleşme stratejisine ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla bu tür eksiklikleri de göz önünde bulunduran yöntem performans karnesidir.

Performans karnesi uygun şekilde yürütülürse, yöneticilerin performansını etkileyen birçok faktörün takip edilebilmesine yardımcı olabilen bir yönetim sistemidir. Ancak finansal sorumluluktan yoksundur. Hissedarlar stratejinin uygulanmasını yönetime bildirirler. Çünkü birincil endişeleri yatırımlar üzerinden yeterli bir kazanç sağlamaktır. Performans ölçümlerinin doğru sonuçlandırıp sonuçlandırılmadığı konusunda yardımcı olan yöntem ise EKD' dir. Kaplan' ın da ifade ettiği gibi "EKD" yi yaratmak başarılı bir stratejinin ideal bir sonucudur ve bu neye ulaşmaya, neyi yapmaya çalıştığımızın bir göstergesidir (Shinder & McDowell, 1999: 3)."

4. EKONOMİK KATMA DEĞER

Ekonomik katma değer, bir işletmede yaratılan değeri izlemek için kullanılan bir ölçüdür. EKD, bir strateji değil; sonuçları ölçmemizi sağlayan bir araçtır. Stern Stewart tarafından ortaya atılan EKD ölçütü, işletmelerin performans ölçümü alanında karşılaştıkları problemlerin üstesinden gelmelerine yardımcı olmaktadır. İşletmelerde ekonomik değer olarak yönetilmeye ihtiyaç duyulan pek çok kalem bulunmaktadır (Shinder & McDowell, 1999: 4).

EKD, bir işletmenin sermaye üzerinden sağladığı kazanç ile bu sermayenin maliyeti arasındaki farklılığı ölçmektedir (Lawrie, 2001: 1). Hem pozitif hem de negatif olup, pozitif EKD işletme faaliyetleri sonucunda

ortaya çıkan hissedar değerini gösterirken, negatif EKD' nin ise hissedar değerini düşürdüğü söylenebilir (2GC, 2001: 1). Bu kapsamda EKD, bir işletmenin kazançlarının, sermaye maliyetini karşılayıp karşılamadığını ölçen bir yöntemdir. Ayrıca EKD, kârın hesaplanmasında sermayenin maliyetini de dikkate alarak, diğer ölçüm sistemlerinden farklılaştırmaktadır. Aslında EKD, içeriğinde performans ölçüm aracı olmaktan daha farklı özellikleri de bulundurmaktadır. Bu sistem, finansal yönetimin ve teşvik sisteminin esasını oluşturarak, üst yönetimden en alt kademeye kadar, işletmelerin alacağı tüm kararlara kılavuzluk etmektedir. Bu durum, örgütte bulunan herkesin daha başarılı olmasına ve bunun sonucunda da daha güvenilir ve kusursuz bir işletme kültürünün oluşmasına yardımcı olur. Bütün bunların sonucunda EKD sayesinde hem hissedarların hem müşterilerin hem de çalışanların varlık düzeyi artmaktadır (Korkmaz & Özdemir, 2003: 33).

$EKD = Vergi\ Sonrası\ Faaliyet\ Kârı - (Ağırlıklı\ Ortalama\ Sermaye\ Maliyeti \times Toplam\ Sermaye)$ formülüyle hesaplanır.

EKD' nin bu formülüne göre, işletmelerin ekonomik katma değerini ve dolayısıyla hissedarların zenginliğini arttırmanın dört temel yolu bulunmaktadır (Gökçen, 2004: 108–109):

- *Maliyetleri Azaltarak, Vergi Sonrası Faaliyet Kârını Arttırmak.* Bunu sağlamak ancak yatırılan sermayeden daha fazla bir kâr elde etmek için faaliyetlerde etkinliği arttırmakla mümkün olur.

- *Vergi Sonrası Faaliyet Kârındaki Artışın, Sermaye Maliyetindeki Artıştan Daha Fazla Olacağı Yatırımlara Yönelmek.* Bu da ancak sermaye kârlılığının sermaye maliyetinden daha yüksek olan pozitif net bugünkü değere sahip yatırım projelerinin gerçekleştirilmesiyle mümkün olacaktır.

- *Sermaye Maliyetinde Vergi Sonrası Faaliyet Kârındaki Azalışa Nispeten Daha Fazla Tasarruf Sağlaması Durumunda Faaliyetlere Son Verilmesi.* Bu da ancak sermaye maliyetine oranla daha az kâr sağlayan faaliyetlere ve varlıklara yatırım yapmamakla mümkün olacaktır.

- *Toplam Sermaye Maliyetinin Minimum Olduğu Optimal Bir Sermaye Yapısı Oluşturmaktır.*

Sonuç olarak EKD, işletme finansmanının yönetiminde yıllık faaliyet bütçelemesinden, sermaye bütçelemesine, stratejik plânlamadan birleşme ve devralmalara kadar birçok alanda karar vermede rehber olarak kullanılan, ayrıntılı yeni bir yapı oluşturmaktadır (Korkmaz & Özdemir, 2003: 36).

4.1. Faaliyete Dayalı Maliyetleme ve Performans Karnesi

Faaliyete dayalı maliyetleme, doğru maliyetleme yaklaşımı ile daha doğru fiyatlandırma kararları alınmasına yardımcı olarak düşük maliyetli mamule düşük fiyat, yüksek maliyetli mamule yüksek fiyatla işletmelerin daha etkin rekabet şartları sağlamalarına yardımcı olabilir. FDM yaklaşımı ile ürün ve müşteri kârlılığı analiz edilerek, üst yönetimin karar alma sürecine etkili bir şekilde katkıda bulunmaktadır.. Birçok işletme FDM' yi performans karnesi için bir basamak olarak da kullanmaktadır (valuebasedmanagement.net).

FDM, genel üretim maliyetlerini mamullere dağıtmada kullanılan bir yaklaşım olmakla beraber faaliyetlerle ilgili geniş bir "veri kaynağı" oluşturmakta ve işletmenin diğer fonksiyonlarına ait bilgiler de sağlayabilmektedir. Bu sistemde kullanılan dağıtım anahtarları (hazırlık süresi, sipariş sayısı kalite kontrol gibi) ile performans karnesinde yer alan performans değerlendirme ölçütleri birbirleriyle paralellik göstermektedir (Ataman Akgül, 2004: 76).

Şekil 3: Faaliyete dayalı maliyetleme ve performans karnesi entegrasyonu

Şekil 3' den de anlaşılacağı gibi FDM yöntemi işletmelere maliyet dağıtımında katma değer yaratmaktadır. Performans karnesi yöntemi de FDM yönteminin sağladığı maliyet bilgilerini faaliyetlerinde kullanmaktadır. Bu yönüyle iki yöntem birbirleriyle örtüşmektedir (2GC, 2001: 2).

İşletmelerde sürdürülebilir bir raporlama için FDM ve performans karnesi yöntemi arasında bir bağ olmalıdır. Mesela işletmede finansal raporların aylık olarak yönetime sunulduğunu ve işletmenin temel amacının da diğer işletmelere göre fiyatta rekabet üstünlüğü yaratmak olduğunu kabul edelim. Burada işletmeye gerçek anlamda fiyatta rekabet avantajını

sağlayacak olan yöntem FDM' dir. Fiyatta rekabet avantajı sağlamak işletmelerin amaçlara ulaşmasında kullandığı bir stratejidir ve performans karnesi yönteminin bir girdisidir. Bu stratejiyi gerçekleştirirken kullanılan yöntem ise tabiatıyla FDM' dir (Turney, 2005: 1). Diğer yöntemlerde olduğu gibi FDM yönteminin de tek başına kullanımı yeterli olmamaktadır. FDM yönteminin EKD yöntemi ile birlikte kullanılması işletmelerin elde edeceği bilgilerin alınacak kararlarda kullanılabilirliğini de artıracaktır.

4.2. Faaliyete Dayalı Maliyetleme ve Ekonomik Katma Değer

İşletmelerin FDM yöntemini kullanmalarının temel amacının, daha güvenilir maliyet bilgisine ulaşmak olduğu belirtilmişti. Güvenilir maliyet bilgisi işletmelerin kârlılıklarını ve rekabet edebilme durumlarını artırmakta ve bu yüzden de önemli bir yöntem olarak görülmektedir. Ancak FDM yöntemi çoğu zaman yönetimi ilgilendiren kararlarda doğrudan ve tek başına destekleyici güçte değildir (Roztocki, 1999: 1).

Yüksek tutarlardaki maliyetlerin daha doğru izlenmesi için geliştirilen FDM, bu tür maliyetlerin izlenmesinde etkin olmasına karşın, sermaye maliyetini göz ardı etmektedir. Bu bağlamda, sermaye maliyetinin dikkate alınması boyutunda, bazı yazarlarca FDM' nin EKD ile entegrasyonu savunulmaktadır (Bengü & Demirgüneş, 2005: 68). Bu birleştirilmiş sistemin FDM boyutu işlem maliyetlerine; EKD bileşeni ise sermaye maliyetine odaklanmaktadır (Roztocki, 1999: 1).

Faaliyete dayalı maliyetleme yönteminde, faaliyetlerden kaynaklanan maliyetlerin hesaplanmasına yoğunlaşılırken, toplam sermaye maliyetinin dikkate alınmaması nedeniyle bu yönde bir eksiklik hissedilmektedir. Faaliyete dayalı maliyetleme hesaplamalarında, amortismanlar dikkate alınırken kullanılan sermaye için katlanılan faiz giderleri göz ardı edilmektedir (Bengü & Demirgüneş, 2005: 68). Bu yaklaşımın aksine, EKD ve değer temelli performans ölçüm yöntemleri sermaye maliyeti ve hissedar değeri kavramlarına odaklanmaktadır.

İşletme yöneticileri hem maliyetleri hem de sermayeyi yönetmelerine yardımcı olacak performans ölçüm yöntemlerine ihtiyaç duymaktadır. FDM ve EKD, bu yöndeki ihtiyaçların karşılanabilmesi amacıyla birlikte çalışmaktadır (Bengü & Demirgüneş, 2005: 68).

Entegre edilen FDM ve EKD sistemine göre, bir mamul toplam maliyetinin üzerinde satılabildiği zaman ekonomik olarak kârlıdır. Diğer bir deyişle, bir mamulün ekonomik olarak avantajlı olabilmesi için, direkt maliyetler (işçilik ve malzeme), faaliyet giderleri (reklam, kira gibi) ve

sermaye maliyeti (sermaye kullanımı için gerekli olan maliyet) olmak üzere bütün maliyetler iyileştirilmelidir. Bu ilişki matematiksel olarak şu şekilde ifade edilebilir (Roztocki, 1999: 2):

FDM ve EKD Kârı = Satışlar – (Direkt Maliyetler + Faaliyet Giderleri + Vergi + Sermaye Maliyeti)

Pozitif FDM ve EKD Kârı, belirli bir mamul maliyetinin işletme için hissedar değeri yarattığını gösterirken; negatif FDM ve EKD Kârı hissedar kazancının yok olduğunu belirtmektedir. İşletmelerin toplam sermaye maliyeti ise aşağıdaki gibi ifade edilmekte ve hesaplanmaktadır (Roztocki, 1999: 2).

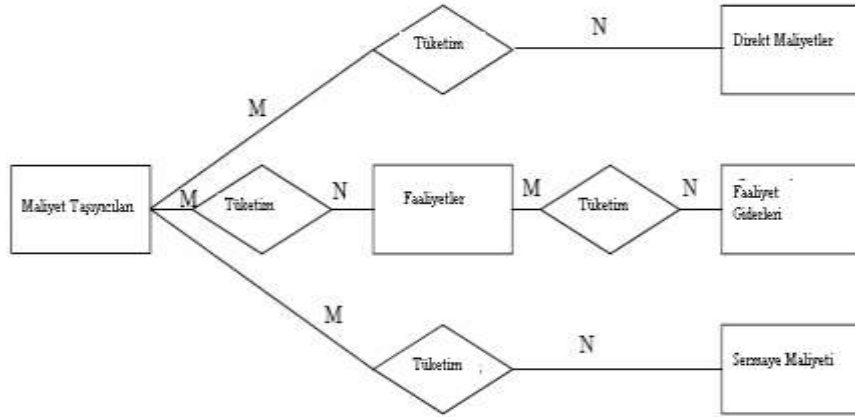
Sermaye Maliyeti = Sermaye X Ağırlıklı Ortalama Sermaye Maliyet Oranı

Buradaki sermaye, işletmeye yatırılan net varlık tutarını ifade ederken; sermaye maliyet oranı ise faiz oranı, işletme riski, işletmenin finansal yapısı ve yatırımcıların beklentileri gibi birçok faktör göz önünde bulundurularak belirlenmektedir. EKD ile FDM' nin bütünleştirilmesi süreci, faaliyete dayalı maliyetleme sistemi temel alınarak yapılmaktadır. Farklılık, her faaliyetin toplam maliyetinin belirlenmesinde ortaya çıkmaktadır.

Genellikle FDM yöntemi, işletmede oluşan maliyetlerle ilgilenmekte ancak, faiz ve vergi öncesi kârı ya da faaliyet kârıyla ilgilenmemektedir. FDM yönteminin sonuçlarının analiz edilmesinde üretilen mamul ya da hizmetle ilgili sermayenin maliyeti göz önüne alınmamakta ve yönetimin yanlış kararlar almasına yol açabilmektedir. Örneğin bazı işletmelerin yüksek tutarlarda faaliyet kârları ortaya çıkabilir, bu durum her zaman pay sahiplerinin kazançlarının artması değildir. Eğer işletmenin sermaye maliyeti faaliyet kârından daha fazla ise işletmenin sermayesinin artması yerine sermayenin erimesi söz konusudur (Roztocki, 2000: 1).

Şekil 4: Faaliyete dayalı maliyetleme ve ekonomik katma değer entegrasyonu

Kaynak: Roztocki, 2000: 3

Şekilde de görüldüğü gibi maliyet taşıyıcısının maliyeti; direkt maliyetler (direkt ilk madde, direkt işçilik), faaliyet giderleri (genel yönetim, pazarlama, satış ve dağıtım ve Ar-Ge giderleri) ve sermaye maliyetinden (kullanılan sermaye maliyeti) oluşmaktadır. Burada iki yöntem arasındaki temel ilişki maliyet taşıyıcısının hem üretim maliyetlerini, hem faaliyet giderlerini hem de sermayenin maliyetini tüketmesidir. Bu yüzden iki yöntem tek başına bir performans ölçüsü olarak görülmemelidir.

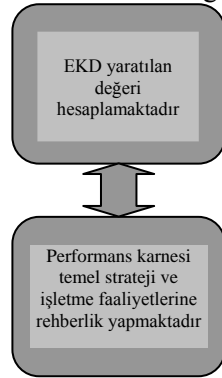
EKD yönteminin performans ölçümünde tek başına yetersiz kalması ile bu yönteme destek sağlayan FDM yöntemi ile birlikte hareket etmektedir. Bu yüzden iki yöntem birbirlerinin tamamlayıcısıdır. Üretim maliyetlerini ele almakta EKD ise sermaye maliyeti üzerine yoğunlaşmaktadır.

4.3. Performans Karnesi ve Ekonomik Katma Değer

EKD ve performans karnesi 1990' lı yıllarda gündeme gelmişlerdir. Söz konusu yöntemler işletmelerde hissedar değerinin artırılmasına odaklanmışlardır. EKD bir örgütün nispi değerini belirleyen performansının ölçümünde ve onun unsurlarını izlemeye etkili iken, performans karnesi stratejik ve faaliyet planlarının yönetimine rehberlik eden tamamlayıcı bir araçtır (Lawrie, 2001: 5).

Performans karnesinin finansal ölçümlerinin güvenilirliğinin artırılması için EKD hesaplanmakta ve elde edilen sonuçların doğruluğu test edilmektedir. Performans karnesi EKD' nin kullanılması ve sürdürülmesinde yönetime rehberlik etmektedir. EKD' nin hesaplanması sonucunda geçmişe yönelik beklentilerden ziyade daha çok uygulanan ölçüm ve hedeflerin geçerliliği test edilebilmektedir.

Şekil 5: Ekonomik katma değer ve performans karnesi entegrasyonu

Kaynak: 2GC, 2001: 21

Her iki performans ölçüm yönteminin de ortak amacı, hissedar değerinin daha etkin ve güvenilir bir şekilde artırılmasına odaklanmasıdır. EKD, işletmede yaratılan değerın ötesinde daha çok etkin bir performans ölçüm tekniğidir. Performans karnesi ise, stratejik ve faaliyet planlarının uygulanması ile işletmede değer yaratarak, yaratılan değerın iyileştirilmesine öncülük eden güçlü bir performans ölçüm tekniğidir.

Performans karnesinin ana amaca ulaşmada etkili olabilmesi için, finansal alt amaçlara ulaşmadaki etkinliği tespit edilmelidir. Ayrıca sonuca ulaşmada çeşitli modeller oluşturulabilmelidir. Bu çerçevede EKD formülü içinde yer alan kâr, maliyet, varlıklar ve sermaye maliyetiyle ilgili unsurlar arasında ilişki kurularak, EKD' yi arttıracak bir hareket planı çıkarılıp, bu plan kapsamında performans karnesinin finansal boyutlarını destekleyici araç elde edilmelidir (2GC, 2001: 4).

Performans karnesine göre kâr amacı güden bir örgütün uzun vadede başarılı kabul edilmesi, onun finansal açıdan hissedarları için yaratacağı değere bağlıdır. Hem EKD hem de performans karnesi hissedarlara ne kadar değer yarattığının hesaplanmasında önemli bir ölçüdür. O halde EKD, performans karnesinin amacına ulaşp ulaşmadığının tespitinde

kullanılabilecek uygun bir başarı değerlendirme ölçüsü olarak ortaya çıkmakta ve uygulanmaktadır.

5.FDM, PERFORMANS KARNESİ VE EKD ENTEGRASYONUNUN YÖNETİM MUHASEBESİ UYGULAMALARINA KATKISI

Yönetim muhasebesi, işletme yöneticilerinin, yönetim süreci boyunca sağlıklı kararlar alabilmeleri için gereksinim duydukları her türlü bilgilerin toplanması, işlenmesi ve yönetime raporlanıp sunulmasına yönelik çalışmalar bütünüdür. Yönetim muhasebesinde, işletmeye fayda sağlayacak çeşitli sayısal bilgilerin toplanması, her çeşit bilgi işleme tekniğinin uygulanması ve her tip raporun düzenlenmesi söz konusu olabilir. Bu bakımdan genel muhasebeden daha dinamik ve çok yönlüdür (Aydemir, 2006:160). Finansal muhasebe ile genellikle işletme dışı kişi ve kuruluşlara, yönetim muhasebesi ise işletme faaliyetleri ile ilgili olarak çalışanlara ve özellikle de işletme yönetimine bilgi sağlamaktadır (Haftacı, 2010: 20).

Yönetim muhasebesi ile de ilişkili olan stratejik yönetim, normal olarak işletme stratejilerini kontrol etmede, uygulamada ve planlamada bütün bireysel faktörleri birlikte ele alan bütünlük yönetim yaklaşımıdır. Bu nedenle stratejik bir yönetim anlayışı ile işletmenin amaçları ve uzun dönemli hedeflerinin anlaşılması gerekir. Ayrıca iş ve işletme çevresinde de kapsamlı bir analizin yapılması gerekir. Söz konusu analiz örgütün bütün potansiyel kaynaklarını kapsamına almalıdır (Puolamäki, 2004: 63).

İşletme yönetiminin strateji üzerinde daha az zaman harcaması nedeniyle performans karnesi karşımıza çıkmaktadır. Performans karnesi işletmelere sadece stratejik planın nasıl ifade edildiği değil, ayrıca “sebeup ve sonuç” ilişkisini de bütün unsurları ile kontrolü altına alır. Mesela doğru finansal sonuçlar isteyen bir işletme, mükemmel bir müşteri hizmetine sahip olmalıdır. Mükemmel bir müşteri hizmeti isteyen işletme de müşteri ilişkileri gibi bir alanda ilerleme göstermelidir. Büyük bir ilerleme arzulayan bir işletme, dürüst çalışan personele, doğru bilgi ve doğru tekniklere (entelektüel sermaye) sahip olmalıdır. Bu bakımdan performans karnesi, yalnızca performans ölçüm yöntemi olarak değil bir yönetim sistemi olarak da düşünülmelidir (Evans, 2002: 2-3).

Kaplan ve Norton’ a göre performans karnesi kavramı bilgi sisteminden stratejik yönetim sistemine dönüştürülmelidir. Bu sebeple tam olarak geliştirilen bir performans karnesi, sadece işletme stratejisini

tanımlamamalı, stratejinin uygulanması amacıyla da kullanılmalıdır. Nitekim Kaplan ve Norton, performans karnesini uygulamada bir ölçüm tekniğinden ziyade, yönetim faaliyetlerinde uygulanması gerekliliğini vurgulayarak, bu sürecin gerçekleştirilememesi halinde işletme stratejilerinin günlük faaliyetlerden uzak kalacağını belirtmişlerdir (Speckbacher et al, 2003: 367).

Ancak uygulamada performans karnesi daha çok hissedar değerinin belirlenmesinde, özellikle finansal performansı artırmak amacıyla kullanılmaktadır (Speckbacher et al, 2003: 376). Faaliyete dayalı maliyetleme ise işletme faaliyetlerinin yönetimi üzerine yoğunlaşan, stratejik bir yönetim modelidir. Aynı zamanda üretilen mal ve hizmet maliyetlerinin daha sağlıklı olarak hesaplanmasında kullanılan modern bir yönetim sistemidir (Aydemir, 2006: 170). Bu yönüyle de performans karnesi, FDM'nin ürettiği doğru bilgilerden yararlanmaktadır.

FDM, performans karnesi ve EKD, birçok işletme tarafından performans ölçümü ve yönetiminde kullanılmakta olan modern araçlardır (Shinder & McDowell, 1999: 1). Kısaca, strateji ve stratejinin uygulaması arasındaki bağı oluşturan, stratejiyi işletmede her kesimin bir işi haline getiren bir anlayış olan bu yeni yöntemler, işletmenin dününün değerlendirilmesi değil, geleceğinin şekillendirilmesi konusunda yönetime yardımcı olan bir yönetim muhasebesi araçları olarak karşımıza çıkmaktadır (Kaygusuz, 2005: 101).

6. FDM, PERFORMANS KARNESİ VE EKD UYGULAMA ÖRNEĞİ

XYZ İşletmesi A, B ve C mamulleri üretmektedir. İşletme 2010 yılında faaliyetlerini A mamulü üzerinde yoğunlaştırma kararı almıştır. 31.12.2009 tarihinde A mamulünün birim maliyeti 100 TL, satış fiyatı ise 130 TL olup işletmede 2009 yılında 60 birim mamul üretilmiş ve tamamı satılmıştır.

İşletmede gerçekleşen geleneksel maliyet dağıtımına göre bir birim mamulün maliyeti 95.8 TL' dir. Geleneksel yöntemde işletmede genel üretim maliyetlerinin dağıtımında maliyet etkeni olarak tek bir faaliyet hacmi olan ilk madde malzeme sipariş sayısı verilmiştir. İşletmede gerçekleşen toplam GÜM 2.290 TL, olup 50 sipariş sayısı mevcuttur. Bunun A Mamulüne tekabül eden kısmı 30 İlk madde ve malzeme sipariş sayısı.

$$2.290 \text{ TL} : 50 \text{ sipariş sayısı} = 45.8 \text{ TL/sipariş sayısı}$$

$$= 1.374 \text{ TL} : 60 \text{ br} = 22.9 \text{ TL /br}$$

A Mamülü Üretim Maliyeti	
Direkt İlk Madde Maliyeti	<u>30 TL/br</u>
Direkt İşçilik Maliyeti	<u>20 TL/br</u>
Genel Üretim Maliyeti	<u>22.9 TL/br</u>
Toplam	<u>72.9 TL/br.</u>

İşletmede 31.12.2009 yılında A Mamulünün Üretim Maliyeti aşağıdaki gibi hesaplanmıştır;

$$60 \text{ Birim} \times 72.9 \text{ TL/br.} \quad : 4.374 \text{ TL.}$$

İşletmenin 2009 Yılı A Mamülü Satışları:

$$60 \text{ Birim} \times 130 \text{ TL/br.} \quad : 7.800 \text{ TL.}$$

İşletmenin 31.12.2009 Pasif Toplamı = 18.000 TL olup 10.000 TL' si yabancı kaynaktır.

Ağırlıklı Ortalama Sermaye Maliyeti Oranı %8' dir

Ağırlıklı Ortalama Sermaye Maliyeti= 18.000TL x 0.08 = 1.440 TL' dir.

Bütün maliyetlerin 2010 yılında da sabit kaldığı varsayımı ile işletmenin 2010 yılında temel amacı A mamulünün üretim maliyetlerini düşürerek, sektörde fiyat lideri olmak ve bunun sonucunda da hâsılatını artırarak hissedarlarına değer yaratmaktır. İşletmede A mamülü ile ilgili direkt ilk madde maliyeti 30 TL/br, direkt işçilik maliyeti ise 20 TL/br' dir. Ancak 2010 yılı içinde genel üretim maliyetlerinin mamullere yüklenmesinde FDM yönteminin kullanılmasına karar verilmiştir. Buna göre 2010 yılına ilişkin veriler aşağıdaki gibidir;

A Mamülü Üretim Miktarı: 100 Birim

A Mamülü Satış Miktarı: 84 Birim

Genel üretim maliyetlerine ilişkin veriler

İşletme Faaliyetleri	Maliyetler	Maliyet Etkeni	A Mamülü	
			Maliyet Etkeni Sayısı	Maliyet Etkeni Sayıları
İlk Madde Siparişi	1.000	Sipariş Sayısı	50	30
Üretim Planlama	200	İş Emri Sayısı	5	3
Kalite Kontrol	1.000	İnceleme Sayısı	80	60
Makine Hazırlama	90	Hazırlama Süresi	3	1

İşletmede 2010 yılı Gerçekleşen Faaliyet Giderleri:

Paz., Satış ve Dağıtım Giderleri : 200 TL

Genel Yönetim Giderleri: 100 TL

İşletmenin 2010 yılına ilişkin yapılan maliyet hesaplamaları ise aşağıdaki gibidir:

Örneğimizde; FDM, performans karnesi ve Ekonomik Katma Değer Entegrasyonunun uygulama aşamaları şöyle olacaktır:

1. Aşama: Genel Üretim Maliyetlerinin FDM Yöntemine Göre Mamüllere Yüklenmesi

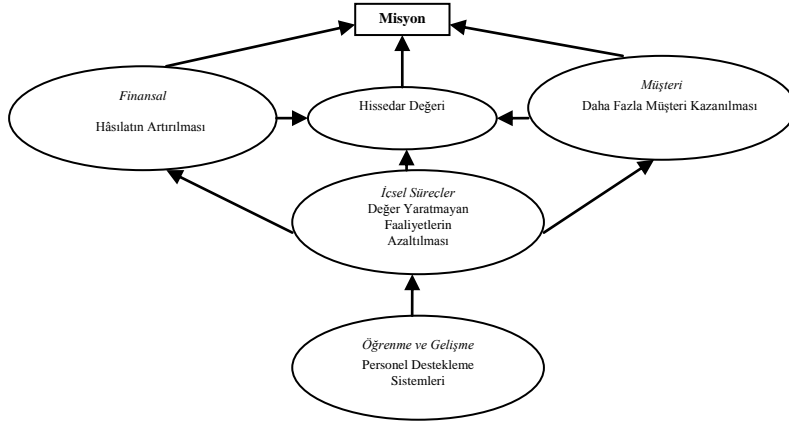
Yükleme Oranı	A Mamülü GÜM
İlk Madde Siparişi = $1.000 \div 50 = 20$ TL/ Sipariş	30 Sipariş $\times$ 20TL = 600 TL
Üretim Planlama = $200 \div 5 = 40$ TL/İş Emri	3 İş emri $\times$ 40 TL = 120 TL
Kalite Kontrol = $1.000 \div 80 = 12,5$ TL/İnceleme	60 İnceleme $\times$ 12,5 TL = 750 TL
Makine Hazırlama = $90 \div 3 = 30$ TL/Hazırlama	1 Hazırlama $\times$ 30 TL = <u>30 TL</u>
Toplam GÜM	1.500 TL

$$A \text{ Mamülü Birim Başına GÜM} = 1.500 \text{ TL} \div 100 \text{ Birim} = 15 \text{ TL/br}$$

A Mamülü Üretim Maliyeti	
Direkt İlk Madde Maliyeti	<u>30 TL/br</u>
Direkt İşçilik Maliyeti	<u>20 TL/br</u>
Genel Üretim Maliyeti	<u>15 TL/br</u>
Toplam	<u>65 TL/br.</u>

2. Aşama: Genel üretim maliyetlerinin mamüllere yüklenmesinde FDM yönteminin kullanılması ile hesaplanan üretim maliyetleri sonucunda diğer entegrasyon yöntemi olan performans karnesi gösterge örnekleri ile uygulama aşamaları:

Şekil 6: Performans karnesinin performans ölçüm unsurları ile işletme misyonu ilişkisi

Kaynak: Kaplan & Norton, 2001: 101

Performans karnesi yöntemini oluşturan temel unsurların odak noktası işletmenin belirlediği misyonudur. İşletmeler misyonlarına stratejik amaçlarını planlayarak ulaşmaya çalışırlar. Şekil 6’ da performans karnesi unsurları ve bu unsurların esas amaçları gösterilmektedir. Belirlenen amaçlara ulaşmak için ise işletme “üç aşamalı”, “üç adımlı” ve “beş alt adımlı” bir süreç izlemesi gerekmektedir.

1. Adım: İşletme Stratejilerinin Oluşturulması

1. Alt Adım: Stratejilerin Uyumu: Bu adımda işletmenin temel amaçları ve stratejik hedefleri belirlenir. Mamul maliyetlerinin doğru bir şekilde dağıtılması.

Stratejik Amaçlar

Gelecek bir yıl içinde maliyetlerimizi %10 düşüreceğiz
Sektörde fiyat lideri olacağız.

---

2. Alt Adım: Stratejik Alanlar: Performans karnesi yönteminin kullanımında stratejik alanların belirlenmesi gerekir. Performans karnesinde yer alan temel stratejik alanlar şöyledir:

Hissedar Değeri	
Finansal	Hâsılatın Artırılması
Müşteri	Daha Fazla Müşteri Kazanılması
İçsel Süreçler	Değer Yaratmayan Faaliyetlerin Azaltılması
Öğrenme ve Gelişme	Personel Destekleme Sistemleri

İşletmelerin Stratejik Amaçları İle Stratejik Alanları Arasındaki İlişki

Stratejik Amaç ⇒ 31.12.2010 tarihine kadar işletmenin A mamulünün birim maliyeti 72.9 TL' den 65 TL' ye düşecektir.

Stratejik Alan ⇒ Maliyet Düşürme

3. Alt Adım: Stratejik Ölçekler

Finansal Bakış Açısı İle İlgili Stratejik Amaçlar

Hissedar Değeri		Faaliyetlerin İyileştirilmesi	
Hâsılatın Artırılması			
Yeni Hâsılat Kaynakları Yaratılması	Müşteri Kârlılığının Artırılması	Maliyetlerin Minimizasyonu	Varlıkların Getirisinin Artırılması

Finansal Amaçlarla Müşteri Amaçları Arasındaki İlişki

Finansal	Hissedar Değeri ↑ Hâsılatın Artırılması
Müşteri	↑ Daha Fazla Müşteri Kazanılması ↑ Fiyat Liderliği

İçsel Süreçler, Müşteri ve Finansal Amaçlarla İlişkisi

Finansal	Hissedar Değeri Hâsılatın Artırılması
Müşteri	Daha Fazla Müşteri Kazanılması Fiyat Liderliği
İçsel Süreç	Faaliyetlerin Etkinliğinin İyileştirilmesi Maliyet Düşürme Bilgiye Dayalı Sistem Planları
	Değer Yaratmayan Faaliyetlerin Azaltılması

Her Bir Bakış Açısının Stratejik Amaçlarının Belirlenmesi

Finansal	Hissedar Değeri Hâsılâtın Artırılması		
Müşteri	Daha Fazla Müşteri Kazanılması Fiyat Liderliği		
İçsel Süreç	Maliyet Düşürme Planları	Bilgiye Dayalı Sistem	Değer Yaratmayan Faaliyetlerin Azaltılması
Öğrenme ve Gelişme	Maliyet Yönetimi Hakkında En İyi Uygulama Eğitimi	Faaliyetsel Performansın Veritabanı Ağı ile Ölçülmesi	Temel Yeteneklerin Reorganizasyonu

2. Adım: Kritik Faktörlerin Belirlenmesi

4. Alt Adım: Ölçümleme: Faaliyetlerle ilgili performansların ölçülmesinde kullanılan göstergeler.

Faaliyetlerin İlerlemesi ve Gerilemesi Arasındaki İlişki

Müşteri Bakış Açısı	Gerileme Gösteren Faaliyetler				
	Müşteri Tatmini	Müşterilerin Elde Tutulması	Piyasa Payı		
	İlerleme Göstergeleri-Müşterilere Yaratılan Değer				
	Kalite	Zaman	Fiyat	İmaj	İtibar

5. Alt Adım: Hedefler: İşletmelerin stratejik amaçlarına dayalı hedeflerin oluşturulması.

Stratejik Amaçlara Dayalı Hedefler Oluşturma

Cari Yıl Satış Hâsılâtı	Hedef: Gelecek İki Yıl İçinde Satışlarımızı %40 Artıracağız
7.800 TL	2010 Yılı Hedefi 60 br x 1.40= 84 br (130TL/br x 84 br)= 10.920 TL

Hedeflenen Performans Ölçüm Göstergeleri

Bakış Açısı	Amaçlar	Ölçümler	Hedefler	
			2009	2010
Finansal	Maksimum Kârlılık	Özkaynak Kârlılığı	%12	%13
	Varlıkların Getirisi	Varlık Getiri Oranı	%7	%8
	Hâsılat Artışı	Hâsılattaki Değişim	%11	%40
Müşteri	Müşteri Bağlılığı	Bağlılık Oranı	%75	%80
	Müşteri Hizmetleri	Anket Sonuçları	%85	%90
	Müşteri İlişkileri	Müşterilerle Görüşme Oranı	%35	%50
İçsel Süreç	Hızlı Teslim	Teslim Süresi	5 Gün	2 Gün
	Etkin Hizmet	İlk Görüşmede Problem Çözme	%68	%69
	Optimum Maliyet	Satışların Maliyeti %	%71	%61
Öğrenme ve Gelişme	Kaynak Kullanımı	Verimlilik Göstergesi	%77	%80
	Müşteri Tatmini	Anket Göstergeleri	%75	%77
	En Yüksek Yetenek Düzeyi	Bilgi Düzeyi	%65	%68

3. Adım: Sonuçların Yerleştirilmesi

İşletmenin stratejik amaçlarına ulaşıp ulaşılmadığının kontrol edilmesi

Geleneksel Yöntem ve FDM Yöntemine Göre Gerçekleşen Maliyetler

Faaliyet Sonuçları		
Birim Üretim Maliyeti	2009 Yılı	2010 Yılı
	72.9 TL/br	65 TL/br

3. Aşama: EKD Kârının Hesaplanması

FDM ve EKD yöntemlerine göre kârın hesaplanması:

<u>İşletmede Kârın Hesaplanması</u>		
Satışlar	(130 TL/br x 84 br)	10.920 TL
Satışların Maliyeti	(65 TL/br x 84 br)	(5.460 TL)
Brüt Satış Kârı		5.460 TL
Faaliyet Giderleri		(300 TL)
Paz., Satış ve Dağıtım Giderleri	200 TL	
Genel Yönetim Giderleri	100 TL	
Faaliyet Kârı		5.160 TL
Vergi	5.160 x 0.20	(1.032 TL)
Vergi Sonrası Faaliyet Kârı		4.128 TL

$FDM \text{ ve } EKD \text{ Kârı} = \text{Satışlar} - (\text{Direkt Maliyetler} + \text{Faaliyet Giderleri} + \text{Vergi} + \text{Sermaye Maliyeti})$

$\text{Direkt Maliyetler} = \text{Direkt İlk Madde Maliyeti} + \text{Direkt İşçilik Maliyeti}$

$\text{Direkt Maliyetler} = 30 \text{ TL/br} + 20 \text{ TL/br} = 50 \text{ TL/br} \times 84 \text{ TL/br} = 4.200 \text{ TL}$

$EKD \text{ Kârı} = 10.920 \text{ TL} - (4.200 + 300 + 1.032 + 1.440)$

$EKD \text{ Kârı} = 3.948 \text{ TL}$

A mamulünden elde edilen performansın ölçümünde FDM kârı 4.128 TL olarak gerçekleşmiştir. FDM ve EKD kârı ise 3.948 TL' dir. İşletme hissedarlarının değeri pozitif olarak hesaplanmıştır.

İşletmenin Performans Göstergesi Unsurlarına Göre Değer Yaratılan Unsurlar

Bakış Açısı	Amaçlar	Ölçümler	Hedefler	
			2009	2010
Finansal Müşteri	Hâsılat Artışı	Hâsılattaki Değişim	%11	%40
	Daha Fazla Müşteri Kazanılması	Yeni Müşteri Sayısı	%35	%50
İçsel Süreç Öğrenme ve Gelişme	Optimum Maliyet	Satışların Maliyeti (%)	%77	%67
	Müşteri Tatmini	Anket Göstergeleri	%75	%77
	Yeni Yöntem Geliştirme	Bilgi Düzeyi	%65	%80

Uygulama sonuçlarına göre işletme performans ölçümünde geleneksel maliyet muhasebesi yöntemlerini kullanmış olsaydı hem maliyetleri yanlış dağıtacak hem de finansal performans göstergeleri işletme kararlarını yanlış yönlendirecekti. Faaliyet maliyetlerinin dağıtımında FDM yöntemi kullanıldığı zaman mamül maliyetleri fazla ya da eksik yüklenmediğinden alınacak kararlarla doğrudan ilişkili olacaktır. performans karnesi yöntemi ve FDM yöntemi ikisi birlikte işletmede kullanılan sermayenin maliyetini dikkate almadığı için elde edilen kârın gerçek kâr olmadığı görülmektedir. Bu iki yöntemin eksikliğini gidermek amacıyla hissedarlara pozitif değer yaratacak gerçek kârın tespitinde sermaye maliyetine önem veren EKD yönetimini de dikkate aldığımız zaman işletmenin gerçekte kârlı olup olmadığı görülmektedir.

7. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

FDM, performans karnesi ve EKD bugünün dinamik ve rekabetçi iş çevresinde işletme başarısının daha fazla olmasına yardımcı olabilen kullanımı kolay ve anlaşılır performans ölçüm yöntemleridir. Aslında, bu yöntemler birbirlerinin tamamlayıcısıdır. FDM, yöneticilerin kararlarının maliyet ve sermaye üzerindeki etkisini anlamaya yardımcı olmaktadır. Performans karnesi, finansal ve finansal olmayan göstergeler arasında bir denge kurmaya çalışırken; EKD yöneticilerin değer yaratma üzerine odaklandıkları karar mekanizmaları, performans ölçümleri ve ödülleri arasında bağlantı unsuru olmaktadır.

Bu yöntemler, yöneticilerin daha iyi performans sonuçlarına ulaşmalarında yardımcı olmaktadır. Bu yöntemlerden birinin uygulanmaması durumunda diğer ikisi göz önünde bulundurulabilmelidir. Yöneticiler; işletmede karar aracı olarak kullanılan bilgilere, karar sistemlerine performans ölçümlerine ve ödüllere sahip oldukları zaman daha iyi performans göstermektedirler. İşletmeler açısından iyi bir stratejiye sahip olmak önemlidir. Ancak, stratejiyi ve sonuçları yönlendirecek yöneticilere sahip olmak daha da önemlidir.

Faaliyet maliyetlerinin dağıtımında FDM yöntemi kullanıldığı zaman mamül maliyetleri ilgili mamüllere fazla ya da eksik yüklenmediğinden alınacak kararlarla doğrudan ilişkili olacaktır. Performans karnesi yöntemi ve FDM yöntemi ikisi birlikte işletmede kullanılan sermayenin maliyetini dikkate almadığı için elde edilen kârın gerçek kâr olmadığı görülmektedir. Bu iki yöntemin eksikliğini gidermek amacıyla hissedarlara pozitif değer yaratacak gerçek kârın tespitinde sermaye maliyetine önem veren EKD yönetimini de dikkate alındığı zaman işletmenin gerçekte kârlı olup olmadığı görülmektedir.

Bu bağlamda, FDM ve performans karnesi, yöneticilere “değer yaratacak” kararları almaları için ihtiyaç duyulan bilgileri sağlamaktadır. EKD ise, alınacak kararın kapsamını ve performans ölçümünü sağlayarak, yaratılan değeri teşvik edip yönetimi motive etmektedir. Performans karnesi performans ölçümünde kullanılmakta, FDM ve EKD yöntemleri ise entegre bir şekilde ele alındığı zaman, elde edilen sonuçlar daha doğru ve alınacak kararlara ışık tutacak niteliktedir. FDM, performans karnesi ve EKD çoğu işletme tarafından kullanılan ve kullanılması gereken modern yönetim ve performans ölçüm yöntemleridir.

KAYNAKÇA

Arveson, Paul, “Balanced Scorecard Basics” 1998, 1998, pp.1–27. www.balancedscorecard.org, (15.12.2009).

Ataman Akgül, Başak, “İşletmelerde Yeni Performans Ölçümleme Sistemleri”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı:24, Ekim, 2004, ss. 73–80.

Aydemir, İsmail, “Maliyet Yönetimi Konusundaki Yeni Yaklaşımlar ve Muhasebe Eğitimi ve Uygulamalarına Yansıması”, ss.159–188. <http://www.mu.edu.tr/departman/iibf/tmes24/kitap/3-2.pdf> (05.05.2009).

Bengü, Haluk & Kartal, Demirgüneş, “Ekonomik Katma Değer (EVA) Bakış Açısı ile Faaliyet Tabanlı Maliyetleme (FTM) Uygulaması”, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, Cilt:7, Sayı:1, Mart, 2005, ss. 65–79.

Cobbold, Ian & Lawrie, Gavin, “The Development of the Balanced Scorecard as a Strategic Management Tool”, *2GC Active Management*, May, 2002, pp.1–9.

“Combining Balanced Scorecard & EVA”, *2GC Active Management*, May 2001, pp.1–23, <http://www.2gc.co.uk/pdf/2GC-bscEVA.pdf> (15.12.2009).

Ergun, Ülkü & Esra, Karamaraş, “İki Çağdaş Yönetim Muhasebesi Yaklaşımının Karşılaştırılması: Faaliyet Esasına Dayalı Maliyetleme ve Kısıtlar Teorisi”, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 1, Mart, 2002, ss. 93–108.

Ergun, Ülkü, “Yönetimsel Performansın Geliştirilmesinde Yeni Yaklaşımlar: Mükemmellik Modeli ve Balanced Scorecard”, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 1, Mart 2002, ss. 1–19.

Evans, Matt H., “Excellence in Financial Management: The Balanced Scorecard”, 2002, Revised: February 4, 2002, pp.1-38, <http://www.exinfm.com/training/course11r.doc> (15.04.2006)

“Frequently Asked Question Can You Linked Balanced Scorecard with Other Management Tools”, *2GC Active Management*, 2003, pp.1-2, <http://www.2gc.co.uk/pdf/2GC-FAQ7.pdf> (10.05.2009)

“Frequently Asked Questions about the Balanced Scorecard”, <http://www.balancedscorecard.org/FAQs/index.html> (15.05.2009).

Gökçen, Gürbüz, “Ekonomik Katma Değer (EVA)”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı: 24, Ekim, 2004, ss.107–109.

Haftacı, Vasfi, *Yönetim Muhasebesi*, 4. Baskı, Umuttepe Yayınları, Kocaeli 2010.

Horngren, Charles T., Srikant, M. Datar & George, Foster, *Cost Accounting*, Prentice Hall, 2005.

<http://www.evanomics.com> (25.03.2010)

İşeri, Müge, “Ekonomik Katma Değer (EVA) Nedir? Ne Değildir?”, *Banka-Mali ve Ekonomik Yorumlar*, Sayı: 469, 2003, ss. 75–83.

Kaplan, Robert S. & David P. Norton, “Transforming the Balanced Scorecard from Performance Measurement to Strategic Management: Part I”, *Accounting Horizons*, Vol:15, No:1, March, 2001, pp. 87–104.

Kaplan, Robert S. & David P. Norton, “Using Balanced Scorecard as a Strategic Management System”, *Harvard Business Review*, January-February, 1996.

Kaplan, Robert S. & David P. Norton, *Using The Balanced Scorecard to Create Corporate Synergies*, Harvard Business School Press, Boston 2006.

Karacan, Sami & Suphi Aslanoğlu, “Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yönteminin Temel Mali Tablolar Üzerindeki Etkileri”, *Muhasebe ve Denetim Bakış*, Sayı:16, Eylül, 2005, ss.18–24.

Kaygusuz, Y. Sait, “Yönetim Muhasebesinin Performans Yönetimi Fonksiyonunda Geldiği Son Nokta: Balanced Scorecard (Ölçüm Kartı Tekniği)”, *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve Kaynakları Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1, Ocak, 2005, ss. 82–102.

Korkmaz, Tuba & Mine Özdemir, “Ekonomik Katma Değer- EVA Nedir?”, *Active Bankacılık ve Finans Dergisi*, Sayı:33, 2003, ss.75–81.

Lawrie, Gavin, “Combining EVA with Balanced Scorecard to Improve Strategic Focus and “Alignment””, *2GC Active Management*, January, 2001, pp. 1-6.

Morisawa, Toru & Hiroshi Kurosaki, “Using the Balanced Scorecard in Reforming Corporate Management Systems”, *NRI Papers No:71*, 1, December, 2003, pp.1-16.

Puolamäki, Esa, “Strategic Management Accounting Constructions in Organizations: A Structuration Analysis Two Divisional Strategy Processes”, *Turun Kauppakorkakoulun Julkasuja, Publications of the Turku Scholl of Economics and Business Administration*, March, 2004, pp. 61-82.

Roztocki, Narcyz, “The Integrated Activity-Based Costing and Economic Value Added Information System”, *State University of New York at New Paltz School of Business*, 2000, pp.1-9.

Shinder, Mark & David Mcdowell, “ABC, The Balanced Scorecard and EVA”, *Evaluation*, Vol:1, Issue:2, April, 1999, pp.1–5.

“Society for Advancement of Management (SAM)”, *International Management Conference*, March 30-April 1, 2000, Radisson Resort, St. Augustine, Florida. <http://www2.newpaltz.edu/~roztockn/florida00.htm>

Speckbacher, Gerhard, Juergen, Bischof & Thomas Pfeiffer, “A Descriptive Analysis On The Implementation Of Balanced Scorecards in German-Speaking Countries”, *Management Accounting Research*, March, 2003, pp.361–387.

Turney, Peter B. B., “Linking ABC and the Balanced Scorecard”, *Cost Technology Inc*, 2005, Wednesday, 10, August, pp. valuebasedmanagement .net/methods_abc.html (10.04.2009).

FORECASTING STOCK INDEX MOVEMENT WITH ARTIFICIAL NEURAL NETWORKS: THE CASE OF ISTANBUL STOCK EXCHANGE

Kamalbek KARYMSHAKOV*
Yzat ABDYKAPAROV**

ABSTRACT

This study aims to examine performance of artificial neural networks (ANN) in forecasting stock market index movement. The forecasting is based on two samples of Istanbul Stock Exchange (ISE) data and each consisting of 150 observations. Forecasting performance is assessed in one, five and ten day periods. Results show that ANN gives high percentage of correctly forecasted signs. This performance is particularly evident in five days period, while conventional approach mostly uses next day forecasting. These results imply that for more efficient forecasting with ANN use of different time periods is important.

Key Words: Artificial neural network, Forecasting, Stock Market.

YAPAY SİNİR AĞLARI YÖNTEMİ İLE MENKUL KIYMETLER BORSASI ENDEKSİNİN DEĞİŞİM YÖNÜ TAHMİNİ: İSTANBUL MENKUL KIYMETLER BORSASI ÖRNEĞİ

ÖZET

Bu çalışma yapay sinir ağları yönteminin menkul kıymetler borsa endeksinin değişim yönünü tahmin etme başarısını incelemeyi amaçlamaktadır. Tahminde İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) verilerinden oluşturulan her biri 150 gözlemden oluşan iki örneklem kullanılmıştır. Sonuçlar yapay sinir ağlarının endeks değişimlerinin yüksek yüzdesinin doğru tahmin ettiğini göstermektedir. Söz konusu performans özellikle beş günlük periyotta daha yüksek çıkmıştır. Oysa birçok çalışmada geleneksel yaklaşım olarak bir sonraki gün değeri tahmin edilmeye

---

* Dr., Kyrgyzstan-Turkey Manas University, Department of Economics, Department of Public Finance, kamalbek.karymshakov@manas.edu.kg

** Research Assistant, Kyrgyzstan-Turkey Manas University, Department of Economics, yzatk@yaho.com

çalışılmıştır. Bu çalışma sonuçlarına göre yapay sinir ağları ile daha etkin tahmin yapabilmek için farklı zaman periodlarının dikkate alınması önemli olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Yapay sinir ağları, Tahmin, Menkul Kıymetler Borsası.*

1. INTRODUCTION

Forecasting stock markets has been the object of the vast research papers applying different techniques. Among them Artificial Neural Networks (ANN) is featured as being data driven and, hence, does not require assumptions concerning data. With such feature ANN is suitable technique in handling nonlinear, highly complex and dynamic data of stock markets.

Many research papers applied both to developed and emerging economies concluded that ANN outperforms other traditional linear models. Lee *et al.* (2007) comparing SARIMA and ANN model for the Korean Stock Price Index (KOSPI) investigated that the latter is better in forecasting returns of KOSPI. Chen *et al.* (2003) in their study of application neural network to forecasting the Taiwan Stock Index state that statistical performance of ANN can be reliable. Analogously, Abdelmouez *et al.* (2007) found the superiority of neural networks over linear methods - Box-Jenkins methodology and the multiple regression method, in forecasting stock sectors on American Stock Index data.

Istanbul Stock Exchange as stock market in dynamic emerging economy has become field for artificial neural network application studies too. These studies applied ANN to predict stock return, stock index direction, market volatility and failure prediction. Among them Egeli *et al.* (2003) used two artificial neural network models - multi layer perceptron and generalized feed forward, and moving averages to predict ISE market index value. According to findings neural network models show better performances than moving averages. Altay and Satman (2005) applied three alternative models: ANN, linear regression and buy and hold models to evaluate their forecasting performance. Assessment of success of these models was based on statistical and financial performance criteria.¹ Results

---

¹ For statistical performance the root mean squared forecast error (RMSE), the mean absolute forecast error (MAE) and Theil's U (Theil's inequality coefficient) used. While for financial performance the percentage of correctly predicted signs and the cumulative returns of 1 YTL (new Turkish lira) portfolios managed by alternative models used.

indicate that ANN models with daily and monthly data are not better than the alternative regression models in terms of the statistical performance, while on the financial performance ANN had better performance. Avci (2007) by focusing on the forecasting performance of multilayer perceptron models for daily and sessional returns of ISE -100 index, concludes that the performance of neural network models is time depended and varies depending on time period included in analysis. Also data frequency and input selection are noted as important factors affecting the forecast performances of neural network models.

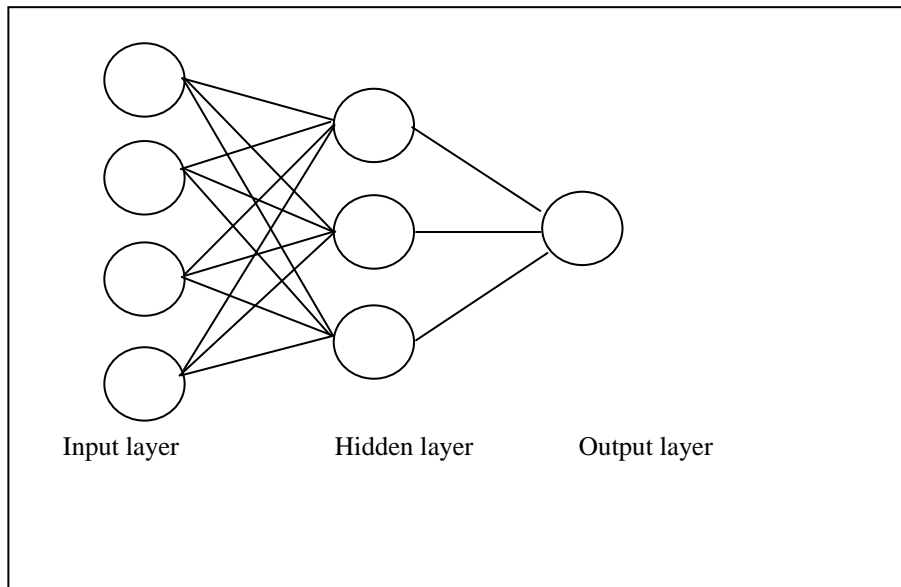
Many studies on predictability of stock markets focus on stock market return, where differences between forecasted and actual values are taken as measurement criteria. However, according to Kumar and Thenmozhi (2009) such approach may not be effective since different players in a stock market adopt different trading strategies. Depending on direction of change traders decide whether to sell or buy. Trading strategies guided by forecasts on the direction of change may be more effective than the accurate prediction of price level. Therefore, some studies use ANN to predict direction of the ISE index. Thus, Diler (2003) examines ANN models performance in prediction of the following day index direction and concluded that accuracy of forecasted direction was 60.81 %. Yildiz *et al.* (2008) applied ANN models to predict direction of the ISE 100 index on the following day, which resulted in 74.51 % accuracy. Similarly, Şenol and Özturan (2008) comparing neural network models with logistic regression state that the former statistically outperformed in prediction of stock price direction.

Following these studies this paper aims to investigate forecasting power of the ANN model in prediction direction of change of stock market using ISE data. However, being different from other studies we do not compare ANN with other forecasting methods and do not focus only on the next day index movement, rather our goal is to measure forecasting power for different time periods. We measure performance of the model within one day, five days and ten days periods. Such approach allows test above mentioned argument on time dependency of the ANN performance.

The remained of the paper is organized as follows. Second section focuses on brief explanation of artificial neural networks. Third section describes data selection and processing. Method of model estimation is presented in fourth section. Fifth section discusses research findings and last section concludes.

2. ARTIFICIAL NEURAL NETWORKS ²

ANN are modeling techniques that mimic the human brain and nervous system and human brain's ability to classify patterns or to make predictions or decisions based on past experience. Human brains are composed of neurons which are interconnected with each other. Each neuron takes impulses from other neurons, processes them and transmits as output to other neurons.

Figure 1: Artificial neuron model

These neural structures operate electrochemically. Neurons are grouped in networks, so human brain can be viewed as a collection of neural networks. ANN is composed of a collection of neurons grouped in three or more layers. Within simple three layer artificial neural networks the first layer of neurons is input layer and has one neuron for each input to the network (see Figure 1).

Each input neurons are connected to every neuron in hidden layer. If network consists of more than one hidden layer then each neuron in first

---

² This section is based on Gately (1996) and Medsker *et al.*(1996)

hidden layer will be connected to every neuron in second hidden layer and so on. Last hidden layer will produce one output, i.e each neuron in hidden layer is connected to single output layer. Sometimes this output layer may include two or more neurons. Connections between neurons are called weights. Depending on strengths of connections weight value can range.

In Figure 1 input layer consists of four neurons, if we denote them as X_i , connections between input layer as W_{ij} , weighted sum of X_i and W_{ij} as Y_i , then processing of inputs can be written mathematically as:

$$Y_i = \sum_j^n X_i W_{ij}$$

Summation function of Y_i also called as activation function. The relationships of activation function with neuron in output layer, which can be linear or non-linear, are expressed by transformation function as follows:

$$Y_{ST} = \frac{1}{1 + e^{-Y}}$$

This is a sigmoid function, where Y_{ST} is the transformed value of Y . Indeed, there are several transformation functions and choice among them depends on purpose of using neural networks.

The fundamental feature of ANN is its learning process. It learns from training and experience like human brain, in other words learns from its mistakes. During the learning process neural networks learn by adjusting the weights, which in the beginning of learning process are set randomly. The differences between actual and desired output are minimized by changing the weights. Different learning algorithms are used for error computations. In most of the studies backpropagation algorithm is considered as most effective. Moreover, this algorithm has lower memory requirements and reaches acceptable error level quite quickly.

3. DATA AND VARIABLES

Following many other studies we use following fundamental and technical variables to forecast ISE index movement:

- Daily high and low values of ISE 100 (High XU100 and Low XU100)
- Daily ISE 100 close value
- Stochastic oscillator (SCH)
- 5-day moving average

- 1,2,3-period lag values of daily ISE 100
- Gold Price and USD exchange rate

Selected time period for analysis is 01/02/2002-10/04/2007. 80 per cent and 20 per cent of data between 01/02/2002 and 02/02/06 were set to train and to test network correspondingly. Training data set is used for neural network training in order to adjust for network weights, while the latter is used to determine effectiveness of training and to test the occurrence of errors during the future network application.

Time period between 03/02/2006 and 10/04/07 are used for testing performance of the model. This forecasting period is separated into two sets in order to evaluate performance of the neural network model independently in two different samples. Therefore, expectation from the perfect performance of the model application is that there will not be differences in results of application to these two samples. The data collection is based on the Istanbul Stock Exchange and Central Bank of Turkey information.

Since used data are time series, seasonal adjustments are made to eliminate trends and seasonal variations. Outliers prevent correct neural networks training and significantly degrade neural network performance. Removing or substituting outliers in data helps neural networks to recognize patterns in data. Outliers' coefficient is selected as 3.5. Outliers above this coefficient were removed.

We should once again note that the neural networks are data-driven approach. They learn the relationship inherent among variables without requiring a pre-specification during the modeling process. Although some studies on ANN support the view that using more information, or in other words adding more inputs to neural network model improves its performance, use of extra variables may cause over fitting and weaken outcomes. So paring down the number of inputs may lead to more accurate and robust prediction. Selecting proper input variables requires trial and error. There exist several input selection methods identifying input variables which significantly contribute to performance of neural network³. Method

---

³ Other methods are exhaustive search and ordered search. Exhaustive search method tests all possible combinations of inputs to find optimal set. But this method is very slow and time consuming. Ordered search involves forward stepwise and backwards stepwise methods. In forward stepwise one input is added at each step until included inputs improve the performance. Having started with all inputs, backwards stepwise method removes one input at each step deteriorating the performance of neural networks.

used in this paper is the genetic search procedure. This method uses genetic algorithms which can handle difficult optimization problems. It starts with random input configurations and at each step some inputs are ignored until best input configurations are selected.

After preparation of all needed procedures to adjust and include data into analysis, data preprocessing is needed to modify data before it is fed to neural network. Preprocessing transforms the data to make it suitable for neural network. Our input data were scaled to be in range between [-1..1] following the formula:

$$PV = [L + (AC - \min C)] \cdot \frac{U - L}{\max C - \min C}$$

Where:

PV- preprocessed value

L-low scaling range limit

U-upper scaling range limit

AC-actual value of column vector

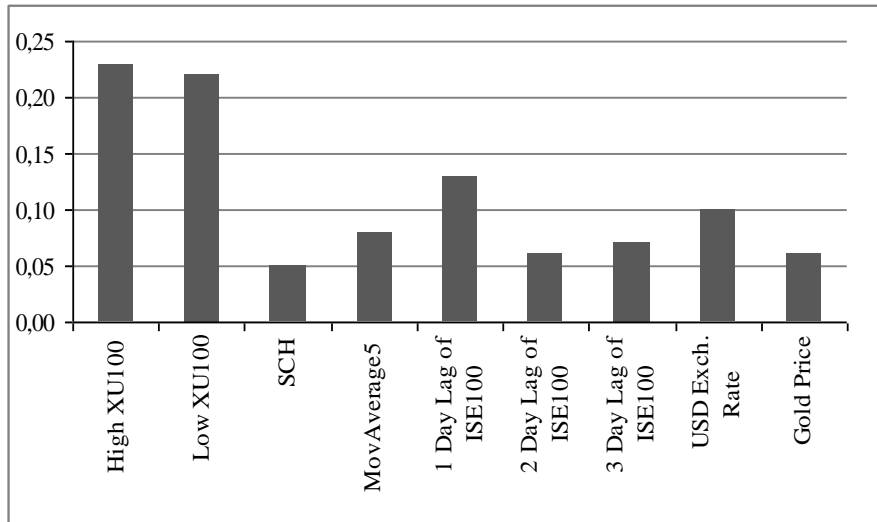
minC- minimum value of column vector

maxC- maximum value of column vector

For our target column vector, which is the forecasting ISE 100 index, logistic activation function is used. This activation function vary within a range [0;1]. This is particularly useful in the hidden layers of networks applied to financial historical series.

4. METHOD

Optimal contribution weights of selected variables to the network model determined within the ANN estimations are given in Figure 2 Daily high and low values of ISE 100 are given with comparatively higher weights, while stochastic oscillator, two day period lag values of daily ISE 100 and gold price have less weights among variables.

Figure 2: Input contribution factors

Units of neural networks used in this study are shown in Table 1. Batch back propagation was chosen as training algorithm. This algorithm is an advanced variant of Back Propagation where network weights update takes place once per iteration. Logistic function which has a sigmoid curve is used to produce output. Learning rate is a control parameter which affects variation of weights.

Most important feature of neural network is its ability to learn. The main idea is to construct such learning algorithm or weight update rule that minimize the error term between the output of the neural network and the actual desired output value.

Table 1: Construction of ANN model

Number of Input Variables	9
Number of Hidden Layers	1
Number of Neurons	15
Activation Function	Logistic function
Training Algorithm	Batch back propagation
Number of Iterations	10000
Learning Rate	0.05

This learning rule can be derived using gradient descent rule, the objective of which is to minimize a cost function which is:

$$E = \frac{1}{2} \sum (Y_i - W_i X_i)^2$$

Where Y_i is actual output and this cost function solely depends on neural network weights. So, the weights are adjusted at each repeated step until error reaches a minimum level:

$$W^{new} = W^{old} - \eta \frac{\partial E}{\partial W}$$

Where η refers to the learning parameter. In each iteration weights are changed according to the learning rate.

5. RESULTS

Results of the model estimation are compared with actual stock market index changes on two different samples: range of first is 03.02.2006 - 04.09.2006, and of second is 05.09.2006 – 10.04.2007. Both samples include 150 observations. Within these two samples forecasting is made in terms of three time periods: one day, five days, and ten days. Percentage of correctly forecasted signs for each period is presented in Table 2.

Table 2: Percentage of correctly forecasted changes

	1 day	5 days	10 days
First sample	70 %	82,7 %	76 %
Second sample	76.7	82 %	74.7 %

Results do not demonstrate large differences in two samples. Although as an exception may be considered one day case. Interestingly, the highest percentage for correctly forecasted signs belongs to five day period for both samples. Indeed, over all percentage of the correctly forecasted signs are quite high, above 70 per cent. Although in this study ANN model is not compared with other forecasting methods, such results once again supports arguments on the sufficiently high forecasting performance of ANN. According to these findings performance of the ANN appears to be time-dependent. With this feature the best performance may be not only from the forecasting next day, but different forecasting periods should be tested too.

6. CONCLUSIONS

Forecasting stock market index movement may be for effective than forecasting stock market return, where differences between forecasted and

actual values are taken as measurement criteria. In this study we aim to forecast movement of Istanbul Stock Exchange Index applying artificial neural networks. Although previous studies indicates high performance of ANN in comparison to other techniques in forecasting stock market index movement, this study attempted to evaluate performance in terms of one, five and ten days period using batch backpropagation algorithm

Generally results are in line with previous studies and confirm high performance of ANN. Nevertheless, forecasting of five days period resulted in the best performance. This implies that, while conventional approach on forecasting the next day index movement provided conclusions about considerable advantage of ANN in forecasting general, its forecasting power for particular forecasting period deserves attention. Although the scope of this study does not provide with absolute confidence on this conclusion, this argument may be the object of further researches on other stock markets and different time periods.

REFERENCES

- Abdelmouez, G., Hashem, S. R. Atiya, A.F. and El-Gamal, M.A., "Neural Network vs. Linear Models for Stock Market Sectors Forecasting" in proceedings of *International Joint Conference on Neural Networks*, Orlando, Florida, USA, August 12-17, 2007.
- Altay, E., and Satman, H. M., "Stock Market Forecasting: Artificial Neural Network and Linear Regression Comparison in An Emerging Market", *Journal of Financial Management and Annalysis*, 18, 2005, 18-33.
- Avcı, E., "Forecasting Daily and Sessional Returns of the ISE-100 Index with Neural Network Models", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 8, 2007, 128-142.
- Chen, A. S., Leung, M. T., and Daouk, H., "Application of Neural Networks To An Emerging Financial Market: Forecasting and Trading The Taiwan Stock Index", *Computer & Operations Research*, 30, 2003, 901-923.
- Diler, A. İ., "İMKB Ulusal-100 Endeksinin Yönünün Yapay Sinir Ağları Hata Geriye Yayma Yöntemi ile Tahmin Edilmesi", *İMKB Dergisi*, 25-26, 65-81, 2003.
- Egeli, B., Özturan, M., and Badur, B., "Stock Market Prediction Using Artificial Neural Networks", In proceedings of *Hawaii International Conference on Business*, June 18 -21, 2003.
- Gately, E. J., *Neural Networks for Financial Forecasting*, John Wiley & Sons, 1996.

Kumar, M., and Thenmozhi, M., “Forecasting Stock Index Movement Using Comparison of Support Vector Machines and Random Forest Method”, *IIMB Management Review*, 21, 2009.

Lee, K., Yoo, S., and Jongdae, J., “Neural Network Model vs. SARIMA Model in Forecasting Korean Stock Price Index (KOSPI)”, *Issues in Information Systems*, 8, 2007, 372-378.

Medsker, L., Turban, E., and Trippi, R. R., “Neural Network Fundamentals for Financial Analysts” in: *Neural Networks in Finance and Investing*, Revised Edition. Trippi, R.R., and Turban, E., ed. Irwin Professional Publishing, Chicago, IL, 1996.

Şenol, D., and Öztüran, M., “Stock Price Direction Prediction Using Artificial Neural Network Approach: The Case of Turkey”, *Journal of Artificial Intelligence*, 1, 2008, 70-77.

Yildiz, B., Yalama, A., and Coskun, M., “Forecasting the Istanbul Stock Exchange National 100 Index Using an Artificial Neural Network”, *World Academy of Science, Engineering and Technology*, 46, 2008, 36-39.

OKULÖNCESİ EĞİTİME YÖNELİK RESİMLİ ÇOCUK KİTAPLARININ BULUNMASI GEREKEN TEMEL ÖZELLİKLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Özlem KÖRÜKÇÜ*

ÖZET

Bu araştırma, okulöncesi eğitime yönelik çocuk kitaplarının çeşitli özellikler açısından incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırma Denizli il sınırları içinde bulunan kütüphaneler, anaokulları ve kitapçılardan toplanarak incelenen 124 kitap üzerinden yürütülmüştür. Araştırmaya alınan kitaplar için, kitabı biçim ve içerik olarak tanımlayıcı “Kitap Kayıt Formu” oluşturulmuş ve bu form her bir kitap için ayrı ayrı doldurulmuştur. Kayıt formları SPSS 11.0 paket programı araştırmacı tarafından uygulanarak değerlendirilmiş ve frekans dağılım tabloları oluşturulmuştur. Araştırma sonucunda kitapların %63.7’sinin İstanbul’da basıldığı, %68.8’inin 14-16 sayfa aralığında olduğu, %46.9’unun orta boyda olduğu, %66.9’unun sırttan tutkalla yapılandırılmış ve dikişli olduğu, %44.3’ünün ise ince karton kapaklı olduğu, %50’sinin sosyal yaşama yönelik konulara sahip olduğu gözlenmiştir. Ayrıca kitaptaki resimlerin %96.7 oranında metinle ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda okulöncesi çocuk kitaplarına yönelik çeşitli öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çocuk kitabı, Okulöncesi, Çocuk yayını.

AN ANALYSIS OF PRESCHOOL EDUCATION ILLUSTRATED CHILDREN’S BOOKS IN TERMS OF NECESSARY QUALITIES

ABSTRACT

This research has been carried out to study preschool education illustrated children’s books in terms of various qualities. The research has been conducted on 124 books analysed and collected from the libraries, nursery school and bookshops located in Denizli province. For each book to be analysed a Book Registration Form, descriptive both in content and form, was prepared and these forms were filled for

---

* Yrd. Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Çocuk Gelişimi Programı, okorukcu@pau.edu.tr

each book separately. Registration forms were evaluated using SPSS 11.0 program and frequency distribution tables were formed. After the research, it was observed that 63.7 % of the books were printed in İstanbul, 68.8 % of them were between 14 and 16 pages, 46,9 % of them were middle sized, 66.9 % of them were wire bound, 44.3 % of them were thin paperback, and 50% of them included themes concerning social life. Besides, it was also determined that 96.7 % of the pictures were connected with the text.

Consequently, various proposals were offered for preschool education children's books.

Key Words: *Children's book, Preschool, Child publication.*

1. GİRİŞ

Toplumların geleceklerinin sağlam olması, çocukların zihinsel, fiziksel ve sosyal açıdan kendileriyle ve çevreleriyle uyum ve denge içinde bulunmaları, dolayısıyla sağlıklı bir kişiliğe sahip olmaları ile mümkündür. Çocuğun duyarlı bir düşünce yapısına sahip olmasının çocuk-kitap ilişkisiyle gerçekleştirilebileceği bugün artık tartışılmaz kabul dilmektedir (Aral ve Bulut, 2001: 16). Henüz yetişkin olmayan ve eğitilmesi gereken, toplumun en genç üyelerinin, düşünce dünyasına seslenebilecek, sözlü ve yazılı ürünlerin tümüne çocuk edebiyatı adı verilir (Yörükoğlu, 1998: 95). Çocuk edebiyatından beklenen, yetişkin edebiyatında olduğu gibi estetik yönden zengin, dil yapısı yönünden kusursuz, metnin tasarımı yönünden ise açık ve anlaşılır olmasıdır (Hasselmann, 2011: 165).

Çocuk edebiyatının en temel işlevlerinden biri çocuğa okuma sevgisi ve alışkanlığı kazandırmaktır. Çocuk edebiyatı ürünleri, nitelikli metinlere yöneltmeyi başarabilen, onlara zamanla okuma kültürü kazandırabilen bir sorumluluk üstlenmelidir. Başka bir söyleyişle; çocuklar adına üretilen nitelikli yayınlar, çocuk-edebiyat-sanat etkileşiminin kapısını aralayan etkili birer uyarıcı olmalıdır. Çocuklara yazınsal metinlerin ve resmin iletilerini tanıma ve anlamaya dayalı bilişsel ve duyuşsal boyutlu davranışlarını uygulayabileceği, sinayabileceği olanaklar sunmalıdır (Sever, 2010: 19).

Çocuk edebiyatı yazarları sadece yüksek edebi bir tarza odaklanmak yerine, daha çok çocukların dünyasına yönelik, çocuk tarafından anlaşılabilir bir dil kullanmaları gerekir. Böylece çocuğun resimli kitapların metinlerini müdahale olmadan anlayabilmesi sağlanacaktır. Resimli çocuk kitaplarında çizimler basit ve öykünün özünü aktaracak şekilde, tüm ayrıntıları içinde barındırarak verilirse, eserde benzersiz bir görsel dil oluşturur. Çocuklarda okuma alışkanlığını kazandırabilmek için

kitaplarda bulunan resimlerin çocukları sanatsal yönden etkilemesi gerekir (Merkel, 1992: 38; Kohl, 2010: 55). Şirin (2000)'in de belirttiği gibi, ilk çocuktan çocukluk döneminin sonuna kadar yaşanan çocukluk çağlarının duyarlılığını yansıtan çocuk edebiyatında, çocuğa görelilik ilkesinden yola çıkılarak hazırlanan çocuk kitapları, çocukların dil gelişimi, bilişsel gelişim, ahlak gelişimi, sosyal gelişim ve kişilik gelişimini olumlu yönde destekler. Yaşlarına, ilgilerine uygun kitaplardan yoksun bırakılmış çocuklar, dar bir çerçevenin içinde sıkışmış bir kişilikte kalırlar. Yaratma ve hayal güçlerini yeterince geliştiremedikleri gibi dil hazinelerini de zenginleştiremezler.

Okulöncesi dönemde çocukların, sanatçılar tarafından hazırlanmış resimli kitaplarla karşılaştırılması, öğrenme hızı gittikçe gelişen çocuklara, zengin dünyayı ve bilgileri keşfettikçe bütün gelişim alanları için yeni ve doğal öğrenme ortamları yaratır. Bu kitapların, okulöncesi dönemdeki çocukların, dil gelişimi, bilişsel gelişim, kişilik gelişimi ve toplumsal gelişimlerine katkıda bulunabilmesi için hem dış yapı hem de içyapı özelliklerine uygun olarak hazırlanması gerekir (Sever, 2008: 57; Gönen, 2000: 231). Ancak, çocuk kitaplarının taşınması gereken temel özelliklerine yönelik Türkiye'de yapılmış araştırmalar incelendiğinde, yayımlanan çocuk kitaplarında çeşitli dışyapı ve içyapı sorunlarının olduğu gözlenmiştir. Erdoğan (1999), Türkiye'de çocuk kitapları üzerine yaptığı çalışmasında niteliksel ve niceliksel yetersizliklerin bulunduğunu, benzer şekilde Çakmak (1994) ve Demircan (2006)' da çocuk kitapları üzerine yaptıkları araştırmalarda; resimlendirme ve fiziksel özellikler, metin ve resim ilişkisi, ciltleme, kapak kalitesi, dil ve anlatım başlıkları altında bazı kitapların yeterli ölçütleri taşımadığını saptamışlardır. Çocuk- kitap ilişkisinin temellerinin okulöncesi dönemde atıldığı düşünülecek olursa, bu sınırlı sayıda gözlenen okulöncesi dönem çocuğuna yönelik resimli kitaplarla ilgili yapılan çalışmaların artması ve ilgili kişilerin konu hakkında bilgilendirilmeleri daha da büyük önem kazanacaktır. Bu nedenle yapılan araştırmada, okulöncesi eğitime yönelik resimli çocuk kitaplarının taşınması gereken çeşitli özellikler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Çocukların tüm gelişim alanlarını desteklemek ve kitap okuma alışkanlığı kazandırabilmek için okulöncesi çocuk kitaplarının taşınması gereken özellikler açısından incelenerek değerlendirilmesinin, çocuk gelişimi ve eğitimiyle ilgili tüm eğitimcilere ve ebeveynlere katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırma, okulöncesine yönelik çocuk kitaplarının taşınması gereken çeşitli özellikler açısından incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırmada Denizli il sınırları içinde bulunan anaokullarından, kitapçılardan ve kütüphanelerden edinilen toplam 124 kitap üzerinde çalışılmıştır. Araştırmada okulöncesi çocuk kitaplarının, bir hikaye özelliği taşınmasına dikkat edilmiştir. Kitaplardan 13'ü çeviri, 111'i ise Türkçe olarak basıldığı gözlenmiştir. Nitel araştırmalarda, nicel araştırmalarda olduğu gibi belirli bir evrene sağlam genellemeler yapmak değil, bir evrende olması olası çeşitlilik, zenginlik, farklılık ve aykırılıkları çalışmaya dâhil ederek bütüncül bir yapı elde etmek amaçlanır. Bu nedenle de örneklem seçimi, nitel araştırmalarda daha çok tercih edilen amaçlı örnekleme yöntemlerinden birisi olan maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi ile yapılmıştır. Bu örnekleme yöntemindeki amaç, Yıldırım ve Şimşek (2004)'in de belirttiği gibi çeşitliliği sağlamak yoluyla evrene genelleme yapmak değil, çeşitlilik arz eden durumlar arasında ne tür ortaklıkların ve benzerliklerin var olduğunu bulmaktır.

2.1. Veri Toplama Aracı

Araştırmada, araştırmacı tarafından hazırlanan ve kitapların çeşitli özelliklerini belirlemeye yönelik soruların olduğu Kitap Kayıt Formu kullanılmıştır. Kitap Kayıt Formu'nda, kitabın basıldığı yayın evi, basım yılı, basım yeri, sayfa sayısı, kitabın konusu, kitabın ciltleme özelliği, kitabın kapağı, kitaptaki resimlerin çocuklar için uygunluğu, kitabın resim-metin ilişkisi gibi sorulara yer verilmiştir.

2.2. Verilerin Değerlendirilmesi ve Analizi

Araştırmada 1987-2010 tarihleri arasında basılmış olan 124 adet resimli öykü kitabı, baştan sona okunup incelenmiştir. İncelenen her kitap, Kitap Kayıt Formu'nun ilgili maddelerine işaretlenerek değerlendirilmiştir. İstatistiksel analizlerde SPSS 11.0 paket programı kullanılmıştır. Her kitabın içerdiği çeşitli özellikler belirlenmiş ve sonuçlar frekans dağılım çizelgeleri şeklinde sunulmuştur.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Okulöncesine yönelik resimli çocuk kitaplarının çeşitli özellikler açısından incelenmesi amacıyla yapılan bu araştırmanın sonuçları aşağıda çizelgeler halinde sunulmuştur

İncelenen kitapların %4'nün 1987-1995 yılları arasında, %16.1'inin 1996-2000 yılları arasında, %32.2'sinin 2001-2005 yılları arasında, %29,8'ininse 2006-2010 yılları arasında basıldığı gözlenmiştir.

İncelenen kitapların basım yerlerine göre dağılımlarına bakıldığında ağırlıklı olarak Ankara (%11.2), İzmir (%12.9) ve İstanbul'un (%63.7) öne çıktığı ve ilk sırayı İstanbul'un aldığı görülmektedir.

İncelenen kitapların yayımlandıkları yayınevlerine göre dağılımları incelendiğinde ise sırası ile Bu Yayınevi (%4), Esin Yayınevi (%4), Hobi Yayınevi (%6.4), Kök Yayınları (%4), Morpa Yayınları (%4.8), Nurdan Yayınevi (% 4), Timaş Yayınevi (% 4), Tudem Yayınları (%7.2), Uçanbalık Yayınevi (% 7.2), YA-PA Yayınları (%6.1), Zambak Yayınları (%9.6)'nda basıldığı belirlenmiştir. Bunların dışında birçok yayınevine ait kitaplar incelenmiş olup, çalışmada 5 adet ve üstünde olan yayınevleri çizelgeye yansıtılmıştır. Diğerleri seçeneğinde ise, Altın Kitaplar, Beyaz Balina, Bordo-Siyah, Dörtel, Duru, Epsilon, Gonca, Muştu, Özgür, TÜBİTAK ve Polat Yayıncılıktan çıkmış olan kitaplar bulunmaktadır.

Kitabın kapağında, kitabın içeriğini yansıtmak resimlemenin yanı sıra kitabın künye bilgilerine, yayınevinin adı, resimleyenin adı, yayın yeri ve tarihi, yaş grubu gibi bilgilere de yer verilmelidir (Ciravoğlu, 1998: 187; Çakmak ve Geçgel, 2005: 166). Ancak İncelenen kitapların %9.6'sında basım yerinin belirtilmediği, %17.7'sinin künyesinde basım yılının belirtilmediği, (%1.6)'sında ise kapak bilgilerinde yayınevi bilgisinin olmadığı gözlenmiştir.

Tablo 1. İncelenen kitapların sayfa sayısına göre dağılımları

Sayfa Sayısı	n	%
6-8	12	9.6
10-12	6	4.8
14-16	85	68.8
19-24	12	9.6
25-37	9	7.2
Toplam	124	100.0

İncelenen kitapların sayfa sayılarına göre dağılımları Çizelge 1’de görülmektedir. İncelenen kitapların sayfa sayısı ele alındığında, kitapların; % 9.6’sının 6-8 sayfa, %4.8’inin 10-12 sayfa, % 68.8’inin 14-16 sayfa, %9.6’sının 19-24 sayfa %7.2’sinin 25-37 sayfa aralığında olduğu belirlenmiştir. Okulöncesi hikâye kitaplarının sayfa sayıları değişik sayılarda olabilmektedir. Burada önemli olan anlatılmak istenenin en güzel kaç sayfada anlatılabildiğidir. Çünkü çocuk 10 sayfalık bol yazılı okulöncesi hikâye kitabından sıkılabılırken, 32 sayfalık, her sayfasında sadece bir cümle bulunan, okulöncesi hikâye kitabını büyük bir zevkle takip edebilmektedir (Çakmak ve Geçgel, 2005: 168).

Tablo 2. İncelenen kitapların boyutlarına göre dağılımları

Boyut	n	%
22 cm’den büyük: Büyük	40	32.2
16-22 cm: Orta	58	46.9
12-15 cm: Küçük	23	18.5
Diğer	3	2.4
Toplam	124	100.0

İncelenen kitapların dikey uzunluklarına bakılmıştır. Buna göre dağılımları Çizelge 2’de verilmiştir. Kitap boyutlarını incelediğimizde, kitapların; %32.2’isi büyük boyutta, %46.9’u orta boyutta ve %18.5’i küçük boyutlardadır. Diğer kısımdaki kitapların ikisi 10 cm boyutundadır. Biri ise gemi şeklinde basılmıştır.

Çakmak (1994), kitapların uzunluğunu 22 cm ve yukarısı büyük, 16-22 cm arası orta ve 12-15 cm arasını da küçük boydaki kitaplar olarak sınıflandırmıştır. Oğuzkan (1997)’a göre ise 16-23 cm. büyüklüğünde olması normal sayılır. Yapılan araştırmada da orta boyuttaki kitapların daha fazla olduğu dikkati çekmektedir.

Çocukların sürekli olarak aynı boyutlarda hazırlanmış eserleri okumaktan hoşlanmadıkları bir gerçektir. Çocuklar değişik boyutlardaki kitapları karıştırmaktan zevk duyarlar. Bununla birlikte, kitapların, hacim ve ağırlık bakımından kolayca taşınmaya ve kullanmaya elverişli biçimde olmalıdır.

Tablo 3. İncelenen kitapların ciltleme tekniklerine göre dağılımları

İncelenen Kitapların	n	%
İplikle Dikiş	28	22.5
Sırttan Tutkalla Yapıştırılmış ve Dikişli	83	66.9
Tutkallama	13	10.6
Toplam	124	100.0

İncelenen kitapların ciltleme tekniklerine göre dağılımları çizelge 3’de verilmiştir. Çizelgede, incelenen kitapların %22.5’inin iplikle dikişli, % 66,9’unun sırttan tutkalla yapılandırılmış ve dikişli, %10.6’sının tutkallama tekniğiyle ciltlenmiş olduğu görülmektedir.

Ailede okuma geleneğinin oluşturulabilmesi ve yerleştirilebilmesi için kitapların uzun süre özelliklerini yitirmeden ve dağılmadan kullanılması gerekir. Bunun için çocuk kitaplarında kısa sürede dağılan tel zımbalı cilt yerine sırttan tutkalla yapılandırılmış ve dikişli cilt kullanılmalıdır (Sever, 2008: 58).

Okulöncesine yönelik kitapların cildi, çocukların sinir-kas eşgüdümü yeterince gelişmediği için sağlam ve dayanıklı olmalıdır. Dikişsiz kitaplar çabuk dağılır, yıpranır. Bu durum, çocuktaki okuma zevkini ve çocuğun kitaba karşı ilgisini azaltacaktır (Oğuzkan, 1997: 305; Ciravoğlu, 1998: 188; Gülerüz, 2006: 160). Yapılan araştırma sırasında anaokullarında bulunan kitaplardan sırttan tutkalla yapılandırılmış ve dikiş tekniğiyle ciltlenen kitapların sağlam kaldığı, tel zımba veya sadece tutkallama yöntemi ile ciltlenen kitapların, dağılmış veya sayfalarının eksilmiş olduğu gözlenmiştir.

Tablo 4. İncelenen kitapların kapak özelliklerine göre dağılımları

Kapak	n	%
İnce karton	55	44.3
Karton	41	33.2
Mukavva	28	22.5
Toplam	124	100.0

İncelenen kitapların kapak özelliklerine göre dağılımları Çizelge 4’de verilmiştir. İncelenen kitapların kapak durumları ele alındığında, kitapların %44.3’ ünün ince kartonlu, %33.2’sinin karton, %22.5’inin mukavva kapaklı olduğu görülmektedir.

Çocukta duyuşsal davranışların kazanımını sağlamak için kapağın ilgi çekici ve sanatçı duyarlılığını yansıtması gerekir. Ayrıca yırtılmasının güç olması için kalın karton kullanılmalıdır (Sever, 2008: 58).

İncelemeye alınan kitapların, genellikle ince karton kapaklardan yapılmış olması ve anaokullarında kullanılmakta olan kitaplardan ince karton kapaklı olanlarının, oldukça yıpranmış olması bir olumsuzluğu gözler önüne sermektedir. Oysa çocukların yaşları düşünüldüğünde, kitapları uzun süre albenisini yitirmeden kullanabilmeleri için sağlam kapakların kullanılması gerekmektedir.

Tablo 5. İncelenen kitapların resim-metin ilişkisinin uygun olup olmamalarına göre dağılımları

İncelenen Kitaplar	n	%
Resimle ilişkili	120	96.7
Resimle ilişkisiz	4	3.3
Toplam	124	100.0

İncelenen kitapların resim-metin ilişkisinin uygun olup olmamalarına göre dağılımları Çizelge 5’de verilmiştir. İncelenen kitapların %96.7’inde bulunan resimlerin metin ile ilişkisi olduğu, %3.3 ünde bulunan resimlerin metin ile ilişkisi olmadığı tespit edilmiştir.

Okumayı henüz öğrenmemiş okulöncesi çocuğu için kitabın resimleri çok önemlidir. Çünkü çocuklar hikâyeyi bu resimler aracılığıyla izlemektedir. Bu aynı zamanda çocuğun resimle ilk buluşması olarak da kabul edilir. Bu nedenle kitaplardaki resimler, çocukların beğeni ve algılama düzeylerine uygun olmalı, metnin iletisine görsel bir zenginlik katmalı, estetik nitelikleriyle de görsel algılarını geliştirici özellikler taşımalıdır. Kahramanların fiziksel portreleri, metinde yansıtılan kişilik özelliklerine uygun biçimde çizilmeli; resimler kahramanların başat özelliklerini (şişman, zayıf, uzun saçlı, kısa boylu, sinirli uysal vb.) yaşadıkları ruhsal durumları, geçirdikleri fiziksel değişimleri çocuklara duyumsatabilmelidir (Sever, 2010: 166; Çakmak ve Geçgel, 2005: 171). İncelenen kitaplarda resim-metin ilişkisi açısından olması gereken özellikler incelendiğinde kitaplar içerisinde %96.7 gibi yüksek bir oranla metinle ilişkili bulunmuştur, sadece iki kitapta tasvir edilen kahraman ihtiyar bir birey iken, genç bir bireyin resmedildiği ve diğerinde de olayda geçen üç kahramandan sadece ikisinin resmedildiği gözlenmiştir. Bu durumun çok seyrek olması, çocuk kitaplarında olması gereken özellikler açısından sevindiricidir.

Tablo 6. İncelenen kitapların konularına göre dağılımları

Konu	n	%
Çevremiz	9	7.2
Hayvanlar	10	8.0
Kişisel özellikler	15	12.1
Macera	10	8.0
Mevsimler	4	3.5
Öz bakım becerisi	14	11.2
Sosyal yaşam	62	50.0
Toplam	124	100.0

İncelenen kitapların konularına göre dağılımları Çizelge 6'da verilmiştir. İncelenen kitapların konularına bakıldığında, %7.2'si çevremiz, %8.'i hayvanlar, %12.1'i kişisel özellikler, %8,'i macera, %3.5'i mevsimler, %11.2'si öz bakım becerisi ve %50'sinin ise sosyal yaşam ile ilgili konulardan oluştuğu görülmüştür.

Ele alınan konular çocuğun ilgi ve ihtiyaçlarına yönelik olmalıdır. Resimli çocuk kitaplarında, ayrıca dramaturjik kurgu yönünden zayıflıklar göstermemelidir. Örneğin olayın akışında beklenmedik bir dönüm noktasının olmayışı, çocuk tarafından kitaba karşı duyulan heyecanı azaltacaktır (Hering ve Nickel 2007: 15; Carroll, 1990: 84). Çakmak (1994)'a göre okulöncesi kitaplarında konular basit ve anlaşılır olmalıdır. Kitaplarda ikinci bir konuya yer verilmemelidir. İncelenen kitaplardaki konular, okulöncesi çağ çocuklarının gelişim özelliklerine uygun olduğu gözlenmiştir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, okulöncesi eğitime yönelik resimli çocuk kitaplarının çeşitli özellikler açısından incelenmesi amacıyla yapılmıştır.

İncelenen kitapların, %68.8'inin 14-16 sayfa aralığında, %46.9'unun orta boyutta, %66.9'unun sırttan tutkalla yapıştırılmış ve dikişli, %44.3'ünün ise ince kartonlu kapağa sahip olduğu saptanmıştır. Kitapların %96.7'sinde bulunan resimlerin metin ile ilişkisi olduğu, %3.3 ünde bulunan resimlerin ise metin ile ilişkisi olmadığı tespit edilmiştir. Kitapların %50'inin sosyal yaşam ile ilgili konulardan oluştuğu görülmüştür.

Kitap, dünyayı çocuğa tanıtan önemli materyallerden biridir. Okuma alışkanlığını erken yaşta çocuğa vermek ve çocukların kitaplardan zevk alır hale getirebilmek, o yaşta çocuğa sunulan kitaplarla doğru orantılıdır. Bu

nedenle çocuğa bu gizli dünyanın kapılarını aralamak için gerek okulöncesi öğretmenlerine gerekse velilere çok iş düşmektedir. Araştırmada elde edilen bulgular doğrultusunda çeşitli önerilerde bulunulabilir.

Erken yaşta kitap alışkanlığının önemi gün geçtikçe artmaktadır. Nitelikli bir çocuk kitabının hazırlanması ancak çocuk kitabı yazarları, editörleri, yayıncıları ve ressamlarının uyum içinde çalışmaları ve çocuk edebiyatı ile ilgili gelişmeleri yakından takip etmesiyle mümkündür.

Çocuk için öncelikle kitabın kapağı ve fiziksel özellikleri önemli olduğuna göre, sağlam ciltleme, iyi cins kâğıt, kapak ve baskı yayıncıların önem vermesi gereken konulardır. Kitabın hemen dağılmaması, sağlam olması için ciltleme, sırttan tutkalla yapıştırılmış ve dikişli olmalıdır. Kitaplar, hacim ve ağırlık bakımından çocukların kas gelişimlerine uygun, kolayca taşınmaya ve kullanmaya elverişli biçimde olmalıdır.

Okulöncesi çocuğuna yönelik yazılmış kitapların konusu, çocuğun yaşına, ilgi alanına uygun, sürükleyici ve yaratıcılığını destekleyici olmalıdır. Ayrıca anlatım dili sade ve ana dilinin kurallarını öğrenmekte olan çocuk için kusursuz olmalıdır.

Çocukta estetik olgunun gelişebilmesi için özensiz çizilmiş resimli kitaplardan uzak tutmak gerekir. Çocuk kitabı çizerleri bu konuda üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmelidir.

Okulöncesi çocuğu okuma-yazma bilmediği için, görsel yolla aldığı bilgiyi daha kolay kavrayabilir. Çocuk, resim ve metin birlikte verildiğinde, hikâyeyi daha kolay anlayabilmektedir. Ayrıca eğer resim ile metin arasında gerçek bir ilişki yoksa resmin işlerliği kalmaz. Bu nedenle çocuk kitaplarında resim metin ilişkisi önemlidir.

Anne-babalar ve okulöncesi öğretmenleri, çocuklar için kitap seçerken nelere dikkat etmesi gerektiği konusunda bilgilendirilmelidirler. Bu konuda kitle iletişim araçlarından yararlanılabileceği gibi, seminerler düzenlenebilir, bilgilendirmek için broşürler hazırlanabilir. Çocuk edebiyatı alanında uzmanlaşmış yayınevleri ve tanınmış çocuk yazarlarının eserleri öncelikle tavsiye edilmelidir.

KAYNAKÇA

Aral, N. ve Bulut, Ş., “ Anasınıfı öğretmenlerinin çocuk kitaplarıyla yaptıkları uygulamaların incelenmesi”, *Çağdaş Eğitim*, sayı: 26 (278), (2001), 13-19.

Carroll, D., *Çocuğunuzun Ruhsal Eğitimi*, (Çeviren: Semra Tuna), Ege Meta Yayınları, İzmir 1990.

Ciravoğlu, Ö., *Çocuk edebiyatı*, Esin Yayınevi, İstanbul 1998.

Çakmak, H., *1974-1993 Yılları Arasında Türkçe Basılmış Resimli Öykü Kitaplarının Resimlendirilme ve Fiziksel Özellikleri Yönünden İncelemesi*, Çocuk Sağlığı ve Eğitimi Programı Bilim Uzmanlığı Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara 1994.

Çakmak Güleç, H. ve Geçgel, H., *Çocuk edebiyatı*, Kök Yayıncılık, Ankara 2005.

Demircan, C., “TÜBİTAK çocuk kitaplığı dizisindeki kitapların dış yapısal ve iç yapısal olarak incelenmesi”, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:1, C. 2, (2006), 12-27.

Erdoğan, F., *Türkiye’de 1996-1998 Yıllarında Yayınlanmış Telif Çocuk Kitaplarının İçerik Analizi*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999.

Gönen, M., “Okul öncesi çocuk kitaplarının özellikleri nelerdir”, *99 Soruda Çocuk Edebiyatı*, (Haz: Şirin M. R.), Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, 156-160.

Güteryüz, H., *Yaratıcı Çocuk Edebiyatı*, Pegem A Yayıncılık, Ankara 2006.

Hasselmann, M., *Konfliktlösung in Familiensystemen Eine Untersuchung der gängigen Kinderliteratur Inaugural*, Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophie an der Ludwig, Maximilians, Universität, München 2011.

Hering, J. ve Nickel, S., *Hochschuldidaktische Handreichung Vorlesen in Familien Forschendes Lernen an der Universität*, BA Fachbezogene Bildungswissenschaften Robert-Bosch-Stiftung, Bremen 2007.

Kohl, E. M., Kinder schreiben Kindheitgeschichten-ein blick in das archiv für Kindertexte, (55-65), 3, Literaturkonferenz des Landes Sachsen-Anhalt, Am 4. November 2010 im Ständehaus Merseburg Landesliteraturtage Sachsen-Anhalt, 2010.

Merkel, J., Bilderbuch, Kunst und Literatur, Plädoyer für eine Ästhetik der Brauchbarkeit, Kindheit Kind-Bild-Buch, Zeitschrift des BIBF – Bremer Institut Bilderbuchforschung, Ausgabe 2 I 2006 Das Titelbild stammt aus dem Buch »Aldo« von John Burningham. Verlag Sauerländer Bremen 1992.

Oğuzkan, A. F., *Yerli ve Yabancı Yazarlardan Örneklerle Çocuk Edebiyatı*, Emel Matbaacılık, Ankara 1997.

Sever, S., “Okul öncesi dönemdeki çocuklara seslenen kitaplarda bulunması gereken temel özellikler”, *Çocuk Edebiyatı*, Güneş, Z. (Ed.), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2008, 55-70.

Sever, S., *Çocuk ve Edebiyat*, Tudem Yayınları, İzmir 2010.

Şirin, M. R., “Çocuk edebiyatı”, *99 Soruda Çocuk Edebiyatı*, (Haz: Şirin M. R.), Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, 9-33.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H., *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2004.

Yörükoğlu, A., *Çocuk Ruh Sağlığı*, Özgür Yayınları, İstanbul 1998.

İLKÖĞRETİM PROGRAMINDA YER ALAN ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME KAVRAMLARININ KULLANIM ÇEŞİTLİLİĞİNİN BELİRLENMESİ

Funda NALBANTOĞLU YILMAZ*

Yeşim ÖZER**

Meltem ACAR***

ÖZET

Araştırmanın amacı, ölçme ve değerlendirme alanında kullanılan kavramların farklı kullanımlarını istatistiksel olarak belirlemektir. Amaç doğrultusunda ULAKBİM' de eğitim alanında taranan dergilerden amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılarak 2004-2010 yılları arasında, çevirim içi olarak tam metinlerine erişilebilen 11 dergide yer alan 79 makale örnekleme olarak seçilmiştir. Araştırma sonucunda oransal olarak en fazla Geleneksel ve Alternatif Ölçme ve Değerlendirme olarak ifade edildiği görülmüştür. Ölçme ve değerlendirme yöntem ve araçlarını belirtmek için kullanılan isimlendirmeler çeşitlilik açısından incelendiğinde, en fazla Portfolyo, Performans değerlendirme, Öz Değerlendirme, Grup Değerlendirme, Akran Değerlendirme, Rubrik, Görüşme, Kontrol Listesi ve Tanılayıcı Dallonmuş Ağaç kavramlarının kullanımına rastlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ölçme ve değerlendirme, Kavram çeşitliliği, İçerik analizi.

---

* Yrd. Doç. Dr., Nevşehir Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, fundan@nevsehir.edu.tr

** Öğr. Gör., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Muallim Rıfat Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, yozzer80@gmail.com

*** Arş. Gör., Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, meltemacar@gmail.com

DETERMINING USAGE DIVERSITY OF MEASUREMENT AND EVALUATION CONCEPTS IN THE PRIMARY EDUCATION PROGRAM

ABSTRACT

The aim of this research is to determine different concept usages in the field of measurement and evaluation statistically. In accordance with this purpose, of the purposeful sampling methods, criteria sampling is used and 79 articles in 11 journals, which are indexed by ULAKBİLİM in the field of education and whose full texts can be accessible online between the years 2004-2010, composed the sample of the study. As a result of research, it was figured out that Traditional and Alternative Measurement and Evaluation concepts were proportionately stated at most. When the concepts that are used to determine the methods and instruments of measurement and evaluation are analyzed in terms of diversity, usages of Portfolio, Performance Evaluation, Self-Evaluation and Group Evaluation, Peer Evaluation, Rubric, Interview, Checklist and Diagnostic Tree concepts are mostly encountered.

Key Words: *Measurement and evaluation, Concept diversity, Content analysis.*

1. GİRİŞ

Bilimsel bilginin katlanarak arttığı günümüz dünyası, teknolojinin de beraberinde getirdiği birçok yeniliğe paralel olarak artık yaparak, yaşayarak öğrenen, edindiği bilgileri gerçek yaşamına uyarlayabilen, yaratıcı düşünme ve problem çözme becerisi gelişmiş, süreç içerisinde aktif öğrencileri gerekli kılmaktadır. Artık istenen, her yönüyle kendini geliştirmiş, yeniliklere açık, araştıran, sorgulayan ve sonuçta özgün ürünler ortaya çıkarabilecek olan öğrenci profilidir. Bu noktada öğrencinin süreç boyunca edindiği bilgileri tek boyutta sınıyarak bir sonuca ulaşmaktan ziyade uzun süreçte öğrencinin farklı özelliklerini açığa çıkarmak amaçlanmalıdır.

Milli Eğitim Bakanlığı da (MEB) teknolojinin yarattığı yeniliklere paralel olarak toplumun sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasi yapısı nedeniyle eğitim sistemimizdeki değişikliklere ayak uydurabilmek için hazırlamış olduğu 2004–2005 ilköğretim birinci kademe Türkçe, Matematik, Hayat Bilgisi, Fen ve Teknoloji ve Sosyal Bilgiler dersi öğretim programlarını İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli, Van, Hatay, Samsun, Bolu ve Diyarbakır illerinde 120 deneme okulunda uygulamıştır. Pilot denemeden sonra ise bu yeni programlar, 2005–2006 öğretim yılında tüm ülke genelinde uygulamaya konulmuştur. İlköğretim programlarına baktığımızda öğrenci kazanımlarında

hedeflenen noktaya varabilmek için; sürecin her aşamasını kontrol etmek amaçlanmıştır. Yapılandırmacı yaklaşımın temel felsefe olarak alındığı programlarda, bilginin öğrenci tarafından yapılandırılması beklenmekte ve bu yaklaşımın bir gereği olarak öğretmen merkezli bir öğretimin yerine öğrenci merkezli öğretim yöntemi benimsenmektedir.

Yapılandırmacı yaklaşımda, öğrenmede ve değerlendirmede öğrencinin sahip olduğu bireysel farklılıkların dikkate alınması, öğrencilerin kendine özgü özelliklerinin ön plâna çıkarılması, öğrenciye sınıf içerisinde edinmiş olduğu bilgileri günlük yaşamıyla bütünleştirebilmesi için fırsatlar sunulması gerektiği vurgulanmaktadır. (MEB, 2006). Süreç içerisinde bu denli aktif olması beklenen bir öğrencinin değerlendirilebilmesi için yalnızca çoktan seçmeli, kısa cevaplı vb. testlerin kullanılması elbette ki uygun olmayacaktır. Bu tür ölçme ve değerlendirmeler, öğrencinin değerlendirilmesinde sonuç odaklıdır; çünkü öğrencinin tüm yıl boyunca sergilemiş olduğu performansını izlemek yerine çoktan seçmeli ya da klasik tipte bir sınavla başarısı ölçülmektedir (Anıl ve Acar, 2008; MEB, 2006). Yapılan araştırmalar da geleneksel başarı testlerinin, fen süreçlerini, süreç becerilerini veya üst düzey düşünme yeteneklerini ölçmede yetersiz olduğunu göstermektedir. Bu testler öğrencilerin ders kitabından edindiği bilgiyi hatırla tutmayı, bunu yeniden ifade etmeyi ölçmektedir (Crow, 1997). Böylelikle bu ölçme değerlendirme yöntemleri öğretmene öğrencisini her yönüyle değerlendirme fırsatı sunmamakta, yapılan değerlendirmeler öğrencinin ürününü değerlendirmekte, süreci dikkate almamakta ve daha çok bilişsel alanın bilgi basamağının ölçülmesine olanak sağlamaktadır (Acar ve Anıl, 2009). Böylece öğrencinin yapılan sınavdan almış olduğu not, onu tanımaya ve değerlendirmeye yetmemektedir. Değerlendirme, öğrencinin süreçte sergilemiş olduğu performansı hakkında bilgi sahibi olmayı amaçlar. Bu amaç doğrultusunda da kullanılan ölçme araçları çok yönlü olmalı, öğrenciyi sürecin bir parçası yaparak onun öğrenmesini direk ölçmelidir (Bednar, Cunningham, Duffy ve Pery, 1992).

Öğrencinin sahip olduğu bilişsel becerilerinin yanında devinışsel ve davranışsal becerileri de mevcuttur. Öğrencinin her yönden sahip olduğu becerileri ortaya çıkarmak ve değerlendirebilmek için farklı yapıda ölçme araçlarının kullanılması gerekir (Anıl ve Acar, 2008).

Yenilenen program anlayışında ölçme ve değerlendirmenin öğrencilere bilgi, beceri ve tutumlarını sergileyebilecekleri çoklu değerlendirme fırsatları sunulması gerektiği vurgulanmaktadır (MEB, 2006). Programlarda yer alan ölçme ve değerlendirme yaklaşımları, kritik düşünme

ve karmaşık problemlerde kendi kararlarını verme konusunda öğrencileri cesaretlendirmektedir. Böylelikle değerlendirmeler öğrencileri daha detaylı cevaplar oluşturma ve çeşitli tarzlarda sunumlar yapma konusunda teşvik eder. Yapılandırıcılığın prensipleri üzerine temellenen ve öğrenmeye önem veren ölçme ve değerlendirme yaklaşımları, öğrencilerin günlük hayatları ile ilgili araştırma ödevlerine dayalıdır (Maslovaty ve Kuzi, 2002).

Programlarda yer alan ölçme ve değerlendirme araçları süreci temel alan, öğrencilerin kendi kendilerini ve farklı zekâ alanlarının değerlendirilmesine fırsat tanıyan araçlardır. Bunun yanı sıra öğrencinin çok yönlü değerlendirilmesine olanak sağlayan, tüm süreçte yapmış olduğu çalışmaları, göstermiş olduğu performansını dikkate alan, öğrencinin neden ve ne ile değerlendirildiğinin farkında olduğu, farklı zekâ alanlarını ortaya çıkaran ve değerlendiren araçlardır (Anıl ve Acar, 2008; Gelbal ve Kelecioğlu, 2007). Program, süreç odaklı, öğrencinin gelişimini de izleyen, değerlendirmeyi öğrenmenin bir parçası olarak gören bu ölçme ve değerlendirme araçlarının geleneksel olarak kullanılan kâğıt-kalem testleri ile birlikte kullanılmasını ve bu araçların tamamlayıcı nitelikte görülmesi gerektiğini belirtmektedir (Acar, 2008).

MEB' de (2005) yeni programda bu amaca hizmet eden ölçme yöntem ve araçları performans değerlendirme, ürün dosyası, dereceli puanlama anahtarı, kavram haritaları, proje, tanılayıcı dallanmış ağaç, yapılandırılmış grid, öz değerlendirme, akran değerlendirme, kelime ilişkilendirme, drama, görüşme, yazılı raporlar, gösteri, poster, gözlem formları olarak belirtilmiştir.

Üst düzey zihinsel becerileri tanımlayan yetenekleri değerlendirmede kullanılan yöntemlerin isimlendirilmesinde alan yazında ortak bir tanımlamanın olmadığı görülmektedir. Bazı yazarlar 2005 yılı öncesinde programlarda yer alan ölçme ve değerlendirme yöntemlerine, eski ya da geleneksel, kâğıt kalem testleri dışında kalan değerlendirme yöntemlerine ise alternatif, tamamlayıcı, durum belirleme, otantik gibi tanımlamalar yapmışlardır (Büyüköztürk, 2007). Bunun yanı sıra, programda yer alan ölçme değerlendirme yöntem ve araçlarının isimlendirilmesinde de farklı tanımlamaların olduğu görülmüştür. Alan yazında gözlenen bu karmaşıklık okuyucular açısından kavramların farklı anlaşılmasına yol açtığı gibi, bu araçlarla ilgili ortak bir terminolojinin oluşmasına engel olmaktadır. Bu noktadan hareketle, araştırmanın amacı, ölçme ve değerlendirme alanında kullanılan kavramların farklı kullanımlarını belirlemektir. Bu sayede alan yazında kullanılan farklı ölçme ve değerlendirme kavramları belirlenerek, bu alanda ortak bir dil birliğinin oluşturulmasına katkı sağlanması

beklenmektedir.

Türkiye’ de ölçme ve değerlendirme terminoloji kullanımı ve psikometrik terimleri ele alan bazı çalışmalar olmasına rağmen (Ayvaşık, Er, Kışlak ve Erkuş, 2000; Erkuş, 1994; Erkuş, 2000; Erkuş, 2010; Tavşancıl, Çıtak, Erdem, Büyükturan, Kezer, Bilican, Yıldırım ve Yalçın, 2010), İlköğretim programında kullanılan ölçme ve değerlendirme kavramlarını ele alan başka çalışmaya rastlanmamıştır.

Araştırma 2004-2005 eğitim öğretim yılında uygulamaya giren ilköğretim programlarında geçen ölçme ve değerlendirme kavramlarıyla ve 2004-2010 yılları arasında Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi (ULAKBİM) ulusal veri tabanlarından Sosyal ve Beşeri Bilimler veri tabanındaki eğitim alanında taranan aynı zamanda çevirim içi tam metinlerine ulaşılabilen dergilerdeki makalelerle sınırlıdır. Ölçüt olarak 2004 ve 2010 yıllarının seçilmesinin nedeni, ilköğretim programının 2004 yılında pilot olarak uygulanması ve ardından 2005 yılında resmi olarak yürürlüğe girmesinden dolayı bu yıllar arasında yayımlanan çalışmalar seçilmiştir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Türü

Bu araştırma, ULAKBİM ulusal veri tabanlarından Sosyal ve Beşeri Bilimler veri tabanında taranan ve çevirim içi erişilebilen dergilerdeki makalelerin taranmasıyla toplanan veriler üzerinde yürütülen nitel bir araştırmadır. Araştırma, İlköğretim programında sıkça geçen ölçme ve değerlendirme kavramlarının makalelerdeki kullanım çeşitlenmesini belirleme amacı taşıdığından doküman incelemesidir.

2.2. Evren ve Örneklem

ULAKBİM Türkiye’ de bilimsel araştırma faaliyetlerine destek olmak amacıyla Türkçe akademik dergilerin yer aldığı ulusal veri tabanı içeren bilgi merkezidir. Ayrıca ULAKBİM ulusal veri tabanındaki dergiler uluslararası standartlar doğrultusunda belirlenen kriterlere göre bir değerlendirme sürecinden geçmektedir. Bu açıdan araştırma amacı doğrultusunda çeşitli kavramların kullanım çeşitliliğini belirlemede ULAKBİM’ deki dergilerin dikkate alınması kavram çeşitliliğinin örneklenmesi açısından daha güvenilir sonuçlar doğuracaktır. Bu nedenle araştırma evrenini, ULAKBİM Sosyal ve Beşeri Bilimler veri tabanında eğitim alanında taranan dergiler

oluşturmaktadır.

Araştırma kapsamında amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme önceden belirlenmiş bir takım ölçütleri karşılayan durumların çalışılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Araştırma amaçları doğrultusunda ise incelenecek dergilerin seçiminde ULAKBİM ulusal veri tabanlarından eğitim alanındaki dergilerin yer aldığı Sosyal ve Beşeri Bilimler veri tabanındaki 2004-2010 yılları arasındaki eğitim dergilerinden çevirim içi tam metinlerine ulaşılabilen ölçüt olarak belirlenmiştir. Böylece yukarıda verilen ölçütler doğrultusunda 11 dergi örneklem olarak seçilmiştir. Seçilen bu dergilerde yayınlanan tüm makalelerden ise araştırmanın amacı doğrultusunda ilköğretim programında sıkça geçen ölçme ve değerlendirme kavramlarının kullanıldığı 79 makale tespit edilmiştir. Çalışmada incelenen makalelerin alındığı dergiler; Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Eğitim ve Bilim Dergisi, Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi, Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisidir.

2.3. Verilerin Toplanması

Araştırmada, 2004-2010 yılları arası ULAKBİM' de taranan ve ölçütlere göre belirlenen dergilerden araştırma amacı doğrultusunda seçilen makalelerden elde edilen veriler kullanılmıştır.

Araştırmada kullanılacak makalelerin belirlenmesinde ULAKBİM' de taranan dergilerden tam metinlerine çevirim içi ulaşılabilen dergiler seçilmiştir. Seçilen dergilerin, ilköğretim programının 2004-2005 eğitim öğretim yılında uygulamaya geçilmesi nedeniyle 2004-2010 yılları arasında bulunan makalelerine ulaşılmıştır. Ulaşılan bu makalelerden ise ilköğretim programında geçen ölçme ve değerlendirme kavramlarının bulunduğu makaleler belirlenmiştir. Bu makaleler sistematik bir şekilde taranmıştır. Taramalar, ilköğretim programında kullanılan ölçme ve değerlendirme kavramları ile sınırlandırılmış ve söz konusu makalelerin Türkiye' de yapılan çalışmalar olmasına dikkat edilmiştir. Tarama sırasında kodlama yapılmıştır. Kodlama sürecinde seçilen makaleler tek tek incelenmiştir. İnceleme sürecinde karşılaşılan kavramlar makalede kullanılmaları anlamlarına göre

kodlanmış ve tespit edilen kavramların farklı makalelerdeki kullanılma frekansları belirlenmiştir. Kavramların kullanım sıklığı belirlenirken makalede bir kavramın birden fazla aynı anlamda kullanılma durumu bir olarak sayılmıştır. Ayrıca aynı makalede birden fazla farklı kavram olması durumunda da her bir kavram için ayrı frekans değerleri verilmiştir. Bu nedenle kavramların toplam frekansları toplam makale sayısını geçebilmektedir.

2.4. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde, nitel veri analizi yöntemlerinden içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi, verilerin kodlanması, önceden bilinmeyen temaların ortaya çıkarılması ve bulguların yorumlanmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Tavşancıl ve Aslan' a (2001) göre ise içerik analizi, sözel, yazılı ve diğer materyallerin içerdiği mesajı, anlam ve dil bilgisi açısından nesnel ve sistematik olarak sınıflandırma, sayılara dönüştürme ve çıkarımda bulunma yoluyla sosyal gerçeği araştıran bilimsel bir yaklaşım olarak tanımlanmıştır.

Araştırma, makalelerde kullanılan ölçme ve değerlendirme kavramlarına ilişkin kavram çeşitlemesini inceleme amacı taşıdığından araştırmada içerik analizi türlerinden frekans analizi kullanılmıştır. Frekans analizi, en basit şekliyle, birim veya öğelerin sayısal, yüzdesel ve oransal bir tarzda görünme sıklığını ortaya koymaktır. Bu belirli bir öğenin yoğunluğunu ve önemini anlamayı sağlar. Frekans analizi sonucunda, öğeler önem sırasına sokulur ve sıklığa dayalı bir sınıflama yapılır (Bilgin, 2006). Araştırmada frekans analizinde Microsoft Office Excel programından yararlanılmıştır. Dergilerdeki makaleler araştırmacılar tarafından tek tek taranarak karşılaşılan kavramlar makalede kullanılma anlamlarına göre kodlanmıştır. Daha sonra kavramların kullanılma anlamları da dikkate alınarak frekansları belirlenmiştir.

3. BULGULAR VE YORUM

Araştırmada, ilköğretim programında yer alan ölçme ve değerlendirme kavramlarının farklı adlandırılmalarından kaynaklanan çeşitlilik incelenmiştir. Yapılan incelemede 11 kavramın birden fazla isimle ifade edildiği görülmektedir. Tespit edilen kavramlar, kavramların frekans ve yüzde değerlerine ilişkin bilgiler ise aşağıda sunulmuştur.

Tablo 1. Ölçme ve değerlendirme araç ve yöntemlerinin genel adlandırılmasında kullanılan kavram çeşitliliği

Kavramlar	f	%
Geleneksel Ölçme ve Değerlendirme	21	72.41
Klasik Ölçme ve Değerlendirme	5	17.24
Eski Ölçme ve Değerlendirme	3	10.34
Toplam	29	100
Alternatif Ölçme ve Değerlendirme	25	67.57
Yeni Ölçme ve Değerlendirme	10	27.03
Yeni değerlendirme sistemleri	1	2.70
Tamamlayıcı Ölçme ve Değerlendirme	1	2.70
Toplam	37	100

Tablo 1’ de gösterildiği gibi makaleler üzerinde yapılan incelemede, kullanılan ölçme ve değerlendirme araç ve yöntemlerini belirtmek için çeşitli adlandırmalar kullanıldığı görülmektedir. Bu adlandırmalar çeşitlilik açısından incelendiğinde, 2004 yılı ilköğretim programı öncesinde ve sonrasında kullanılan ölçme ve değerlendirme araç ve yöntemlerini ifade etmek için en çok kullanılan kavramın Geleneksel Ölçme ve Değerlendirme (%72.42) olduğu gözlenmiştir. Bunu sırasıyla, Klasik Ölçme ve Değerlendirme (%17.24) ve Eski Ölçme ve Değerlendirme (%10.34) izlemiştir. 2004 yılı ilköğretim programıyla daha çok gündeme gelen ve bu programlarla daha çok uygulamaya dahil edilen ölçme ve değerlendirme araç ve yöntemlerini belirtmek için ise en çok kullanılan kavramın Alternatif Ölçme ve Değerlendirme (%72.42) olduğu ve bunu sırasıyla Yeni Ölçme ve Değerlendirme (%27.03), Yeni Değerlendirme Sistemleri (%2.70) ve Tamamlayıcı Değerlendirmenin (%2.70) izlediği görülmüştür.

Öğrencilerin dönem veya yıl boyunca yaptıkları çalışmaların belli standartlara göre organize edilmiş bir koleksiyonunu (Haladyana, 1997) adlandırmak için kullanılan kavram çeşitliliğine ilişkin bulgular Tablo 2’ de verilmiştir.

Tablo 2. Öğrencilerin yaptıkları çalışmalar koleksiyonu için kullanılan kavram çeşitliliği

Kavramlar	f	%
Portfolyo	22	47.83
Öğrenci Ürün Dosyası	15	32.61
Portfolyo Dosyası	3	6.52
Gelişim Dosyası	3	6.52
Bireysel Gelişim Dosyası	2	4.35
Çalışma Dosyası	1	2.17
Toplam	46	100

Tablo 2’ de görüldüğü gibi, öğrencilerin dönem veya yıl boyunca yaptıkları çalışmaların belli standartlara göre organize edilmiş bir koleksiyonu (Haladyana, 1997) için en çok Portfolyo’ nun (%47.83) kullanıldığı gözlenmiştir. Ayrıca bu kavram için Öğrenci Ürün Dosyası (%32.61), Portfolyo Dosyası (%6.52), Gelişim Dosyası (%6.52), Bireysel Gelişim Dosyası (%4.35) ve Çalışma Dosyası (%2.17) isimlendirmelerinin de kullanıldığı belirlenmiştir.

Öğrencilerin zihin ve kas koordinasyonu gerektiren becerilerinin değerlendirilmesi için kullanılan kavram çeşitliliğine ilişkin bulgular Tablo 3’ te verilmiştir.

Tablo 3. Öğrencilerin zihin ve kas koordinasyonu gerektiren becerilerinin değerlendirilmesinde kullanılan kavram çeşitliliği

Kavramlar	f	%
Performans Değerlendirme	12	85.71
Performansa Dayalı Değerlendirme	2	14.29
Toplam	14	100

Tablo 3 incelendiğinde, belirlenmiş bir görevi yürütmek için gerekli olan bilgi ve becerilerin yapay ya da gerçek yaşam durumlarında uygulanmasını içeren değerlendirmenin (Arias, 2010) Performans Değerlendirme (%85.71) ve Performansa Dayalı Değerlendirme (%14.29) olarak adlandırıldığı görülmektedir.

Öğrencilerin kendisi veya akranları hakkında bilgi vermesine dayalı olarak kullanılan kavram çeşitliliğine ilişkin bulgular Tablo 4’ te verilmiştir.

Tablo 4. Öğrencilerin kendisi veya akranları hakkında bilgi vermesine ilişkin kullanılan kavramların çeşitliliği

Kavramlar	f	%
Öz Değerlendirme	21	52.50
Kendi Kendini Değerlendirme	18	45.00
Bireysel Değerlendirme	1	2.50
Toplam	40	100
Grup Değerlendirme	3	75.00
Grup Öz Değerlendirme	1	25.00
Toplam	4	100
Akran Değerlendirme	15	88.24
Arkadaş Değerlendirme	2	11.76
Toplam	17	100

Belli bir konuda bireyin belli ölçütler çerçevesinde kendini

değerlendirmesini adlandırmak için kullanılan kavramlar incelendiğinde, Öz değerlendirme (%52.50), Kendi Kendini Değerlendirme (%45.00) ve Bireysel Değerlendirme (%2.50) olmak üzere üç farklı kullanımın olduğu gözlenmiştir.

Öğrencilerin grup arkadaşlarını değerlendirdikleri teknik ise Grup Değerlendirme (%75.00) ve Grup Öz Değerlendirme (%25.00) olmak üzere iki farklı türde adlandırılmıştır.

Öğrencilerin belli ölçütler çerçevesinde birbirlerini değerlendirdiği teknik için ise Akran Değerlendirme (%88.24) ve Arkadaş Değerlendirme (%11.76) adlandırmaları kullanılmıştır.

Görüşme kavramının kullanım çeşitliliğine ilişkin bulgular Tablo 5' te verilmiştir.

Tablo 5. Görüşme kavramının kullanım çeşitliliği

Kavramlar	f	%
Görüşme (Yüzyüze)	13	86.67
Mülakat	2	13.33
Toplam	15	100

Özü karşılıklı konuşmaya dayalı, öğrencinin bir kavram, durum veya olay hakkındaki anlayışını derinlemesine inceleme, istenilen konu alanındaki bilgisini açığa çıkartmak amacıyla yapılan (Bahar, Nartgün, Durmuş ve Bıçak, 2006; Sencer ve Sencer, 1978) görüşme kavramı incelendiğinde büyük oranda Görüşme (%86.67)' nin kullanıldığı ayrıca Mülakat (%13.33) olarak da isimlendirildiği tespit edilmiştir.

Gözlem sonuçlarının kaydı ve sayısallaştırılmasında kullanılan puanlama araçlarının adlandırılmasına ilişkin bulgular Tablo 6' da verilmiştir.

Tablo 6. Gözlem sonuçlarının kaydı ve sayısallaştırılmasında kullanılan puanlama araçlarının adlandırılmasındaki kullanım çeşitliliği

Kavramlar	f	%
Rubrik	6	31.58
Dereceli Puanlama Anahtarı	5	26.32
Derecelendirme Ölçeği	2	10.53
Değerlendirme Ölçeği	2	10.53
Proje Değerlendirme Ölçeği	1	5.26
Dereceli Ölçek	1	5.26
Portfolyo Ölçeği	1	5.26
Performans Değerlendirme Ölçeği	1	5.26
Toplam	19	100
Kontrol Listeleri	9	45.00
Gözlem Formları	9	45.00
Gözlem Çizelgesi	1	5.00
Kontrol Çizelgesi	1	5.00
Toplam	20	100

Popham' a göre (1997), öğrencinin bir çalışmada (kompozisyon yazma, sözel gösteriler, bilimsel projeler gibi) yapılandığı cevapların niteliğini değerlendirmede kullanılan puanlama araçları Tablo 6' da verildiği gibi sekiz farklı adlandırma ile kullanılmıştır. Bu doğrultuda en çok kullanılan kavramın Rubrik (%31.58) olduğu gözlenmiştir. Bunu sırasıyla Dereceli Puanlama Anahtarı (%26.32), Derecelendirme Ölçeği (%10.53), Değerlendirme Ölçeği (%10.53), Portfolyo Ölçeği (%5.26), Proje Değerlendirme Ölçeği (%5.26), Dereceli Ölçek (%5.26) ve Performans Değerlendirme Ölçeği (%5.26) kavramlarının kullanımı takip etmektedir.

Tablo 6' da gösterildiği gibi, öğrenciden beklenen davranışın özelliklerine ilişkin detaylı bilgileri içeren ve öğrenci performansının eksik noktalarını belirlemek amacıyla kullanılan araçlar (Airasian, 1994) ise dört farklı şekilde adlandırılmıştır. En çok kullanılan kavramın, Kontrol Listeleri (%45.00) ve Gözlem Formları (%45.00) olduğu, daha sonra ise Kontrol Çizelgesi (%5.00) ve Gözlem Çizelgesi (%5.00) olarak ifade edildiği tespit edilmiştir.

Temelden ayrıntıya giden bir sıraya göre, doğru ve yanlış ifadeler seçilerek öğrenciden doğru seçimi yapması istenilen araç için kullanılan kavram çeşitliliğine ilişkin bulgular Tablo 7' de verilmiştir.

Tablo 7. Temelden ayrıntıya giden bir sırada doğru ve yanlış ifadelerin ayırt edilmesi biçiminde kullanılan aracın adlandırılmasındaki kavram çeşitliliği

Kavramlar	f	%
Tanılayıcı Dallanmış Ağaç	2	66.67
Dallanmış Ağaç	1	33.33
Toplam	3	100

Belli bir konuda öğrencinin neleri öğrendiğini ve öğrenemediğini belirlemek için kullanılan ve temelden ayrıntıya giden bir sıraya göre, doğru ve yanlış ifadeler seçilerek öğrenciden doğru seçimi yapması istenilen değerlendirme aracı ise Tanılayıcı Dallanmış Ağaç (%66.67) ve Dallanmış Ağaç (%33.33) olarak iki farklı şekilde adlandırılmıştır.

Yukarıda belirlenen kavramların kullanımında gözlenen bu çeşitliliğin yanı sıra bazı ölçme ve değerlendirme yöntem ve araçlarının adlandırılmasında ise kullanım çeşitliliğine rastlanmamıştır. Örneğin; kavram haritası, proje, drama, poster, yapılandırılmış grid, öğrenci günlükleri gibi kavramlarda ortak bir isimlendirme yapılmıştır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Ölçme ve değerlendirme alanında kullanılan kavramların farklı isimlendirmelerinden kaynaklanan çeşitliliğin belirlendiği araştırmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

İlköğretim programlarında 2004 yılı öncesinde yer alan ölçme ve değerlendirme araç ve yöntemlerinin isimlendirilmesinde, oransal olarak en fazla “Geleneksel Ölçme ve Değerlendirme”, önceden de var olan fakat 2004 yılı ilköğretim programıyla daha çok gündeme gelen ve bu programlarla daha çok uygulamaya dahil edilen ölçme ve değerlendirme araç ve yöntemlerini belirtmek için ise, “Alternatif Ölçme ve Değerlendirme” ifadesinin kullanıldığı görülmüştür. Baştürk’ e göre (2005), geleneksel olarak kullanılan ölçme araçlarına karşı olarak geliştirilen ölçme araçları, çok değişik isimlerle tanımlanabilmektedir. Alan yazında bu araçlar, “Değerlendirme” sözcüğünün başına “Alternatif”, “Doğrudan”, “Direk”, “Doğal” ya da “Performans” sözcüklerinden biri getirilerek tanımlanmaya çalışılmaktadır.

Araştırma bulgularına göre, incelenen makalelerin çoğunluğunda araştırmacıların, öğrencilerin dönem veya yıl boyunca yaptıkları çalışmaların belli standartlara göre organize edilmiş bir koleksiyonunu daha çok “portfolyo” olarak isimlendirdikleri tespit edilmiştir. Türk Dil Kurumu’ nun

(TDK) Türkçe sözlüğünde ise portfolyoya ilişkin bir kavrama rastlanmamıştır. Portfolyonun dilimizdeki karşılığı ise Gelbal ve Kelecioğlu'na göre (2007) "gelişim dosyası", Öncü (2009) ve Korkmaz' a göre (2004) "gelişim dosyası, ürün dosyası, ürün seçki dosyası, bireysel gelişim dosyası" gibi sözcüklerle ifade edilmektedir. MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığınca hazırlanan İlköğretim Fen ve Teknoloji dersi öğretim programında (2005) ise "öğrenci ürün dosyası ve portfolyo" kavramları bir arada kullanılmaktadır. Baki ve Birgin' e göre (2004); bireysel gelişim dosyasının (portfolyo) tanımı kullanıcıların amacına ve kullanma biçimlerine göre değişmektedir. Buradan hareketle, bireysel gelişim dosyası hakkında tek bir tanım yapmanın mümkün olmadığı gibi isimlendirmede de farklılıkların yaşandığı görülmektedir.

Herhangi bir performansı değerlendirmek için oluşturulan ölçme aracına uluslararası alan yazında "Rubric" denilmektedir. Bu araç Türkiye' de "Puanlama Yönergesi", "Dereceli Puanlama Anahtarı", "Değerlendirmeye Esas Ölçütler", "Değerlendirme Ölçeği", "Değerlendirme Formu" ya da "Derecelendirme Ölçeği" olarak adlandırılmaktadır (Acar, 2008; Sezer, 2006). Araştırma bulgularına göre ise öğrenci performansı hakkında bir yargıya varabilmede ayrıntılı ölçütler anlamında en çok "rubrik" ifadesi kullanılmıştır; ancak bu sözcük de Türk Dil Kurumu' nun Türkçe sözlüğünde yer almamıştır. Demirel' e göre (2007) ise "rubrik" yerine "puanlama yönergesi" ifadesi kullanılmıştır. Ayrıca MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığınca hazırlanan İlköğretim Fen ve Teknoloji dersi öğretim programında (2005) ise "dereceli puanlama anahtarı ve rubrik kavramları" bir arada kullanılmaktadır. Yapılan incelemeler sonucunda bu kavram için de bir dil birliğinin olmadığı ortaya konulmuştur.

Öğrencilerin süreç içinde değerlendirilmesi amacıyla kullanılan ölçme ve değerlendirme araç ve yöntemlerini belirtmek için kullanılan isimlendirmeler çeşitlilik açısından incelendiğinde, farklı kullanımlar olmasına rağmen en fazla Performans Değerlendirme, Öz Değerlendirme, Grup Değerlendirme, Akran Değerlendirme, Görüşme, Kontrol Listesi ve Tanılayıcı Dallanmış Ağaç kavramlarının kullanımına rastlanmıştır. Bu kavramlar MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığınca hazırlanan İlköğretim Fen ve Teknoloji dersi öğretim programında (2005) da bu şekilde kullanılmaktadır.

Kavram kullanımındaki bu çeşitliliğin yanı sıra, Kavram Haritası, Proje, Yapılandırılmış Grid, Drama, Poster, Gösteri, Kelime İlişkilendirme, Gözlem ve Öğrenci Günlükleri kavramlarının ifade edilmesinde ise

terminolojik açıdan bütünlüğün sağlandığı görülmüştür.

Araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda, en çok kavram çeşitliğinin yaşandığı “portfolyo” teriminin TDK sözlüğünde yer almaması ve Türkçe karşılığının da en çok kullanılan “gelişim dosyası” ya da “ürün dosyası” olduğu göz önüne alındığında; araştırmacıların kavram karmaşasına düşmemesi için birbirlerini karşılayan bu kavramlardan ya Türkçe olan ifadeler ya da Türkçeye yerleşmiş olan portfolyo sözcüğünden birinin kullanılması konusunda birliğe varmaları önerilmektedir. Aynı durum TDK Türkçe sözlüğünde yer almayan “rubrik” ifadesi için de geçerlidir. Yabancı terimlerin uygun olmayan karşılıklarının alanda önemli anlam ve işlem farklılıklarına neden olduğu aşikârdır (Erkuş, 2010). Türkçe olmayan ama alan yazında Türkçeye en fazla yerleşmiş olan “rubrik” ifadesinin de bilişte uyandırdığı yüzeysel yapı nedeniyle puanlama yönergesi ya da dereceli puanlama anahtarları olarak kullanılması önerilmektedir.

Türkiye’de yapılan araştırmalar sonucunda pek çok kavramın yanlış ya da eksik kavramsallaştırıldığı ve bunun da dilsel alan yazında kavram yanlışlarını, kavram karmaşasını artıran önemli bir sorun olduğu belirtilmektedir (Kılıç, 2008; Turan, 2002; Yükselir, 2006;). Ayrıca, öğretmenlerin ölçme araçları ile ilgili yeteri kadar bilgi sahibi olmadıkları ve bu araçları hazırlama ve kullanmada kendilerini yetersiz hissettikleri yapılan çalışmalarla belirlenmiştir (Acar ve Anıl, 2009; Anıl ve Acar, 2008; Gelbal ve Kelecioğlu, 2007). Bu duruma kavramların ifade edilmesinde bir dil birliğinin olmamasının sebep olabileceği gibi farklı adlandırmalar bu araçların geliştirilmesi ve kullanılmasında kargaşa ve kavram yanlışlarına sebep olabilir. Bu açıdan ölçme ve değerlendirme yöntem ve araçlarının isimlendirilmesinde kullanılacak kavramların belirlenmesi amacıyla alan uzmanları bir araya gelerek ortak bir dil oluşturmalı, bu konuyla ilgili seminerler düzenlenmeli, konu alan ve diğer alan uzmanlarının farkındalık düzeyi artırılmalı, çalıştaylar organize edilerek bu konu çok yönlü tartışılmalı ve çalışmalardan elde edilen bulgular ışığında ölçme ve değerlendirme alanı için ortak bir terminoloji oluşturulmalıdır.

KAYNAKÇA

Acar, M., *Sınıf Öğretmenlerinin Yeni Ölçme ve Değerlendirme Yöntemlerini Kullanabilme Yeterlikleri*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Anabilim Dalı, Ankara 2008.

Acar, M. ve Anıl, D., “Sınıf Öğretmenlerinin Performans

Değerlendirme Sürecindeki Değerlendirme Yöntemlerini Kullanabilme Yeterlikleri, Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *TÜBAV Bilim Dergisi*, 2(3), 2009, 354-363.

Anıl, D. ve Acar, M., “Sınıf Öğretmenlerinin Ölçme ve Değerlendirme Sürecinde Karşılaştıkları Sorunlara İlişkin Görüşleri”, *100. Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, V (II), 2008, 44-61.

Airasian, P. W., *Classroom Assessment*, Second Edition, McGraw Hill, New York 1994.

Arias, R. M., “Performance Assessment”, *Papeles Del Psicologo*, 31 (1), 2010, 85-96.

Ayvaşık, B., Er, N., Kışlak, Ş. T. ve Erkuş, A., *Psikoloji Terimleri Sözlüğü*, No: 22, Türk Psikologlar Derneği Yayınları, Ankara 2000.

Bahar, N., Nargün, Z., Durmuş, S. ve Bıçak, B., *Geleneksel-Alternatif Ölçme ve Değerlendirme Öğretmen El Kitabı*, Pegem A Yayıncılık, Ankara 2006.

Baki, A. ve Birgin, O., “Alternatif Değerlendirme Aracı Olarak Bilgisayar Destekli Bireysel Gelişim Dosyası Uygulamasında Yansımalar”, *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 3(3), Article 11, 2004.

Baştürk, R., “Overview of the Performance Assessment”, *Eurasian Journal of Educational Research*, 5(21), 2005, 62 – 75.

Bednar, A. K., Cunningham, D., Duffy, T. M. and Pery, J. D., *Theory into Practice*, In David H. Jonassen and Thomas M. Duffy, eds, *Constructivism and Technology of Instruction: A Conversation*, (17-34). Hillsdale, Lawrence Erlbaum NJ 1992.

Bilgin, N., *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi, Teknikler ve Örnek Çalışmalar*, Siyasal Kitapevi, Ankara 2006.

Büyüköztürk, Ş., “Performansa Dayalı Durum Belirleme Nedir?”, *İlköğretmen Dergisi*, (8), 2007, 28- 32.

Crow, T., “New Approaches to Assessment in Science and Mathematics”, *Office of Educational Research and Improvement (ED)*, DC., ERIC Document Reproduction Service No. ED 461 476, Washington 1997.

Demirel, Ö., *Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Program Geliştirme*, Pegem A Yayıncılık, Ankara 2007.

Erkuş, A., *Psikoloji Terimleri Sözlüğü*, Doruk Yayınları, Ankara 1994.

Erkuş, A., “Bazı Psikometrik Terimlerin Türkçe Karşılıklarında Yaşanan Sorunlar”, *Türk Psikoloji Yazıları*, 3(6), 2000, 31-40.

Erkuş, A., “Psikometrik Terimlerin Türkçe Karşılıklarının Anlamları ile Yapılan İşlemlerin Uyuşmazlığı”, *Eğitim ve Psikolojide Ölçme ve*

Değerlendirme II. Ulusal Kongresi, Mersin Üniversitesi, Mersin 2010.

Gelbal, S. ve Kelecioğlu, H., “Öğretmenlerin Ölçme ve Değerlendirme Yöntemleri Hakkındaki Yeterlik Algıları ve Karşılaştıkları Sorunlar”, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33, 2007, 135-145.

Haladyna, M. T., *Writing Test Items to Evaluate Higher Order Thinking*, Viacom Company, USA 1997.

Karasar, N., *Araştırmalarda Rapor Hazırlama Yöntemi*, Pars Matbaacılık, Ankara 1998.

Korkmaz, H., *Fen ve Teknoloji Eğitiminde Alternatif Değerlendirme Yaklaşımları*, Yeryüzü Yayınevi, Ankara 2004.

Kılıç, F., “Kavramların Öğretiminde Kavram Analizi Yönteminin Akademik Başarıya ve Bilişsel Esnekliğe Etkisi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), 2008, 223-238.

Maslovaty, N. and Kuzi, E., “Promoting Motivational Goals Through Alternative or Traditional Assessment”, *Studies in Educational Evaluation*, 28, 2002, 199-222.

Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, *İlköğretim Fen ve Teknoloji Dersi Öğretim Programı*, Devlet Kitapları Müdürlüğü Basım Evi, Ankara 2005.

Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, *İlköğretim 1-5. Sınıf Programları Tanıtım El Kitabı*, Devlet Kitapları Müdürlüğü Basım Evi, Ankara 2006.

Öncü, H., “Ölçme ve değerlendirmede yeni bir yaklaşım: portfolyo değerlendirme”, *TSA*, 13(1), 2009, 103-130.

Popham, J. W., “What’ s Wrong and What’ s Right with Rubrics”, *Educational Leadership*. 55 (2), 1997, 72-75.

Sezer, S., “Öğrencinin Akademik Başarısının Belirlenmesinde Tamamlayıcı Değerlendirme Aracı Olarak Rubrik Kullanımı Üzerinde Bir Araştırma”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* ,Sayı:18, 2006.

Sencer, M. ve Sencer, Y., *Toplumsal Araştırmalarda Yöntembilim*, Doğan Basımevi, Ankara 1978.

Tavşancıl, E. ve Aslan, E., *Sözel, Yazılı ve Diğer Materyaller İçin İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri*, Epilson Yayıncılık, İstanbul 2001.

Tavşancıl, E., Çıtak, G., Erdem, D., Büyükturan, E., Kezer, F., Bilican, S., Yıldırım, E. ve Yalçın, N., “Eğitim Bilimleri Enstitülerinde Tamamlanmış Yüksek Lisans Tezlerinin Ölçme ve Değerlendirme Terminolojisinin Kullanımı ve Bir Örnekliliği Açısından İncelenmesi”, *Eğitim ve Psikolojide*

Ölçme ve Değerlendirme II. Ulusal Kongresi, Mersin Üniversitesi, Mersin 2010.

Turan, İ., “Lise Coğrafya Derslerinde Kavram ve Terim Öğretimi İle İlgili Sorunlar”, *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(2), 2002, 67-84.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H., *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2008.

Yükselir, A., *İlköğretim 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Programında Geçen Kavramların Kazanımı ve Kalıcılığında Kavram Analizi Yönteminin Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2006.

VELİMEŞE KASABASINDAN DERLENEN BİR KÖROĞLU ANLATMASI

Nursel ÖZDARENDELİ*

ÖZET

Sözlü Türk kültürünün içinde oldukça yaygın bir ünü olan Köroğlu hikâyeleri, halk bilimi çalışmalarında Doğu ve Batı olmak üzere iki ana versiyonda ele alınır. Kahramanın mezarda doğması epizotunu ihtiva eden grup Doğu versiyonlarını, kör edilen seyis epizotunu ihtiva eden grup ise Batı versiyonlarını oluşturur.

Batı grubu içinde yer alan Türkiye, Köroğlu anlatmaları bakımından zengin malzeme sunar. Tekirdağ ili, Çorlu ilçesi, Velimeşe kasabası derlenmiş olan bu Köroğlu hikâyesi de, Trakya'daki anlatmalara bir örnek teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Köroğlu, Batı anlatmaları, Mahallileşme, Velimeşe kasabası.

A KOROGLU STORY COMPILED IN VELIMESE TOWN

ABSTRACT

Köroğlu stories, which have quite a reputation in verbal Turkish culture, are considered in two main versions as East and West. The group containing episode of hero's birth in grave constitutes Eastern versions and other group containing episode of hostler blinded constitutes Western versions.

Turkey in Western group, presents rich material about story of Köroğlu. This Köroğlu story compiled in Velimeşe Town, Çorlu District, Tekirdağ Province, exemplifies the form of story in Thrace.

Key Words: Köroğlu, Western stories, Localization, Velimese town.

---

* Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, nurselozdarendeli@hotmail.com

1. GİRİŞ

Milletlerin sözlü mahsulleri, tarihin kaydedilmediği zamanlara ait bilgileri aktaran yegâne kaynaklardır. Yüzyıllardır anlatılagelen bu halk anlatmalarının icra ortamı, toplumun birlik ve beraberliğinin sağlandığı, gelenek ve göreneklerinin hayat bulduğu, sosyal değerlerinin ve ahlak yapısının yeni nesillere aktarıldığı sosyal ortamlardır.

Sözlü kültürün en önemli parçalarından biri destanlardır. Milletlerin ortak hafızasının ürünleri olan destanlar, halk yaratmalarının içinde en eski ve en millî bölümü teşkil eder. Bugün çok geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Türk dünyasının, oldukça uzun bir geçmişe dayanan destan geleneği vardır.

Aynı soy ve kültür birliğine sahip olan muhtelif Türk boyları arasında, destan anlatma geleneği -aynı kültür mirasının sonucu olarak- müşterektir. Şamanlıktan sonra çeşitli dönemleri geçiren ve çeşitli din ve inanç sistemlerinin içinde yer alan Türk boylarında destan anlatıcıları için, Destançı, Manasçı, Jomokçu, Jırav, Gayçı, Akın, Bahşı, Sasan/Şeşen, Susan, Ozan, Aşık, Meddah gibi çeşitli terimler kullanılmaktadır¹. Genel olarak “manzum kahramanlık sözlerini terennüm ederek söyleyen” anlamlarına gelen bu terimler, destan anlatıcılığının müşterekliğini gösterirken yurt tutulan her yeni coğrafyada aynı söz ustalarının kendi kültür dairelerine göre iş başında olduğunu gösterir. Buradan hareketle, destanların, geniş bir alana yayılmış olan Türk dünyası üzerinde kültür birliğini sağladığı tartışma götürmez bir gerçektir.

2. İNCELEME

Bu çalışmanın konusunu, neredeyse bütün Türk dünyasında icra edilme şöhretine ulaşmış bir halk anlatması olan Köroğlu Destanı oluşturmaktadır.

Pertev Nâilî Boratav; *şahsiyeti etrafında menkıbeler meydana gelmiş, bunlar bir destan teşkil edecek kadar çoğalmış ve Sibiryâ'daki Tobol Nehri'nden Rumeli'ye kadar yayılan sahada Türk zümreleri arasında, hatta Ermeniler ve Gürcüler gibi dâimî temasta kalmış bazı yabancı milletler içinde destanî hikâyeler meydana gelmiştir*² demek suretiyle Köroğlu Destanı'nın yayılma sahasına işaret etmiştir.

¹ Metin, Ekici, *Türk Dünyasında Köroğlu*, 1. Baskı, Akçağ Yayınları / 527, Ankara, 2004, s. 46-47.

² Metin, Ekici, *age*, s. 49.

Destan türünün oluşum şekli de yayılma ve farklılaşmayı beraberinde getirmektedir. P. N. Boratav; *Destanın doğması için bazı şartlar lazımdır: 1) Milletlerin iptidâi bir vaziyette olması. 2) Bunları tevlid edecek mühim hadiselerin zuhur etmesi.(Esatir de yeni hadiselerin zuhuruyla zenginleşir, yeni epizotlar toplar). 3) Nihayet müteferrik parçaların bir kül haline gelmesi için daire dediğimiz vahdeti husule getirecek mühim bir şahsiyetin (bir kahramanın) meydana çıkması,*³ bilgisini verdikten sonra şöyle devam eder: *Destanların bir daire haline gelmeleri onların büyümelerini, değişmelerini durduramaz. Her daire yine, yeni yeni hadiselerin zuhuriyle ya aynı kahramanların hayatına yeni bir şeyler ilave eder veyahut da kahramanlarını değiştirir* diyerek, destanların zamanla dilden dile ve bölgeden bölgeye yeni olaylar ve kahramanlarla sürekli büyüyüp geliştiğini ifade eder.

Köroğlu Destanı tek bir şekil ve konuda değil; zaman, yer, anlatıcı ve dinleyici unsurlarına bağlı olarak, her Türk boyuna ait geleneğin kendine has özelliklerine göre ve hatta aynı gelenek içindeki alt grupların da kendilerine has özelliklerine göre anlatılmaktadır. Ancak temeldeki muhteva birliği bütün anlatmalarda gözlenebilir.⁴

Halk bilimi çalışmalarında Köroğlu anlatmaları Doğu ve Batı versiyonu olmak üzere iki ana versiyonda toplanır. Doğu versiyonlarında Kahramanımız mezarda doğduğu için Guroğlu, Batı varyantlarında ise babası kör edilen biri olarak tanıtılır. Bu bakımdan Doğu versiyonuna, “Guroğlu” grubu, Batı versiyonuna da “Köroğlu” grubu varyantları diyebiliriz.⁵ Daha sonra her iki versiyon coğrafi ortama, tarihî gelişme şartlarına ve icracıların niteliğine göre pek çok varyantlara ayrılır.

Anadolu da Köroğlu hikâyelerinin anlatıldığı zengin bir sahadır. Çeşitli çalışmalarda Anadolu’da Köroğlu anlatı geleneğini sürdüren, İstanbul, Erzurum, Bayburt, Bolu, Urfa, Trabzon, Gümüşhane, Safranbolu, Akhisar, Aydın, Van, Elazığ, Sivas vb. yerler zikredilmiştir.

³ Pertev Naili, Boratav, *Köroğlu Destanı*, İkinci Baskı, Adam Yayıncılık, İstanbul, 1984, s. 16.

⁴ Pertev Naili, Boratav, age. s.13.

⁵ Fikret, Türkmen, “Köroğlu Hikâyelerinin Yayılma Sahası ve Menşe Meselesi”, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, IV, İzmir, 1985, s. 9.

Buna paralel olarak Köroğlu'nun Türkiye'de 30'dan fazla kolu bilinmektedir. Elbette ki bu sayı nihai değildir. Daha tespit edilmemiş bazı kolların var olduğu da ihtimal dahilindedir.⁶

Bu çalışmada da bugüne kadar tespit edilmemiş olan Tekirdağ ili, Çorlu ilçesine bağlı Velimeşe kasabasında derlenen bir Köroğlu anlatması sunulacaktır. Çalışmamızın, Köroğlu'nun Türkiye'deki yaygınlığını göstermek adına saha çalışanlarına katkı sağlayacağını düşünmekteyiz.

Öncelikle kaynak kişi hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. Hüsniye Dinler, 01.08.1943 tarihinde Çorlu'nun Velimeşe kasabasında doğmuş, beş kardeşin en küçüğüdür. Dedeleri Osmanlı-Rus Savaşı'nda⁷ Balkanlar'dan Trakya'ya yerleşmişlerdir. 12-13 yaşlarında gözleri kör olmuş, hiç eğitim almamış, yaşadığı kasabadan dışarı hiç çıkmamıştır. Sözlü kültürü güçlü olan bir aileden geldiği bellidir. Çünkü derlemelerimiz sırasında elde ettiğimiz malzemenin çoğunluğunu kendisinden derlediğimiz bölümler oluşturmaktadır. Bu derlemelerin daha önceki zamanlarda yapılmamış olması büyük bir kayıptır. Çünkü anlatma geleneğinin azalması sebebiyle, anlatılmaya anlatılmaya, hafızasındakilerin azaldığı ortadadır. Hüsniye Dinler, kasaba halkı arasında, annesinden aldığı dinî terbiyeye dayalı olarak nazardan okumasının tesirli olduğuna inanılan bir şahıstır.

Kaynak kişiden edindiğimiz bilgiye göre Köroğlu anlatmalarının, teknolojinin insan hayatını esir almadığı yıllarda, halkımızın yegâne eğlence kaynağı olan sözlü anlatmaların içinde genişçe yer bulduğunu müşahede ettik. Kaynak kişi, kış gecelerinde babasından Köroğlu'nu dinlemek için bütün komşuların evlerine toplandığını, hatta kahveye gitmek üzere ayağa kalkan babasını vazgeçirmek için, komşu kadınların kollarını açıp kapıya dayanarak gitmesine engel olmaya çalıştıklarını söylemiştir.

Anlatıcımız, hikâyenin esas kaynağının babası olduğunu, ancak genç yaşta vefat etmesinden dolayı gençlik dönemlerinde annesinden dinlediğini belirtmiştir. Annesinin, kahramanların karşılıklı konuşması esnasında, "*aldı sazı bakalım ne dedi*" diye başlayıp dörtlükleri⁸ terennüm ederek söylediğini beyan etmiştir.

Bilindiği üzere halk yaratmaları, toplumun içinde bulunduğu tarihî, sosyo-kültürel ve coğrafi şartlara ve medeniyet seviyesine paralel bir şekilde

⁶ Doğan Kaya, "Köroğlu'nun Döne Hanım'ı Kaçırması Kolu", (www.dogankaya.com.tr), 17-18 Ekim 2009, s.2.

⁷ Yeni Türk Ansiklopedisi, "Tanzimat Esasları'nın Bozulması ve 93 Harbi Bozgunu(1871-1878)", Ötüken Yayıncılık, İstanbul, 1985, C.8, s. 2842-2843.

⁸ Kaynak kişi dörtlükleri "*pît*" [beyit'ten bozma] olarak adlandırmaktadır.

gelişim ve değişim göstermektedir. Çekirdek safhası mitik dönemlerde oluşan destan, göçebe ve hayvancı toplumun anlatı geleneğinde yeniden şekillenip yerleşik hayata geçilmesiyle birlikte yerini halk hikâyesine bırakmıştır. Bununla birlikte destan devrinin kapanmasını müteakip, toplum hafızasındaki destan devrine ait hatıralar daha çok kadınların anlattığı masal türü içerisinde de kullanılarak yaşatılmıştır. Bu gelişimi Oğuz Kağan Destanı'ndan Dede Korkut Hikâyeleri'ne, oradan da Köroğlu anlatmalarına uzanan epik anlatı geleneğimiz içinde takip etmek mümkündür. Bu bilgiden hareketle derlediğimiz Köroğlu anlatmasının destan ve halk hikâyesi geleneği içindeki motif ve epizotlardan izler taşıyan bir halk hikâyesi olduğunu söyleyebiliriz. Ancak derlenmiş metinde her ne kadar halk hikâyesi özellikleri baskın olsa da anlatıcımız metni bir masal olarak adlandırmaktadır.

Derleme yaptığımız belde halkı, Osmanlı-Rus Harbi sırasında, Bulgaristan'ın Kırcaali şehrinden gelerek Trakya'ya yerleşmiştir. Bu bilgi, elimizdeki anlatmanın, batı versiyonlarından İstanbul⁹ anlatması ve Bulgaristan¹⁰ varyantları ile benzerliğini haklı bir sebebe bağlamaktadır. Hatta sözü edilen anlatmalardan kopmuş parçaları ihtiva etmektedir desek daha yerinde bir ifade olacaktır. Köroğlu'nun batı versiyonlarına dâhil olan Bulgaristan'daki Türkler arasındaki varyantlar, Anadolu varyantlarının bir uzantısıdır. Buna rağmen olayların mahallileştirildiği dikkati çekmektedir.¹¹

Metnimizde de mahallileşme, olay örgüsünden kahramanların isimlerine kadar belirgin şekilde göze çarpmaktadır. Batı versiyonlarında, olaylar gözlerine mil çekilen seyis ve Köroğlu namını alan oğul arasında geçmekte iken, metnimizde ise daha önce tespit edilmiş varyantlardaki kör edilen seyisin rolünü Köroğlu, Köroğlu'nun rolünü ise isim belirtilmemiş oğul üstlenmiştir. Buna ilaveten, İstanbul ve Bulgaristan anlatmalarındaki epizotlar yer yer birbirine karıştırılarak, yer yer kısaltılarak yeni bir olay örgüsü oluşturulmuştur. Bu sebepten metnimiz için epizotlar içeriyor yerine, epizotlardan izler taşıyor ifadesini kullanmak daha yerinde olacaktır.

Tespit ettiğimiz metin şu bölümlerden oluşmaktadır:

⁹ Pertev Naili Boratav'ın *Köroğlu Destanı adlı* eserindeki İstanbul rivayeti esas alınmıştır.

¹⁰ Rıza Mustafa Mollov, bu eseri 1955, İstanbul Maarif Kitaphanesi tarafından yapılan baskıyı esas alarak bu baskıya birçok rivayetten ilaveler yapmak suretiyle hazırlamıştır. (Bk. Mollof, 1957: 109) Rıza, Mollof, *Köroğlu*, Narodna Prosveta Devlet Matbaası, 1. Baskı, Sofya, 1957.

¹¹ Fikret, Türkmen, age, s. 11.

- a. Köroğlu'nun ata sahip olması.
- b. Ayvaz'ın kaçırılması.
- c. Nalbanta gidip atını nallatması.
- d. Çeşmeden gelen bir kıza âşık olması ve evlenmesi.
- e. Uzak diyarlarda bıraktığı oğlunun Köroğlu'nu bulmak üzere Çamlıbel'e gelmesi.
- f. Oğlunun rüyasında gördüğü Benli Fatma'yı¹² aramaya çıkması ve evlenmesi.

Konu:

Köroğlu anlatmalarının çoğuna bakıldığında, hikâye örgüsünü, ata sahip olma, alp olma ve bir kadına âşık olup onu elde etme çabaları oluşturur. Bugün pek azının hafızada kalmış olduğunu belirttiğimiz metnimizde de oğlunun Benli Fatma'ya âşık olup onunla evlenmesi ön plânda görülmektedir.

Köroğlu, Çamlıbel'e yerleşir. Ardından oğlu onu bulur. Oğlu, Bolu Beyi'nin kızı olan Benli Fatma'ya âşık olur. Çeşitli mücadelelerin sonucunda kızı alır ve babasının yurduna getirir.

Kalıp Sözler:

Olursa Allah'ın emri ile, olmazsa tüfeğin demiri ile.
 Bir çocuğum olursa, attan da bir tay olursa, bu pazvantı takarsın
 koluna, bu kırbacı verirsin eline.
 Bu gök kubbe altındaysa ben onu bulurum.
 Bir atlı canına susamış.
 At benim olsun, sahibi sizin olsun.
 Altında at sizin olsun, üstünde can benim.
 At da bizim, can da bizim.
 Bir gün beş gün, dokuz ay bitmiş.
 Sözüm yabana kerata, salâvat mı getireceksin ne yapacaksın.
 Kuduz köpek gibi leşlerin orta yerine yatmış.
 Sırça parmağı bile yaralanmamış.
 Yedi yerden yaralandı.
 Ya canına erirsin, ya eremezsin.

¹² Hikâyede 'Benni Fatme' olarak geçmektedir.

Sayı motifleri:

İncelediğimiz hikâyede yedi, kırk, kırk bir sayılarına yer verilmiştir. Söz konusu sayılar şu ibarelerle geçmektedir: *yedi yerden yaralı, kırk arkadaş, siz kırk kişi ben bir kişi, birbirlerine kırk adım kala, kırk sene istedim alamadım, kırk gün kırk gece düğün, kırk odanın anahtarını vermiş kırk birincinin vermemiş, kırk arkadaşmışlar kırk bir olmuşlar, köşkün kırk bir odası.*

Mekân:

Hikâyede geçen yer adları Çamlıbel, Çırpıcı çayırılığı ve Dağistan'dır.

13

Şahıslar:

Hikâyede Köroğlu, Ayvaz¹⁴ ve Benli Fatma, isimleriyle zikredilen kahramanlardır. Hikâye'nin esas kahramanı olan Köroğlu'nun oğluna, anlatım sırasında isimsiz olarak yer verilmiştir. Adının 'Ali' olduğunu karşılıklı konuşma sırasında başvurulan dörtlükten anlamaktayız. Söz konusu dörtlük, "benim adım aşık Ali" dizesi ile başlamaktadır.

3. SONUÇ

Bilindiği gibi Köroğlu anlatmaları, halk yaratmaları içinde Sibiry'a dan Balkanlar'a kadar bütün Türk dünyasını kapsar şekilde icra edilme şöhretine sahiptir. Köroğlu anlatmalarının Türkiye'deki dağılımına bakıldığında, anlatmaların daha ziyade Kars, Ardahan, Iğdır gibi Doğu Anadolu bölgesinde yoğunlaştığı görülmektedir. Buna mukabil Trakya ve Batı Anadolu'nun Doğu Anadolu'ya kıyasla daha zayıf kaldığı tespit edilmiştir. Bu çalışma, Tekirdağ ili, Çorlu ilçesi, Velimeşe kasabasından derlenmiş olan bu anlatmayla, Köroğlu anlatma geleneğinin Trakya bölgesinde de mevcut olduğuna işaret etmektedir. Sunduğumuz metin, derleme faaliyetleri sürdürüldüğü takdirde daha pek çok anlatmanın ortaya çıkacağını göstermektedir.

¹³ Hikâyede 'Dalistan' olarak geçmektedir.

¹⁴ Hikâyede 'Ayvaz' olarak geçmektedir.

Türkiye Batı anlatmaları arasında pek çok kolu haiz bir sahadır. Konuyla ilgili yapılmış daha önceki çalışmalar Balkanlar'daki anlatmaların Anadolu anlatmalarının uzantısı olduğunu göstermektedir. Buna paralel olarak derleme metnini tespit ettiğimiz bölge halkının kökeni göz önüne alındığında, Anadolu'dan Balkanlar'a ulaşan anlatmaların Trakya'ya geri dönüşümü izlenmiştir. Bilindiği gibi Trakya, Osmanlı'nın son demlerinde Balkanlardaki siyasi mecburiyetlerin neticesinde, Balkanlar'dan göç eden Türk gruplarının yerleşmesiyle yeni bir nüfus kazanmıştır. Bu nüfus yeni yerleşim bölgelerine sözlü kültürü de beraberinde getirmiştir. Netice itibariyle, sözlü anlatma zincirinin bütünlüğünü göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Sonuç olarak, ünü doğduğu sınırları çoktan aşmış ve sayısız çalışmanın konusu olmuş Köroğlu Destanı'na dair anlatmalar, halen her ne kadar tam bir destan bütünlüğünde olmasa da mevcuttur. Bu derleme ve diğer yapılmış bölgesel çalışmalar göstermektedir ki bugün Köroğlu Destanı'na ait anlatmaların çoğu halk arasında kısmen halk hikâyesi kısmen de masal parçası olarak yaşamaktadır.

Çalışmamızın sonunda derlediğimiz metni, hem dilsel malzeme teşkil etmesi hem de hikâyenin yerelleşmesini daha çapıcı göstermesi bakımından, ağız özellikleriyle vermeyi daha uygun bulduk.

4. DERLEME METNİ

4.1. KÖROĞLU

köroğlu'nun babasının gözlerini kızgın demirle kör etmişlâ.
.....

köroğlu'nun babasının bî atı varmij. gözleri kör ama atı tanırmış, at ta onu tanırmış. gözleri görmeyerek içeri giryemiş. at böle ihı hı hı yaparmış, sevinirmiş. Başkaları girdîne nası giryemiş tekme atmâ dolayı dolayı. kimseyi yaklaştırmazmış. usulla giryemiş adam, atı sâzlarmış sâzlarmış. at böle salarmış kendini. babasının adamnarı beslârlâmiş atı. elinne dîrmış. aa dâmiş bî tas arpa dökmişünüz. iki dökâlâmiş. aa iki tene dökmişünüz olmamış dâ dâmiş. kaşarlarlâmiş atı. o girdîne at iç tepinmezmiş. başkaları girdîne böle dolayı dolayı atarmış kendini. tekme atarmış. elinne sâzlarmij atı. sırtını, ayaklâni, tırnaqlâni. annarmış atın beslânmedîni. ā olmamij dâ dermiş. bakıcılarına er saba atı dolaylatırıymış bî yârde. getirip gösterilâmiş. bakarmış adam tırnaqlarına çamur bılâşmış. aa olmamij dâ, beslânmemiş

dāmiş. er saba öle koşturulāmiş. bî saba gene koşturmuşlā. bakmış
tırnaqlarında çamur yok. ah çamur yok beslānmiş at demiş.

.....
koroğlu kırk arkadaşmışlā. bi de eyvazı almış. kırk bir olmuşlā.
eyvazın cesurlūnu duymuş o eveldān. onu kaçırmā gitmiş. eyvaz bî kāsabın
yanında duruymuş. gitmiş bulmuş onu. sana bî koç getirdim. dört tāne gözü
var, dört tāne kulā var, dört boynuzu var demiş. onu öle aldatmış. e gidelim
görelim mādem demiş eyvaz da. kāsaba sormuşlā, koçu görmā gidecāz izin
veri misin? e gidin ama çabık dönün demiş kāsap. eyvazı götürmüş çırpıcı
çayırılina. orayı gittine emān ordan kaçırmış eyvazı, çamlıbel'e getirmiş. kırk
bir arkadaş olmuşlā.

koroğlu bî gün gitmiş nalbanta. ep aynı nalbanta gidārmış. orada
nalladırgan bi de bakmış bî kız gelō sudan. kopsa sırtında.

ondan sōra adama, beygiri çabıcağ nalla demiş. bu kıs sudan gelene
kadā nalı nallaycan. nalbant yok ābî biraz işte şu var bu var. koroğlu emān
emān nallaycānız demiş. ondan sōra kimin bu kız demiş. nalbant, filan
kişinin kızı demiş. şindi sān atı nalladina giccān, o kızı bana istāycān demiş.
olursa allān emrinne olacağ, olmazsa tūfān demrinne demiş. gitmiş şindi
nalbat_orayı. yaūv bana koroğlu geldi beygirini nallatmā. kızı sudan gelike
görmüş, isteyō kendine demiş. ondan sōra, baçalım demişlā. anasına
sorayım, bî ortak anası da var demiş. yō demiş nalbant, olursa teşindi olacağ
olmasa tūfān demirinne deyō, beni yolladı demiş. babası gitmiş anasına,
bizim kızı isteyōlā koroğluna demiş. ā, ye ba adam demij dur_accıg agasına
soralım, amıcasına soralım nası bî adam. ēy öle olmaycağ o demiş. olursa
allān emrine, olmazsa tūfān demirinne demiş. ah ba adam veriyiz. koroğlu
da namda bî adam, veriyiz demiş.

nalbant dönmüş, tamam demiş koroğluna. emān o gün nişan_almışlā
nişan vārmışlā, dūn olmuğ bitmiş. evine götürmüş. sabāla, sabā olmuğ. demij
kıza bāndān bu kadā, bî gece bāndān sana evlilik. ye bān neāpacam
nēdecām. e bān seni bırakacam gidecām. bî çocūm olursa, attan da bî tay
olursa, bu pazvantı tağarsın koluna, bu gırbacı verisin eline bindirisin ata.
dōru çamlıbele gönderisin. o benim çocūmsa beni bulur demiş. tamam demiş
kıs.

gitmiş koroğlu, o görüş. kıs kalmış. bî gün beğ gün, dokuz_ay bitmiş,
olmuş bî çocū kadının. Çocuk būmuş. başlamış okula gidib gālmā. tay da
būmuş. çocuk başlamış başka çocuklāla çekişmā. Çocuklā başlamış ona
demā, babasis piç, babasis piç. gālmij bî gün annesine, yatırmış annesini,
öldürecek. beni nārdān_aldın, nārdān kıptın, çabık sūle. bana babasis piç

deyōlar ep, benim babam kim, demiş. aman ölüm demiş, senin babanı teşindi teburda görsäm tabu senin baban deyimäm. çünkü bî gece kaldı evde demiş. ama bana tembî etti. benim bî çocüm olursa, attan da bî at olursa, bu pazvantı tağ koluna, gırbacı ver eline, bindirsin ata, dōru çamlıbele gönderisin dedi. baban bana öle tembî etti demiş. çocuk, ē benim babam bu gök kubbe altındaysa bän babamı bulurum demiş. binmiş ata, almış gırbacı, pazvantı. gitmiş babasını aramā.

köroğlu da kırk arkadaşmışlā bî köşte. kırk arkadaş eşkiyalık yaparlāmış, kervannarın önnerine geçerlāmış. Çocuk gitmiş, bî çayıra atını çaķmış, topalı da sürmüş, ateşe, kavesini, värmij dirsek sefāsına. demiş teburda dinneneyim. at ta otlasın. o kırk kişiden birisi bakarmış. ēy demiş, bir atlı canına susamış, çaķmış, atını ama. at benim olsun saibi sizin olsun demiş. köroğlu ani bakayım demiş. bakmış, çekin, atı binek taşına demiş. binmiş köroğlu ata, çıķmış. çocā kırk, adım kalmıj. çocuk dur demij, barmış. ordan pitle birbirlāne bişey sülemişlā. köroğlu, atı isteyim bakayım demiş.

köroğlu:

angi yärlärdän gelişin
derin gaflete dalmışın

.....
yolla yanındaki aledişi
çocuk:

sis kırk kişi ben bir kişi
al askerini çık meydana
cänk, edelim yana yana
eļāl, olsun alediş sana

ī demiş köroğlu. dönmüş, askerine demiş; iç korķacaqlādan dīl, iç kākmo bile yerindän, epimizi sabālayı cänke isteyō demiş. sabāla epiniz azır olacānız giccāz. sabāla kākmişlā. ī! kimisini büzük cızıltısı tutmuş, kimisini karın ārısı. koyun sürüsü gibi toplamış köroğlu onnarı, çekilmişlā. ondan sōra, çocuk onnarı görünce kākmiş. azırlanmā başlamış. ata demiş: a atım göreyim seni. öpmüş atın iki gözünü. binmiş, ata. kaçak göstermiş. en gerideymiş köroğlu. emän en geriden onnarın yanından geçärke bî gırbaç köroğluya. köroğlu aşā. düşmüş. emän inmiş attan çocuk. oturmuş babasının gūsü üstüne. babasına demiş, sözüm yabana kerata, salavat mı getirecän nābacan. kolunu suvamā başlamış. kolunu suvadınna emän görmüş köroğlu pazvantı. amman ölüm demiş. yapma etme. sän benim çocümsun demiş. demice iki gözüme saldırıydın. nārdän bileyim senin çocün oldümu demiş. bu pazvantı bän bıraktım sana, bu gırbacı bän bıraktım sana, bu atı bän

bıraktım sana demiş. emân kaldırmış babasını. öpmüş iki elini. köroğlu, ba gelin arkadaşla o bizim çocukmuş demiş.

ordan alõru çocū götürõlã köşke. köşkün kırğ bir tãne odası varmış. bağ demij burası bizim. çocã göstermiş epsini. bunnarı gez gör demiş. kırğ tãnesinin anahtarını vãrmış. kırğ birincinin anahtarını vãrmemiş. çocuk gezmiğ görmüş epsini. babam bu kırğ birincinin de anahtarını vãrsin bana, vãrmãsse bãn giderim, durmam demiş. köroğlu, orası yaramaz ona ama adi vereyim mãdem demiş. kıramamış, vãrmış. gezmiş epsicãni. açmış kırğ birinciye de. dã evel rüyasında bî kız görmüş, kız da onu görmüş. o rüyasında gördü kızın resmi kãşida asılı. görõrũ çocuk lappadan dũşõru orayı yere. bayılõ. ah, sãn rüyamda gördüm kız bırda mısın demiş kãndi kãndine. dũşmüş orayı bayılmış. sõra kaldırõlã çocū. ordaki adamnara demiş, babam bu kızını bana alırsa alsın. almassa bãndãn medet olmaz, bãn gidõm demiş. babası da bãn kırğ sene istedim alamadım. alabilirse o gitsin alsın demiş. köroğlu da istemiş o kızını. ama alamamış.

çocuk, eh bãn çıkacam, gidecãm, araycam. bu gök kũbbe altındaysa, bãn onu bulurum demiş. çıkmış, oracık buracık, a o kãsaba a bu kãsaba. ep çocuk kaldırıp kafasını bağarmış evlere. acaba nãrde görecek? bir evin altından geçãke bağmış onun rüyasında kız balkondan ašã dõ bağõru. ã! durmuş çocuk. benim rüyamda gördüm kız bu demiş. kızın adı benni fatmeymiş. Őindi benni fatme de ay_ alla, ben bu çocū ruyamda gördüm dãmiş. köroğlunun çocū ben Őindi buna bî pît_ atayım demiş.

çocuk:

angi yãrlerin yelisin
angi bahçenin gülüsün

.....
.....

benni fatme:

benim adım benni fatme
gözüm kara kãşım çatme
var git oğlan söz uzatma
öldürürler çocuk seni

çocuk:

benim adım ašık ali
yar aškından oldum deli
al yanaktan bir Őeftãli
almayınca gidãr miyim

gene kıza pît sũlemiř. çocuk, al eşyalarını gidelim. bān korkmam ağalarından. eh, î demiş, gideris. kızın da engeleri vāmiř, agaları vāmiř. o gece olmuş. başlamış eřyālānı toplamā. pāda ār yũkte afif. bolu beyin kıızı, zengin adamın kıızı. mare demiş engeleri, ne kaçınōsun sān, ne bu telaş. aha demiş kıız, siz āřam oldunna sarılıp agalāma yatōsunuz. bān de buldum bî babayît gidōm demiş. iĉ inanmamıřlā, yalan atō bize demiřlā. azırlanmış, sabā kāřı olmuş. gīnmıř kuşanmış, babasının cānk_ālātlarını almış. bi de atı varmış, yel yudan_ atı. atına binmış, nası dũrtmũř atı. at kaledān dışarı atlamış. çocukla ordan kaçmıřlā, gitmiřlā.

ĉamlıbele gidōlā. gidāke bî dũzlũkte oturmuřlā. acık dinnenelim taburda demiřlā. emān oturmuş kıs. çocuk ta kızın dizine koymuş kāfasını. dā kāfasını korķa uyumuş çocuk. kaç vakıtlar olmuş yorulmuş, yollāda bellāde. sanki pamuķ tulumuna kor gibi kāfasını koymuş, uyumuş. kıs arada sırada baķarmıř yola dōru, gelān yoķ mu? bî kaldırmış kāfasını iki kaldırmış. bi dā kaldırmış. π ! atlı gelō ama toz duman. babasının askeri. π nası uyandırayım şindi demiş. pît sũlemiř.

benni fatme:

atlı atlıya dizildi

atlıdan sulā sũzũldũ

uyan dalistannım

dizim ezildi

bî damna gōz yaşı dũřmũř ĉocũn yũzũne kıızdan. emān aĉmij gōzlānı çocuk. baķmıř kıs ālayō. nōldu demiş. kıız, baķ şu gelene demiş. kıza o da gene pît sũlemiř.

.....
kızın babasının askeri gelmiş sarmış dolayını. beş tāne de agası vāmiř kızın. o dāmiř bān kesecām, o dāmiř bān kesecām. durun demiş en kũĉũk olan. bān bî ĉıvt lakırdı sũleyim, ondan sōra demiş.

agası :

.....

.....

çocuk ta em kollānı sıvarmış em sũlermiř :

uslu dur beyim uslu dur

mısır kılıcım paslıdır

aslımı sorarsan

ķurt aslıdır

demış te nası fırlayōru çocuķ. a şunda a bunda, a şunda a bunda, agalarınna üç kişi ğalmış. kıza demış nāpayım bunnarı, keseyim mi kesmeyim mi? kıız da demış:

varıp anama varayım
anamdan melhām alayım
ğoluna kuvvet olayım
ğal kılıcı dalıstannım.

onnarı da kesōru. ğudus kōpek gibi yatmış leşlerin orta yerine. git, řu ğalenin arğasında benim babam var. git, babamı ğār demış kıza. de demış, yedi yārdān yaralandı ğocūn, agğārleri ğörünōru, ye canına erisin ye eremāssin. aslında sırğa parmā bile yaralanmamış. î demış kııs, binmiş, ata gitmiş.

eyvaz bağarmıj dürbünne camdan. ēy, bî atlı gelō, altında at sizin olsun üstünde can benim demış. ā demış kōroğlu geti bağayım bān. bağmıj camdan. ā at ta bizim can da bizim demış. tanımış kıızı. ğekin atı binek taşına demış. ğekmiřlā binek taşına atı. kıza dōru ğitmiş. kırğ, adım ğaldınna gene pît sūlemiřlā birbirlāne. kōroğlu, nārde ğocuķ demış. řu ğalenin arğasında, yedi yārdān yaralandı, agğārleri ğörünōru. ye canına erisin ye eremāssin demış kııs. kōroğlu ğālmıř emān toplamış askerini. ğidōlā ğocūn yanına. ğudus kōpek gibi yatō leşlerin orta yerinde. sırğa parmā bile yaralanmamış. marfetini ğöstärmiř babasına. ordan alōlā ğocū. ğidōlā kōroğlu'nun kōřküne kırğ ğün kırğ gece dūn yapmıřlā.

ordan vārdilā bana biřeylā. yoķ mu dedilā ğolūn ğocūn, ısım ağraban. ğolūm ğocūm yoķ ama yeyennerim var dedim. o elbîselār, o yeycek şeyler. al dedilā, ne istārsān al ğötür. bān ic bişey ğötüremām ama yeyennerime birā ğat elbîse verin mādem dedim. ordan aldım bān onnarı. kış ta, yāmur da yayō. acaba dedim kū altından mı ğideyim, yolca mı ğideyim. aman dedim kū altından ğideyim dā ğabıķ giderim. geldim o dışpıdağ yanına ibrām agaların¹⁵, ğobannarın¹⁶ kōpekleri. etiřmesinnā mi beni. har ğür har ğür har ğür har ğür. nayın dedim, kāndimi zor ğurtardım.

¹⁵ Köydeki komşusunun lakabı.

¹⁶ Köydeki komşusunun lakabı.

4.2. SÖZLÜK

- a : Ha.
 adi : Hadi.
 agcār : Akciğer.
 ani : Hani.
 azır : Hazır.
 binek taşı : Ata rahat binebilmek için yapılmış yüksekçe yer.
 büzük cızıltısı : İshal.
 çekil- : Yola koyulmak, gitmek.
 çekiş- : Kavga etmek, dövüşmek.
 dā : Daha.
 dalistan : Dağistan.
 damna : Damla.
 demice : Demin, az önce.
 dışıydak : Dışbudak ağacı.
 dî- : Değmek.
 dirsek safasına ver- : Elini başının altına, dirseğini yere koyarak yan yatıp uzanmak.
 dō : Doğru.
 dolayı dolayı : Döne döne.
 dolaylattır- : Yürütmek, tur attırmak.
 emān : Hemen.
 enge : Yenge.
 epsicā : Hepsi.
 er : Her.
 etiş- : Yetişmek.
 gırbaç : Kırbaç.
 gūs : Göğüs.
 ī ! : Şaşırma, sevinme , korkma ünlemi.
 î : İyi.
 kaçak göster- : Kaçıyormuş gibi yapmak.
 kaçın- : Koşuşturmak.
 kadā : Kadar.
 kāk- : Kalkmak.
 kaşarla- : Kaşağılamak.
 kopsa : Su ağacı.
 kū : Köy.

lappadan : Lap diye.
mare : Kadınlar için hitap sözü.
namda : Meşhur.
nayın : Alın.
o görüş : Bir daha hiç dönmemek, hiç görünmemek.
pazant : Pazubent.
pît [beyit'ten] : Dörtlük, mani.
saba : Sabah.
sabāla / Sabālayı : Sabahleyin.
saib : Sahip
sāzla- : Sıvazlamak.
sırça parmak : Serçe parmak.
suva- : Sıvamak.
sūle- : Söylemek.
tabu : İşte bu.
teburda : Burada.
tembî : Tembih.
teşindi : Hemen şimdi.
topal : Cezve.
usulla : Yavaşça.
yaüv : Yahu, ünlem.
yeyen : Yeğen.

KAYNAKÇA

- Boratav, Pertev Naili, *Köroğlu Destanı*, 2. Baskı, İstanbul 1984.
Ekici, Metin, *Türk Dünyasında Köroğlu*, 1. Baskı, Ankara 2004.
Ergin, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı*, , C.I-II, 4. Baskı, Ankara 2009.
Kabaklı, Ahmet, *Türk Edebiyatı*, Köroğlu maddesi, 6. Baskı, İstanbul 1985.
Karadavut, Zekeriya, *Köroğlu'nun Zuhuru Kolu Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma(İnceleme-Metinler)*, Basılmamış Doktora Tezi, Konya 1996.
Kaya, Doğan, “Köroğlu'nun Döne Hanımı Kaçırması Kolu”, www.dogankaya.com.tr.
Köprülü, Fuad, *Türk Saz Şairleri*, Ankara 1962.
Köprülü, Fuad, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 3. Baskı, İstanbul 1981.
Köprülü, Fuad, *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara 1986.
Mollof, Rıza, *Köroğlu*, 1. Baskı, Sofya 1957.

Türkmen, Fikret, “Köroğlu Hikâyelerinin Yayılma Sahası ve Menşe Meselesi”, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, IV, İzmir 1985.

Yıldırım, Dursun, “Köroğlu’nun Orta Asya Rivayetleri”, *Köroğlu Semineri Bildirileri*, Ankara 1983.

DEMOS KÜLTÜ VE PERSONİFİKASYONU

Işık ŞAHİN*

ÖZET

Demos sözcüğü Grekçede farklı anlamlar içerir ve bu anlamlar kesin bir şekilde birbirlerinden ayrılmamaktadır. Halk ya da halkın bir bölümü, halk meclisi, demokratik bir rejim ve köy tüm bunların hepsi *demos* anlamındadır. Atinalılar kendi yönetim şekillerinin özgün olduğuna ve diğer yönetimlere model oluşturduğuna inanıyorlardı. Bu düşüncelerin sonucunda Atina’da *Demos* Kültü doğmuştur. Atina Agorasının dışında Nympheler Kültü ile birlikte, MÖ. 5. yüzyıldan itibaren “*Demos Kültü*” tapım görmüş ve MÖ. 3. yüzyılda Atina’da, “*Demos ve Kharitler Kutsal Alanı*” oluşturulmuştur. *Demos* bir karakter olarak olasılıkla ilk kez MÖ. 424 yılında Aristophanes’ in “*Şövalyeler*” oyununda görülmüştür. Görsel sanatlarda *demosun* bilinen ilk personifikasyonu MÖ. 5 yüzyılın son çeyreğinde Atina Agorası’ ndaki Parrhasios’ un resmidir. Bunu Euphranor ve Aristolaos’ un resimleri izler.

Anahtar Kelimeler: *Demos, Kült, Personifikasyon, Atina.*

THE CULT OF DEMOS AND PERSONIFICATION

ABSTRACT

The word of *Demos* has different meanings in and these meanings were not distinguished from one another precisely Greek language. The people or a section of the people, people assembly, a democratic regime, and village, all of them have the meaning of the *demos*. Athenians believed that their own regime was original and constituted a model to other regimes. As a result of these considerations “The Cult of *Demos*” was born in Athens. The Cult of *Demos* has been worshipped outside of the Athenian Agora with Nymphs since fifth century BC. and “The Cult of *Demos* and Charites” has been established in the third century BC. in Athens. *Demos* was seen probably first time as a character in Aristophanes’ *Knights* in 424 BC. It is the

---

* Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, i_sahin22@hotmail.com.

last quarter of the fifth century BC. that the first known personification of Demos in visual arts was created in a painting by Parrhasios, followed by the ones of Euphranor and Aristolaos.

Key Words: *Demos, Cult, Personification, Athens.*

1. GİRİŞ

Demos sözcüğü Grekçede özellikle de Atina’ da farklı anlamlar içerir. İlk anlamı halkın, daha açık bir deyişle vatandaşın tümünü belirler. Bu vatandaşlar kent yasasından yararlanabilen vatandaşlardır.¹ *Demos* sözcüğü aynı zamanda vatandaşların bir bölümünü, yoksulları yani zenginlerin ve soyluların karşısı olan halkı belirtmek için de kullanılmıştır. En son olarak da *demos* sözcüğü, demokraside özgün anayasası olan halk topluluğunun karar verebildiği bir demokratik rejimi ifade eder.² Aristoteles (*Politika*, 1301b 39-40) ve Thukydides (*Historiae*, 6.39.19) *demos* sözcüğünü demokrasi ile aynı anlamda kullanmışlardır.³ Bu bağlamda *demos*, Atinalılar tarafından “meclis” (*ekklesia*) anlamında da tercih edilen bir kelime olmuştur.⁴

Demosun organizasyonu bazen reformist bir kişinin isminin geçtiği bir organizasyondur. Buna en güzel örneklerden bir tanesi Attika için MÖ. 509 yılında Kleisthenes’ dir. 509 tarihinden itibaren *demos* sözcüğü -veya genellikle çevrildiği şekliyle “deme”-⁵ küçük köy ve köy ile ifade edilir. Bu iki sözcük birbirlerinden kullanılış olarak ayırt edilemez, ancak resmi açıdan bir farklılık olabilir. Küçük köydeki resmi yapılaşma öncelikle Attika’ dan başlayarak bu tarihten itibaren farklılık kazanır. Attika’ da Kleisthenes’ den önce de *demoslar* vardı. Ancak Kleisthenes anlamını değiştirmeksizin

¹ Vatandaşlar arasında yabancılar da bulunabilirdi, ancak bir yabancıyı vatandaşlığa kabulü tüm kent halkının kararı olup, bu kararı kent meclisi verirdi (*CIA* II, 50, I. 14 εὐεργέτης τοῦ Ἀθηναίων δήμου)

² *DS* II/1, s.v. "Demos", s. 76.

³ M. H., Hansen, “The Concepts of Demos, Ekklesia, and Dikasterion in Classical Athens”, *Greek, Roman, and Byzantine Studies*, 50, 2010, s. 502.

⁴ C. W., Blackwell, “Athenian Democracy: A brief overview”, *Demos: Classical Athenian Democracy, The Stoa: a consortium for electronic publication in the humanites*, 2003, s. 3.

⁵ Blackwell, 2003, s. 3.

demosun yapısını ve rolünü artırmıştır ve bu demos organizasyonu tüm Helen tarihinde kullanılmıştır.⁶ Kentin demos sınırları halk için duyurularla ilan ediliyordu. Tüm demoslar aynı yayılıma sahip değillerdi, nüfus yoğunluğuna göre ve demosların isteğine göre küçük ya da büyük olabiliyorlardı.⁷

Bütün bu demosu belirleyen anlamlar Grekçede kesin bir şekilde birbirlerinden ayrılmamaktadır. Halk ya da halkın bir bölümü, halk (vatandaş) meclisi, demokratik bir rejim ve köy, tüm bunların hepsi Grekçede Demos anlamındaydı.

2. DEMOS KÜLTÜ

Atinalılar kendi yönetim şekillerinin özgün olduğuna ve diğer yönetimlere model oluşturduğuna inanıyorlardı.⁸ Halkın bu inancı rejimlerinin temel eleman olmasından kaynaklanıyordu. Atina halkı, Atina' yı Yunanistan' ın "yöneticisi ve merkezi" olarak, Atina kralını da "Yunanlılar' ın Kralı" olarak kabul ediliyordu. Bu düşüncelerin sonucunda Atina' da Demos Kültü doğmuştur. Atina bu kült için bir kutsal alana ve bir başrahibe sahipti. Atina Demos Kültü hakkında bilgi azdır, ancak kesin bilinen burada sadece demosa tapımın söz konusu olmadığıdır. Atina Agorası' nın dışında "Nympheler Tepesi" olarak anılan alanda, Demos Kültü Nympheler Kültü ile birlikte, MÖ. 5. yüzyıldan itibaren -daha açık bir deyişle Atina' da demokrasinin en parlak olduğu dönemde- tapım görmüştür. Atina Akropolis'i' nde bulunan ve MÖ. 462 yılına tarihlenen yazıt Demos ve Nympheler kültünü kanıtlamaktadır. Nympheler burada Horai ve/veya Kharitler de olabilir.⁹

⁶ DS II/1, s. 83.

⁷ Pausanias, 1. 31, 1; Demosların içinde en büyük olanı Peloponnesos savaşı sırasında en azından 300 hoplit çıkarmış olan Akharnes demosu, en küçük olanı ise MÖ. 346-5 yıllarında 73 üyesi olan Halimonte demosu idi (Thukydides, 2, 19, 2; 20, 4).

⁸ Thukydides, 2, 37, 1.

⁹ IG I2 854; U. Kron, "Demos, Pnyx und Nymphenhügel" AM 94, 1979, 49-75; A. C., Smith, "Athenian Political Art from the Fifth and Fourth Centuries BCE: Images

MÖ. 4. yüzyılın ortasında Atina Demos' u Atina' nın dışında başka şehirler tarafından da tapım görmüştür. Demosthenes' in MÖ. 330 yılında yazdığı "Taç Hakkında" söylevinde (18.92) Thrakia Khersonesos' undaki Sestos, Elaius, Madytos ve Alopekonesos şehirlerinin Atina' nın Demos' una ve Kharitler' e adakta bulduklarını söylemesine dayanarak Atina' da demosun gördüğü saygıdan ve Kharitler ile birlikte tapım gördüğünden söz edilebilir. MÖ. 3. yüzyılda ise -243/2 yılında Arkhon seçilen- Eurykleides tarafından tanınan haklarla yeni, özgür ve demokratik Atina' da, "Demos ve Kharitler Kutsal Alanı" oluşturulmuştur.¹⁰ Kutsal alan, Agora' nın batısındaki, "Kolonos Agoraios" tepesinin kuzey yamacındadır.¹¹ H. A. Thompson, Demos ve Kharitler kutsal alanının, işlevsel olarak Agora' daki Zeus Stoa' sına çok benzediğini, her iki kutsal alanın da Atina halkının minnettarlıklarını göstermek, özellikle şehrin özgürlüğü ve emniyetine katkıda bulunmak amacıyla yapılan hareketler için uygun alanlar olduğunu belirtmiştir.¹² Zeus Stoası MÖ. 4. yüzyıl ve erken 3. yüzyılda bu işe hizmet etmiş ve stoa'nın önündeki alan MÖ. 229 veya civarında Demos ve Kharitler kutsal alanının kuruluşuyla kalabalık hale gelmiştir. Thompson bu durumu, büyük olasılıkla şehrin yaşamında yeni bir *era*' nın başlangıcı olarak yorumlamış, yeni bir himaye için Zeus' un çocukları Kharitler' den daha iyi bir tercihin olamayacağını ve burada Kharitler personifikasyonunun gençlik, zarafet, çekicilik ve güzellik değil, minnettarlık olduğuna inandığını belirtmiştir.¹³ Yeni kutsal alan geniş bir düzlükte, Dipylon' dan Agora' ya doğru görülebilecek şekildeydi. Kharitler' in ve demosun ortak bir kutsal alanda bir araya gelmesi bize özellikle demos kültürünün kökenini gösteriyor. Kharitler' in demos ile birleştirilmesinin nedeni "Χάρις" kelimesinin anlamlarından bir tanesinin "minnettarlık" olmasıdır.¹⁴ Minnet duygusunun

---

of Political Personifications", *The Stoa: a consortium for electronic publication in the humanites*, 2003, s. 14.

¹⁰ Chr., Habicht, Studien zur Geschichte Athens in hellenistischer Zeit, *Hypomnemata*, 73, 1982, s. 84.

¹¹ F., Kolb, Agora und Theater, Volks-und Festversammlung, 1981, s. 47, Abb. 5.

¹² H.A., Thompson, "Building on the West Side of Agora", *Hesperia*, 6, 1937, s. 219.

¹³ Thompson, 1937, s. 219.

¹⁴ Bu anlam genellikle Attika yazıtlarından çıkarılmaktadır (CIA I. 23-24; II, 320).

en çarpıcı kanıtı, Kharitler kutsal alanının -Aristoteles’ in de bildirdiği gibi (*Etnique Nicomaque*, V, 85, 7)- kentin en hareketli yerinde bulunuyor olmasıdır. Atina’ daki Demos’ un Kharitler ile birlikteliğinde Atinalıların, yabancı hayır sahiplerine resmi teşekkürlerini ifade etmek gibi kamusal bir amacı da vardı.¹⁵ Kharitler ve demos ortak kutsal alanı için ortak bir başrahip görevlendirilmişti.¹⁶ Demos ve Kharitler’ in rahibinin Dionysos tiyatrosunda ikinci sırada özel bir yeri vardı.¹⁷ Bilindiği kadarıyla bunlar sadece *ephebe*¹⁸ olmak için yapılan bayramlarda ve kurban törenlerinde burada oturuyorlardı.¹⁹

Atinalılar sonraları Demos ve Kharitler birlikteliğine Aphrodite’ yi ve -kurtarıcıları olan Romalılar’ a minnet borçlarını gösterebilmek için- yeni tanrıça Tanrıça Roma’ yı da ilave ettiler ve Demos, Kharitler ve Tanrıça Roma için ortak bir rahip görevlendirildi.²⁰ Atina’ da Agora’ nın kuzeybatı köşesindeki “Aphrodite Ourania” olarak da adlandırılan tapınaktaki MÖ. 197/6 yılına tarihlenen büyük mermer altarda, “Aphrodite Hegemone, Demos ve Kharitler” yazmaktadır.²¹ MÖ. 2. yüzyılın doksanlı yıllarında Aphrodite sadece aşk tanrıçası olarak değil, aynı zamanda politik rolüyle ilgili olarak Demos’ un Hegemone’ si olarak karşımıza çıkar.

3. DEMOS PERSONİFİKASYONU

Demos bir karakter olarak olasılıkla ilk kez MÖ. 424 yılında Aristophanes’ in Şövalyeler (1111-18) oyununda görülmüştür. MÖ. 5. yüzyılın son çeyreğinde görsel sanatlarda demosun ilk personifikasyonu görülür. Personifikasyon Plinius’ us söz ettiği (*HN* 35.69, 129) MÖ. ca. 420

¹⁵ *LIMC* III, s.v. “Demos”, s. 192.

¹⁶ *CIA* II, 605, I. 50: τέμενος τοῦ δήμου καὶ τῶν Χαρίτων (halkın ve Kharitler’ in kutsal alanı). *CIA* II, 466, I. 5; 467, I. 7: ἱερεὺς τοῦ τε δήμου καὶ τῶν Χαρίτων (halkın ve Kharitler’ in rahibi).

¹⁷ *IG* II2, 5029a.

¹⁸ Yetişkin erkek.

¹⁹ *DS* II/1, s. 78; Hermann, 1965, s. 31-42.

²⁰ *CIA* III, 265.

²¹ *IG* II2, 2798; Kolb, 1981, s. 47, Abb. 5.

yılına ait Ephesos' lu Parrhasios' un resminde yer alır. Resim Atina Agorasında, olasılıkla Zeus Eleutherios Stoası' nda bulunuyordu. Bunu MÖ. 4. yüzyılın ortasından Euphranor' un ve MÖ. 4. yüzyılın ikinci yarısından Aristolaos' un resimleri (Plin. *NH* 35.137) izler. Plinius (*NH* 35.128) ve Pausanias' ın (1.3.3) söz ettiği -yine Zeus Eleutherios Stoası' ndaki- Istmia' lı Euphranor' un resmindeki demos canlandırması Parrhasios' un kopyalanması olarak değerlendirilir.²² Demos bu resimde “Demokrasi” ve “Theseus” ile birlikte. Pausanias' a göre resim Theseus' un Atinalılar' a politik eşitlik getirdiğini gösteriyor. Resimde Theseus Demokrasi' yi Demos' a veriyor veya Demokrasi Demos' u taçlandırıyor.²³ Pausanias' dan öğrendiğimiz demos personifikasyonu içeren iki eser daha vardır; Leokhares tarafından yapılmış, MÖ. ca. 350 yılına ait Pireus' da yer alan demos heykeli (1.1.3)²⁴ ve Lyson tarafından yapılmış, Atina Agorası' nda Bouleterion' da yer alan bronz demos heykeli (1.3.4-5). Söz edilen personifikasyonlar Atina kenti demosuna ait idi. Demosthenes (18.92) Thrakia Khersonesos şehirleri Sestos, Elaius, Madytos ve Alopekonesos halklarının, Atina Demosu' nu ve Boule' yi 60 talent değerinde altın bir çelenk ile onurlandırdıklarını ve Atina Demos' u ve Kharitler için -Makedonia yaklaşımlarına cevaben- bir sunak diktiklerini söyler. Söz edilen kentlerin adadığı -tarihi kesin bilinmeyen- anıtsal heykel grubunda Atina kenti demosu, Byzantion ve Perinthos kenti demosları tarafından taçlandırılıyordu.²⁵

---

²² Smith, 2003, s. 15.

²³ Smith, 2003, s. 12.

²⁴ *LIMC* III, s. 377, no. 8.

²⁵ *LIMC* III, s. 378, no. 36; Smith, 2003, s. 17, 19.

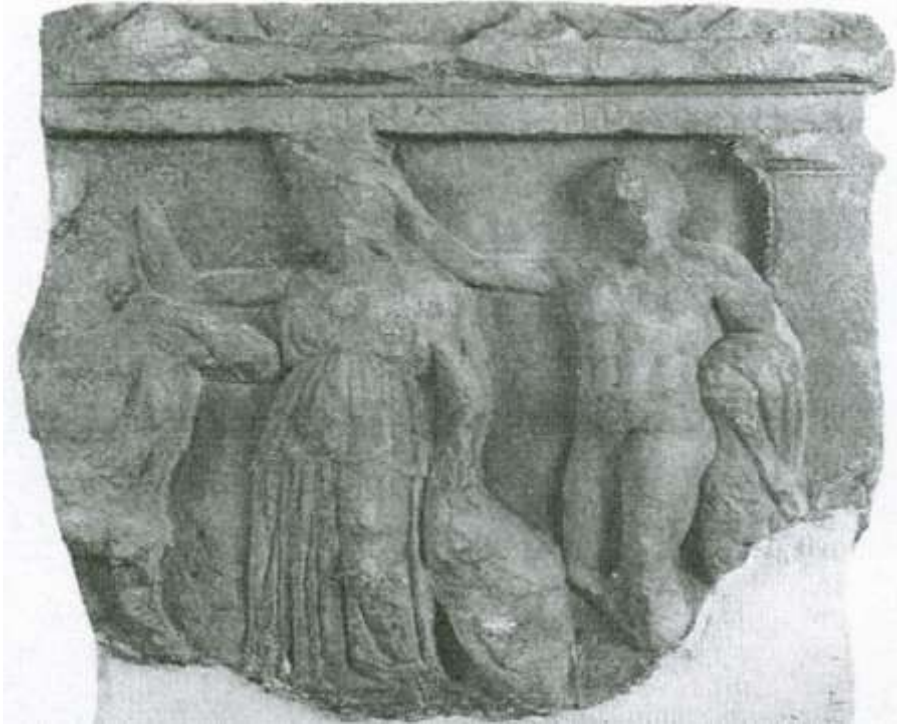

Fig. 1 Glowacki (2003) **Fig. 4**

Plinius, Pausanias ve Demosthenes' den öğrendiğimiz -söz edilen- resim ve heykeller günümüzde bilinmemektedir. ΔΗΜΟΣ etiketleri ile güvenli bir şekilde tanımlanmış ve günümüze gelmiş ilk demos personifikasyonları ise kabartmalardır. Atina' da bulunmuş MÖ. ca. 350 yılına tarihlenen dekrette Demos -olasılıkla Boule ile birlikte- (**Fig. 1**)²⁶ ve MÖ. ca. 350-325 yılına tarihlenen bir onurlandırma yazıtında, Demos yanında Athena ve Herakles ile birlikte [Δ]ΗΜΟΣ ΑΘΕΝΑ ΗΡΑΚΛΗΣ şeklinde kabartmaların üst kısmındaki etiketler ile (**Fig. 2**)²⁷ bilinmektedir.

²⁶ Atina Epigraphical Museum 2791; *IG* II2, 160; *LIMC* III, s. 381, no. 69; K., Glowacki, "A Personification of Demos on a New Attic Document Relief", *Hesperia*, 72, 2003, s. 451, fig. 4.

²⁷ Atina National Museum 2407; *IG* II2, 4630; *LIMC* III, s. 379, no. 46; Glowacki, 2003, s. 452, fig. 6.

Fig. 2 Glowacki (2003) **Fig. 6**

Etiketli eserlerdeki demos ikonografisine dayanarak olasılıkla demos personifikasyonu içerdikleri düşünülen 30 civarında eser Atina Müzeleri'ndedir.²⁸ Bu eserlerden kuvvetle olası bir tanesi MÖ. 337/6 yılına tarihlenen dekrettir (**Fig. 3**). Ayakta duran Demokrasi, tahtta oturan Demos' u taçlandırmaktadır.²⁹ Demos personifikasyonu ender olarak otururken gösterilmiştir. K. Glowascki, buradaki Demos ve Demokrasi' nin Atina Agorası Zeus Eleutherios Stoası' ndaki Euphranor' un duvar resminde yer alan Demos ve Demokrasi personifikasyonlarından kısmen ilham alınmış

²⁸ Akropolis Museum 2427, 2449, 2552, 2717, 2758, 3304, 6787, 7231; National Museum 1467, 1471, 1473, 1482, 2404, 2552, 2946, 2961, 2985, 2986; Epigraphical Museum 2796, 2798, 2809, 2811, 7024, 7155; Agora I 4224C, S 1139.

²⁹ Agora I 6524.

olabileceğini ve Euphranor' un duvar resminin görsel sanatlarda iki personifikasyonu ilk kez yan yana göstermiş olabileceğini belirtmiştir.³⁰

Fig. 3 Glowacki (2003) **Fig. 7**

---

³⁰ Glowacki, 2003, s. 454.

MÖ. ca. 325-317 yıllarına tarihlenen yazıtın kabartmasındaki -benzer örneği olmayan- betimlemede ise (**Fig. 4**) Demos, Eutaksia (düzenlilik) ile gösterilmiştir.³¹

Fig. 4 Smith (2003) s. 41

Eleusis' den bir kabartmadaki Demos imajı genç, sakalsız ve *himation* giymiş bir erkek figürü olup Eleusisli tanrıçalar Demeter ve Persephone ve şehrin tanrıçası Athena ile durmaktadır.³² A.C. Smith, eğer Eleusis kabartmasındaki erkek figürü -O. Alexandri-Tzachou' nun belirttiği gibi-³³ Demos ise, -genç olmasına dayanarak- Athena şehri demosunu temsil etmediğini, Eleusis şehri demosu olabileceğini düşünmektedir.³⁴ MÖ. ca.

³¹ Eutaksia, kabartmanın altında etiketlenmiştir. National Museum 2958; *IG* II2, 417; Smith, 2003, s. 23, no. 36.

³² *IG* 3, 79.

³³ *LIMC* III, s. 378-79, no. 42.

³⁴ Smith, 2003, s. 24.

350-300 yıllarına tarihlenen Attika Trakhones' de bulunmuş bir dekret kabartmasındaki etiketli demos figürü olasılıkla Aiksone demosu olarak bilinmektedir.³⁵ MÖ. ca. 430-420 yıllarına tarihlenen Eretria Ressamı' nın bir vazosunda ise ΔΗΜΩΝ etiketli erkek figürü Delos, Euboia ve Lemnos personifikasyonlarıyla dans etmektedir.³⁶

4. SONUÇ

Atina demosunun personifikasyonları MÖ. 5. yüzyılın son çeyreğinden itibaren en erken örneklerini Pausanias, Plinius ve Demosthenes' in anlatımlarıyla öğrendiğimiz resimler ve MÖ. ca. 350 yılından itibaren günümüze gelmiş en erken örnekler olan kabartmalar ile bilinmektedir. MÖ. 4. yüzyılda Atina' da kamusal sanattaki demos personifikasyonunun demosa saygıyı gösterdiğini söyleyebiliriz. Görsel kaynaklarda Atina demosu genellikle yaşlı, sakallı, *himation* giymiş, sıklıkla değneğine dayanmış veya ayakta, ender olarak oturur durumda tipik bir Atina vatandaşıdır. Demos bu form ile meclis tarafından onaylanmış kararnamelerin yer aldığı yazıtlı birçok kabartmada temsil edilebilir ve onurlandıran bir kişi olarak, Demeter ve Persophone gibi tanrılar ile Atina şehrinin kurucu kralı Theseus gibi mitolojik tiplerle veya Demokrasi, Boule, Eulaksia gibi bir başka personifikasyon ile gözükmektedir.

Yunanistan' da Atina demosundan başka Eleusis, Aiksone ve Troizen gibi lokal demoslara ait personifikasyonlar da bilinmektedir. Bu personifikasyonların Atina demosundan farklı olarak sakalsız, genç bir erkek tipi de olabilecekleri gözlenmektedir. Söz edilen demoslardan Troizen, Samos,³⁷ Byzantion ve Perinthos gibi yabancı şehirlerin demolarının da personifikasyonları bilinmektedir. Byzantion ve Perinthos kentlerinin demoları Atina kenti demosu tarafından taçlandırılarak gösterilmiştir.

Demos personifikasyonunun -genç bir erkek figürü olarak- Roma İmparatorluk dönemi boyunca da popüler olarak kullanımının sürdüğünü bilmekteyiz.³⁸

³⁵ Smith, 2003, s. 25, no. 2.

³⁶ Warsaw 142458; Smith, 2003, s. 19, no. 8.

³⁷ Smith, 2003, s. 26.

³⁸ LIMC III, "Demos", s. 375-82.

KAYNAKÇA

Blackwell, C. W., “*Athenian Democracy: a brief overview*” *Demos: Classical Athenian Democracy, The Stoa: a consortium for electronic publication in the humanites*, 2003, s. 2-57, www.stoa.org (21 Haziran 2011).

CIA, Corpus Inscriptionum Atticarum.

DS, Daremberg, Ch.- Saglio, Edm., *Dictionnaire des antiquites Grecques et Romaines*, 1963, II/1, s.v. “Gratiae” 1658-1667.

Glowacki, K., “A Personification of Demos on a New Attic Document Relief”, *Hesperia*, 72, 2003, s. 447-466.

Habicht, Chr., *Studien zur Geschichte Athens in hellenistischer Zeit, Hypomnemata*, 73, Göttingen 1982.

Hansen, M. H., “The Concepts of Demos, Ekklesia, and Dikasterion in Classical Athens”, *Greek, Roman, and Byzantine Studies*, 50, 2010, s. 499-536.

Herrmann, P., “Antiochos der Grosse und Teos”, *Anadolu*, 9, 1965, s. 29-159.

IG, Inscriptiones Graecae.

Kolb, F., *Agora und Theater, Volks-und Festversammlung*, 1981, Berlin.

Kron, U., “Demos, Pnyx und Nymphenhügel”, *AM*, 94, 1979, s. 49-75.

LIMC III, 1986, s.v. Demos (O. Tzachou-Alexandri)

Raubitschek, A. E., “Demokratia”, *Hesperia*, 31 (3), 1962, s. 238-243.

Smith, A. C., “Athenian Political Art from the Fifth and Fourth Centuries BCE: Images of Political Personifications”, *The Stoa: a consortium for electronic publication in the humanites*, 2003, s. 1-78 www.stoa.org (29 Haziran 2011).

Thompson H. A., “Building on the West Side of Agora”, *Hesperia*, 6, 1937, s. 1-226.

Wycherley, R., *The Literaray and Epigraphical Testimonia, Athenian Agora III*, Princeton 1957.

AKTÜERYAL DEĞERLEMEDE MARKOV YAKLAŞIMI

Mehmet Kenan TERZİOĞLU*

ÖZET

Günümüzde sigorta ürünleri sadece korunma aracı olarak değil aynı zamanda önemli bir yatırım aracı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu makale yatırım amaçlı, kar paylı işlemler olarak kullanılan karma sigortayı göz önüne almaktadır. Kar paylı işlemler şirketin büyümesi için sermaye kaynağı oluşturduğundan çekici bir ürün olmaktadır. Kar paylı işlemlerde, poliçe sahiplerinin yatırım fonlarına katıldığı varsayılmaktadır. Poliçe sahiplerinin ödedikleri primden masraflar, sigorta türüne göre vade sonunda elde edeceği tazminat miktarları ve aldığı opsiyonlar karşılandıktan sonra, kalan miktar yatırım fonunda değerlendirilmektedir. Sigorta poliçeleri, uzun süreli sözleşmeler olduğundan faiz oranlarındaki değişimlerden önemli ölçüde etkilenmektedir.

Bu makale, Gompertz-Makeham fonksiyonunun parametre değerlerinin anlık ölüm oranlarının belirlenmesinde kullanılmasını ve sabit prim ödemeli bireysel karma hayat sigorta poliçesinin gelişiminin sırasıyla yaşam ve ölüm durumu olmak üzere iki durumlu sürekli Markov zinciri olarak modellenmesini kapsamaktadır. Bu modelleme prim hesaplamalarında, rezerv ayrımlarında ve risk masraflarının belirlenmesinde diğer yöntemlere göre daha etkili sonuçlar vermekte ve işlem yoğunluğu açısından kolaylık sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gompertz-Makeham fonksiyonu, Karma sigorta, Markov zinciri, Thiele diferansiyel denklemi.

MARKOV APPROACH IN ACTUARIAL VALUATION

ABSTRACT

In today's world, insurance products emerge not only as a means of protection but also an important investment tool. This paper takes into consideration the endowment insurance policy, dividend transactions, used as an investment tool. Dividend transactions are an attractive product due to the fact that it provides a

---

* Arş. Gör., Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, kenanterzioglu@trakya.edu.tr

source of capital for the company's growth. It is assumed that policyholders participate the investment funds in dividend transactions. After expenses, amounts of damages to be obtained according to the type of insurance at maturity and the options are met by the premiums paid by policyholders; the remaining amount is valued in the investment fund. Since insurance policies are long term contracts, they are strongly influenced by changes in interest rates.

The paper covers determining the force of mortality by using Gompertz-Makeham function parameter values and modeling two state time-continuous Markov chain in which development of a single endowment insurance policy with a level premium payment is modeled as a alive and dead. The modeling process provides convenience in terms of density on calculations and gives more effective results than other methods in premium calculations, division of the reserves and determining the cost of risk.

Key Words: *Gompertz-Makeham function, Endowment insurance, Markov chain, Thiele's differential equation.*

1. GİRİŞ

İleri yaşlarında alıttıkları yaşam düzeyini sürdürebilmek ve ekonomik olarak kendilerini güvence altına almak isteyen bireyler güven duydukları yatırım araçlarına yönelmektedirler. Bu bireylerin yatırımlarını gerçekleştirecekleri kuruluşların başında sigorta şirketleri gelmektedir.

Sigorta şirketlerine yapılan yatırımların diğer yatırım kuruluşlarına yapılan yatırımlardan ayrılmasının en önemli nedeni, sigorta şirketlerinin aynı yaş grubunda ve aynı risklere maruz kalan bireyleri göz önüne alarak portföy oluşturulmasıdır. Poliçeye sahip olan aynı yaş ve özelliklerdeki kişilerin sayısı arttığında sigorta riski çeşitlenmekte ve sahip olunan portföy büyüdüğü için risk azalmaktadır (Terzioğlu, 2009).

Sigorta yükümlülüklerinin değerlemesi yapılırken dikkat edilmesi gereken risklerin başında kaza, maluliyet, hastalık ve ölüm gibi riskleri içeren aktüeryal riskler gelmektedir. Sigorta şirketleri maruz kalınan bu aktüeryal riskleri, risk havuzları oluşturarak veya çeşitlendirerek azaltmakta ve yönetmektedirler (Babbel ve Merrill,1998).

Hoem (1969) hayat sigortası matematiğinde sürekli çok durumlu Markov zinciri kullanarak olasılıksal bir taban oluşturmuştur. Bu araştırmada, tek bir hayat sigortası poliçesinin gelişimi yaşam ve ölüm durumu olmak üzere iki durumlu sürekli Markov zinciri olarak modellenmektedir.

Bu makalede, hayat sigortaları modelinin temel tanımları verilerek Gompertz-Makeham fonksiyonu anlatılmaktadır. Markov zincirlerinin

aktüeryal hesaplar ile ilişkisi incelendikten sonra iki durumlu karma hayat sigortasına yönelik hesaplamalar hakkında bilgi verilmektedir.

2. ÖLÜMLÜLÜK

Rastgele seçilmiş yeni doğan birinin yaşam süresi negatif olmayan bir T rastgele değişkeni ile gösterilebilmektedir. T 'nin birikimli dağılım fonksiyonu,

$$F(t) = P[T \leq t] \quad (2.1)$$

şeklinde verilmektedir.

Birikimli dağılım fonksiyonu sabit bir t zamanı için, bireyin t yıl içinde ölme olasılığını (${}_tq_0$) vermektedir. Yeni doğan birinin yaşam süresi sıfıra eşit olmadığı için, $F(0)=0$ olarak kabul edilmektedir.

Yeni doğan bireyin t yaşına kadar yaşama olasılığını gösteren ${}_tP_0$ yaşam fonksiyonu

$$S(t) = P[T > t] = 1 - F(t) \quad (2.2)$$

olarak tanımlanmaktadır. $S(t)$ artmayan bir fonksiyondur ve $S(0)=1$ olarak alınmaktadır. F 'in sürekli olduğu varsayımı altında yoğunluk fonksiyonu

$$f(t) = \frac{d}{dt} F(t) = -\frac{d}{dt} S(t) \text{ şeklinde hesaplanmaktadır (Bowers ve ark.,1997).}$$

Aktüeryal literatürde, x yaşında bulunan ve T_x kadar yaşam süresi olan bir bireye ilişkin olan sigorta, bireysel sigorta olarak adlandırılmaktadır. t yıl süresinde yaşama durumu, ${}_tP_x$ başarı olasılığı ile bir rastgele binom değişken olan $I_t=1[T_x > t]$ gösterge fonksiyonu ile gösterilmektedir. t yıl içinde ölme durumu ise ${}_tq_x=1-{}_tP_x$ başarı olasılığı ile bir rastgele binom değişken olan $1-I_t=1[T_x < t]$ gösterge fonksiyonu olarak gösterilmektedir (Norberg, 2002).

2.1. Anlık Ölüm Hızı

Bireyin t zamanında yaşadığı bilindiğine göre, $(t, t+dt)$ küçük zaman aralığında ölme olasılığı $P(T \leq t + dt | T > t)$ olarak gösterilmekte ve bu olasılık

$$\begin{aligned} P(T \leq t + dt | T > t) &= \frac{P(t < T \leq t + dt, T > t)}{P(T > t)} \\ &= \frac{P(t < T \leq t + dt)}{P(T > t)} = \frac{f(t)dt}{S(t)}, \quad S(t) \neq 0 = \mu(t)dt \end{aligned} \quad (2.3)$$

biçiminde yazılır.

Oransal faktör olan $\mu(t)$ ulaşılan yaşa bağlıdır ve t yaşındaki anlık ölüm hızı veya ölüm yoğunluğu olarak adlandırılmaktadır. t yaşındaki bireyin, dt anında ölme olasılığı, dt zaman aralığının uzunluğuna bağlı olmaktadır. $S(0) = 1$ kullanılarak 0 dan t zamanına kadar yukarıdaki eşitliğin integrali alındığında

$$S(t) = e^{-\int_0^t \mu(t) dt} \quad (2.4)$$

eşitliği ile bireyin $(0, t)$ aralığında yaşama olasılığı hesaplanmaktadır. $(t, t + dt)$ yaş aralığında ölmenin $f(t)$ olasılığı; t zamanına kadar yaşama olasılığı $S(t)$ ve $t + dt$ yaşından önce koşullu ölme olasılığı $\mu(t)$ 'nin çarpımı olarak

$$f(t) = S(t)\mu(t) = e^{-\int_0^t \mu(t) dt} \mu(t) \quad (2.5)$$

düzenlenmektedir. $S(\infty) = 0$ olduğu için $\int_0^{\infty} \mu(t) dt = \infty$ ifadesine ulaşılmaktadır (Rotar, 2007).

2.2. Kalan Hayat Süresinin Dağılımı

Yeni doğan bir bireyin x yaşına kadar yaşadığı bilindiğine göre, bireyin x ve $x+t$ yaşları arasındaki ölme olasılığı, tüm x 'ler için $S(x) > 0$ koşulu altında,

$$F(t|x) = P(x < T \leq x + t | T > x) = \frac{F(x+t) - F(x)}{1 - F(x)} = \frac{S(x) - S(x+t)}{S(x)} \quad (2.6)$$

birikimli dağılım fonksiyonu ile verilmektedir.

Bireyin bulunduğu yaş x , bireyin gelecek yaşam süresi, $T(x)$ olarak verilmektedir. Yaşam fonksiyonu ise,

$$S(t|x) = P(T > x + t | T > x) = \frac{S(x+t)}{S(x)} \quad (2.7)$$

olarak bulunmaktadır. Bu koşullu dağılımın olasılık yoğunluk fonksiyonu

$$f(t|x) = \frac{f(x+t)}{S(x)}$$
 eşitliğinden bulunmaktadır. $F(t|x)$ dağılımına ilişkin anlık

$$\text{ölümlülük hızı } \mu(t|x) = \frac{f(x+t)}{F(x+t)} = \mu(x+t) \quad (2.8)$$

biçiminde bulunmaktadır. Anlık ölüm hızına bağlı olarak, yaşam fonksiyonu,

$$S(t|x) = e^{-\int_x^{x+t} \mu(t) dt} = e^{-\int_0^t \mu(x+\tau) d\tau} \quad (2.9)$$

eşitliği ile verilebilir (Norberg, 2002).

x yaşındaki bireyin beklenen kalan yaşam süresi

$$\bar{e}_x = \int_0^{\infty} S(t|x) dt \quad (2.10)$$

eşitliğinden hesaplanmaktadır (Bowers ve ark.,1997).

2.3. Gompertz- Makeham Fonksiyonu

Hayat sigortaları kapsamında insan hayatlarının yaşam sürelerini modellemek için yaygın olarak kullanılan bir dağılımdır. Ölüm yoğunluklarını hesaplamak için bu dağılım kullanılabilir. Bu fonksiyona göre ölüm yoğunluğu,

$$\mu(t) = \alpha + \beta e^{\gamma t} \quad \alpha, \beta \geq 0 \quad (2.11)$$

şeklinde verilmektedir.

İlgili yaşam fonksiyonu ise,

$$S(t) = e^{-\int_0^t (\alpha + \beta e^{\gamma s}) ds} = e^{\frac{-\alpha t - \beta(e^{\gamma t} - 1)}{\gamma}} \quad (2.12)$$

eşitliğinden bulunmaktadır. Eğer $\beta > 0$ ve $\gamma > 0$ ise $\mu(t)$ zamanın artan bir fonksiyonu olmaktadır. α , yaşdan bağımsız kaynaklanan ölüm oranları için bir sabit terimi, $\beta e^{\gamma t}$ terimi ise yaşa bağlı olarak gerçekleşen tüm ölümler için ölüm oranını temsil etmektedir (Norberg, 2002).

2.4. Karma Hayat Sigortası

Karma hayat sigortası tek ödemeli yaşam sigortası ve dönem sigortasının birleştirildiği sigorta türüdür. Bu sigorta kapsamında, vade sonunda sigortalının yaşaması durumunda kendisine toplu bir para veya istenildiği takdirde maaş verilmekte ve poliçe vadesi sona ermeden önce sigortalının ölümü durumunda ise poliçe lehtarına poliçede belirtilen tazminat ödemesi yapılmaktadır (Terzioğlu, 2009).

b_t ; sigortalıya n yıl içinde ölmesine bağlı olarak veya n yılın sonunda yaşamasına bağlı olarak ödenecek bir birimlik tazminatı göstermek üzere,

$$b_t = 1 \quad t \geq 0 \text{ biçiminde, } v(t) \text{ iskonto oranı olmak üzere,}$$

$$v(t) = \begin{cases} v^t & t \leq n \\ v^n & t > n \end{cases} \text{ biçiminde, } Z; \text{ sigortalıya ödenecek}$$

tazminatın $v(t)$ iskonto oranıyla hesaplanmış bugünkü değeri ise

$$Z = \begin{cases} v^t & t \leq n \\ v^n & t > n \end{cases} \text{ eşitliği ile, ödenecek tazminatın aktüeryal}$$

bugünkü değeri,

$$\bar{A}_{x:\overline{n}|}, \bar{A}_{x:\overline{n}|} = \bar{A}_{x:\overline{n}|}^1 + A_{x:\overline{n}|}^1 = \int_0^\infty v^t {}_t p_x \mu_x(t) dt + v^n {}_n p_x \quad (2.13)$$

şeklinde hesaplanmaktadır.

Bu tür poliçelerde hem ölme riski hem de yaşama riski teminat altına alındığından net primleri diğer hayat sigortaları primlerinden nispeten daha yüksektir. Yatırım amacına en uygun olan karma hayat poliçeleri, kar paylı

ya da endeksli olarak düzenlenebilmektedir (Nomer ve ark., 2004). Bu makalede, kar paylı hayat sigortaları incelenmektedir.

3. MARKOV ZİNCİRİ

İnsanların genetik yapılarına, buldukları yaşam koşullarına ya da maruz kaldıkları çevresel faktörlere bağlı olarak yaşam süreleri farklılık göstermektedir. Yapılan istatistiksel çalışmalarla, her ülke için farklı özelliklere göre hayat tabloları oluşturulmaya çalışılmaktadır (Norberg, 2002).

Bireysel hayat sigortası sözleşmesinin gelişimi sırasıyla yaşam ve ölüm durumları olmak üzere iki durumlu sürekli zamanlı Markov zinciri olarak ifade edilmektedir. Bu durumlar sigortalının mevcut durumundaki değişimine göre tazminatlar ödendiğinde veya sigortalı bulunduğu durumu korurken ortaya çıkmaktadır.

Sıfır zamanında yürürlüğe girmiş n yıllık bir hayat sigortası poliçesine ait tazminatlar ve primler poliçenin belirlenmiş kesin durumları arasındaki geçişlere bağlı olmaktadır. Poliçenin bulunduğu durumlar; poliçe yürürlüğe girdiği zaman sıfır durumunda başlayan ve gözlemlenen herhangi bir zaman biriminde poliçenin sadece tek bir durumda olduğu, $\mathcal{X} = \{0,1, \dots, r\}$ şeklinde sonlu bir küme ile ifade edilmektedir. t zamanında poliçenin durumu $X(t)$ ile gösterilmektedir. Poliçenin rastgele durumunun hesaplanması için t zamanındaki poliçenin durumu $(\Omega, \mathcal{H}, \mathbb{P})$ olasılık uzayında stokastik süreç olarak modellenmektedir.

Olasılık modeli belirlenirken, kullanılacak modelin hem gerçeği yansıtması hem de matematiksel olarak kolayca çözümlenmesi gerekmektedir. Bu yüzden, makalede gerek beklenen değer gerekse ilgili olasılıkların hesaplanmasında kolaylık sağlayan Markov varsayımları üzerinde durulmaktadır.

3.1. Markov Süreci

Stokastik süreçler sonlu boyutlu dağılımlardan oluşmaktadır. X 'nin sadece sonlu durum uzayına sahip olduğu durumda, bu dağılımlar $[0, n]$ aralığında ve $j_1, \dots, j_p \in \mathcal{X}$ iken $\bigcap_{h=1}^p [X(t_h) = j_h]$, $t_1 < \dots < t_p$ başlangıç olaylarının olasılıkları tarafından $g = 0, \dots, h - 1$ olmak üzere

$$\mathbb{P}(X(t_h) = j_h, h = 1, \dots, p) = \prod_{h=1}^p \mathbb{P}(X(t_h) = j_h | X(t_g) = j_g) \quad (3.1)$$

olarak belirlenmektedir.

Başlangıç olarak, $t_0 = 0$ ve $j_0 = 0$ olarak kabul edildiğinde $[X(t_0) = j_0]$, 1 olasılığıyla başlangıç olayı olmaktadır. Sonuç olarak, $\mathbb{P}$ nin belirlenmesi (3.1) eşitliğinin sağında yer alan koşullu olasılıklarla gerçekleşmektedir. $t_1 < \dots < t_p$ zamanlarının $[0, n]$ aralığında olduğu ve $j_1, \dots, j_p \in \mathcal{X}$ olduğu varsayımı altında

$$\mathbb{P}(X(t_p) = j_p | (X(t_h) = j_h)) = \mathbb{P}(X(t_p) = j_p | X(t_{p-1}) = j_{p-1})$$

$h = 1, \dots, p-1$ olmak üzere, biçiminde basit bir yapı belirlenmektedir. Bu bulunan basit yapı $j, k \in \mathcal{X}$ ve $[0, n]$ aralığında $t < u$ koşulu altında sürecin tamamıyla

$$p_{jk}(t, u) = \mathbb{P}(X(u) = k | X(t) = j) \quad (3.2)$$

basit geçiş olasılıkları tarafından belirlendiğini göstermektedir. $[0, n]$ aralığında herhangi bir $t_1 < \dots < t_p < t_{p+1} < \dots < t_{p+q}$ ve $\mathcal{X}$ 'de $j_1, \dots, j_p, j_{p+1}, \dots, j_{p+q}$ için

$$\begin{aligned} & \mathbb{P}(X(t_h) = j_h, h = p+1, \dots, p+q | X(t) = j, (X(t_h) = j_h, h = 1, \dots, p)) \\ & = \mathbb{P}(X(t_h) = j_h, h = p+1, \dots, p+q | X(t) = j) \end{aligned} \quad (3.3)$$

eşitliği kanıtlanabilmektedir.

"t", şimdiki zaman olarak düşünüldüğünde ve tüm geçiş zamanlarında olan olaylar düşünüldüğünde, Eşitlik (3.3)'ün sol tarafı t zamanında sürecin tüm gelişiminin bilindiği koşulu altında sürecin gelecekte bulunacağı durumun $\mathcal{X}$ durum uzayında olma olasılığını göstermektedir. Eşitlik (3.3)'ün sağ tarafı ise, durum uzayında her bir zaman birimi için bulunan durum, sürecin geçmiş zamanlarda bulunduğu durumlarla değil bir önceki zamanda bulunan durumun koşullu olasılığına bağlı olduğunu göstermektedir. Bugünkü durum biliniyorsa, sürecin geleceği geçmişinden bağımsız olmaktadır. Bu markov özelliği olarak adlandırılmaktadır (Rotar, 2007). Bu makalede, $X, \mathcal{X}$ durum uzayında sürekli zamanlı Markov zinciri olarak kabul edilmektedir.

3.2. Geçiş Olasılığı

$p_{jk}(t)$, $j, k \in \mathcal{X}$ geçiş olasılıkları,

$$0 \leq p_{jk}(t) \leq 1, \quad j, k \in \mathcal{X}; \quad t \geq 0, \quad (3.4)$$

$$\sum_k p_{jk}(t) = 1, \quad j, k \in \mathcal{X}; \quad t \geq 0 \quad (3.5)$$

ve

$$p_{jk}(0) = \begin{cases} 1, & j = k \\ 0, & j \neq k \end{cases} \quad (3.6)$$

özelliklerine sahiptir.

$0 \leq s \leq t \leq u$ koşulu altında (u-s) zaman aralığında i durumundan k durumuna geçiş olasılığı,

$$P(X(u) = k, X(t) = j / X(s) = i) = \frac{P(X(u) = k, X(t) = j, X(s) = i)}{P(X(s) = i)}$$

$$= p_{ij}(s, t) * p_{jk}(t, u) \quad (3.7)$$

biçimindedir.

Eğer Z markov süreci ise ve $0 \leq s \leq t \leq u$ için Chapman Kolmogrov denklemi $p_{ik}(s, u) = \sum_{j \in Z} p_{ij}(s, t) p_{jk}(t, u)$ (3.8) biçiminde elde edilmektedir (İnal, 1988).

3.3. Geçiş Yoğunluğu

Her bir $j, k \in Z, j \neq k$ ve $t \in [0, n)$ için geçiş yoğunlukları

$$\mu_{jk}(t) = \lim_{h \rightarrow \infty} \frac{p_{jk}(t, t+h)}{h} \quad (3.9)$$

şeklinde verilmektedir. Diğer bir ifade ile $dt \rightarrow 0$ iken $\frac{o(dt)}{dt} \rightarrow 0$ için

$p_{jk}(t, t + dt) = \mu_{jk}(t)dt + o(dt)$ olarak yazılabilmektedir.

Kısa zaman aralığındaki geçiş olasılıklarının, aralığın uzunluğuyla orantılı olduğu ve oran faktörünün sadece zamana bağlı olan yoğunluklar olduğu varsayılmaktadır. t zamanında, j durumundan diğer durumlara toplam geçiş yoğunluğu $\mu_j(t) = \sum_{k; k \neq j} \mu_{jk}(t)$ (3.10) şeklinde bulunmaktadır (Hoem, 1969).

Aynı durumda bulunma olasılığı

$p_{jj}(t, t + dt) = 1 - \mu_j(t)dt + o(dt)$ (3.11) eşitliği ile yazılmaktadır.

3.4. Kolmogrov Diferansiyel Denklemleri

Geçiş olasılıkları zamanın iki boyutlu fonksiyondur. Hesaplanması güç olan durumlarda tutarlı bir şekilde geçiş olasılıklarını belirlemek genellikle mümkün olmamaktadır. Bununla birlikte, geçiş yoğunlukları zamanın bir boyutlu fonksiyondur. Kolayca uygulanabilir olmalarından dolayı modelin belirlenmesindeki başlangıç noktasını oluşturmaktadırlar. Aynı zamanda geçiş olasılıklarını belirledikleri için sistemdeki temel unsuru oluşturmaktadır.

X sürecinin t zamanında j durumunda bulunduğu varsayımı altında, verilen gelecek u zamanında sürecin k durumunda olma olasılığının

hesaplanması için, $(t; t+dt)$ kısa zaman aralığında gerçekleşen olaylar incelenmektedir.

X süreci t zamanında j durumunda olduğuna göre, ilk durumda X , $(1 - \mu_j(t)dt)$ olasılığı ile j durumunda kalmaktadır. Bu duruma bağlı olarak sürecin u zamanında k durumunda sonlanması olasılığı ise $p_{jk}(t + dt, u)$ ile ifade edilmektedir. İkinci durumda X , $(\mu_{jg}(t)dt)$ olasılığı ile başka bir g durumuna atlayabilir ve bu duruma bağlı olarak sürecin u zamanında k durumunda sonlanması olasılığı $p_{gk}(t + dt, u)$ olarak hesaplanmaktadır. X 'in u zamanında k durumunda olma olasılığı,

$$p_{jk}(t, u) = (1 - \mu_j(t)dt) p_{jk}(t + dt, u) + \sum_{g:g \neq j} \mu_{jg}(t)dt p_{gk}(t + dt, u) + o(dt) \quad (3.12)$$

şeklinde verilmektedir.

Eşitlik (3.12)'de küçük zaman aralığı için $d_t p_{jk}(t, u) = p_{jk}(t + dt, u) - p_{jk}(t, u)$ eşitliği yerleştirildiğinde,

$$d_t p_{jk}(t, u) = \mu_j(t)dt p_{jk}(t, u) - \sum_{g:g \neq j} \mu_{jg}(t)dt p_{gk}(t, u) \quad (3.13)$$

eşitliğine ulaşılmaktadır. Eşitlik (3.13)'de bulunan ifade

$$\frac{d}{dt} p_{jk}(t, u) = \mu_j(t) p_{jk}(t, u) - \sum_{g:g \neq j} \mu_{jg}(t) p_{gk}(t, u) \quad (3.14)$$

şeklinde de yazılabilmektedir. Eşitlik (3.14) Kolmogrov geriye dönük diferansiyel denklemi olarak adlandırılmaktadır (Norberg, 2002).

X süreci s zamanında i durumunda olduğuna göre, ilk durumda X , $(1 - \mu_j(s)dt)$ olasılıkla s durumunda kalmaktadır. Bu duruma bağlı olarak sürecin t zamanında j durumunda sonlanması olasılığı $p_{ij}(s, t)$ ile ifade edilmektedir. İkinci durumda X , $(\mu_{gj}(s)dt)$ olasılığı ile başka bir g durumuna atlayabilir ve bu duruma bağlı olarak sürecin $(t+dt)$ zamanında j durumunda sonlanması olasılığı $p_{ij}(s, t + dt)$ olarak hesaplanmaktadır. X 'nin $(t+dt)$ zamanında j durumunda olma olasılığı,

$$p_{ij}(s, t + dt) = \sum_{g:g \neq j} p_{ig}(s, t) \mu_{gj}(s)dt + p_{ij}(s, t)(1 - \mu_j(s)dt) + o(dt)$$

ve Kolmogrov ileriye doğru diferansiyel denklemi

$$d_t p_{ij}(s, t) = \sum_{g:g \neq j} p_{ig}(s, t) \mu_{gj}(s)dt - p_{ij}(s, t) \mu_j(s)dt \quad (3.15)$$

olarak gösterilmektedir (Hoem, 1988).

Sürecin devamlı olarak zamanın belli bir süresinde o anki durumda kalma olasılığı eşitlik (3.11) kullanılarak ve geriye dönük işlemler tekrarlanarak

$$p_{\bar{j}\bar{j}}(t, u) = (1 - \mu_j(t)dt) p_{\bar{j}\bar{j}}(t + dt, u) + o(dt) \quad (3.16)$$

elde edilmektedir.

Eşitlik (3.16)'e ek olarak $p_{\bar{j}\bar{j}}(u, u) = 1$ eşitliği kullanıldığında

$$p_{\bar{j}\bar{j}}(t, u) = e^{-\int_t^u \mu_j dt} \quad (3.17)$$

ifadesine ulaşılmaktadır (Norberg, 2002).

4.KOLMOGROV DİFERANSİYEL DENKLEMLERİN ÇÖZÜMÜ

Makalede, durumlar arasındaki anlık geçiş matrisi ayrıştırılarak, geçiş olasılık matrisi hesaplanmaktadır. Olasılıklar üstel fonksiyonun doğrusal kombinasyonları olduğundan, hesaplanması gereken çeşitli durumlardaki beklenen kalma sürelerinin ve aktüeryal değerlerin integrasyonları yapılmaktadır. Anlık geçişler ve geçiş olasılıkları fonksiyonu Kolmogrov ileri ve geriye doğru denklemleriyle ilişkilidir. Anlık geçişler ve geçiş olasılıkları fonksiyonu matris formunda ifade edilebilmektedir.

Q ; $k * k$ boyutlu (i, j) girişli μ_{ij} ve $P(t)$; $k * k$ boyutlu (i, j) girişli $p_{ij}(s, s + t)$ temsil etmek üzere, $P(0) = I$ koşulu altında Kolmogrov ileriye doğru ve geriye doğru denklemleri kullanılarak,

$$P'(t) = P(t) \quad (4.1)$$

$$P'(t) = QP(t) \quad (4.2)$$

olarak yazılmaktadır.

Eşitlik (4.1) ve (4.2)'da bulunan denklemlerinin çözümünden

$$P(t) = e^{Qt} = I + Qt + \frac{Q^2 t^2}{2!} + \dots \quad (4.3)$$

eşitliğine ulaşılmaktadır.

Q 'nun $d_1, d_2, \dots, d_k$ şeklinde ayrı özdeğerleri bulunduğu $C = A^{-1}$, $D = \text{diag}(d_1, \dots, d_k)$ ve A 'nın i . kolonu d_i ile ilgili dik özvektörü iken $Q = ADC$ yazılabilmektedir. Bu durumda (4.3) eşitliği,

$$P(t) = A \text{diag}(d_1, \dots, d_k) C \quad (4.4)$$

şekline dönüşmektedir.

Geçiş olasılıklarının hesaplanması, anlık geçiş matrisi Q 'nun özdeğer ve özvektörlerinin belirlenmesi durumuna dönüşmektedir. Bu makalede kullanılan iki durumlu model için geçiş matrisi

$$Q = \begin{matrix} & 0 & 1 \\ \begin{matrix} 0 \\ 1 \end{matrix} & \begin{bmatrix} -\mu_{01} & \mu_{01} \\ 0 & 0 \end{bmatrix} \end{matrix} \text{ biçimindedir.}$$

Buradan $d_1 = -\mu_{01}$ ve $d_2 = 0$ olarak ve özvektörler sırasıyla $(1,0)'$ ve $(1,1)'$ olarak hesaplanmaktadır. $A = \begin{bmatrix} 1 & 1 \\ 0 & 1 \end{bmatrix}$ ve $C = A^{-1} = \begin{bmatrix} 1 & -1 \\ 0 & 1 \end{bmatrix}$ olmak üzere $P(t) = \text{Adiag}(e^{d_1(t)}, e^{d_2(t)}) Cz$

$$= \begin{matrix} & 0 & 1 \\ \begin{matrix} 0 \\ 1 \end{matrix} & \begin{bmatrix} e^{-\mu_{01}(t)} & 1 - e^{-\mu_{01}(t)} \\ 0 & 1 \end{bmatrix} \end{matrix} \text{ elde edilmektedir.}$$

$p_{00}(t) = e^{\int_0^t -\mu_{01}(t)dt}$, $p_{01}(t) = 1 - e^{\int_0^t -\mu_{01}(t)dt}$, $p_{10}(t) = 0$ ve $p_{11}(t) = 1$ şeklinde işlemlere dahil edilmektedir (Jones, 1994).

Sigorta süresi boyunca ortaya çıkacak olayın durumu, zamanı ve o durumda ödemesi taahhüt edilen yapılacak her bir ödemenin miktarı tam olarak önceden tahmin edilememektedir. Bu yüzden, genelde uzun süreli olan sigorta ve annüite sözleşmeleri için primler ve rezervler sözleşme koşulları altında yapılan ödemelerin bugünkü değerine dayanmaktadır. Beklenen bugünkü değer x yaşındaki bireyin ölümüne kadar geçen süreyi ifade eden $T(x)$ rastgele değişkeni ile iki durumlu olay için hesaplanabilmektedir.

Yaşam olasılığı, $P_{00}(s, t) = P\{X(t) = \text{"yaşam"} | X(s) = \text{"yaşam"}\}$ (4.5) şeklinde verilmektedir.

Sigorta kapsamındaki $[0, n]$ dönemi boyunca t zamanındaki sigortalının bulunduğu durum $X(t)$ sembolü ile gösterilir.

Ölüm yoğunluğu ise $\mu(t) = \lim_{t \rightarrow s} \left(\frac{1 - p_{00}(s, t)}{t - s} \right) = \sum_{i \neq j} \mu_{ij}$ (4.6) eşitliğinden hesaplanmaktadır.

Tüm s zamanları için limitlerin var olduğu ve zamanın bir fonksiyonu olduğu için ölüm yoğunluğunun sürekli olduğu kabul edilmektedir. Anlık faiz oranı $\delta(t)$ simgesi ile gösterilmektedir. $\delta(t)$, t zamanının bir fonksiyonu olduğundan sürekli varsayılmaktadır. İskonto faktörü $v(s, t) = e^{-\int_s^t \delta(t)dt}$ (4.7)

şeklinde hesaplanmaktadır (Linnemann, 2004).

t zamanında sigortalının yaşamasına bağlı olarak ödenecek bir birim tazminatın bugünkü değeri $E(s, t) = e^{-\int_s^t \delta(t)dt} p_{00}(s, t)$ (4.8) olarak tanımlanmaktadır.

Makalede, S sigorta tazminat seviyesini göstermek üzere sigortalının t zamanında ölmesi durumunda sigorta sözleşmesi çerçevesinde belirlenen

sigorta tazminatı $\alpha(t)S$ ve sigorta süresi bitim tarihi olan n zamanına kadar yaşaması durumunda vade sonu tazminatı $\beta(n)S$ olmaktadır. $\alpha(t) \geq 0$ ve $\beta(n) \geq 0$ koşulu altında, $\alpha(t)$ değişkeni zamanın sürekli bir fonksiyonu olarak kabul edilmekte ve verilen tazminat birleşenlerini zamana bağlı olarak ifade etmektedirler. Bu değişkenler 0 zamanında sigorta yürürlüğe girdiğinde olasılıksal olarak sabit olmaktadır.

Sigorta şirketinin herhangi bir t zamanındaki yükümlülüğü, $t \in [0, n]$ için $\bar{A}_{x+t:n-t} > 0$ koşulu altında, $(t, n]$ süresinde ödenecek olan $\alpha(u)$ ve $\beta(n)$ sigorta tazminatlarının aktüeryal değeri

$$\bar{A}_{x+t:n-t} = k(t) = \int_t^n E(t, u)\mu(u)\alpha(u)du + E(t, n)\beta(n) \quad (4.9)$$

olarak hesaplanmaktadır.

Sigortalının yükümlülüğü ise, $(t, n]$ zaman süresi boyunca her bir zaman birimde ödenecek birim primlerdir. Bu primlerin aktüeryal değeri

$$\bar{a}_{x+t:n-t} = a(t) = \int_t^n E(t, u)du \quad (4.10)$$

olarak hesaplanmaktadır (Linnemann, 2003).

Yürürlükteki sigorta tazminat seviyesinin S olduğu bilindiği ve sigorta sözleşmesi için ödenecek sabit primin π 'ye eşit olduğu varsayımı altında, denklik ilkesi kullanılarak

$$\pi a(0) = Sk(0) \quad (4.11)$$

olarak bulunmaktadır.

Herhangi bir t zamanındaki poliçe için hesaplanan ileriye dönük net prim rezervi $V(t)$; $(t, n]$ süresi boyunca ödenecek tüm sigorta tazminatların beklenen değerinden $(t, n]$ süresi boyunca ödenecek ilişkili primlerin beklenen değerlerinin çıkarılması ve t zamanına iskonto edilmesiyle hesaplanmaktadır.

$$t \in [0, n] \text{ için } V(t) \geq 0 \text{ varsayımı altında } V(t) = Sk(t) - \pi a(t) \quad (4.12)$$

denkleminde ulaşılmaktadır.

$\square(0) = 0$ koşulu altında, ileriye dönük net prim rezervi t zamanına göre diferansiyellendiğinde,

$$\frac{d}{dt} \square(t) = \square(t)\square(t) + \square - \square(t)[\square(t)\square - \square(t)] \quad (4.13)$$

Thieles diferansiyel denkleminde ulaşılmaktadır (Linnemann, 1993).

Thieles diferansiyel denklemi t zamanındaki prim rezervindeki her bir zaman birimindeki artış oranının birleşenlerini göstermektedir. Bu artış, prim gelirine her bir t zamanındaki faizin eklenmesi ve risk masraflarının çıkarılması biçiminde oluşmaktadır.

5.SONUÇ

Hayat sigortaları uzun süreli ürünler olduklarından, sigorta şirketleri finansal ve demografik değişimlere maruz kalmaktadırlar. Bu durumda yükümlülüklerin değerlemesi sigorta şirketlerince önem kazanmaktadır. Sigorta şirketleri meydana gelen olumsuz finansal ve demografik değişimler karşısında hem yükümlülüklerini karşılayacakları hem de büyümelerini sağlayacak ek bir getiri elde etmeyi amaçlamaktadır. Sigorta şirketleri piyasadaki rekabetlerini riskleri azaltarak daha çok kar elde ederek sürdürmeye çalıştıkları için akademisyenler var olan aktüeryal değerlendirme yöntemlerini geliştirmeye çalışmaktadırlar.

Sigortalının verilen durumda bulunması veya bir durumdan diğer duruma geçişi bazı finansal sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Bu makalede; sıfır anında yürürlüğe giren ve sigortalının ölümünü temsil eden bir durumunda ödenen veya sigortalının sigorta süresinin sonuna kadar yaşaması koşuluna bağlı olarak sigorta süresi sonunda ödenebilen, belli bir toplam tazminatlı sabit prim ödemeli hayat sigortası poliçesi incelenmektedir. Poliçe, ölüm ve yaşam durumunu kapsayan karma hayat sigortası olarak ele alınmış ve Markov zinciri olarak modellenmektedir.

Bu makalede, Markov yaklaşımı kullanılarak Thiele diferansiyel denkleminin geçiş yapılmaktadır. Thiele diferansiyel denkleminin sigorta portföyü için karın birikimini ve matematiksel rezervin beklenen gelişimi ile ilgili çıkarsamaları elde ettiği gösterilmektedir. Thiele diferansiyel denklemi sayesinde teknik tabandaki değişimlerden kaynaklanan matematiksel rezervlerin, t zamanındaki her birim zamandaki değişiminin etkileri ortaya çıkarılabilmektedir. Aynı zamanda teknik taban elemanlarının bazılarında meydana gelen kayıpların, diğer elemanlarından elde edilen kazançlarla nasıl dengelendiği Thiele diferansiyel denklemi kullanılarak bulunabilmektedir. Bu durumlar göz önüne alındığında hayat sigortalının modellemesinin Markov yaklaşımı ile yapılması önem kazanmaktadır.

Markov yaklaşımı kullanılarak elde edilen Thiele diferansiyel denklemi hem yaşayan her bir poliçe sahibine ait fonun her birim zamandaki değişimini göstermekte hem de bu artış oranının, t zamanındaki prim gelirinden, kazanılan faizden ve ölenlerin fonda yaşayanlara ödenmek üzere bıraktıkları miktarlardan sağlandığını açık olarak gösterebilmektedir. Bununla birlikte Thiele diferansiyel denklemi kullanılarak her birim zamanda diğer bir duruma geçişte oluşacak risk altındaki net miktarı ve başka bir duruma geçişte meydana gelecek risk maliyeti de hesaplanabildiği

gösterilmektedir. Aktüeryal değerlemenin amacı, poliçe sahiplerinin yatırımlarını değişen piyasa koşullarını göz önünde bulundurarak risk yönetimi kapsamında kontrol altına almak ve poliçe sahiplerinin yatırımlarının getirisini arttırmaktır. Bu makale kapsamında, hem aktüeryal değerlendirme hesaplamalarını kolaylaştırdığı hem de yükümlülüklerinin karşılanmasında ortaya çıkan riski, diğer yöntemler göz önüne alındığında, daha kesin olarak hesaplayarak yatırımcılara geniş bir yatırım özgürlüğü sağlandığı için Markov yaklaşımının kullanılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Babbel, D. F., Merrill, C., "Economic valuation models for insurers", *North American Actuarial Journal*, 2, 1998, 1-17.
- Bowers, N. L., Gerber, H. U., Hickman, J. C., Jones, D. A., Nesbitt, C. J., "Actuarial Mathematics", *Society of Actuaries*, Schaumburg, IL., 1997.
- Hoem, J. M., "Markov chain models in life insurance", *Blatter der Deutschen Gesellschaft für Versicherungsmathematik*, 9, 1969, 97-107.
- Hoem, J. M., "The Versatility of Markov chain as a tool in the mathematics of life insurance", *Transactions of 23rd International Congress of Actuaries*, 1988, 171-202.
- İnal, C., *Olasılıksal Süreçlere Giriş*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1988.
- Jones, B. L., "Actuarial calculation using a Markov Model", *Transactions of the Society of Actuaries*, 46, 1994, 69-77.
- Linnemann, P., "On the application of Thiele's differential equation in life insurance", *Insurance: Mathematics and Economics*, 13, 63-74, 1993.
- Linnemann, P., "An actuarial analysis of participating life insurance", *Scandinavian Actuarial Journal*, 2, 2003, 153-176.
- Linnemann, P., "Valuation of participating life insurance liabilities", *Scandinavian Actuarial Journal*, 2, 2004, 81-104.
- Nomer, C., Yalçın, B., Yunak, H., Ersöz, F., Evren, C., Yücel, A., Özünal, F., Karaman, M., Çuhacı, Y. K., "Açıklamalı Sigorta ve Reasürans Terimleri Sözlüğü", *Milli Reasürans T.A.Ş.*, 2004.
- Norberg, R., *Basic Life Insurance Mathematics*, Cambridge University Press, 552, 2002.
- Rotar, V. I., *Actuarial Models*, Chapman & Hall, 632, 2007.
- Terzioğlu, M. K., *Hayat Sigortalarında Değerleme Yaklaşımları*, Hacettepe Üniversitesi, Aktüerya Bilimleri, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

IRAK TÜRKMEN TÜRKÇESİNDE ŞART CÜMLELERİ

Suzan TOKATLI*

ÖZET

Türkçenin tarihî dönemlerinde ve bugünkü Türk lehçe ve şivelerinde de kullanılan şartlı birleşik cümleler, Türkçenin temel birleşik cümlelerinden biridir. Şart cümleleri, Irak Türkmen Türkçesinde de zengin bir kullanım özelliğine sahiptir. Bu çalışmada şart cümleleri, kuruluş ve ifade özellikleri bakımından sınıflandırılarak verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Irak Türkmen Türkçesi, Şart cümleleri, Cümle bilgisi.

CONDITIONAL SENTENCES IN IRAQI TURKMAN DIALECT

ABSTRACT

Compound conditional sentences are one of essential sentence kind in Turkish. As well in today's Turkic language and dialects or in the historical perspective of the Turkish language. Iraqi Turkman dialect also has an important usage. In this study will be given a general panorama of the conditional sentences as structure and expression.

Key Words: Iraqi Turkman dialect, Conditional sentences, Syntax.

1. GİRİŞ

Türkçede -sA eki almış bir yardımcı cümle ile hareketin gerçekleşmesinin şarta bağlı olduğu bir temel cümleden oluşan şart cümlelerinin ilk örnekleri, Orhun Abidelerinde yer almaktadır. Bu kadar eski bir kullanıma sahip olan şart cümleleri ile ilgili olarak günümüze kadar yapılan çalışmalarda bu konu çeşitli yönleriyle incelenmiştir. Batı Türkçesinin doğu kolunda yer alan Irak Türkmen Türkçesi grameri üzerine yapılan çalışmalar çok sınırlıdır. Bu çalışmalarda da bu konu şeklen ve

---

* Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, suzant@erciyes.edu.tr

yüzeysel olarak ele alınmıştır. Biz de şart cümlelerinin Irak Türkmen Türkçesindeki kullanımını ayrıntılarıyla ortaya koymak istedik. Amacımız, bu alana katkı sağlamak ve ileride bu konuyla ilgili yapılacak çalışmalara kaynak oluşturmaktır.

2. İNCELEME

2.1. Kuruluş Bakımından Şart Cümleleri

2.1.1. Irak Türkmen Türkçesinde şart cümleleri esas olarak, temel cümleye bağlı olan yardımcı cümlenin -sA şart eki almasıyla kurulur:

1. O bir horuz apardı yüz altın aldı, men bir conga aparsam indi ki yüz altın allam. K.A. 2/41-42. (O bir horoz götürdü yüz altın aldı, ben bir öküz götürsem iki yüz altın alırım.)

2. Diyer “Sen bu koyunun bir budunu mene verirsev seni kardaşlaruv yanna aparram.” K.A. 3/19. (Sen bu koyunun bir budunu bana verirsen seni kardeşlerinin yanına götürürüm der.)

3. Kahar bu kardaşlarının asbabın yeher, bah ne kalıpsa yığıştırı, sipiri, pekler özlerçin. Et metleri kalıpsa kavuru koyar, tertipler evde. K.A. 3/48-51. (Kalkar bu (kız) kardeşlerinin elbisesini yıkar, bak ne kalmışsa toplar, süpürür, temizler onlar için. Et metleri kalmışsa pişirir, koyar, evde tertipler.)

4. Dediler “Sen de telhüv ossaydı gelmezdüv bizim yanımıza.” K.A. 5/160. (Senin talihin olsaydı bizim yanımıza gelmezdin dediler.)

5. Ahşam sorram özlerinnen bahım görüpseler diyeller sene. K.A. 7/221. (Akşam kendilerinden sorarım. Bakayım, görmüşlerse sana söylerler.)

6. Bir dere var indi kumluğ olup, bikez kum var içinde, orda üç küpe altın var. Ha zaman fırsat tapsam giderem o altını birez eşelerem, baharam özne bir de örterem. K.A. 10/35-37. (Bir dere var, şimdi kumluk oldu, içinde biraz kum var, orada üç küp altın var. Ne zaman fırsat bulsam giderim, o altını biraz eşelerim, ona bakarım, tekrar örterim.)

7. Bular ne keder kuvatları varsa yediler. K.A. 11/213. (Bunlar ne kadar kuvvetleri varsa yediler.)

8. Seslenirem sesim duyan tez gelsin/Gelin ise gelen getsin kız gelsin. H.İ.D. 47/9-10.

2.1.2. -sA ekinden önce Farsça eger , ege edatı kullanılarak şart anlamı kuvvetlendirilir:

1. Diyer “Biz altımız da giderih, eger bacımız olduysa sen bir kavurçah as kapıya dönerih gerye.” K.A. 3/5-6. (Biz altımız da gideriz, eğer bacımız olduysa sen kapıya bir oyuncak bebek as, geri döneriz.)

2. Danışım ege rızaysa o kızım getirim yanna beke birez eminleş. K.A. 4/156-157. (Danışayım, eğer razıysa o kızımı yanına getireyim, belki biraz rahatlar.)

3. Dedi “Ege mene vararsav, navar yol verrem.” K.A. 4/211-212. (Eğer bana varırsan, ne var (ben de geçmen için) yol veririm.)

4. Eger rızaysavuz men arvadam bu da kişimdi. K.A. 4/358. (Eğer razıysanız ben kadınım, bu da kocamdır.)

5. Ege geldüv oğlunu görmedüvse onda ne edersev mene ele. K.A. 5/203-204. (Eğer geldin oğlunu görmedinse o zaman bana ne yaparsan yap.)

6. Ege bu gece geldiye sene bir oyun ettiyseler kohlama, bah. K.A. 5/284-285. (Eğer bu gece geldiye, sana bir oyun ettilerse koklama, bak.)

2.1.2.1. Eger, ege edatının cümle başına getirilmesiyle birlikte yardımcı cümlenin yüklemi şart kipi değil, diğer zaman eklerinden birini alabilmekte ve bu da oldukça yaygın bir şekilde kullanılmaktadır:

1. Eger bahtuv ilk gece gelen oğlan döğü yohlatmıyasan öznü ha! K.A. 11/243-244. (Eğer baktın ilk gece gelen oğlan değilse onu uyutma ha!.)

2. Eger sefer ettiyiz, Bağdad’a gettiyiz bizimçi daş getirin, degirmen daşı Bağdat’tan. K.A. 17/15-17. (Eğer sefere çıkar, Bağdat’a giderseniz, Bağdat’tan bizim için taş, değirmen taşı getirin.)

3. Ege kisi de oğlan oldu aftı, ege kisi de kız oldu aftı. K.A. 7/11-12. (Eğer ikisi de oğlan olursa aftır (affederim), eğer ikisi de kız olursa aftır (affededim).)

4. Ege o filan çoppanın o kere köpegni öldürüller, beynini çıhardıllar, eridiller öznü; köpeğin beyniyden yağlallar öznü, üç ağız yağlasalar bu kız aynı eskisi kimin olu, hiçbir illet kalmaz özünde. K.A. 10/43-47. (Eğer o filan çobanın o kara köpeğini öldürüp, beynini çıkarıp, o beyni eritip, o kız köpeğin beyniyle yağlarsa, üç kere yağlasalar, bu kız aynı eskisi gibi olur, kendisinde hiçbir hastalık kalmaz.)

Bu kullanım, Güneydoğu Anadolu bölgesi ağızlarında da görülmektedir:

Eger anay var, eger ablay var, kimse gider, o kızın anasına söyler. UMA. 20/8-9. (Eğer annen, ablan varsa, her kim ise, gider, o kızın annesine söyler.)

2.1.3. Yardımcı cümlelerin yüklemine bulunan -sA şart ekine bağlı olarak cümlelerin başında her ne, her kim belirsizlik bildiren kelimelerle nanca (ne kadar) soru kelimesi getirilir¹:

1. Dedi “Her kimin arvadı hemleyse, benim arvadımnan uşağı olursa, onun oğlu olsa benim kızım ossa onun başın keserem.” K.A. 7/8-10. (Her kimin hanımı hamileyse, benim hanımımlla aynı zamanda çocuğu olursa, onun oğlu olsa, benim kızım olsa, onun başını keserim dedi.)

2. Dedi “Her kim geçse bu resmin yannan, hesret verse tutun, getirin yanma öznü.” K.A. 4/274-275. (Bu resmin yanından her kim geçerse, ona hasret (özlem) duyarsa tutun, onu yanıma getirin dedi.)

3. Dedi “Her kim giderse bu uşağı benimçi çalarsa getirse ne isterse verrem özne.” K.A. 5/16-18. (Her kim giderse, bu çocuğu benim için çalarsa, getirirse, ona ne isterse veririm dedi.)

4. Dedi “Her kim bir gece mene miski amberi verirse verrem, vermesse vermem.” K.A. 5/255-256. (Her kim bir gece bana miski amberi verirse veririm, vermezse vermem dedi.)

5. Dedi “Gedin benimçi bu memlekette nanca süt varyısa hapsin yığın.” K.A. 5/133-124. (Gidin, bu memlekette ne kadar süt varsa benim için hepsini toplayın dedi.)

2.1.3.1. Yardımcı cümlelerin yüklemi -sA şart eki dışında bir zaman eki alabilmekte ve bu cümleye bağlı olarak cümlelerin başında her kim, her ne belirsizlik kelimeleriyle, ne, nece (nasıl), neççe (kaç), na vahit (ne zaman), onca (o kadar), hahnı (hangi), nanca, nağarta (ne kadar), kim soru kelimeleri yer alarak şart işlevi sağlanmakta ve çok yaygın olarak kullanılmaktadır:

1. Valla her ne olup ağanın oğlannarna burda olup. K.A. 4/128. (Vallahi ağanın oğlanlarına her ne olmuşsa burada olmuş.)

¹ Şart cümlelerinin Eski Anadolu Türkçesinde bu ve yukarıdaki şekilde kullanımları için bkz.: Hatice Şahin, “Eski Anadolu Türkçesinde Şart Cümlelerinin Durumuna Bir Bakış”, XI. Millî Türkoloji Kongresi, 15-19 Eylül 1997, İstanbul, EJOS VII (2004) Nu.:12, 1-9 ISSN 0928-6802.

2. Bu ki keçel her ne sanata koyulurdu başa aparmadılar. K.A. 2/2-3. (Bu iki kel insan her ne işe başlasalar sonunu getirmedi.)

3. Her neye el vurram yasağ edipsen. K.A. 6/134-135. (Her neye el vursam yasakladın.)

4. Ordan yolçu geçende Kurdoğlu her kim geçti tuttu boynun kırdı. K.A. 7/38-39. (Oradan yolcu geçtiğinde Kurdoğlu her kim geçtiyse tuttu, boynunu kırdı.)

5. Dedi "Beli. Men özüm öz kelbimde yemind içmişem. Her kim meni istedi onuydan güleş tutaram. Her kim yıhtı meni men ona varram; her kim yıhmadı meni, yıhtım özünü başın keserem.) K.A. 7/332-335. (Evet. Ben kendi kendime yemin ettim. Her kim beni isterse onunla güreş tutarım. Her kim beni yenerse ben ona varırım; her kim beni yenemezse, ben onu yenersem başını keserim dedi.)

6. Her kim ki istiri getsin yanna vurre, boynun uçurduru. K.A. 4/120. (Her kim yanına gitmek isterse vuruyor, boynunu uçuruyor.)

7. Kuş salılla ki, kuş her kimin başında kondu onu patşah etsinner. K.A. 4/256-257. (Her kimin başına konarsa onu padişah yapmak için kuş salarlar.)

8. Her kimi tuturu boynun kırır. K.A. 7/43. (Her kimi tutuyorsa boynunu kırıyor.)

9. Her kim her kimi yıhtı başın vursun. K.A. 7/109. (Her kim her kimi yıkarsa (onu) öldürsün.)

10. Her kime gümanıy getti odu. K.A. 7/435. (Her kimden şüphelenirsen odur.)

11. Her kimde kudrat var geçsin kaşarıma. K.A. 7/143. (Her kimin gücü varsa karşıma çıksın.)

12. Ey dedi, parçalasın; siz nece aparsız men de bele aparram. K.A. 5/77-78. (İyi dedi, parçalasın; siz nasıl götürürseniz ben de böyle götürürüm.)

13. Sen nece bilisen bele ele. K.A. 7/83. (Sen nasıl bilersen öyle yap.)

14. Dedi "Nece diyesiz bele ossun." I.T.H.M. 447/9. (Nasıl dersiniz öyle olsun dedi.)

15. Na vahıt getti getsin. K.A. 7/129. (Ne zaman giderse gitsin.)

16. Dedi "Baba bugünnen bele işte ne av ettih kimiz, verrem elye sen bildiğiy kimi ele." K.A. 7/94/95. (Baba bugünden itibaren ikimiz ne avlarsak senin eline veririm, bildiğin gibi yap dedi.)

17. Kahtı ne istiri verdi özne. K.A. 4/71. (Kalktı, ona ne isterse verdi.)

18. Bes benim boynuma oncadı tutaram verrem elye. K.A. 7/94-95. (Artık benim kısmetime ne kadar düşerse tutarım, eline veririm.)
19. Hahnısın ögne koyru kaşşığ da vurmullar özne. K.A. 221. (Hangisinin önüne koyuyorsa yemeğe kaşık vurmuyorlar (yemiyorlar.)
20. Gönderi nanca şey var, balıhtutan, torçu yığar. K.A. 3/247. (Ne kadar balıkçı, ağla balık tutan kişi varsa gönderir, yığar.)
21. Nanca inci, almazı var hapsin girdi alttan. K.A. 5/56-57. (Ne kadar inci, elması varsa hepsini elbisesinin altından taktı.)
22. Nanca lele yarvardı her etmedi. K.A. 5/63-64. (Dadı ne kadar yalvardıysa da fayda etmedi.)
23. Onun içinde neççe hücre var birbiri içinde , olar, hapsini aştı. K.A. 5/185-186. (Onun içinde, birbirine bağlı kaç oda varsa hepsini açtı.)
24. O da şıhtı, zengindi, valla verdi özüne nağartana mal istedi. I.T.H.M. 401/29-30. (O da şıhtı, zengindi, vallahi ona ne kadar mal istediye verdi.)
25. Dedi “Munun kim başın allı, munca para verrem özüne. I.T.H.M. 409/27-28. (Bunu kim öldürürse, ona bu kadar para veririm dedi.)

2.1.4. Şart ifade eden birden fazla cümlenin bulunduğu ve bazı araştırmacıların zincirleme şart cümleleri dediği örnekler şunlardır²:

1. A, diyer, valla emceğim yemeseydüz, bu kavutumnan keplemeseydüz indi seni bir çeynem sakkız ederdim. K.A. 3/83-85. (A vallahi mememi yemeseydin, bu öğütülmüş kavurgamdan un haline getirmeseydin şimdi seni bir çeynem sakız ederdim der.)
2. Doğru diyersev sallam seni, doğru demesev başuv allam. K.A. 4/296. (Doğru söylersen seni bırakırım, doğru söylemezsen başımı alırım (keserim))
3. Kabul edersevüz kişimi yerime (paşahlığa) işte men de arvadıyam, kabul elevün, kabul etmezsevüz budı tahtuvuz, tacuvuz verrem elüvüze men gedirem. K.A. 4/359-361. (Kocamı benim yerime padişahlığa kabul ederseniz işte ben de hanımıyım, kabul edin, kabul etmezseniz işte tahtınızı, tacınızı elinize veririm, ben giderim.)

² Ayrıntılar için bkz.: Hayati Develi, “-sA Morfemli Yardımcı Cümleler ve Bunlarla Kurulan Birleşik Cümleler Üzerine Bir İnceleme”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1995, Ankara 1997, s. 115-152.

4. Vermesev sora inkâr etsev, senüv boynuv alı bu padişahın malıdı. K.A. 6/195. (Vermezsen, inkâr etsen (padişah) senin boynunu alır (vurur), bu padişahın malıdır.)

5. Menim oğlum ossa, onun kızı ossa kızının başını keserem. K.A. 7/10-11. (Benim oğlum olsa, onun kızı olsa kızının başını keserim.)

2.1.5. Bazı araştırmacılar, -sA ekiyle kurulan şekillerin kipten çok zarf-fiil özellikleri taşıdığını, bu sebeple -sA'nın kip eki değil, şart zarf-fiili kabul edilmesi gerektiğini belirtmektedirler. Metinlerde şart kipi, aşağıdaki örneklerde bir zarf-fiil eki gibi kullanılmıştır³:

1. Evvel soltannar çihseydiler yazya tebdil kıyafat ederdiler. K.A. 18/131. (Eskiden sultanlar dışarıya çıktıklarında tebdil-i kıyafet ederdiler.)

2. Vesyet edip diyip “Men össem bu bağda gömün meni, ikki emceğim çihardın, oğlum gessin, gitsin emsin.” K.A. 20/133-135. (Vasiyet edip, ben ölünce beni bu bağda gömün, iki mememi çıkartın, oğlum gelsin, gitsin, emsin demiş.)

3. Bular netsin, sebbeh açılssa buları kisini de keselle. I.T.H.M. 400/23-24. (Bunlar ne yapsın, sabah olunca bunların ikisini de keserler.)

2.2. İfade Özellikleri Bakımından Şart Cümleleri

2.2.1. Gerçek Olmayan Şart İfade Eden Cümleler

1. Küçüg oğlan dedi “O şertten arvad allıg, kızüv ossa oğluma verisen?” Dedi “Yüz lere yol vermesev vermem.” K.A. 11/71-73. (Küçük oğlan, şu şartla evleniriz, kızın olursa oğluma verir misin? dedi. Yüz lira başlık vermezsen vermem dedi.)

2. Bir denesi diyer (böyüg bacı) “Valla bu paşaoğlu meni assaydı paşaoğluğun bir çadır işlerdim, askeri, leşkeri içinde yataydı, bir yanı da boş kalaydı.” K.A. 12/3-5. ((Bacılarından) biri, büyük bacı, vallahi bu paşaoğlu

³ Güner Gülsevin, “Türkçede -sA Şart Gerundiumu Üzerine”, Türk Dili, Ankara Kasım 1990, sayı: 467, s. 276-279.; Leylâ Karahan, “-sa/-se Eki Hakkında”, Türk Dili, Ankara Şubat 1994, sayı: 516, s. 471-474. Bu görüşle ilgili itiraz ve değerlendirmeler için bkz.: Hayati Develi, “-sA Eki Nedir? Kip mi, Zarf-Fiil mi?”, İlmî Araştırmalar, İstanbul 1995, c.I, s. 89-94.; Mustafa Öner, “-matı/-meti Gerundiumu Hakkında”, 3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı, TDK. Yayınları, 1999, s. 833-840.

beni alsaydı, paşaoğlu için bir çadır işlerdim, askeri içinde yatarı, bir yanı da boş kalırdı der.)

3. Ortanca bacı diyer “Valla bacı meni assaydı paşaoğluğun bir sırfa işlerdim, askeri, leşkeri ekmeğ yeydi, bir yanı da boş kalaydı.” K.A.12/5-7. (Ortanca bacı, vallahi beni alsaydı, paşaoğlu için bir sofra (bezi) işlerdim, askeri yemek yerdi, bir yanı da boş kalırdı der.)

2.2.2. İstek İfade Eden Şart Cümleleri

1. Dedi “Valla olsa indi on lereye allam, on sarı lereye bir almanı.” K.A. 11/13. (Vallahi, şimdi olsa bir elmayı on liraya, on sarı liraya alırım dedi.)

2. Küçüğ bacı döner diyer “Vallah meni assa bir karında bir uşaç getirrem özçün bir yanı saçının altın, bir yanı gümüş.” K.A. 12/8-10. (Küçük bacı döner, vallahi beni alsa, karnımda onun için saçının bir yanı altın, bir yanı gümüş olan bir çocuk getiririm der.)⁴

2.2.3. Türkçe zamanlar bakımından, İngilizce, Fransızca, Almanca, Arapça gibi yaygın olarak konuşulan dünya dillerinden daha zengindir. Türkçede buna rağmen, bazen ifadede yetersiz kalındığı ve yeni zaman ortaya koymak yerine, mevcut olan zamanlarda bazı kaymalar ve işlev değişiklikleri ortaya çıkmaktadır. Zaman kayması, dilde zaman bildirme görevine sahip olan bazı eklerin, asıl işlevlerinin dışında farklı bir zamanı ifade etmesidir. Bu durum, dilin doğal seyri içinde olmakta ve dilin anlatım gücünü artırmaktadır. Türkçe bu bakımdan çok zengindir. Irak Türkmen Türkçesinde de aşağıdaki örneklerde eğer edatıyla pekiştirilmiş veya sadece şart eki ile kurulmuş cümlelerde, şart eki veya şart ekinden önceki zaman eki, ifade etmesi gereken zamanın dışında bir zamanı ifade etmektedir. Irak Türkmen Türkçesi bu kullanım bakımından oldukça zengindir⁵:

⁴ Bu ve yukarıdaki kullanımları karşılaştırmak için bkz.: Tuncay Böler, “Dede Korkut Hikâyeleri’nde Şart Cümleleri”, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, sayı:2, Tokat 2008, s. 55-59.

⁵ Ertuğrul Yaman, *Türkiye Türkçesinde Zaman Kaymaları*, TDK. Yayınları, Ankara 1999, s. 31-32.; Kevser Acarlar, “Fiil Kiplerindeki Anlam Kaymalarının Nedenleri”, Türk Dili, Ankara Haziran 1969, 250-254.

1. Ege kismet ossa bu adama nasibim ossa bir lukma ekmek yerem, isrehet ederem. K.A. 19/21-23. (Eğer kismet olursa, bu adama nasibim olursa bir lokma ekmek yerim, rahat ederim.)

2. Dedi “Vesyeti budu: Mene dedi ha zaman arvad aldıysay geti asbabımı bahkinan. Asbabım buhçada çürüyüp parçalanıp o vahit arvad al.” K.A. 19/37-39. (Vasiyeti budur: Bana ne zaman evlenmek istersen elbiselerimi getir, bak. Elbiselerim bohçada çürüyüp parçalanmışsa o zaman evlen dedi.)

3. Eger meni istediysen bir demir akkaz al elye harda akkazıyın üçü yilindi, harda kalasıyın dibi delindi meni orda tapasan. K.A. 22/27-29. (Eğer beni istiyorsan eline bir demir baston al, bastonunun ucu nerede aşındıysa, ayakkabının dibi nerede delindiyse beni orada bulursun.)

4. Ege bele etmesen yarın gece ayağım da o birsin keser bu oğlağlar kalmaz. K.A. 19/251-252. (Eğer böyle etmezsen yarın gece ayağım da o birisini keser, bu oğlaklar kalmaz.)

5. Allah ta bir işi düz getirse binlerce adam eğiltse fayda etmez ha düz geli. K.A. 19/272-274. (Allah da bir işi düz getirirse binlerce insan o işi eğiltse (bozmaya kalksa) fayda etmez ha, düz gelir.)

6. Dedi “Men burda gece kassam canavarlar geli meni parçalar, yellere.” K.A. 10/26. (Ben burada gece kalırsam canavarlar gelir, beni parçalar, yerler dedi.)

7. Haddim aşsa mey içen (İçki içen haddini aşarsa, kendini kaybederse)/Ya maymun ya kurt ola. (Ya maymun ya kurt olur.) T.D.H. 48/15-16.

8. Dedi “Valla erkeğimiz yohtu, oğlan doğsah, köpek olu, kız doğsah şey olu, bu köpekler bizim kişimizdile.” I.T.H.M. 412/26-28. (Vallahi erkeğimiz yoktur, oğlan doğarsak köpek olur, kız doğarsak şey olur, bu köpekler bizim kocamızdır.)

Aşağıdaki örnekler de cümle başına eğer edatı gelmeden, fiil şart eki almadan da herhangi bir zaman veya kip ekinin, zaman kayması sonucu şart işlevi kazandığını göstermektedir. Dikkat çekici bu kullanımlar, Irak Türkmen Türkçesini zenginleştirmektedir:

1. Kavdı meni giderem, kavmadı gellem, girrem içerye. K.A. 2/14-15. (Kovarsa beni giderim, kovmazsa gelirim, içeriye girerim.)

2. Geldim işte evimdi, gelmedim bu da senüv ossun. Koydu getti. K.A. 4/141-142. (Gelirsem (dönersem) işte evimdir, gelmezsem bu da senin olsun. Bıraktı gitti.)

3. Dedi “Baba madam beledi (men bilmirem) bugünden bele ne tuttuğ getirrem, verrem seniye eyle.” K.A. 7/81-83. (Baba madem böyledir (ben bilmiorum) bugünden itibaren ne tutarsak getiririm, senin eline veririm dedi.)

4. Bu oğlan öz memleketlerinde neyi vardı neyi yohtu herçledi, birşeyi kalmadı. K.A. 10/2. (Bu oğlan kendi memleketlerinde neyi var neyi yoksa harcadı, birşeyi kalmadı.)

5. Men patşahın kızını şertten eyyi ederem. Eyyi ettim işte patşah mene ne inam ederse etsin; eyyi etmedimse boynum assın. K.A. 10/102-103. (Ben padişahın kızını (şu) şartla iyileştiririm. İyileştirirsem işte padişah bana ne ikram ederse etsin; iyileştiremezsem boynumdan assın.)

6. Bu işi men etmişem. Yarınki gün beşerdi, döğüştüğ, başıma kahtıyız, meni kişim nenesi yanna yollar, öldürü meni. K.A. 15/78-80. (Bu işi ben yaptım. Yarınki gün insandır, döğüşürsek, başıma kakarsanız, kocam beni annesinin yanına yollar, beni öldürür.)

7. Dedi “Buğarta et yolladım, pirinc yolladım olmazdı yemeğ edesen!” K.A. 9/30-31. (Bu kadar et, pirinç yolladım, yemek yapsan olmaz mıydı? dedi.)

2.3. Şart cümlelerinin kuruluşunda görev alan *eğer*, *ege* edatı *ister.....ister* sıralama bağlacının görevinde kullanılmıştır⁶:

1. Ge bu oğlanı *ege* himmetten *ege* kiymetten mene ver. K.A. 18/27. (Gel bu oğlanı ister yardım olarak ister parayla bana ver.)

2. *Eger* öli dirisi (İster ölüsü, (ister) dirisi)/Yüzlerce yoh birisi/Zenginlik ahlak bozmaz/Bozar zenginlik hırsı. I.T.T. 9/10.

3. SONUÇ

Irak Türkmen Türkçesi metinleri üzerinde yaptığımız incelemeden ulaştığımız sonuçlar şunlardır:

Şart cümlelerinin esas kuruluşu yardımcı cümlenin -sA şart eki alması şeklindedir. Bunun yanı sıra *eğer*, *ege* edatı kullanılarak şart anlamı pekiştirilmiştir.

Eğer edatı cümle başına getirildiğinde, yardımcı cümlenin yüklemi -sA ekinin dışında herhangi bir zaman ekini alabilmektedir.

⁶ Zeynep Korkmaz, Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi), TDK. Yayınları, Ankara 2003, s. 1111.

Bazı şart cümlelerinde her ne, her kim belirsizlik ve nanca (ne kadar) soru kelimeleri şart ekine bağlı olarak cümle başında kullanılmıştır.

Yardımcı cümlelerin yüklemi -sA şart eki dışında bir zaman eki alabilmekte ve bu cümleye bağlı olarak cümle başında her kim, her ne belirsizlik kelimeleriyle, ne, nece (nasıl), neççe (kaç), na vahıt (ne zaman), onca (o kadar), hahnı (hangi), nanca, nağarta (ne kadar) soru kelimeleri yer alarak şart işlevi sağlanmakta ve çok yaygın olarak kullanılmaktadır.

Şart ifade eden birden fazla yardımcı cümle temel cümleye bağlanabilmektedir.

Metinlerde şart kipi, bir zarf-fiil eki gibi de kullanılmıştır.

Metinlerde ifade özellikleri bakımından gerçek olmayan, istek ifade eden şart cümlelerinin yanında, çok yaygın ve dikkat çekici bir özellik olarak -sA ekinin dışında bir zaman veya kip ekinin, zaman kayması sonucu şart işlevi kazandığı tespit edilmiştir.

Şart cümlelerinin başında yer alan *eğer*, *ege* edatı *ister.....ister* sıralama bağlacının görevinde kullanılmıştır.

KISALTMALAR ve KAYNAKÇA

Acarlar, Kevser, “Fiil Kiplerindeki Anlam Kaymalarının Nedenleri”, *Türk Dili*, Ankara, Haziran 1969, s.250-254.

Böler, Tuncay, “Dede Korkut Hikâyeleri’nde Şart Cümleleri”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, Tokat 2008, s. 54-61.

Develi, Hayati, “-sA Morfemli Yardımcı Cümleler ve Bunlarla Kurulan Birleşik Cümleler Üzerine Bir İnceleme”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1995*, Ankara 1997, s. 115-152.

....., “-sA Eki Nedir? Kip mi, Zarf-Fiil mi?”, *İlmî Araştırmalar*, İstanbul 1995, C.I, s. 89-94.

Eraslan, Kemal, “-sar/-ser İsim-Fiil Ekinin Yapısı ve Fonksiyonları”, *Hasan Eren Armağanı*, TDK. Yayınları, Ankara 2000, s.92-127.

Gülsevin, Gürer, “Türkçede -sA Şart Gerundiumu Üzerine”, *Türk Dili*, Ankara, Kasım 1990, Sayı: 467, s. 276-279.

HİD. Çolakoğlu, Rıza, *Hıdır İlyas Destanı*, Kerkük Vakfı Yayınları, İstanbul 2012.

ITHM. Bayatlı, Necdet Yaşar, *Irak Türkmenlerinin Halk Masalları*, Berikan Yayınevi, Ankara 2009.

ITT. Bayatlı, Hidayet Kemal, *Irak Türkmen Türkçesi*, TDK. Yayınları, Ankara 1996.

KA. Şahbaz, Hasan Hüseyin, “Kerkük Ağzı”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1979.

Karahan, Leylâ, “-sa/-se Eki Hakkında”, *Türk Dili*, Ankara Şubat 1994, Sayı: 516, s. 471-474.

Karaörs, Metin, “Türk Dilinde Şartlı Birleşik Cümle ve Nevâyî’nin II. Divanı Nevâdirü’ş-Şebab’da Şartlı Birleşik Cümleler”, *V. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, TDK. Yayınları, Ankara 2004, s. 1637-1671.

Korkmaz, Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, TDK. Yayınları, Ankara 2003, s. 1111.

Öner, Mustafa, “-matı/-meti Gerundiumu Hakkında”, *3. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı*, TDK. Yayınları, 1999, s. 833-840.

Şahin, Hatice, “Eski Anadolu Türkçesinde Şart Cümlelerinin Durumuna Bir Bakış”, *XI. Milli Türkoloji Kongresi*, 15-19 Eylül 1997, İstanbul, EJOS VII (2004) Nu.:12, 1-9 ISSN 0928-6802.

TDH. Marufoğlu, Ali, *Türkmeneli’nin Dili Hoyrat*, Kerkük Vakfı Yayınları, İstanbul 2012.

UMA. Özçelik, Saadettin, *Urfa Merkez Ağzı*, TDK. Yayınları, Ankara 1997.

Yaman, Ertuğrul, *Türkiye Türkçesinde Zaman Kaymaları*, TDK. Yayınları, Ankara 1999.

KONAKLAMA İŞLETMELERİNİN MUHASEBE EĞİTİMİNDEN BEKLENTİLERİ

Süleyman UYAR*
Esin YELGEN**

ÖZET

Diğer sektörlerde olduğu gibi konaklama sektöründe de en önemli birimlerden birisi muhasebe bölümüdür. Konaklama sektörü sahip olduğu kendine has özellikleri ile özel bir muhasebe ve turizm bilgisini gerektirmektedir. Konaklama sektöründe yapılan çeşitli araştırmalar hızla artan kalifiye eleman eksikliğine dikkati çekmekte olup bunlardan birisi de muhasebecilerdir. İşletme sahiplerine göre konaklama sektöründeki en önemli eksiklik lisans ve lisansüstü seviyede eğitim görmüş muhasebecilerin azlığıdır. Çalışmanın konusu ve uygulama alanı konaklama işletmeleri ile sınırlandırılmıştır. Yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde bu çalışmanın amacı Alanya bölgesinde faaliyet gösteren beş yıldızlı otellerin muhasebe müdürlerinin muhasebe eğitiminden beklentilerini tespit etmektir. Bu bağlamda söz konusu müdürler ile bir anket çalışması yapılmış ve elde edilen bulgular makalenin sonuç kısmında açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe, Eğitim, Muhasebe eğitimi, Konaklama sektörü, Konaklama işletmeleri ve muhasebe.

THE EXPECTATIONS OF THE ACCOMMODATION ESTABLISHMENTS FROM ACCOUNTING EDUCATION

ABSTRACT

As in all other sectors also in accommodation sector one of the most important departments is accounting. Accommodation sector with its own unique characteristics requires a special knowledge of accounting and tourism. Various researches conducted in the accommodation industry draw attention to the rapidly growing lack of qualified staff and one of them is the accountant. According to

---

* Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Alanya İşletme Fakültesi, suyar@akdeniz.edu.tr

** Arş. Gör., Akdeniz Üniversitesi, Alanya İşletme Fakültesi, esinyelgen@akdeniz.edu.tr

business owners, the most important deficiency in the sector is the lack of accountants with degrees in bachelors and masters. Subject and application area of the study is limited by accommodation establishments. Within the framework of the above descriptions, the aim of this research is to determine the expectations of the accounting managers of the five-star hotels in Alanya from accounting education. In this context, a questionnaire study has been made and the findings have been described at the conclusion section of this article.

Key Words: *Accounting, Education, Education of accounting, Accommodation sector, Accommodation establishments and accounting.*

1. GİRİŞ

Dünya ekonomisinde ortaya çıkan küreselleşme, işletmelerde fiziksel varlıklardan ziyade bilginin öne çıkmasına neden olmaktadır. Bu çerçevede bilgi teknolojilerindeki gelişmeler, sermayenin küreselleşmesi, para ile ifade edilen işletme faaliyetlerinin eskiye nazaran daha karmaşık bir hal almasına neden olmaktadır. Bu gelişmelerden oldukça fazla etkilenen ve rekabetin çok yoğun yaşandığı sektörlerden birisi de turizmdir. Turizm sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin bu gelişmelere uyum sağlayabilmeleri, muhasebe verilerinin kayıtlanması, yorumlanması, analiz edilmesi, işletme yönetimine karar almalarında yardımcı olunması, eğitilmiş ve etkin çalışan muhasebe birimi çalışanlarına sahip olmalarına bağlıdır. Turizm sektörünün muhasebe birimi açısından yaşadığı sıkıntı; çalışanların, üniversitelerin iktisadi ve idari bilimler fakültelerinden, işletme ve iktisat fakültelerinden mezun olanların turizm sektörü hakkında yeterli bilgi sahibi olmaması, turizm ve otelcilik bölümlerinden mezun olanların ise muhasebe bilgisine tam vakıf olamamalarıdır. Bu bağlamda turizm sektöründeki işletmelerin üniversitelerle işbirliği yapmaları bu sorunun çözümü açısından son derece önemlidir.

Dünya turizm sıralamasında en çok ziyaret edilen ülke açısından 7. sırada bulunan Türkiye, son yıllarda hızla artan turist sayısı ve turizm geliri ile turizm sektöründe ön plana çıkmaktadır. 2010 yılı verilerine göre Türkiye'nin toplam turizm gelirleri 20.807 milyon dolardır. Turizm sektörünün Gayri Safi Milli Hasıla içindeki payı ise 2009 verilerine göre yüzde 3.4'tür (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2011). 2009 yılı verilerine göre Türkiye'deki turizm yatırım ve işletme belgeli toplam tesis sayısı 3.379, turizm yatırım ve işletme belgeli toplam oda sayısı 392.502 ve turizm yatırım ve işletme belgeli toplam yatak sayısı ise 840.221'dir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2011). Bu veriler çerçevesinde turizm sektörü genel

ekonomiye gerek istihdam gerekse elde edilen gelir açısından önemli bir katkı sağlamaktadır. Türkiye’de turizm denince akla ilk Antalya bölgesi gelmektedir. Antalya bölgesi gerek tesis, gerek oda ve gerekse yatak sayısı açısından genel turizm pastasının önemli bir kısmına sahiptir. Antalya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2011) turizm istatistiklerine göre; Antalya’da turizm yatırım ve işletme belgeli toplam tesis sayısı 888, turizm yatırım ve işletme belgeli toplam oda sayısı 179.188 ve turizm yatırım ve işletme belgeli toplam yatak sayısı ise 384.512’dir. Alanya’da turizm yatırım ve işletme belgeli toplam tesis sayısı 275, turizm yatırım ve işletme belgeli toplam oda sayısı 42.208 ve turizm yatırım ve işletme belgeli toplam yatak sayısı ise 89.583’dir. Antalya’daki Bakanlık işletme ve yatırım belgeli tesislerdeki toplam 384.512 yatak kapasitesinin % 23,30’u Alanya’da bulunmaktadır.

Yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde bu çalışmanın amacı, konuyla ilgili yaşanan sorunları tespit etmek, hızlı ve sürekli büyüyen konaklama işletmeleri yöneticilerinin muhasebe eğitiminden beklentilerini ortaya koymak ve konaklama işletmeleri için insan gücü yetiştirilmesinde üniversitelerin dikkat etmesi gereken noktaları belirlemektir. Bu anlamda araştırmanın literatür kısmında, muhasebe eğitimi, bu eğitimin amacı, tarihsel gelişimi, işletmeler açısından önemi, muhasebe eğitiminin mevcut durumu ve geliştirilmesine yönelik olarak turizm sektöründe yer alan konaklama işletmelerinin muhasebe eğitiminden beklentileri açıklanmıştır. Çalışmanın son kısmında, Alanya’da turizm sektöründe faaliyette bulunan konaklama işletmelerine uygulanan bir anketin sonuçları ve bu sonuçlarla bağlantılı olarak yapılan öneriler yer almaktadır.

1.1. Muhasebe Eğitimi ve Muhasebe Eğitiminin Amacı

Eğitim zaman ve mekan yönünden kapsamlı, süreli ve çok boyutludur. Eğitim, toplumların gelişimine bağlı olarak devamlı değişme gösteren bir süreçtir (Orhaner vd., 2003: 3). Bu doğrultuda eğitim genel anlamda bireyde davranış değiştirme süreci olarak tanımlanabilir. Diğer bir ifadeyle, bireyde kendi yaşantısı ve kasıtlı kültürlenme yoluyla istenilen davranış değişikliğini meydana getirme sürecidir (Demirel, 2003: 6). Mesleki eğitim ise bireysel ve toplumsal yaşam için zorunlu olan belirli bir mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri ve pratik uygulama kazandırarak, bireyi zihinsel, duygusal, sosyal, ekonomik ve kişisel yönleriyle dengeli biçimde geliştirme sürecidir (Orhaner vd., 2003: 199).

İletişim araçlarının gelişmesiyle ülkeler arasındaki mesafeler kısalmış, birbirleriyle olan bilgi alışverişi her geçen gün artmaya başlamıştır. Bu gelişmelerden işletmeler, işletmeciler ve muhasebe mesleği de payına düşen miktarda etkilenmiştir (Süer, 2007: 17). İşletmelerin planlama, koordinasyon ve kontrol faaliyetlerinin sağlanmasında, bilgi sunan ve sunduğu bilgilerden yararlanan sistemlerden biri olan muhasebe, işletme yönetimlerinin fonksiyonlarını yerine getirmelerinde önemli bir rol üstlenmektedir (Tek vd., 2010: 38). Muhasebe terimi, geleneksel olarak işletmenin çalışmasında yönetime yardımcı olmak üzere hem verilerin işlenmesini hem de bu verilerin kullanımını kapsamaktadır (Burgess, 2004: 145). İşletmelerin mali nitelikli işlemlerini kaydeden, sınıflandıran ve elde ettiği sonuçları finansal tablolar aracılığı ile çıkar gruplarına ulaştıran bir bilim dalı olarak muhasebe, bu özelliği ile bir lisan niteliğinde olup literatürde “işletmenin dili” olarak nitelendirilmektedir (Dinç vd., 2009: 158).

Muhasebe eğitimi geleneksel olarak dar disiplin sınırları içinde tanımlanmıştır. Muhasebe eğitimi disiplinin dar, işlevselci bakış hâkimiyeti ile ilgili algılanan eksiklikleri gidermek için tasarlanmış bir reform çabasının tam ortasında yer almaktadır (Boyce, 2004: 567-569). Birçok ülkede üniversitelerde ve kolejlerde birçok muhasebe eğitimi programları, uzmanlara uygulama yapmak için gerekli olan beceri eğitimi eksikliği ve muhasebe programında kısıtlı bilgiye sahip konularla çok dar kapsamda oluşturulmuş ve kadrolandırılmıştır. Muhasebe uygulayıcıları bazı özelleştirilmiş muhasebe konuları dışında genel olarak bilgi kavramı eksikliği için muhasebe mezunlarını sürekli eleştirmektedirler. Buna ek olarak çoğu muhasebe mezunları, kişilerarası iletişim, takım çalışması, analitik yargı, problem çözme vb. gibi alanlarda oldukça kötü bir performans göstermektedir (Lin, 2008: 111). Bu yüzden muhasebe eğitimi, muhasebenin ilişkili olduğu diğer alanlardaki- işletme, yönetim, üretim, pazarlama, ekonomi, finans, vergi, hukuk, teknoloji, matematik, istatistik vb.- eğitimle desteklenmelidir. Dolayısıyla muhasebe eğitimi, muhasebeciye gerekli becerileri kazandıracak yeterliliklerin sağlanması, bunların hayata geçirilmesi ve sürdürülmesi açısından önem kazanmaktadır (Kalmış vd., 2004: 3). Ekonomik yapıların gelişmesi ve değişmesi ile muhasebe mesleğine daha çok görev yüklendiği için, bu görevleri yerine getirebilecek nitelikli muhasebe elemanlarına duyulan ihtiyaç da artmıştır. İşletmelerin ihtiyaç duydukları bilgilerin, tarafsız bir biçimde elde edilmesi, verilen görevlerin yerine getirilmesi muhasebe alanında iyi bir eğitim almış bireylerce sağlanacaktır. Her sektörde olduğu gibi muhasebe mesleği için

gerekli olan kalifiye elemanların yetiştirilmesi eğitim kurumlarının sorumluluğu altındadır. Nitelikli insan yetiştirme çabaları her meslekte olduğu gibi muhasebe meslek alanında da giderek önem kazanmakta ve hızla değişen dünyanın önemli bir parçası olmak yolunda ilerleyen ülkemizde muhasebe eğitimi veren eğitim kurumlarının, eğitim programlarında yapacakları düzenlemelerde bu değişimi göz ardı etmesi mümkün olmamaktadır (Süer, 2007: 17). Muhasebe eğitimi, işletme kararlarına yararlı bilgilerin belirlenmesi, toplanması, ölçülmesi, işlenmesi, kaydedilmesi, doğruluğunun denetlenmesi, kolay anlaşılır raporlar şeklinde özetlenmesi, incelenmesi ve incelenmesinden çıkan sonuçların karar almada kullanılması konusunda öğrencilerin bilgilendirilmesi ve bu bilgilerin kullanılması için yeteneklerinin geliştirilmesi şeklinde tanımlanabilmektedir (Uçma vd., 2009: 38). Bu doğrultuda muhasebe eğitimi, muhasebecinin içinde çalıştığı çevresel koşulları görebilme, sorunları belirleme ve bunlara çözüm bulabilme becerilerinin kazandırılması açısından çok önemlidir (Tokay vd., 2010: 286).

Muhasebe bilgi sistemi, işletmelerdeki teknolojik yapılanmadan en çok etkilenen sistemlerdendir. Teknolojinin gelişmesiyle ortaya çıkan bilgisayara dayalı muhasebe bilgi sistemlerinden bilgi elde etmek kolaylaşmaktadır (Subaşı vd., 2010: 111). Bu bağlamda muhasebecinin bilgileri değerlendiren, yorumlayan, konulara dikkat çeken ve yönetici için gerekecek bilgileri belirleyip ortaya çıkarmasını sağlayacak özelliklerle donatılmış ve bilgi ve iletişim teknolojilerini iyi kullanabilecek şekilde eğitilmesi gerekmektedir (Aktaş vd., 2009: 52). Ayrıca muhasebe eğitiminin; genel muhasebe bilgisi yanında etik, muhasebenin kavramsal boyutu, yazılı, sözlü ve kişisel etkili iletişim becerileri, iş dünyası, sosyal bilimler, teknolojik bilgi ve yapılandırılmamış karmaşık olayları algılama yeteneği gibi konuları içermesi gerekmektedir (Uyar, 2008: 93).

Muhasebe meslek mensuplarının eğitimi; onların öğrenmeye devam etmelerini ve profesyonel yaşamları boyunca değişimlere adapte olmalarını sağlayacak bilgi ve beceriler ve mesleki değerler temelini oluşturmak zorundadır (Durak, 2009: 29). Buna göre muhasebecilerin sahip olması gereken bilgiler; genel bilgi, işletme ve işletmecilik bilgileri, bilgi teknolojileri bilgisi ve muhasebe ile ilgili bilgilerdir. Sahip olması gereken beceriler ise; entelektüel beceriler, iletişim becerileri ve teknolojik becerilerdir (İbiş vd., 2011: 3). Bu bağlamda muhasebe eğitimi ile ulaşılmak istenilen amaçlar şu şekilde sıralanabilir (Korukoğlu, 1998: 14):

- Genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri doğrultusunda işletmede kayıt sisteminin oluşturulması,
- Muhasebenin temel kavramları doğrultusunda kişilerin eğitilmesi ile işletme amaçlarına hızlı ve doğru ulaşılması,
- Muhasebe standartlarının oluşturulması ve geliştirilmesi,
- Muhasebe uygulamaları ve raporlama tekniklerinin öğretilmesi, doğru ve sağlıklı bilgi üretilerek yönetime aktarılması,
- Muhasebe dalındaki bilgi ve becerinin artırılması, personel kalitesinin yükseltilmesi,
- Muhasebe uygulamaları ile ilgili güncel gelişme ve değişikliklerin izlenmesi,
- Teknolojik gelişmelerin muhasebe uygulamalarına yansıtılması,
- Yasal düzenlemelerde yapılan değişikliklerin izlenerek personelin bilgilendirilmesi,
- Yönetim muhasebesi dalındaki gelişmelerin izlenebilmesi,
- Hataların minimuma indirilmesi ve iş veriminin artırılması,
- Yeni işe başlayan elemanların eğitilmesi, çalışan personelin kendi işletmesinin muhasebe şekil ve şartlarına uygun muhasebe bilincine varmasının sağlanması,
- Diğer yöneticilerin (teknik kökenli v.d.) muhasebe dalında bilgilendirilerek birimler arası iletişim ve koordinasyonun sağlanmasıdır.

Muhasebe uygulamaları devletin yapısı, devlet kurumlarının örgütlenmesi, küreselleşme, teknolojik yenilikler, eğitim düzeyi ve anlayışı, kültürel faktörler, toplumun sosyal ve ekonomik yapısı, uluslararası ve ulusal standartlar gibi çok sayıdaki faktörden etkilenmektedir (Nalbantoğlu, 2003: 7). Bu sayılan faktörler yanında muhasebe eğitiminin kalitesi, verilen dersler, derslerin içerikleri, ders verme şekli, ders verme araçları, donanımı ve ortamı, ders alan öğrenciler ve dersleri veren öğretim elemanları ve verilen bilgilerin uygulanmasından etkilenmektedir. Muhasebe eğitiminin kalitesinin artırılması, muhasebe bilgi sisteminin temel unsurları olan insan (muhasebeci), süreçler ve teknolojinin kalitesinin artırılmasına bağlıdır. Bunun odak noktası da eğitimidir (Kalmış ve Yılmaz, 2004: 3).

1.2. Konaklama İşletmelerine Yönelik Muhasebe Eğitimi ve Konaklama İşletmelerinin Lisans Düzeyinde Muhasebe Eğitiminden Beklentileri

Turizm sektörü konaklama, ulaştırma, eğlence, haberleşme, yiyecek-içecek ve benzeri gibi ekonomik, kişilerarası bir takım ilişkilere sebebiyet vermesinden dolayı kültürel ve sosyal faaliyet alanlarını içeren üretim dalı olduğundan sektörün yapısı oldukça yaygın ve karmaşık ilişkiler taşımaktadır. Özellikle, yoğun rekabet şartlarında faaliyette bulunan turizm işletmelerinin başarısında tüm personelin eğitim düzeyi önemli rol oynamaktadır. Turizm eğitimi kapsamında üzerinde asıl durulan konu her zaman mesleki eğitim olmuştur (Demirkol vd., 2002: 127). Son yıllarda ülkemizde birçok modern ve yeni otellerin inşaatı ile otelcilik sahasının popüler bir yatırım haline gelmiş olması, otel muhasebesini de önemli bir ihtisas muhasebesi haline getirmiştir. Bu konuda yapılacak araştırma ve yayınlar ile otel işletmeleri muhasebesi gelişebilir (Çetiner, 2002: 1). Her sektörde olduğu gibi turizm sektöründe de sektörün ihtiyaçları doğrultusunda yetişmiş muhasebe meslek mensubuna ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyacın karşılanmasında önemli faktörlerden birisi de sektörün ihtiyaçlarına uygun olarak hazırlanmış muhasebe eğitim ve öğretim faaliyetidir. Aksi takdirde, sektörü tanımayan meslek mensubunun yetiştirilmesi hem uzun zaman almakta hem de maliyetli olmaktadır. Ancak turizm sektörünün talepleri doğrultusunda hazırlanmış bir muhasebe eğitimi ile bu ihtiyaçlar giderilebilir. Özellikle bir ihtisas muhasebesi olan konaklama sektörü muhasebesine gereken önemin verilerek, üniversite-sektör işbirliğiyle, sektörün ihtiyaçları dikkate alınarak muhasebe eğitimi planlanmalıdır (Bal vd., 2011: 241). Çalışmamızda özellikle konaklama işletmelerinin muhasebe eğitiminden beklentileri üzerinde durulmuştur.

Otel hesapları faaliyetin çeşitliliğini yansıtmakta ve genellikle de çok karmaşık olmaktadır (Burgess, 2007: 164). Konaklama muhasebesi araştırmaları ve geliştirmeleri; muhasebe sistemleri, performans ölçümleri, maliyet ve gelir yönetimi, fiyatlandırma ve kar planlaması, bütçe planlaması, yönetim kontrolü, yatırım değerlendirme ve değerlemeyi içine alan yönetim muhasebesi, finansal yönetim ve karar verme teknikleriyle ilgili konuların kapsamının genişliğini ortaya koymuştur (Harris ve Brown, 1998: 174). Bunun yanı sıra konaklama sektörü, büyük ölçüde mevsimsel satış dalgalanmalarından, hizmetlerin kısa dağıtım zinciri ve hızlı tüketiminden, çok sayıda ve etkin işgücü ihtiyacından ve sabit varlıklara yapılan büyük

yatırımlardan etkilenmektedir. Konaklama işletmelerinin bu özellikleri, sektörde muhasebe fonksiyonunun yüzleşmek zorunda olduğu güçlüklerle şekil vermektedir (Schmidgall, 2006: 8). Ağırlama işletmeleri, ister otel, motel, tatil köyü, kulüp, restoran, havaalanı ya da hastane olsun, her gün çok sayıda faaliyet gerçekleştirmektedir. Bu işletmeler çeşitli ürünler satmanın yanı sıra çeşitli hizmetlerde sunmaktadır. Bu çeşitli etkinlikleri takip etme ihtiyacıyla modern muhasebe sistemleri hazırlanmıştır (Schmidgall ve Damitio, 2006: 3).

Bir konaklama işletmesinde yer alan muhasebe fonksiyonu bilgi odaklıdır (Schmidgall, 2006: 8-9). Yani, muhasebenin en önemli rolü kullanıcılarına bilgi sağlamaktır. Finansal kurumlar, yatırımcılar, kredi verenler, vergilendirme kuruluşları, düzenleyici kurumlar, müşteriler, sendikalar, ekonomi planlamacıları gibi (Anawke ve Mayo, 2006: 23) dış kullanıcılar için muhasebe genellikle mali tablolar üzerinden aktarılır (Schmidgall, 2006: 8-9). Yiyecek hizmetleri müdürü, kat hizmetleri yöneticisi, odalar bölümü yöneticisi gibi (Anawke ve Mayo, 2006: 23) iç kullanıcılar için muhasebe faaliyet tabloları da dahil olmak üzere finansal raporların çeşitliliği sağlanmaktadır (Schmidgall, 2006: 8-9). Faaliyet tabloları, gelirleri ve ilgili giderleri yansıtmak için sorumluluk alanları ile biçimlendirilir. Ek olarak, işletmenin gelir tablosu, departman tabloları, odalar, yiyecek-içecek ve iletişim gibi gelir getiren ve yapılan giderler her bir bölüm için hazırlanır. Aynı zamanda bakım-onarım, satış ve pazarlama gibi hizmet merkezleri için de aynı tablolar sağlanmaktadır. İşletmelerin muhasebe departmanlarının büyüklüğü, sorumluluklarının çeşitliliği ya da üretilen raporların türleri ve sayısına bakılmaksızın muhasebe elemanı hizmeti sağlamaktan sorumludur. Muhasebe elemanı, ağırlama işletmelerinin amaçlarını karşılamak için otelin departmanlarının tümündeki müdürlerle yakın bir şekilde çalışmalıdır (Schmidgall, 2006: 8-9). Bu bağlamda konaklama işletmelerinde muhasebe fonksiyonu, muhasebe elemanından yöneticilere, başkan yardımcısı ve kontrolör gibi unvanlarla uzman bir grup tarafından sağlanmaktadır (Schmidgall ve Damitio, 2006: 11). Sorumlulukları da bordro hazırlama, ticari alacaklar, borç hesapları, satın alma, depolama ve güvenlik gibi tipik muhasebe fonksiyonlarını içermektedir (O'Fallon ve Rutherford, 2011: 80; Schmidgall ve Damitio, 2006: 11). Bu tartışma, konaklama işletmesinin günlük operasyonel faaliyetlerine muhasebe departmanının doğrudan katılımını göstermektedir. İlk olarak muhasebe konaklama işletmelerinin operasyonel ve finansal istatistiklerinin toplanması ve raporlanmasından sorumludur. Bu nedenle

karar verme ve bütçe hazırlığı için veri sağlayıcı olarak işletme kapsamında önemli bir kadro rolü oynar. İkinci olarak, muhasebe departmanının başı sadece işletme genel müdürüne karşı değil, aynı zamanda işletme zinciri mali başkan yardımcısı ya da otel sahibine karşı da sorumludur (O’Fallon ve Rutherford, 2011: 80-81).

Türkiye’de muhasebe eğitimi sadece eğitim kurumları tarafından değil, çeşitli meslek kuruluşları tarafından da verilmektedir. Bu anlamda Türkiye’de verilen muhasebe eğitimi iki kategoride incelenebilir. Bunlardan ilki eğitim ve öğretim kurumlarınca verilen örgün muhasebe eğitimidir, ikincisi ise; daha çok meslek örgütlerince verilen yaygın muhasebe eğitimidir. Ancak bu çalışmanın odak noktasını; yalnızca yüksek öğretim kurumlarınca verilen muhasebe eğitimi oluşturmaktadır. 1960 sonrası dönemde kamu ve özel sektör işletmeciliği, vergi alanında yaşanan gelişmeler ve muhasebenin ürettiği bilgilere olan gereksinim, muhasebe eğitiminin üniversiteler ve muhasebe eğitimi veren diğer kuruluşlarda kapsam, sunum ve biçim olarak gelişmesini sağlamıştır (Ünal vd., 2009: 118). 1970’li yıllarda kamu ve özel sektör işletmeciliği ve vergileme alanında yaşanan gelişmelerle birlikte muhasebenin ürettiği bilgilerin öneminin anlaşılması muhasebe alanında eğitim veren kurumların sayısının artmasına ve muhasebe eğitiminde verilen derslerin kapsam, biçim ve sunum şekli olarak değişmesine neden olmuştur (Sultanoğlu vd., 2007: 224). 2000’li yıllardan sonra daha fazla önem kazanan muhasebe standartları da günümüzde muhasebe eğitiminde gerek lisans gerekse lisansüstü seviyede önemli konuların başında gelmektedir.

Günümüzde muhasebe mesleği, muhasebe, bilgi ve iletişim teknolojisi üçgenini oluşturarak “iş çözümleyici meslek” olarak görülmektedir. Bu açıdan muhasebecinin iş çözümleyicilik özelliği için muhasebe eğitiminde; işletme süreçleri, işletme stratejisi, organizasyon yapısı, bilgi teknolojisi, iş ölçümü, karar modelleri gibi değişik konuların bütünleştirilmiş şekilde ele alınması gerekir (Acar vd., 2010: 186). İşletmelerdeki tüm birimler, karar almak veya bilgi üretmek için finansal verilerden faydalanır. Bu nedenle finansal bilgi üreten bilgi işçisi, muhasebeci, bilgi kullanıcılarının gereksinim duyduğu her türlü finansal bilgiyi teknolojiyi kullanarak; zamanlı, ilgili, doğru ve güvenilir olarak sunmalıdır. Muhasebeciler sadece bilgi sağlamazlar. Öncelikle bilgiyi elde etmeli ve veriyi bilgiye dönüştürme sürecinde de yer almalıdırlar (Subaşı vd., 2010: 111; Utku, 2010: 228). Doğru ve güvenilir bilginin zamanında ulaştırılması bütün kesimlerin muhasebeden- muhasebeciden başlıca beklentisidir. Son yıllarda yaşanan

muhasabe hileleri ile skandallar sonucu toplumun özellikle de yatırımcıların ve ortakların en önemli beklentisi bu yönde olmuştur (Uzay vd., 2004: 2). Bu bağlamda muhasebecilerin sahip olması gereken bilgiler; genel bilgi, temel örgüt ve işletmecilik bilgisi, temel bilgi teknolojileri bilgisi, muhasebe ve muhasebeyle ilgili bilgilerdir. Beceriler ise daha çok derslerde değil mesleki deneyim ve eğitim programlarının toplam etkisi sonucu edinilmektedir. Muhasebecilerin sahip olması gereken beceriler; entelektüel beceriler, iletişim becerileri, kişilerarası beceriler ve teknolojik becerilerdir. Bu bağlamda muhasebe eğitimi bu bilgi ve becerileri verecek biçimde oluşturulmalıdır (Subaşı vd., 2010: 111).

Yapılan bazı çalışmalarda, lisans düzeyindeki muhasebe ders ve içeriklerinin üniversite sektör işbirliğiyle belirlenmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu doğrultuda işletme yöneticilerinin % 94'ü üniversitelerle işbirliğinin yapılması gerektiği yönünde görüş bildirmiştir. Yapılan başka bir çalışmada ise, işletmelerin üniversitelerden eğitim konusunda beklentileri arasında üniversitelerin uygulamaya yönelmesi ve teoriden çok uygulamaya yönelik bilgiler verilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır (Ünal vd., 2009: 120). Bu bağlamda muhasebede teorik bilgilerin aktarımı ve bunların pekiştirilmesi amacı ile uygulamada bilgisayar teknolojisinin kullanılması, bilgisayar destekli öğrenimin gerçekleştirilmesi, etkinliğin artırılması, eğitsel motivasyonun sağlanması ve uygulamalı öğrenme faaliyetinin gerçekleştirilmesi de oldukça önemlidir (Aktaş vd., 2009: 44). Teknolojik gelişmeler nedeniyle muhasebe eğitiminde kullanılan ders araç gereçlerinin de teknolojiyle uyumlu olması gereği de ortadadır. Teknolojideki hızlı değişmelere bağlı olarak ders programlarının bu gelişmelere uygun olarak güncellenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla piyasa ihtiyaçlarına bağlı olarak tasarımı periyodik olarak değişebilecek ders programı geliştirilmesi uygun olacaktır (Başar, 2005: 65).

Yukarıdaki açıklamalara rağmen, işletmelerin, özellikle yönetici pozisyonunda olan kişilerin, bütçe; temel finans; raporlama bilgisine sahip olmaları gerektiği, ancak alt kademedeki çalışanların sadece analitik düşünme yeteneğine sahip olmalarının yeterli olduğu düşünülmektedir. Alt kademedeki çalışanlar için özel bir muhasebe bilgisine ihtiyaç duyulmadığı; süreç içerisinde bu kişilerin işlerini gerçekleştirirken bu deneyimi kazanabilecekleri kabul edilmektedir (Şoğur vd., 2010: 93). Her iki koşul birlikte düşünüldüğünde Türkiye'de muhasebe eğitiminin günümüz koşullarındaki gereksinimlere tam anlamıyla yanıt verdiğini söylemek güçtür. Mevcut durumyla muhasebe eğitimi günümüzün muhasebe

uzmanlık bilgisini sağlamaktan oldukça uzaktır. Bu durum, verilen dersler, derslerin içerikleri, ders verme şekli, ders verme araçları, ders donanımı ve ortamı, dersi alan öğrenciler, dersleri veren öğretim elemanları ve verilen bilgilerin uygulanmaması (staj) gibi birçok faktöre bağlıdır (Kalmış vd., 2004: 4). Dolayısıyla bilgi ve iletişim teknolojilerinin ortaya çıkarttığı yeni oluşumlar ve yarattığı olanaklar karşısında; muhasebe eğitim ve uygulamalarında bu mesleği uygulamalı ve akademik düzeyde yapanlarda “stratejik bir değişim” kaçınılmaz bir hale gelmiştir (Uçma vd., 2009: 40).

Yapılan bir çalışmaya göre konaklama sektörünün muhasebe eğitiminden beklentileri; turizm sektörünü ilgilendiren teşvikler, istisnalar gibi konulardaki güncel değişikliklerin takip edilmesi, turizm sektörü ile ilgili konularda danışmanlık hizmetleri verilmesi, otelin işleyişi ve çalışma düzeni hakkında yeterli bilginin verilmesi, uygulamaya yönelik mesleki derslerin artırılması, mesleki yabancı dile geniş yer verilmesi, teorik dersler yanında staj uygulamalarına gereken önemin verilmesi, staj uygulamasının yeterli sürelerde etkin olarak yapılması ve sektöre yönelik muhasebe paket programlarının kullanılmasının öğretilmesidir (Bal vd., 2011: 253).

2. ARAŞTIRMANIN SONUÇLARI

Konaklama işletmelerinin muhasebe eğitiminden beklentilerini tespit etmek amacıyla yapılan anketin çalışmasında araştırmanın evrenini; Alanya’da faaliyet gösteren 5 yıldızlı oteller oluşturmaktadır. Diğer oteller kapsam dışında tutulmuştur. Bunun nedeni otellerin genelde sezonluk çalışması ve muhasebe organizasyonun 5 yıldızlı otellerde daha profesyonelce yapıldığı anlayışıdır. Alanya’da faaliyet gösteren 5 yıldızlı otel sayısı 42 tanedir. Bu oteller içinde grup otellerinde olması nedeniyle araştırma 36 otelde yapılmıştır. Araştırma, bu otellerin tamamında yüz yüze görüşme yöntemi ile yapılmıştır. Görüşmede katılımcılara daha önceden hazırlanan bir anketi doldurmaları istenmiştir. Anket, işletmelerdeki muhasebe yöneticileri ve yanlarında çalışan personelin demografik durumu, muhasebe personelinin bilgi ve beceri düzeyinin değerlendirilmesi ve muhasebe eğitiminden beklenti ve önerileri içeren sorulardan oluşmaktadır. Muhasebe personelinin bilgi ve beceri düzeyinin değerlendirilmesi ile ilgili sorularda beşli likert ölçeği kullanılmıştır. Personelin muhasebe konusunda bilgi ve becerisi ile ilgili yaşanan sorunlar ve muhasebe eğitiminden beklenti ve önerileri içeren soru ise açık uçlu bırakılmıştır. Verilerin analizinde “SPSS 14” istatistik programı kullanılmıştır. Analizde frekans dağılımları tespit edilmiş, ankete katılan muhasebe yöneticilerinin muhasebe biriminde

çalışanları değerlendirmesi ve yaşanan sorunlar ile muhasebe eğitiminden beklentileri test edilmiştir.

Anket çalışmasının yapıldığı işletmelere ilişkin demografik özelliklerin frekansları ve yüzde dağılımları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: İşletmelere ilişkin demografik özellikler

		Sayı	Yüzde %
İşletmenin Muhasebe Departmanında Çalışan Kişi Sayısı	0- 3 kişi	7	19.4
	4- 7 kişi	28	77.8
	8 kişi ve üzeri	1	2.8
İşletmenin Muhasebe Kayıtlarının Tutulduğu Yer	İşletme İçi, Muhasebe Departmanında	21	58.3
	İşletme Dışı, SMMM Bürosunda	15	41.7
Muhasebe Derslerinin İçeriği Belirlenirken Konaklama	Evet	4	11,1
İşletmelerinin Talepleri Dikkate Alınmakta mıdır?	Hayır	32	88,9
Personele Hizmet İçi Eğitim Verilmekte midir?	Evet	15	41.7
	Hayır	21	58.3
	Eğitim Konusu	Otel Sayısı	
Personele verilen Hizmet İçi Eğitimlerin İçeriği	Maliyet Muhasebesi	15	
	Bilgisayarlı Muhasebe	11	
	Finansal Muhasebe	11	
	Yönetim Muhasebesi ve Kontrol	9	
	Vergileme	7	
	Mali Analiz ve Denetim	5	
	Mevzuat	0	
	Güncellemeleri	0	
	Muhasebe Standartları	0	

Tablo 1’den görüldüğü gibi ankete katılan işletmelerde muhasebe departmanında genelde ortalama 4-7 kişi çalışmaktadır. İşletmelerden yüzde 58’i muhasebe kayıtlarını işletme içerisinde tutmaktadır. İşletmelerden yaklaşık yüzde 89’u okullarda okutulan muhasebe derslerinin içeriği belirlenirken konaklama işletmelerinin taleplerinin dikkate alınmadığını belirtmiştir. İşletmeler genelde personelin muhasebe alanındaki eksikliğini hizmet içi eğitim vererek kapatmaya çalışmaktadır. Bu alanda en çok verilen eğitim maliyet muhasebesiyle ilgilidir.

Mevcut duruma ilişkin ifadelerin frekansları, yüzde dağılımları, ortalama ve standart sapmaları Tablo 2’de verilmiştir. Tabloda rakamsal olarak ifade edilen ve ankete katılanlara sorulan önermeler şunlardır:

- 1- Muhasebede çalışan personelinizin öğrenimi sırasında almış olduğu muhasebe eğitimi yeterlidir.
- 2- Muhasebede çalışan personelinizin öğrenimi sırasında almış olduğu bilgisayarlı muhasebe bilgisi yeterlidir.
- 3- Muhasebede çalışan personelinizin ticari belgeleri tanıyabilme bilgisi yeterlidir.
- 4- Muhasebede çalışan personelinizin turizm muhasebesi hakkındaki bilgileri yeterlidir.
- 5- Muhasebede çalışan personelinizin TMS/TFRS konusunda bilgileri yeterlidir.
- 6- Muhasebede çalışan personelinizin banka işlemleri ve muhasebesi hakkındaki bilgileri yeterlidir.
- 7- Muhasebede çalışan personelinizin mevzuat bilgisi yeterlidir.
- 8- Muhasebede çalışan personeliniz muhasebe eğitimi kapsamında genel işletmecilik, turizm işletmeciliği ve yönetim organizasyon konularında yeterli bilgi birikimine sahiptir.
- 9- Muhasebede çalışan personelinizin mesleği ve işiyle ilgili teknik bilgileri yeterlidir.
- 10- Muhasebede çalışan personeliniz eğitimden öğrendiklerini uygulama becerilerine sahiptir.
- 11- Muhasebede çalışan personeliniz işi kolaylaştırıcı ve pratik bilgiye sahiptir.
- 12- Muhasebede çalışan personeliniz sektör ve işletme ile ilgili özel bilgilere sahiptir.
- 13- Muhasebede çalışan personeliniz mesleği ile ilgili yeni gelişmeleri takip etmektedir.
- 14- Muhasebede çalışan personelinizin işlerinde ilerleme arzuları yüksektir.
- 15- Yeni mezun personelinizin işe uyumu hızlıdır.
- 16- Muhasebede çalışan personeliniz stajyerlere yardımcı olur ve onları eğitir.

Tablo 2: Mevcut duruma ilişkin ifadeler katılma dağılımı

İfadeler	Katılma Derecesi										Top.	Ortalama	Standart Sapma	
	1		2		3		4		5					
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%				
1	2	5,6	5	13,9	10	27,8	19	52,8	0	0	36	100	3,3	,91
2	2	5,6	7	19,4	6	16,7	21	58,3	0	0	36	100	3,3	,97
3	1	2,8	8	22,2	8	22,2	19	52,8	0	0	36	100	3,3	,90
4	2	5,6	10	27,8	8	22,2	16	44,4	0	0	36	100	3,1	,98
5	1	2,8	8	22,2	7	19,4	18	50,0	2	5,6	36	100	3,3	,98
6	1	2,8	5	13,9	2	5,6	26	72,2	2	5,6	36	100	3,6	,89
7	1	2,8	2	5,6	7	19,4	25	69,4	1	2,8	36	100	3,6	,76
8	1	2,8	8	22,2	7	19,4	17	47,2	3	8,3	36	100	3,4	1,08
9	1	2,8	6	16,7	8	22,2	19	52,8	2	5,6	36	100	3,4	,93
10	2	5,6	3	8,3	2	5,6	27	75,0	2	5,6	36	100	3,7	,92
11	1	2,8	4	11,1	7	19,4	23	63,9	1	2,8	36	100	3,5	,84
12	4	11,1	7	19,4	11	30,6	14	38,9	0	0	36	100	2,9	1,02
13	11	30,6	11	30,6	8	22,2	6	16,7	0	0	36	100	2,2	1,07
14	2	5,6	3	8,3	10	27,8	19	52,8	2	5,6	36	100	3,4	,93
15	6	16,7	8	22,2	14	38,9	7	19,4	1	2,8	36	100	2,6	1,06
16	10	27,8	6	16,7	12	33,3	8	22,2	0	0	36	100	2,5	1,13

1-Hiç Katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3- Kararsızım, 4- Katılıyorum, 5- Tamamen Katılıyorum

Tablo 2’de istatistiksel sonuçları ayrıntılı olarak verilen ifadeler genel olarak değerlendirildiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılabılır.

- Muhasebede çalışan personelin öğrenimi sırasında almış olduğu muhasebe eğitiminin istenildiği kadar yeterli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
- Muhasebe yöneticilerinin ancak yarıdan az fazlası muhasebede çalışan personelin öğrenimi sırasında almış olduğu bilgisayarlı muhasebe bilgisinin yeterli olduğunu düşünmektedir.
- Benzer şekilde muhasebede çalışan personelin ticari belgeleri tanıyabilme bilgisi istenilen seviyede değildir.
- Katılımcılar muhasebede çalışan personelin turizm muhasebesi hakkındaki bilgilerinin yeterli olmadığını düşünmektedir.
- Muhasebe müdürleri, çalışanlarının banka işlemleri ve muhasebesi hakkındaki bilgilerini yeterli bulmaktadırlar. Benzer şekilde katılımcılar, muhasebe personelinin mevzuat bilgisini yeterli bulmaktadır.
- Katılımcılar, “muhasebede çalışan personeliniz muhasebe eğitimi kapsamında genel işletmecilik, turizm işletmeciliği ve yönetim organizasyon konularında yeterli bilgi birikimine sahiptir” ifadesine genelde katılmamaktadırlar.
- Personelin mesleği ve işiyle ilgili teknik bilgilerinin orta seviyede yeterli olduğu ortaya çıkmaktadır.

- Muhasebe müdürleri muhasebede çalışan personelin eğitimden öğrendiklerini uygulama becerilerine sahip olduğunu düşünmektedirler. Benzer şekilde muhasebede çalışan personelin işi kolaylaştırıcı ve pratik bilgiye sahip olduğuna inanılmaktadır.
- Ankete verilen cevaplardan muhasebede çalışan personelin sektör ve işletme ile ilgili özel bilgilere sahip olmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Eksik oryantasyon uygulamaları ve turizm sektörünün sezonluk olması bu durumun bir nedeni olarak görülebilir.
- Muhasebe müdürleri muhasebede çalışan personelin mesleği ile ilgili yeni gelişmeleri takip etmediğini düşünmektedirler.
- Muhasebede çalışan personelin işlerinde ilerleme arzuları muhasebe müdürleri tarafından ne iyi ne de kötü olarak belirtilmiştir. Personelin ilerleme arzuları; makro anlamda turizm sektörü 12 aya yayılması ile mikro anlamda işletmeler yetkilendirme, sorumluluk verme, etkin ücretlendirme ve ödül sistemleri gibi uygulamalarla yükseltilebilir.
- “Yeni mezun personelinizin işe uyumu hızlıdır.” ifadesinde katılımcılar genel olarak olumsuz görüş belirtmişler. Bu durumda nedeni yukarıdaki ifadelerde belirtildiği gibi oryantasyon çalışmalarının olmamasından ya da eksik yapılmasından kaynaklanabilir.
- Genel olarak ankete katılımcıların; personelinin stajyerlere yardımcı olup, onları eğittikleri ifadesine katılmadıkları sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu durumun bir nedeni, personelin stajyerleri gelecekte kendileri için bir rakip olarak görmeleri olabilir.

Araştırmaya katılan işletmelerin hizmet içi eğitime sahip olup olmaması ile mevcut muhasebe eğitimini değerlendirdikleri 16 ifade arasında farklılık olup olmadığı belirlemek için t-testi yapılmıştır. Yapılan t-testi sonucunda 16 ifadeden 2'sinde istatistiksel anlamda önemli bir farklılık bulunmaktadır. İstatistiksel anlamda önemli farklılık bulunan 2 ifadenin analiz sonuçları aşağıda verilmektedir.

$H_1 =$ Hizmet içi eğitime sahip olan ve olmayan işletmeler arasında mevzuat eğitiminin yeterliliği bakımından bir farklılık bulunmaktadır.

Tablo 3: Hizmet içi eğitime sahip olup olmama ve mevzuat eğitiminin yeterliliğine ilişkin T-Testi analizi sonuçları

Hizmet İçi Eğitim	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	t-değeri	P(sig.)
Var	4	,377		
Yok	3,38	,864	2,914	,007

P= 0,007<0,05

$t = 2,914$, $p = ,007 < ,05$ olduğu için gruplar arasında anlamlı bir farklılık vardır ve H_0 hipotezi reddedilir. Yani hizmet içi eğitime sahip olan işletmelerin mevzuat eğitimi yeterliliği (A.O= 4, S.S=,377), hizmet içi eğitime sahip olmayan işletmelerin mevzuat eğitimi yeterliliği (A.O=3,38, S.S=,864) arasında % 95 anlamlılık düzeyine göre önemli bir farklılık bulunmaktadır.

$H_1 = Hizmet içi eğitime sahip olan ve olmayan işletmeler arasında yeni gelişmeleri takip etme bakımından bir farklılık bulunmaktadır.$

Tablo 4: Hizmet içi eğitime sahip olup olmama ve yeni gelişmeleri takip etmeğe ilişkin T-Testi analizi sonuçları

Hizmet İçi Eğitim	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	t-değeri	P(sig.)
Var	1,80	,774		
Yok	2,57	1,164	-2,385	,023

P= 0,023<0,05

$t = -2,385$, $p = ,023 < ,05$ olduğu için gruplar arasında anlamlı bir farklılık vardır ve H_0 hipotezi reddedilir. Yani hizmet içi eğitime sahip olan işletmelerin personelinin yeni gelişmeleri takip etmesi (A.O= 1,80, S.S=,774), hizmet içi eğitime sahip olmayan işletmelerin personelinin yeni gelişmeleri takip etmesi (A.O=2,57, S.S=1,164) arasında % 95 anlamlılık düzeyine göre önemli bir farklılık bulunmaktadır.

İşletmelerin muhasebe departmanında çalışan kişi sayıları ile işletmelerin muhasebe kayıtlarının nerede tutulduğu arasında ilişkiyi incelemek için Ki-kare bağımsızlık testi yapılmıştır. Yapılan analizin sonuçları Tablo 5 ve 6'da gösterilmiştir.

$H_1 = Muhasebe departmanında çalışan kişi sayıları ile işletmelerin muhasebe kayıtlarının tutulduğu yer arasında ilişki vardır.$

Tablo 5: Muhasebe Departmanında Çalışan Kişi Sayıları İle İşletmelerin Muhasebe Kayıtlarının Tutulduğu Yere İlişkin Ki-Kare Analizi Sonuçları

	Sayı	Muhasebe Kayıtlarının Tutulduğu Yer		Toplam	
		İşletme İçi	İşletme Dışı		
	Sayı	1	6	7	
Muhasebe Departmanında Çalışan Kişi Sayısı	0- 3	Muhasebe Departmanında Çalışan Kişi Sayısı	14,3%	85,7%	100,0%
	4- 7	Muhasebe Departmanında Çalışan Kişi Sayısı	67,9%	32,1%	100,0%
	8 Kişi Ve Üzeri	Muhasebe Departmanında Çalışan Kişi Sayısı	100,0%	,0%	100,0%
	Sayı	21	15	36	
Toplam	Muhasebe Departmanında Çalışan Kişi Sayısı	58,3%	41,7%	100,0%	

Tablo 6: Chi-Square testi sonuçları

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	7,347(a)	2	,025
Likelihood Ratio	7,996	2	,018
Linear-by-Linear Association	7,000	1	,008
N of Valid Cases	36		

P= 0,025<0,05

$p = ,025 < ,05$ olduğu için gruplar arasında anlamlı bir ilişki vardır ve H_0 hipotezi reddedilir. Yani işletmelerde muhasebe departmanında çalışan kişi sayısı arttıkça işletmeler muhasebe kayıtlarını işletme içinde muhasebe departmanında tutmakta, işletme dışında serbest muhasebeci mali müşavirlik bürosunda kayıt tutma azalmaktadır.

3. SONUÇ

Bu çalışmada, Alanya'da faaliyet gösteren 5 yıldızlı konaklama işletmelerinde muhasebe müdürleri ile yapılan ankette mevcut muhasebe personelinin eğitim durumu 16 ifade ile değerlendirilmiştir. Yüz yüze görüşmeler sırasında katılımcılar, 12 ay açık olan oteller dışında 6 ay faaliyet gösteren otellerde bir iki personel dışında bütün alt kadroların her sene değiştiğini, devamlı çalışan personel olmadığı için de yeni gelen personelin bilgisiz olduğunu belirtmişlerdir. Muhasebe müdürleri yeni personelin hizmet içi eğitimler yoluyla eksikliklerinin giderilmeye çalışıldığını belirtmiştir. Yapılan analizlerden de görüldüğü gibi işletmeler özellikle personelinin mevzuat eğitimindeki yeterliliğini ve yeni gelişmeleri takip etmesini bu eğitimler neticesinde sağlamaktadırlar. Muhasebe müdürlerinden çoğu muhasebe derslerinin içeriği belirlenirken, konaklama işletmelerinin taleplerinin dikkate alınmasını istemektedir. Bu yapılmadığı için, muhasebe departmanında çalışan personel okul eğitimi sırasında sadece genel bir teorik bilgiye sahip olmakta bunu uygulamaya dökmekte ise büyük sıkıntılar yaşamaktadır. Muhasebe müdürleri, netsis, vega vb. kullanılan paket programlara çalışanların tamamen yabancı olduğunu ve çalışanların muhasebede kullanılan birçok evrakı ilk kez otellerde gördüklerini söylemişlerdir. Bu konuda turizm sektöründe çalışan muhasebe müdürlerinin beklentileri, okullarda turizm sektörü uygulamasına yönelik mesleki derslerin fazlaştırılması, bilgisayarlı muhasebe derslerine gereken önemin verilmesi, muhasebede kullanılan belgelerin tanıtılması ve nasıl düzenleneceğinin gösterilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Aynı zamanda bu sorunun diğer bir çözümü olarak, okullarda staj zorunluluğu getirilmesi ve staj denetiminin özenle yapılmasının gerekliliği ortaya koyulmuştur. Anketten çıkarılan diğer bir sonuç ise, muhasebe departmanında potansiyel eleman eksikliğidir. Bunun için işletmeler okullarda öğrencilerin muhasebe konusunda detaylı bir şekilde bilgilendirilmesini ve özendirilmesini istemektedirler.

Bunun yanı sıra turizm bölümü okuyan öğrenciler ise genelde sektörde muhasebe departmanını tercih etmemektedirler. Bu durumun birçok nedeni olabilir. Bu süreçte Türkiye'de muhasebe çalışanlarının çalışma koşulları, meslekten umduklarını bulup bulamama, işlerine karşı duyarlılıkları, ekonomik durumları incelenmelidir (Uyar vd., 2011: 219). Bunun yanında turizm işletmeciliği mezunlarının serbest muhasebeci mali müşavir ve yeminli mali müşavir olarak çalışmamaları da muhasebe

bölümünü tercih etmemelerinin bir nedeni olarak gösterilebilir. Bilindiği gibi 3568 sayılı kanunun ilgili maddesinde meslek mensubu olabilmenin özel şartları belirtilmiştir. Bu şartlar arasında maalesef turizm işletmeciliği sayılmadığından ilgili bölüm mezunları meslek mensubu olamamaktadırlar. Bu konuda yapılacak bir düzenleme ile turizm işletmeciliği mezunlarının muhasebe mesleğini tercih etmeleri artırılabilir.

Sonuç olarak turizm sektörü, sektörü tanıyan, muhasebe konusunda teorik ve pratik bilgiyle donanımlı muhasebe meslek mensubuna ihtiyaç duymaktadır. Aksi takdirde özellikle mevsimsel özellik taşıyan konaklama işletmelerinde muhasebe personelin yetiştirilmesi hem uzun zaman almakta hem de maliyetli olmaktadır. Bu konuda sektör- üniversite işbirliği ile sektörün talepleri dikkate alınarak hazırlanmış muhasebe ders içeriklerine gereken önemin verilmesi gerekmektedir. Yapılan bu çalışma sadece sektörün düşüncelerini genel olarak ölçen bir çalışma olarak değerlendirilmelidir. Başka bölgelerde yapılacak detaylı çalışmalar konuyla ilgili soruna başka çözüm önerileri getirebilir.

KAYNAKÇA

Acar, Vedat, Aktaş, Rafet, “Üretim İşlevi ve Maliyet Muhasebesi Etkileşiminde Maliyet Muhasebesi Eğitiminden Beklentiler: Uygulama Eğitimi Model Önerisi”, 29. *Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu Bildirileri*, Galatasaray Üniversitesi, Alanya, 21-25 Nisan 2010.

Aktaş, Rafet, Acar, Vedat, “Muhasebe Eğitiminde Bilgisayarlı Muhasebeden Kurumsal Kaynak Planlaması (ERP) Uygulamalarına Geçiş - ERP Eğitim Model Önerisi”, *Muhasebe ve Denetim Bakış*, Sayı: 27, 2009.

Anawke, Bridget, Mayo, Cynthia, “The Accounting Side of Hospitality”, *Hosteur*, Cilt: 15, Sayı: 1, 2006.

Antalya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Belgeli Tesis İstatistikleri, (<http://www.antalyakulturturizm.gov.tr/belge/1-90435/2011-yili.html>, Temmuz 06, 2011).

Aydın, Sinan, *Muhasebe Eğitiminin İşletme Beklentilerini Karşılama Derecesinin Ölçülmesi ve Uluslararası Muhasebe Eğitimi Standartlarına Uygunluğunun Değerlendirilmesi*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.

Bal, Ç. Emine, Koçyiğit, Ç. Seyhan, Öztürk, Veli, “Konaklama Sektörünün Muhasebe Eğitiminden Beklentileri Ve Ankara’daki 5 Yıldızlı Otellerde Uygulama”, 30. *Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu Bildirileri*, Gazi Üniversitesi, Antalya, 27 Nisan-1 Mayıs 2011.

Başar, A. Banu, “Muhasebe Mesleğinde Başarı İçin İstenilen Bilgi ve Beceriler İle Muhasebe Eğitiminin Değişen Yüzü”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 13, 2005.

Boyce, Gordon, “Critical Accounting Education: Teaching and Learning Outside The Circle”, *Critical Perspectives on Accounting*. Sayı: 15, 2004.

Burgess, Cathy, “Planning for the Centralization of Accounting in Chain Hotels”, *Tourism and Hospitality Planning & Development*, Cilt: 1, Sayı: 2, 2004.

Burgess, Cathy, “Is There A Future for Hotel Financial Controllers”, *Hospitality Management*, Sayı: 26, 2007.

Çetiner, Ertuğrul, *Konaklama İşletmelerinde Muhasebe Uygulamaları*, Gazi Kitabevi, Ankara 2002.

Demir, Hülya, Yürekli, Emin, “Yeni Nesil Üretim ve Hizmet Sektörünün Muhasebe Eğitiminden Beklentileri”, *30. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu Bildirileri*, Gazi Üniversitesi, Antalya, 27 Nisan-1 Mayıs 2011.

Demirel, Özcan, *Planlamadan Değerlendirmeye Öğretme Sanatı*, Pegem A Yayıncılık, Ankara 2003.

Demirkol, Şehnaz, Pelit, Elbeyi, “Türkiye’deki Turizm Eğitim Sistemi ve Avrupa Birliği Sürecinde Olası Gelişmeler”, *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 2, 2002.

Diñç, Engin, Abdiođlu, Hasan, “İşletmelerde Kurumsal Yönetim Anlayışı ve Muhasebe Bilgi Sistemi İlişkisi: İMKB–100 Şirketleri Üzerine Ampirik Bir Araştırma”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 21, 2009.

Durak, Gökhan, *Üniversitelerde Verilen Muhasebe Eğitiminin Kırklareli Yöresi’nde Faaliyet Gösteren Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Beklentilerini Karşılama Düzeyinin İncelenmesi*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2009.

Harris, J. Peter, Brown, J. Brander, “Research and Development in Hospitality Accounting and Financial Management”, *Hospitality Management*, Sayı: 17, 1998.

İbiş, Cemal, Çelikdemir, Ç. Neşe, “Bankacılık Sektörünün Muhasebe Eğitiminden Beklentileri”, *30. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu Bildirileri*, Gazi Üniversitesi, Antalya, 27 Nisan-1 Mayıs 2011.

Kalmış, Halis, Yılmaz, B. Burcu, “Lisans Seviyesindeki Muhasebe Eğitiminin Mevcut Durumu ve Geliştirilmesi İçin Yapılması Gereken

Geliştirmeler”, 23. *Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul Üniversitesi, Antalya, 19-23 Mayıs 2004.

Korukoğlu, Ayşen, “İşletmelerde Muhasebe Eğitimi ve Üniversitelerle İşbirliği”, *D.E.Ü.İ.İ.B.F.Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 2, 1998.

Lin, Z. Jun, “A Factor Analysis on Knowledge and Skill Components of Accounting Education: Chinese Case”, *Advances in Accounting, Incorporating Advances in International Accounting*, Sayı: 24, 2008.

Nalbantoğlu, Rıfat, “Muhasebe Uygulamaları Konusunda Meslek Mensuplarının Bakış Açıları”, 6. *Türkiye Muhasebe Denetimi Sempozyumu Bildirileri*, İSMMMO, İstanbul, 16-19 Nisan 2003.

O’Fallon, J. Michael, Rutherford, G. Denney, *Hotel Management and Operations*, Fifth Edition, John Wiley & Sons, INC, New Jersey 2011.

Orhaner, Emine, Tunç, Azize, *Ticaret ve Turizm Eğitiminde Özel Öğretim Yöntemleri*, Gazi Kitabevi, Ankara 2003.

Pelit, Elbeyi, Demir, Ebru, “Otel İşletmeleri İşgörenlerinin Bakış Açısıyla Hizmetçi Eğitim Uygulamalarının Değerlendirilmesi”, 11. *Ulusal Turizm Kongresi*, Kuşadası, 2-5 Aralık 2010.

Schmidgall, S. Raymond, *Hospitality Industry Managerial Accounting*, Sixth Edition, Educational Institute, American Hotel & Lodging Association, Michigan 2006.

Schmidgall, S. Raymond, Damitio, W. James, *Hospitality Industry Financial Accounting*, Third Edition, Educational Institute, American Hotel & Lodging Association, Michigan 2006.

Subaşı, Şerife, Suvacı, Bahar, “İnsan Kaynakları Yönetiminin Muhasebe Bölümünden ve Muhasebe Eğitiminden Beklentileri”, 29. *Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu Bildirileri*, Galatasaray Üniversitesi, Alanya, 21-25 Nisan 2010.

Sultanoğlu, Banu, Akman, H. Nazlı, Şimşak-Muşan, Can, “Lisans ve Yüksek Lisans İşletme Programlarında Muhasebe Dersleri- Yeniden Ele Alış”, 26. *Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu Bildirileri*, Uludağ Üniversitesi, Antalya, 23-27 Mayıs 2007.

Süer, M. Hüseyin, *Ticaret Meslek Liselerinde Muhasebe Eğitimi, Muhasebe Eğitiminden Beklentiler ve Karşılaşılan Sorunlar*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007

Şaklak, Öznur, Buran, Yasemin, “Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde (Kobi) Muhasebe Bilgi Sisteminin Önemi”, *MYO-OS 2010- Ulusal Meslek Yüksekokulları Öğrenci Sempozyumu Bildirileri*, Düzce, 21-22 Ekim 2010.

Şoğur, Macide, Keskin, A. Duygu, “Pazarlama İletişimi İşlevinin, Muhasebe Eğitiminden Beklentileri ve Bu Beklentileri Tespit Etmeye Yönelik Bir Araştırma”, 29. *Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu Bildirileri*, Galatasaray Üniversitesi, Alanya, 21-25 Nisan 2010.

Tek, Nergis, Dalkılıç, A. Fatih, “Pazarlama-Satış ve Muhasebe İşlevlerinin Etkileşiminde Muhasebe Eğitiminden Beklentiler”, 29. *Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu Bildirileri*, Galatasaray Üniversitesi, Alanya, 21-25 Nisan 2010.

Tokay, S. Hüseyin, Deran, Ali, Arslan, Seçkin, “Lojistik Maliyet Yönetiminde İzlenebilecek Stratejiler ve Muhasebe Eğitiminden Beklentiler”, 29. *Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu Bildirileri*, Galatasaray Üniversitesi, Alanya, 21-25 Nisan 2010.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Turizm Gelir-Gideri, GSMH-GSYİH, İhracat-İthalat, Ortalama Harcamalar- 2010, <http://www.ktbyatirim.isletmeler.gov.tr/belge/1-74210/turizm-geliri-ve-gideri-gsmh-ve-gsyihiracat-ve-ithala-.html>, Temmuz 06, 2011).

Uçma, Tuğba, Beycan, Mehmet, “Muhasebe Eğitiminde Uzaktan Öğretim ve E- Öğrenme”, *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 3, 2009.

Utku, D. Burcu, “Üretim İşletmeleri Açısından Muhasebe Eğitiminin Değerlendirilmesi ve Beklentilerin Analizi: Antalya Organize Sanayi Bölgesinde Bir Araştırma”, 29. *Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu Bildirileri*, Galatasaray Üniversitesi, Alanya, 21-25 Nisan 2010.

Uyar, Süleyman, Erdinç, S. Başak, “Muhasebe Personelinin İş Doyumu ve Tükenmişlik Düzeyi”, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 1, 2011.

Uyar, Süleyman, “Uluslararası Eğitim Standartları (IES) ve Akdeniz Üniversitesi’nde Muhasebe Eğitimi”, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 1, 2008.

Uzay, Şaban, “21. Yüzyılın Başında Muhasebe Mesleğini Etkileyen Gelişmeler ve Geleceğe Yönelik Değerlendirmeler”, *Mali Çözüm Dergisi*, Sayı: 67, 2004.

Uzay, Şaban, Güngör, Şükran, “Muhasebecilerin Sorunları ve Beklentileri: Kayseri ve Nevşehir İlleri Uygulaması”, *MUFAD - Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı: 22, 2004.

TURMOB, 3568 Sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu, (<http://www.turmob.org.tr/mbs/Default.aspx>, Mayıs 12, 2011).

T. C. TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

YAYIN İLKELERİ

T.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi'nde, aşağıda belirtilen şartlara uyan eserler yayınlanır.

1. Makalelerin, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayınlanabilmesi için, daha önce başka bir yerde yayınlanmamış veya yayınlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, bu durum belirtilmek şartı ile kabul edilebilir.
2. Yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.
3. Yazılarda Türk Dil Kurumu'nun İmlâ Kılavuzu'na uyulması tavsiye edilir.
4. Yazılar, Word programına göre kağıdın bir yüzüne 11 punto, Times New Roman yazı karakteriyle, tek satır aralığında, A4 kağıdına kenar boşlukları, üst 6.2 cm, alt 5.5 cm, sağ ve sol 4 cm, üst bilgi 5.2 cm, alt bilgi 5 cm, cilt payı 1 cm şeklinde ve 20 sayfayı geçmeyecek biçimde düzenlenir. Yazılar üç nüsha (iki nüshasında isim, ünvan ve çalıştığı kurum belirtilmeden) ve bir CD olarak Editöre gönderilir. 20 daktilo sayfasını geçen yazılar dergide basılamaz.
5. Basılmayan yazılar yazarına iade edilmez.
6. Metindeki paragrafların ilk satırı 1 cm içeriden başlayacaktır. Ana başlık büyük harfle ve metin gövdesini ortalayacak şekilde, sayfanın üstünden 4 satır aşağıda; alt başlıklar ise paragraf düzenine uygun olarak (1 cm içeriden)

konulacaktır. Başlık yazısının sağ alt tarafına yazar veya yazarların adları yan yana yazılır. Yazar ad/adları yazılırken herhangi bir akademik ünvan belirtilmez. Yazarın akademik ünvanı, çalıştığı kurum (üniversite, fakülte, bölüm veya diğer) adları dipnot biçiminde sayfanın altına yazılmalıdır. Akademik ünvan dışında başka unvan kullanılmaz.

7. Türkçe özet, başlık yazısı ve yazar adlarından hemen sonra yer alır. Büyük harfle ve sayfanın ortasına gelecek şekilde Özet sözcüğü yazılır. Konunun Türkçe özeti 200 kelimeyi geçemez. Türkçe özetten sonra İngilizce özete yer verilir. Her iki özete altında Anahtar Kelimeler-Key Words yazılır. Büyük harflerle yazılmış özet (Abstract) başlığının altına eserin yabancı dildeki adı küçük harflerle kaydedilir.

8. Araştırma ve inceleme dalındaki yazılar Özet, Abstract, Giriş, İnceleme ve Sonuç şeklinde düzenlenir. Yabancı dilde yazılan yazılarda yukarıdaki bölümlerin yabancı dildeki karşılıkları kullanılır ve aynı düzenlemeye uyulur.

Dipnotlar

9. Bilimsel çalışmada kullanılan kaynakların künyesi dipnot olarak sayfa altında gösterilir. İstifade edilen kaynaklar ilk geçtikleri yerlerde ayrıntılı ve aşağıdaki örneklerde belirtilen sıralamaya uygun olarak verilir.

a. Kitaplar:

Yazar Adı, Soyadı, Kitap Adı (italik), Baskı Sayısı, Yayınevi¹, Yayın Yeri ve Yılı, Sayfa Numarası.

Örnek: Halil Seyidoğlu, *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*, Geliştirilmiş 9. Baskı, Güzem Yayınevi, İstanbul 2003, s. 34.

---

¹ Gerektiği hallerde yayınevi de verilebilir.

b. Makaleler:

Yazar Adı, Soyadı, Makale Adı (tırnak içinde), Dergi/Kitap Adı (italik), Cilt No, Sayı, Yayın Yeri ve Yılı, Sayfa Numarası.

Örnek: Ali Berat Alptekin, "Azerbaycan ve Türkiye'de Tanınan Ortak Aşıklar", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı 7, Ankara 1999, s. 33.

c. Bültenler ve Yıllıklar:

Yayınlayan Kurum, Yayın Adı (italik), Yayın Yeri ve Yılı, Sayfa Numarası.

Örnek: Devlet İstatistik Enstitüsü, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1997*, Ankara 1998, s.17-21.

d. İnternet Tabanlı Kaynaklar:

Yazar Adı ve Soyadı, Belgenin Başlığı, Eserin Başlığı (varsa), Edisyon veya Dosya Numarası (ilgili ise), Adres ve Erişim Yolu, Ziyaret Tarihi (parantez içinde) verilir. Varsa sayfa numarası belirtilir. İnternet ortamından yararlanılan kitap ve makalelerde normal atıf uygulamasına göre genel dipnot usulüne uyulur. Ancak belirtilen veri uygulamalarına da yer verilir.

Örnek: Beytullah Yılmaz, "Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Toplumda Üstlendikleri Roller Bakımından Analizi", <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ocak%202004/kucuk.htm>, (18.02.2006), s. 3.

Örnek: Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Raporu, Avrupa Toplulukları Komisyonu, Brüksel, http://www.aggs.gov.tr/uploads/files/ilerleme_raporu_2004_tr.pdf (07.10.2005)

Kaynakça Bağlacı

10. İstifade edilen kaynaklar metin içerisinde kaynakça bağlacıyla “yazar ve yıl” yöntemine göre, yazarın soyadı, basım yılı ve sayfa numarası verilerek yapılmalıdır.

a. Yazarın adı yazı içinde geçiyorsa, kaynağın yılı parantez içinde yazılmalıdır.

Örnek: Yıldırım (1966). ya da sayfa numarası vererek , Yıldırım (1966: 70-97).

b. Bazı durumlarda yazarın adı parantez içinde verilebilir.

Örnek: Bu alanda yeni gelişmeler kaydedilmektedir. (Raths, 1967: 40-85).

c. Aynı yılda aynı yazar tarafından yazılmış iki kaynak gösterilecekse, aşağıdaki şekilde verilir.

Örnek: Gates (1967a: 45-50; 1967b: 130-170).

d. Kaynak iki yazarlı ise yalnızca soyadları yazılır.

Örnek: Massialas ve Cox (1966: 37-66).

e. Soyadları aynı olan iki yazarın aynı yılda yayınlanmış eserleri, adlarının ilk harfleri ile ayırılır.

Örnek: Smith, O. ve Smith, B. (1958: 251-251).

f. Kaynağın yazarı ikiden fazla ise, birinci verilişte bütün soyadları yer alır.

Örnek: Bursalıoğlu, Aydın, Kaya, (1995: 120-145).

g. Daha sonraki verilişlerde “vd.” kullanılır.

Örnek: Bursalıoğlu vd. (1995: 120-145).

h. Bir dizi biçiminde verilen kaynaklar en yeni tarihli olandan eski olana doğru sıralanarak bir parantez içine alınır ve noktalı virgül ile ayrılır.

Örnek: Bu konudaki son gelişmelere göre (Cobb, 1972: 221; Flanders, 1970:124; Bursalıoğlu vd., 1995: 31).

Kaynakça

11. Sayfanın ortasına büyük harflerle KAYNAKÇA yazılacaktır. Kaynakçadaki eserler yazar soyadına göre alfabetik olarak sıralandığından, eserlere ayrıca sıra veya bölüm numarası verilmeyecek ve yazarların ünvanları kullanılmayacaktır. Kaynak listesi, Yazarın Soyadı, Adı, varsa Makalenin Başlığı (tırnak içinde), Dergi veya Kitabın Adı (italik), varsa Derleyen veya Çevirenin Adı, Cildi, Sayısı, birden fazla basıldıysa kaçınıcı baskı olduğu, Basım Yeri ve Yılı biçiminde verilir. Aynı yazarın birden fazla eseri kaynak olarak kullanılmışsa basım tarihine veya alfabetik sıraya göre eskiden yeniye doğru dizilmelidir. Kaynakçada her kaynak 1 cm içeriden yazılmalıdır.

a. Kitaplar

Örnek: Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisâdî ve İçtimâî Tarihi*, C. 1, İstanbul 1974.

b. Dergiler

Örnek: Sağsan, Mustafa, "Devlet: Gelişen Teknolojiler ve Kamu Sektörü", *Stratejik Analiz*, Sayı: 19, Kasım 2001.

12. Gönderilen yazılara ait resim, şekil ve grafikler sayfa yazım alanını taşmayacak biçimde net ve ofset baskı tekniğine uygun olmalıdır. Bunların sıra numarası ve adı her şeklin veya grafiğin altında verilir.

13. Derginin bir sayısında, ilk isim olarak bir yazarın ikiden fazla eseri basılamaz. Dönemler içerisinde ikiden fazla gönderilmişse ilk ikisi dışında kalanlar, daha sonraki sayılara aktarılır.

14. Makale, tercüme ve eleştirisi yayımlananlara 25 adet ayrı basım ile iki adet dergi verilir.

Not: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yayın İlkeleri'nde bulunmayan hususlar için Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım İlke ve Kuralları'na bakılabilir.

Not: Makaleler elektronik ortamda aşağıdaki ileti adresine gönderilebilir.

İleti: sobedergi@trakya.edu.tr

TRAKYA UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
INSTRUCTIONS TO AUTHORS

Academic studies complies with the following requirements below are published in Trakya University Social Sciences Journal.

1. In order for any article to be published in Trakya University Social Sciences Journal, it should not have been previously published or accepted to be published elsewhere. Papers presented at a conference or symposium may be accepted for publication if clearly indicated so beforehand.

2. All researches subjected comparison of the products with their trade names are not in the scope of our journal.

3. While writing the papers, it is recommended to obey The Spelling Book of

Turkish Language Society.

4. Manuscripts should be typed on A4 format (29/7x21cm) paper with 11 pt and 1 line space. They are arranged properly margined (6.2 cm from top, 5.5 cm from bottom, 4 cm from right, 4 cm from left, 5.2 cm from header, 5 cm from footer), and not exceeding 20 pages. The printed version manuscripts must be submitted to the editor as three copies (without including name, title and working institution in two copies) and along with a CD. Articles should not exceed 20 pages if not they may not published on the journal.

5. Unpublished articles are not sent back to the writer.

6. First line of the paragraphs in the text will start 1 cm from inside. Title of the article will be written with capital letters starting from the left top of the page by leaving 4 lines empty space. Subtitles will be placed in accordance with the paragraph order (1 cm from inside). Name/names of the writer is written right bottom of the title side by side. Any kind of academic title of the writer is not written while writing the name/names of the writer. Academic title of the writer, institution where he/she works (university, faculty, department or others) should be written as footnotes at the bottom of the page. Any kind of titles are not used except for the academic titles.

7. Summary in Turkish is written just after the title and names of the writers. The word 'summary' is written with capital letters in the middle of the page. Turkish summary of the subject can not exceed 200 words. After summary in Turkish, summary in foreign language should take part. Key words are given at the bottom of the pages in both summaries in the same languages. Original name of the article is written in small letters below the title of 'Abstract' which is written in capital letters.

8. Articles in the field of research and examination are submitted according to the order of Abstract, Introduction, Methods and Results.

Footnotes

9. Tags of resources used in the academic study are displayed at the end of the paper as footnotes. Resources exploited in the academic study are given in the first pass and in accordance with the order of the following detailed examples.

a. Books:

Author's Name, Last name , Name of the Book (*italics*), Printing,

Publisher² Place and Year of Publication, Page Number

Example: Halil Seyidoğlu, *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*, Geliştirilmiş 9. Baskı, Güzem Yayınevi, İstanbul 2003, p.34

b. Articles:

Author's Name, Lastname, Title of the Article (in quotations), Title of the Journal/Book (*italics*), Volume Number, Issue, Place and Year of Publication, Page Number.

Example: Ali Berat Alptekin, "Azerbaycan ve Türkiye'de Tanına Ortak Aşıklar", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Volume 7, Ankara 1999, p: 33.

---

² Publisher can be given if necessary

c. Journals and Annuals:

Publishing Institution, Title of the Publication (*italics*), Place and Year of Publication, Page Number.

Example: Devlet İstatistik Enstitüsü, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1997*, Ankara 1998, p: 17-21.

d. Internet-based Resources:

Author's Name, Last name, Title of the document, Title of the Article (if available), Edition or File Number (if related), Address and Access Path, Date of Visit (in parenthesis). Page numbers are indicated if available. General footnote style is used according to the normal citation in the books and articles taken from internet environment. However, specified data applications are also stated.

Example: Beytullah Yılmaz, "Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Toplumda Üstlendikleri Roller Bakımından Analizi", <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ocak%202004/kucuk.htm>, (18.02.2006), p.3

Example: Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Raporu, Avrupa Toplulukları Komisyonu, Brüksel, http://www.aggs.gov.tr/uploads/files/ilerleme_raporu_2004_tr.pdf (07.10.2005)

Connective References

10. References which are quoted must be given in the text with the connective references according to the technique of "writer and year", surname of the author, publishing date and page number.

a. If the name of the author is mentioned in the text, year of the references must be written in brackets.

Example: Yıldırım (1996). or by giving the page number, Yıldırım (1996: 70-97).

b. In some cases, the name of the author can be given in brackets.

Example: New developments have been made in this field. (Raths, 1967: 40-85)

c. If the references written by the same author in the same year are mentioned, it is given as below:

Example: Gates (1967a: 45-50 (1967b: 130-170).

d. If the references have two authors only their surnames are written.

Example: Massialas and Cox (1967: 37-66)

e. If the two writers have the same surname and their works which were published at the same year can be distinguished by the first letter of their names.

Example: Smith, O. and Smith, B. (1958: 251-251)

f. If the reference has more than two authors, the surnames are mentioned at first.

Example: Bursalioğlu, Aydın, Kaya, (1995: 120-145)

g. In the next mentioning et al. is used.

Example: Bursalioğlu , et al. (1995: 120-145)

h. The references which are given as a line should be ordered from the oldest date to the recent one and must be separated with semicolon in the brackets.

Example: According to the recent developments about this subject (Cobb, 1972: 221; Flanders, 1970:124; Bursalıoğlu vd., 1995: 31)

References

11. In the middle of the page, REFERENCES are written in capital letters. As the references are listed alphabetically according to the author's surname, any sequence or category number is not given and the titles of the authors are not mentioned. List of references is given stating the Surname and Name of the Author, the Title of the Article if available (in quotations), The Title of the Journal or Book (*italics*), The Name Of the Editor or Translator if available, Volume, Issue, the number of the printing if it is published more than once, the Year and the Place of Publication. If more than one work of an author is used as references, they should be given from the oldest to the recent one.

a. Books

Example: Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, Volume 1, İstanbul 1974.

b. Journals

Example: Sağsan, Mustafa, "Devlet: Gelişen Teknolojiler ve Kamu Sektörü", *Stratejik Analiz*, Number: 19, November 2001.

12. Pictures, figures, graphics belonging to the articles which will be sent must be clear and suitable for the technique of offset printing and should not exceed the area of writing. Their sequence number and names are given below the each figure or graphic.

13. In one of the issues of the journals, more than two manuscripts of an author as the first name can not be published. If more than two manuscripts are sent in the terms, the ones except from the first and second are transmitted to the other issues.

14. 25 separate editions with two journals are given to the authors whose articles, translations and critics have been published.

Note 1: For the subjects that are not available in the Publishing Principles of Trakya University Social Sciences Journal, more information can be obtained from Trakya University Social Sciences Institute The Rules and Principles for Writing Graduate Theses.

Note 2: Articles can be sent to the following e-mail address.

e-mail: sobe@trakya.edu.tr